

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БУЗОВСЬКА ЮЛІЯ ФЕДОРІВНА

УДК 378:629.5.072.8:005.57:004.9

ДИСЕРТАЦІЯ
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ ДО
МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю.Ф. Бузовська

Науковий керівник: Богданова Інна Михайлівна, доктор педагогічних наук,
професор

Одеса – 2020

АНОТАЦІЯ

Бузовська Юлія Федорівна. Підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2020.

У дисертації представлено дослідження проблеми підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволило обґрунтувати та побудувати модель забезпечення цього процесу, розробити й експериментально перевірити педагогічні умови в системі професійної підготовки курсантів, майбутніх судноводіїв.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній апробації педагогічних умов підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій у закладах вищої морської освіти.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше*: визначено поняття «підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій», виявлено й обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій (забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін; наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів; активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу); визначено структуру

підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ (мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-креативний та особистісно-рефлексійний компоненти); *виявлено* критерії (настановно-змістовий, операційно-творчий та індивідуально-оцінний) із відповідними показниками, схарактеризовано рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ (високий, задовільний, низький); *розроблено і науково обґрунтовано* модель підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ із відповідними етапами (теоретико-інтеграційний, практико-зорієнтований, практико-конструктивний); *уточнено* сутність понять «міжкультурне спілкування», «підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій»; *подальшого розвитку* дістали теорія і методика підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні й упровадженні діагностувальної та експериментальної методик підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, елективного курсу «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв» із системою репродуктивних, інтерактивних та комунікативних вправ і завдань з використанням засобів ІКТ. Результати педагогічного експерименту можуть бути застосовані в системі вищої морської та післядипломної освіти для розроблення освітніх програм, методичних і навчальних посібників з підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, а також для широкого кола викладачів, аспірантів, курсантів, магістрантів та ін.

У першому розділі «**Теоретичні засади підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій**» проаналізовано стан дослідження проблеми підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, визначено сутність поняття «підготовка майбутніх судноводіїв до

міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій», уточнено зміст понять «міжкультурне спілкування», «підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій», обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

Підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій розуміється як процес формування у курсантів спеціальних знань, умінь і навичок міжкультурного спілкування засобами новітнього апаратного і програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, результатом якого є підготовленість майбутніх судноводіїв до побудови ефективного професійного та міжособистісного спілкування іноземною мовою з представниками інших культур, що визначається позитивним результатом спілкування та досягненням поставленої мети в поєднанні з орієнтуванням на особистість співрозмовника, встановленням із ним довірливих взаємовідносин і психологічного контакту.

Уточнено поняття «підготовленість» як результат скерованої цілеспрямованої підготовки, поєднання особистісних якостей, сукупності знань, умінь і навичок, що дає можливість досягнення професійних завдань та цілей, а «міжкультурне спілкування» – як багатогранний і складний процес спілкування представників різних етносів, який може супроводжуватись бар'єрами у спілкуванні, етноцентризмом, культурним шоком і зіткненням світоглядів, що подекуди приводить до комунікативних невдач і непорозумінь.

Визначено, що підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій – це результат їхньої цілеспрямованої соціокультурної, соціолінгвістичної та комунікативної підготовки засобами новітніх апаратних і програмних технологій, накопичувальних та аудіовізуальних

систем у межах спеціально створеного освітнього процесу в закладах вищої морської освіти, що полягає в обізнаності майбутніх судноводіїв із національно-культурними особливостями представників інших країн, спільною іноземною мовою (англійська) для здійснення успішного спілкування і взаєморозуміння, а також здобутих умінь і навичок застосовувати їх у процесі міжкультурного спілкування та взаємодії.

Визначено і обґрунтовано структуру феномену «підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій», як-от: мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-креативний та особистісно-рефлексійний компоненти.

Доведено, що для ефективної підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій необхідно реалізувати такі педагогічні умови: забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін; наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів; активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу.

У другому розділі **«Експериментальна робота з реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій»** визначено критерії з відповідними показниками, подана характеристика рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ (високий, задовільний, низький), розроблено й апробовано діагностувальну та експериментальну методики, позиціоновано модель підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, подано результати констатувального й прикінцевого етапів дослідження.

Критеріями оцінювання визначених компонентів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ із відповідними показниками обрано: настановно-змістовий (мотивація майбутніх судноводіїв до досягнення успіху міжкультурного спілкування; обізнаність з теорією міжкультурного спілкування; обізнаність з культурними та національними особливостями та звичками представників різних країн і культур; обізнаність майбутніх судноводіїв з інформаційно-комунікаційними технологіями у сфері міжкультурного спілкування), операційно-творчий (уміння спілкуватись англійською мовою в процесі міжкультурного діалогу; уміння обирати адекватні комунікативні стратегії у процесі міжкультурного спілкування; уміння запобігати комунікативних невдач і конфліктів; уміння застосовувати мовленнєвий етикет у процесі міжкультурного спілкування); індивідуально-оцінний (стиль комунікативної поведінки в процесі міжкультурного діалогу; адекватна самооцінка комунікативної поведінки мовця у процесі міжкультурного спілкування). На підставі визначених критеріїв і показників було виокремлено й схарактеризовано рівні (високий, задовільний, низький) підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

На підставі теоретичного дослідження й одержаних на констатувальному етапі експерименту результатів, розроблено та апробовано модель й експериментальну методику підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, що містить мету, педагогічні умови, компоненти підготовленості, форми і методи реалізації, кінцевий результат підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. Запропонована модель підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ охоплювала 3 етапи (теоретико-інтеграційний, практико-зорієнтований, практико-конструктивний), у межах яких реалізовувались визначені педагогічні умови (забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв

до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін; наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів; активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу).

У підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування активно використовувались апаратні (проектор, смарт-дошка, ноутбук, стаціонарний комп'ютер, навушники з мікрофоном, аудіо-колонки, планшетний комп'ютер, телефон, портативні носії інформації (флешка, CD-диск тощо)) та програмні (Nibelung, NetClassPro, мережа Internet, Internet ресурси, освітня платформа Moodle, Skype, Messenger, WhatsApp, Viber, e-mail, Microsoft Power Point презентації, Microsoft Word, Adobe Acrobat Reader, відео-програвач, аудіо-програвач, електронні підручники, словники, довідники тощо) засоби ІКТ в аудиторній, дистанційній та самостійній роботі курсантів.

Застосування інтерактивних методів навчання, таких як дискусії, майстер-класи, рольові ігри, круглі столи, «мозковий штурм» тощо у поєднанні з традиційними методами сприяло активній взаємодії всіх учасників освітнього процесу, результатом чого стало підвищення пізнавального інтересу курсантів до міжкультурного спілкування, розвитку їхньої здатності підходити творчо до навчання та вирішення професійних завдань, розвитку самостійності у навчанні та впевненості у власних діях, спрямованих на досягнення успіху міжкультурного спілкування.

Ключові слова: міжкультурне спілкування, майбутні судноводії, підготовка до міжкультурного спілкування, підготовленість до міжкультурного спілкування, педагогічні умови, засоби інформаційно-комунікаційних технологій, модель підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

SUMMARY

Buzovska Yuliia Fedorivna. Future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.04 – theory and methodology of professional education. – State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odesa, 2020.

The dissertation presents the research of the problem of future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies that allowed to substantiate and build a model of providing this process, to develop and experimentally test the pedagogical conditions in the system of future navigators' professional training.

The purpose of the research is a theoretical grounding and experimental testing of pedagogical conditions of future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies in marine higher education institutions.

The scientific novelty of the research is that for the first time: the essence of the concept of “future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies” is defined; pedagogical conditions of future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies are denoted (inter-subject and inter-cycle relations supply in future navigators' training to cross-cultural communication by means of ICT in the context of socio-humanitarian and profession-oriented disciplines; availability of future navigators' positive motivation to cross-cultural communication for achieving success with representatives of different cultures and ethnicities; activation of lecturer-facilitator role as a subject of educational process); the structure of future navigators' preparedness to cross-cultural communication by means of information and communication technologies was determined (motivational-and-cognitive, action-

and-creativity-centered and personal-and-reflexive components); the criteria of the investigated construct (mindset-and-contents, operational-and-creative, and individual-and-evaluative) with corresponding indicators are revealed and the levels of future navigators' preparedness to cross-cultural communication by means of information and communication technologies (high, satisfactory, low) are described; the model (theoretical-integrational, practice-oriented, and practice-constructive stages) of future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies was developed and scientifically substantiated; the essence of the concepts of "cross-cultural communication", "future navigators' preparedness to cross-cultural communication by means of information and communication technologies" was specified; the theory and methods of future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies were developed further.

The practical significance of the research is to develop and implement diagnostic and experimental methods of future navigators' training to cross-cultural communication by means of ICT, an elective course of "Cross-cultural communication of future navigators" with a system of reproductive, interactive, and communication tasks and activities based on using information and communication technologies. The results of the pedagogical experiment can be applied in the higher maritime and postgraduate education system for the development of educational programs, methodological and training manuals for future navigators' training to cross-cultural communication by means of ICT, as well as for a wide range of teachers, postgraduate students, cadets, magistrates, etc.

In the first section "**Theoretical principles of future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies**" the state of the research on the problem of future navigators' training to cross-cultural communication by means of ICT is analyzed, the essence of the concept of "future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies" is defined, the essence of the concepts of "cross-cultural communication" and "future navigators'

preparedness to cross-cultural communication by means of information and communication technologies” were specified, pedagogical conditions for effective future navigators’ training to cross-cultural communication by means of ICT were defined and substantiated.

Future navigators’ training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies is considered as a process of forming special knowledge and skills of cross-cultural communication in cadets with the help of the latest hardware and software, cumulative and audiovisual systems, which results in future navigators’ preparedness to build effective professional and everyday communication in a foreign language with representatives of other cultures, which is determined by the positive result of the communication and goal achievement combined with the orientation on the personality, establishing trusting relationships and a psychological contact with communication participants.

The concept of “preparedness” was clarified and denoted as a result of directed purposeful training, combination of personal qualities, a set of knowledge, abilities and skills that gives the chance to reach professional tasks and aims, at the same time “cross-cultural communication” is defined as a multifaceted and difficult process of communication between representatives of different ethnic groups which can be followed by communication barriers, ethnocentrism, cultural shock and clash of viewpoints, which sometimes leads to communicative failures and misunderstandings.

It is determined that future navigators’ preparedness to cross-cultural communication by means of information and communication technologies is the result of their aimed sociocultural, sociolinguistic, and communicative training by means of the latest hardware and software, cumulative and audiovisual systems within the specially formed educational process in a marine higher education institutions that means future navigators’ knowledge of national and cultural peculiarities of different countries representatives, knowledge of a common language (English mainly) for successful communication and mutual

understanding, as well as the acquired skills and abilities to apply them in the process of cross-cultural communication and interaction.

The structure of the phenomenon of «future navigators' preparedness to cross-cultural communication by means of information and communication technologies» was defined and substantiated; it consists of motivational-and-cognitive, action-and-creativity centered, and personal-and-reflexive components.

It was proved that to ensure the effective future navigators' training to cross-cultural communication by means of ICT it is necessary to implement such pedagogical conditions as: inter-subject and inter-cycle relations supply in future navigators' training to cross-cultural communication by means of ICT in the context of socio-humanitarian and profession-oriented disciplines; availability of future navigators' positive motivation to cross-cultural communication for achieving success with representatives of different cultures and ethnicities; activation of lecturer-facilitator role as a subject of educational process.

In the second section **«Experimental work on the implementation of pedagogical conditions of future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies»** the criteria with corresponding indicators are defined, the characteristics of the levels of future navigators' preparedness to cross-cultural communication by means of information and communication technologies (high, satisfactory, low) are presented, the diagnostic and experimental methods are developed and tested, the model of future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies is presented, the results of the ascertaining and formative stages of the study are given.

The criteria for evaluating the identified components with the corresponding indicators were selected: mindset-and-contents (future navigators' motivation to reach success during cross-cultural communication; awareness of theory of cross-cultural communication; awareness of cultural and national peculiarities and habits of representatives of different countries and cultures; future navigators' awareness of information and communication technologies in cross-cultural communication);

operational-and-creative (the ability to communicate in English in the process of cross-cultural dialogue; the ability to choose adequate communication strategies in the process of cross-cultural communication; the ability to prevent communicative failures and conflicts; the ability to apply speech etiquette in the process of cross-cultural communication); individual-and-evaluative (style of communicative behavior in the process of cross-cultural dialogue; adequate self-assessment of communicative behavior of the speaker in the process of cross-cultural communication). On the basis of certain criteria and indicators, the levels (high, satisfactory, low) of future navigators' preparedness to cross-cultural communication by means of ICT were identified and characterized.

On the basis of theoretical research and results obtained at the ascertaining stage of the experiment, the model and experimental methods of future navigators' training to cross-cultural communication by means of information and communication technologies, containing the purpose, pedagogical conditions, components of preparedness, implementation forms and means, and the results of future navigators' training to cross-cultural communication by means of ICT are developed and tested. The proposed model of future navigators' training to cross-cultural communication by means of ICT consists of three stages (theoretical-integrational, practice-oriented, and practice-constructive), and the pedagogical conditions (inter-subject and inter-cycle relations supply in future navigators' training to cross-cultural communication by means of ICT in the context of socio-humanitarian and profession-oriented disciplines; availability of future navigators' positive motivation to cross-cultural communication for achieving success with representatives of different cultures and ethnicities; activation of lecturer-facilitator role as a subject of educational process) were implemented within these three stages.

In future navigators' training to cross-cultural communication there were actively used hardware (a projector, a smart board, a laptop, a desktop computer, microphone earphones, audio speakers, a tablet computer, a telephone, portable storage media (USB stick, CD, etc.)) and software (Nibelung, NetClassPro,

Internet, Internet resources, Moodle educational platform, Skype, Messenger, WhatsApp, Viber, e-mail, Microsoft Power Point presentations, Microsoft Word, Adobe Acrobat Reader, video player, audio player, electronic textbooks, dictionaries, reference books, etc.) ICT tools in the classroom, distance education and individual work.

The use of interactive teaching methods such as discussions, workshops, role-playing games, roundtables, trainings, brainstorming, etc., combined with traditional methods, contributed to the active interaction of all participants in the educational process, resulting in improved cadets' cognitive interest in cross-cultural communication, development of their ability to approach learning and solving professional tasks in a creative way, development of independence in studying and confidence in their own actions, directed to achieving success in cross-cultural communication.

Key words: cross-cultural communication, future navigators, training to cross-cultural communication, preparedness to cross-cultural communication, pedagogical conditions, means of information and communication technologies, model of future navigators' training to cross-cultural communication by means of ICT.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бузовська Ю. Ф. Підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування як педагогічна проблема. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2017. № 6 (119). С. 84–91.

2. Бузовська Ю. Ф. Діагностика рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2018. № 5 (124). С. 91–97.

3. Бузовська Ю. Ф. Формування підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за настановно-змістовим критерієм. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв, 2019. № 1 (64). С. 38–43.

4. Бузовська Ю. Ф. Модель формування підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород, 2019. № 1 (44). С. 27–35.

5. Бузовська Ю. Ф. Особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи*. Київ, 2020. № 73. С. 36–42.

6. Buzovska Yu. F. Creation of positive motivation in future navigators for the achievement of cross-cultural communication success. *Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel : the way to integration*. Ariel, 2018. № 9. С. 35–43.

7. Бузовська Ю. Ф. Інтерактивні технології в підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації. *Scientific and pedagogic internship «Pedagogical and Psychological education as a component of the education system in Ukraine and EU countries» : Internship proceedings*. Wloclawek, Republic of Poland, 2019. С. 6–8.

8. Бузовська Ю. Ф. Сутність підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Студентські соціальні ініціативи : реалії та перспективи* : м-ли Всеукраїнської наук.-практ. конф. (22 квітня 2015 р.). Одеса, 2015. С. 37–43.

9. Бузовська Ю. Ф. Педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Формування та розвиток*

особистості в сучасній системі освіти : м-ли Всеукраїнської наук.-практ. конф. (20 грудня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 3–10.

10. Бузовська Ю. Ф. Структурні компоненти підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Студентські соціальні ініціативи : реалії та перспективи* : м-ли Всеукраїнської наук.-практ. конф. присвяченої дню науки (20 квітня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 27–34.

11. Бузовська Ю. Ф. Роль сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Літні наукові підсумки 2018 року* : м-ли VIII міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (19 червня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 32–35.

12. Бузовська Ю. Ф. Активізація ролі викладача-фасилітатора як учасника процесу підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації. *Проблеми та перспективи сучасної науки* : м-ли IX міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (28 вересня 2018 р.). Ч. 2. Дніпро, 2018. С. 31–35.

13. Бузовська Ю. Ф. Використання методу кейс-стаді в процесі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки* : м-ли X міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (26 жовтня 2018 р.). Ч. 2. Дніпро, 2018. С. 43–46.

14. Бузовська Ю. Ф. Залучення міжпредметних зв'язків до підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Зимові наукові підсумки 2018 року* : м-ли XII міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (25 грудня 2018 р.). Ч. 2. Дніпро, 2018. С. 99–102.

15. Бузовська Ю. Ф. Етапи підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. *Розвиток та досягнення сучасної науки в глобальному науково-освітньому просторі* : м-ли XXVIII міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (25 березня 2020 р.). Ч. 2. Вінниця, 2020. С. 30–37.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	26
1.1. Підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування як педагогічна проблема.....	26
1.2. Специфіка використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування.....	53
1.3. Структура підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій як педагогічна проблема.....	66
1.4. Педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій.....	81
Висновки до першого розділу.....	104
Список використаних джерел до першого розділу.....	106
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	125
2.1. Діагностика рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування.....	125
2.2. Модель підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій.....	157
2.3. Реалізація педагогічних умов підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій.....	168

2.4. Порівняльний аналіз рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій на констатувальному та прикінцевому етапах.....	221
Висновки до другого розділу.....	236
Список використаних джерел до другого розділу	239
ВИСНОВКИ.....	245
ДОДАТКИ.....	249

ВСТУП

Актуальність дослідження. Обсяги міжнародної морської співпраці зростають з кожним роком, також зростає попит на кваліфікованих професійних спеціалістів морської галузі. Українські моряки, працюючи на іноземних суднах, посідають вагоме місце серед своїх колег з інших країн, характеризуються працелюбністю, дисциплінованістю та професіоналізмом. Натомість перед закладами вищої морської освіти України постають нові виклики в контексті високих стандартів підготовки морських офіцерів до виконання ними професійних завдань для забезпечення їхньої конкурентоспроможності на морському ринку праці. Екіпажі торговельних і пасажирських суден найчастіше є багатораціональними та багатокультурними, тому проблема підготовки майбутніх членів екіпажу до міжкультурної взаємодії є актуальною, та, незважаючи на велику кількість досліджень, ще не розв'язаною. Моряки стають учасниками міжкультурного спілкування, спілкуючись не тільки з членами команди свого судна, а також з пасажирами, лоцманами, працівниками портів, службою берегової охорони, службою портового контролю, диспетчерами, громадянами тих країн, до яких прибуває судно; саме тому, що міжкультурне спілкування пронизує трудове та повсякденне життя моряків, підготовка до такої діяльності є пріоритетним напрямом їхньої професійної підготовки.

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить, що концептуальні засади професійної підготовки майбутніх судноводіїв та інших фахівців морської галузі в різних її аспектах стали предметом досліджень багатьох учених (Н. Бобришева, Г. Варварецька, С. Волошинов, С. Глікман, Т. Гульчук, О. Доброштан, В. Захарченко, С. Козак, М. Кулакова, Л. Ліпшиць, М. Міусов, С. Ситнік, В. Смелікова, С. Смірнов, І. Сокол, М. Сотер, В. Чернікова, О. Шемякін, М. Шерман та ін.). Ефективність інформаційно-комунікаційних технологій для якісної освіти розглядалась у дослідженнях В. Безпалька, В. Бикова, І. Богданової, Г. Васяновича, Р. Гуревича, Р. Гуріна, Ю. Дорошенка, М. Жалдака, М. Кадемії,

Л. Карташової, І. Костікової, І. Підласого, О. Романишиної, М. Сметанського, В. Шахова та ін.

Зацікавленість науковців проблемою підготовки майбутніх фахівців до міжкультурного спілкування та формування їхньої міжкультурної компетентності знайшла відгук у наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема О. Баглай, О. Байбакова, І. Бахов, М. Беннет, Н. Захарчук, Н. Кобзар, Дж. Коестер, Т. Колбіна, О. Кричківська, Дж. Куллман, М. Лустіг, Р. Льюїс, А. Попеску, Р. Портер, Л. Самовар, О. Сніговська, А. Солодка, Д. Стрінгер, В. Терехова, М. Хайд, Е. Холл, Е. Холлідей, Н. Якса та ін.). Особливості підготовки морських офіцерів до взаємодії з представниками інших країн та культур, а також формування їхньої соціокультурної компетентності досліджували Н. Бобришева, Й. Ванг, П. Гу, К. Кіреа-Унгуреану, Л. Ліпшиць, Н. Слюсаренко, С. Смірнов, М. Сотер, Дж. Сторгард, О. Фролова, В. Чернікова, М. Шерман та ін.

Водночас, незважаючи на значний внесок науковців у вирішення досліджуваної проблеми, наявною залишається проблема формування підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування.

У ході аналізу психологічно-педагогічної та довідкової літератури та на підставі власного практичного досвіду було виявлено такі суперечності між:

- підвищенням вимог до рівня професіоналізму майбутніх судноводіїв як учасників міжкультурного спілкування і недостатньо розробленою методикою їхньої підготовки до цієї діяльності;
- значущістю формування підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування та недостатньою актуалізацією цієї проблеми в сучасному освітньому просторі закладів вищої морської освіти;
- необхідністю сучасного соціуму у кваліфікованих фахівцях судноводійського профілю і реальним станом підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування.

Актуальність і недостатнє наукове вивчення проблеми, необхідність її рішення як на теоретичному, так і на практичному рівні зумовили вибір теми

дисертаційного дослідження: **«Підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри педагогіки «Мультиплікативна парадигма професійного становлення фахівців» (№ 0114U007157), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Автором досліджено проблему підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 4 від 29 листопада 2012 року) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 2 від 26 лютого 2013 року).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній апробації педагогічних умов підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій у закладах вищої морської освіти.

Відповідно до мети дослідження було окреслено основні **завдання**:

1. Науково обґрунтувати сутність феномену «підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій»; уточнити поняття «міжкультурне спілкування», «підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій».

2. Визначити компоненти, критерії, показники та схарактеризувати рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

3. Науково обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

4. Розробити й експериментально перевірити модель і методика підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Об’єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх судноводіїв у закладах вищої морської освіти.

Предмет дослідження – зміст і методика підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій у закладах вищої морської освіти.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій відбуватиметься ефективно, якщо реалізувати такі педагогічні умови: забезпечення міжпредметних та міжциклових зв’язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін; наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів; активізація ролі викладача-фасилітатора як суб’єкта освітнього процесу.

Методи дослідження. *Теоретичні:* аналіз та вивчення філософських, психологічних, педагогічних, методичних і довідкових джерел, наукових робіт вітчизняних і зарубіжних учених з проблеми підготовки майбутніх фахівців до міжкультурного спілкування для визначення сутності досліджуваного феномену та стану підготовленості майбутніх судноводіїв до професійної діяльності засобами ІКТ; класифікація, аналогія, логіко-системний, порівняльний аналіз та моделювання – для визначення педагогічних умов і розроблення моделі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних

технологій. *Емпіричні*: анкетування, спостереження, бесіди, опитування, психолого-педагогічне тестування курсантів застосовано для діагностики рівнів їхньої підготовленості як майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування й перевірки ефективності експериментальної методики підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, педагогічний експеримент – для перевірки ефективності виокремлених педагогічних умов, моделі та експериментальної методики підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. *Статистичні*: кількісний та якісний аналіз результатів дослідження з використанням методів математичної статистики (непараметричний критерій Пірсона χ^2), відображення їх у таблицях застосовано для пояснення і підтвердження вірогідності одержаних результатів, перевірки ефективності розробленої експериментальної моделі та методики підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

База дослідження. Експериментальну роботу здійснено на базі Національного університету «Одеська морська академія» (судноводійний факультет), Морехідного училища імені О. І. Маринеска Національного університету «Одеська морська академія» (судноводійне відділення), Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (ІВМС НУ «ОМА») (штурманське відділення). Експериментальним дослідженням було охоплено 240 респондентів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше*: визначено поняття «підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій», виявлено й обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій (забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін; наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до

міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів; активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу); *визначено* структуру підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій (мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-креативний та особистісно-рефлексійний компоненти); *виявлено* критерії (настановно-змістовий, операційно-творчий та індивідуально-оцінний) із відповідними показниками, схарактеризовано рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій (високий, задовільний, низький); *розроблено і науково обґрунтовано* модель підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ із відповідними етапами (теоретико-інтеграційний, практико-зорієнтований, практико-конструктивний); *уточнено* сутність понять «міжкультурне спілкування», «підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій»; *подальшого розвитку* дістали теорія і методика підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні й упровадженні діагностувальної та експериментальної методик підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, елективного курсу «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв» із системою репродуктивних, інтерактивних та комунікативних вправ і завдань з використанням засобів ІКТ. Результати дослідження можуть бути застосовані в системі вищої морської освіти та післядипломної освіти для розроблення освітніх програм, методичних і навчальних посібників з підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, а також для широкого кола викладачів, аспірантів, курсантів, магістрантів та ін.

Матеріали дослідження впроваджено в освітній процес Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 291 від 24.05.2019 р.), Херсонської державної морської академії (акт про впровадження № 14 від 15.05.2019 р.), Морехідного училища імені О. І. Маринеска Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 174 від 6.05.2019 р.), Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 460/944 від 7.05.2019 р.), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (акт про впровадження № 1376/11 від 03.07.2019 р.).

Достовірність одержаних результатів дослідження забезпечено теоретичним і методологічним обґрунтуванням вихідних концептуальних положень; застосуванням комплексу діагностичного інструментарію у вигляді методів та методик наукової та експериментальної роботи, що відповідає об'єкту, предмету і завданням дослідження тощо; якісним і кількісним аналізом одержаних даних.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки і результати дослідження викладено на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних*: VIII міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Літні наукові підсумки 2018 року» (Дніпро, 2018), IX міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи сучасної науки» (Дніпро, 2018), X міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки» (Дніпро, 2018), XII міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Зимові наукові підсумки 2018 року» (Дніпро, 2018), «Scientific and pedagogic internship «Pedagogical and Psychological education as a component of the education system in Ukraine and EU countries» (Wloclawek, 2019), XXVIII міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Розвиток та досягнення сучасної науки в глобальному науково-освітньому просторі» (Вінниця, 2020); *усеукраїнських*: «Студентські соціальні ініціативи:

реалії та перспективи» (Одеса, 2015), «Формування та розвиток особистості в сучасній системі освіти» (Одеса, 2017), «Студентські соціальні ініціативи: реалії та перспективи» (Одеса, 2018) науково-практичних конференціях.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 15 одноосібних наукових працях, серед яких: 5 статей у фахових наукових виданнях України, 1 – у науковому періодичному зарубіжному виданні, 9 – апробаційного характеру.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел до кожного розділу, додатків. Основний текст дисертації становить 219 сторінок. У тексті вміщено 12 таблиць, 6 рисунків, що займають 10 сторінок основного тексту. У списку використаних джерел 229 найменування (із них 42 іноземною мовою). 20 додатків викладено на 74 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 323 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1.1. Підготовка майбутніх судноводів до міжкультурного спілкування як педагогічна проблема

Судноплавство – одна з найбільш глобалізованих галузей транспорту, в якій значну роль відіграє ефективність комунікації. Ефективна комунікація в морі – це ключова засада безпеки судноплавства та продуктивності праці в морській галузі. Проблеми в комунікації, непорозуміння, недбале ставлення до міжособистісного спілкування – це ті загрози, що можуть привести до катастрофічних наслідків. За даними міжнародних досліджень в морській галузі, 60-70% аварій на морі стається через людський фактор, і основною причиною є проблеми в комунікації між членами екіпажу [142, с. 38; 175, с. 385].

На важливості підготовки моряків офіцерського та рядового складу до міжкультурного спілкування наголошують дослідники (А. Байлон, Н. Берг, Н. Бобришева, Й. Ванг, П. Гу, Дж. Клінект, Т. Коестер, Д. Нільсен, Р. Пайн, М. Прогоулакі, П. Розенхев, А. Росблум, В. Сантос, М.Сотер, Дж. Сторгард, І. Теотокас, О. Фролова, Дж. Хавольд, Дж. Хорк, М. Шерман та ін.), які працюють над покращенням ситуації безпеки судноплавства та ефективності морської галузі. Згідно з дослідженнями Р. Пайна та Т. Коестера [169, с. 9], функціонування близько 70-80% морського торговельного флоту світу забезпечується багатонаціональними екіпажами, а однією з головних причин аварійності на морі є людська помилка та непорозуміння в процесі спілкування.

За статистикою дослідження стану ринку праці на світовому морському флоті, що було проведено міжнародними організаціями *BIMCO* (the Baltic and

International Maritime Council, укр. Балтійська і Міжнародна морська рада) та ISF (International Shipping Federation, укр. Міжнародна судноплавна федерація), у 2010 році Україна посідала 6 місце в загальній чисельності моряків, і 4 місце за кількістю морських офіцерів (35400 морських офіцерів, що складало 5,67% загальносвітової кількості).

Той факт, що команди суден часто складаються з представників різних національностей та різної культурної приналежності, ще більше ускладнює проблему комунікації у самому екіпажі через відсутність однієї мови спілкування та недостатній рівень володіння спільною для спілкування англійською мовою. Як зазначає Дж. Фіске, справжній комунікативний зміст того, що було сказано, не завжди лежить на поверхні й загалом не відповідає тим словам, які було вимовлено; насправді зміст сховано глибоко в повідомленні, і причиною цього є особливості спілкування кожної культури й етносу. Вчений зауважує, що зміст того, що людина говорить «...рівнозначно вбудований як в культуру, так і в саме повідомлення» [149, с.18]. Міжкультурні відмінності, національні, релігійні та світоглядні особливості членів екіпажу тільки додають труднощів у комунікації, тому підготовці майбутніх моряків до міжкультурного спілкування, а особливо судноводіїв, необхідно приділяти особливу увагу в процесі їхньої фахової підготовки.

Зростаючі стандарти та вимоги до якості професійної підготовки майбутніх судноводіїв ставлять перед вищою морською освітою України ХХІ століття нові завдання щодо вдосконалення знань, умінь та навичок професійної діяльності у майбутніх офіцерів навігаційного містка.

Змістовний складник професійної підготовки майбутніх судноводіїв регламентується відповідними законодавчими актами, нормативними документами і конвенціями, а саме: Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року», Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування

моряків та несення вахти 1978 року з поправками, Кодекс з підготовки і дипломування моряків та несення вахти з поправками тощо.

Професійна підготовка судноводіїв у різних її аспектах є об'єктом наукових розвідок багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. В Україні за роки її незалежності з'явилися фундаментальні наукові дослідження, які покращують систему професійної підготовки судноводіїв, розв'язуючи низку суперечностей між потребою у кваліфікованих фахівцях судноводійського профілю та особливостями освітнього процесу в закладах вищої морської освіти. Так, М. Кулакова досліджувала проблему формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у закладах вищої морської освіти. На думку дослідниці, готовність до професійної діяльності в майбутніх морських фахівців проявляється у формах активності, дає можливість реалізовувати певні типові завдання професійної спрямованості та дозволяє прогнозувати шляхи вдосконалення продуктивності роботи за фахом [73, с. 34]. Г. Варварецька присвятила свої наукові розвідки формуванню професійної спрямованості майбутніх судноводіїв та суднових механіків у процесі їхньої математичної підготовки, що полягає у розумінні та внутрішньому сприйнятті ними професійних цілей та завдань, у позитивному ставленні до обраної професії, налаштованості на практичному застосуванні отриманих знань та вмінь у процесі виконання фахових обов'язків [29, с. 46–47]. С. Волошинов вивчав алгоритмічну підготовку майбутніх судноводіїв, визначаючи її як процес формування системи алгоритмічних знань, умінь і навичок, що дозволяють розробляти і реалізовувати програмні моделі інформаційних процесів і систем, пов'язаних із функціонуванням об'єктів професійної діяльності [36, с. 105]. І. Сокол розробив технології формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін. На думку дослідника, професійна компетентність майбутнього судноводія – це інтегрована та системна властивість професіонала, до структури якої входять когнітивний (професійні знання необхідні для виконання професійних обов'язків),

функціонально-діяльнісний (спеціальні фахові та універсальні вміння майбутнього судноводія) та особистісний (здатність до актуалізації особистісних якостей для виконання фахових завдань) компоненти [120, с. 7–8]. С. Смірнов досліджував проблему формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі їхньої професійної підготовки. Об'єктивується цей феномен як складне динамічне утворення, що є характеристикою рівня кваліфікації судноводія через відображення його професійних знань, умінь, навичок, професійних якостей, прагнення до саморозвитку, що спрямовані на успіх конкурентного суперництва в процесі освоєння вітчизняного і міжнародного ринків праці [119, с. 91–92]. Проблему формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки досліджувала С. Глікман. На думку вченої, професійні якості майбутніх судноводіїв полягають у комплексі характеристик (соціологічні, когнітологічні, психологічні, синергетичні, ноетичні, етичні), які мають відповідати вимогам професії «фахівець морського транспорту» та сприяти її успішному оволодінню в умовах дуальності професійної діяльності «людина-техніка» та «людина-людина» [42, с. 45].

На важливості іншомовної підготовки майбутніх судноводіїв акцентували свої дослідження С. Барсук, Н. Бобришева, В. Желясков, В. Зикова, Е. Зіміна, С. Козак, В. Кудрявцева, В. Смелікова, Л. Ступіна, О. Фролова, М. Шерман та ін. Так, С. Козак здійснила наукові розвідки з проблеми формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту. На думку дослідниці, структуру такої компетенції майбутніх моряків становлять лінгвістична, соціокультурна, стратегічна і професійна компетенції [64, с. 8]. В. Смелікова вивчала проблему підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-зорієнтованого спілкування засобами кейс-технологій. Дослідниця звертає увагу на важливість застосування новітніх освітніх технологій, зокрема кейс-технологій, в освітньому процесі закладу вищої морської освіти, що дозволяє майбутнім судноводіям набути важливих знань та умінь здійснювати професійне спілкування, оцінювати

ситуацію, що складається в процесі виконання професійних обов'язків, приймати рішення, визначати необхідні шляхи реагування та обирати оптимальні дії для розв'язання задачі [118, с. 86].

Соціокультурна підготовка майбутніх судноводіїв в контексті міжкультурного спілкування розглядалася Л. Ліпшиць, Н. Слюсаренко, О. Фроловою та іншими вченими. Н. Слюсаренко та Л. Ліпшиць формували соціокультурну особистість майбутнього судноводія на засадах компетентнісного підходу. Дослідниці зазначають важливість всебічного розвитку особистості судноводія, формування його високої культури, розвитку розумових та фізичних здібностей майбутніх судноводіїв [78, с. 128, 145; 117, с. 178]. Досліджуючи проблему формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно зорієнтованих дисциплін, О. Фролова зауважує, що фахова підготовка судноводіїв визначається сформованістю професійних та особистісних якостей, серед яких особливе місце посідають соціокультурні знання та розвинуті вміння міжкультурного спілкування. Дослідниця називає загальнокультурну, соціолінгвістичну та професійно зорієнтовану компетенцію основними складниками досліджуваного феномену «соціокультурна компетенція майбутніх судноводіїв» [135, с. 11-12].

Незважаючи на наукові доробки вчених з проблеми підготовки майбутніх судноводіїв та інших фахівців морської сфери до спілкування з представниками інших національностей та культур, ця проблема не є вирішеною остаточно через складність самого явища міжкультурного спілкування, до якого необхідно бути підготовленим як теоретично, так і практично. Питання підготовки курсантів судноводійського профілю до міжкультурного спілкування потребує особливої уваги й ретельного пошуку ефективних шляхів розв'язання складностей, що виникають у моряків у процесі міжкультурного діалогу з представниками інших країн та культур.

Так, у 2018 році було затверджено та введено в дію Стандарт вищої освіти України: галузь знань 27 «Транспорт», спеціальність 271 «Річковий та

морський транспорт», ступінь вищої освіти «Бакалавр», спеціалізація «Навігація і управління морськими суднами», за яким здійснюється професійна підготовка майбутніх судноводіїв [124]. Серед загальних компетентностей випускника, вказаних у Стандарті вищої освіти України, спеціалізація «Навігація і управління морськими суднами», названі такі, які необхідно сформувати у процесі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, а саме: здатність використовувати англійську мову в письмовій та усній формах, у тому числі при виконанні професійних обов'язків; уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми; здатність працювати в команді, організовувати роботу колективу, в тому числі, у складних і критичних умовах; навички міжособистісної взаємодії; здатність до подальшого навчання; здатність діяти соціально відповідально та свідомо; здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети; цінування та повага мультикультурності [124].

За словниковими джерелами мультикультурність (або багатокультурність) – це «1) наявність у межах суспільства певної державної єдності кількох культур; 2) визнання і утвердження культурного плюралізму як характеристики багатьох суспільств із обов'язковим забезпеченням підтримки культурної специфіки членів багатокультурного суспільства» [9]. Учені В. Берг [171], О. Бруніла [171], М. Клементс, К. Коул, С. Смірнов [119], М. Сотер [121], Дж. Сторгард [171], О. Фролова [135], Дж. Хорк та інші вивчали феномен мультикультурність у контексті спілкування на борту судна з міжнародним екіпажем, а також здійснювали свої наукові розвідки щодо особливостей багатонаціонального і мультикультурного екіпажа. Так, Дж. Хорк зазначає, що термін «міжкультурний» загалом використовується для характеристики дії та взаємодії між особами, а «мультикультурний» відноситься до «умови, ситуації, положення» [158, с. 23]. На думку К. Коула, мультикультурний екіпаж являє собою складний конструкт, який складається з сукупності різноманітних національно-культурних особливостей, рідних мов, уявлень,

релігій, традицій, вірувань тощо. К. Коул називає складнощі у спілкуванні основною негативною характеристикою мультикультурного екіпажу, наслідками якої є значна кількість суднових аварій та нещасних випадків на морі [147, с. 6].

Офіцерському та рядовому плавскладу України щодня доводиться працювати з представниками різних країн та культур, зокрема з моряками, пасажирами та робітниками морської галузі з Філіппін, Китаю, Туреччини, Греції, Індії, Індонезії, Америки, Канади, Бразилії, Аргентини, Австралії тощо. В умовах праці в багатонаціональному та мультикультурному екіпажах міжкультурне спілкування стає невід'ємним складником професійного та соціального життя судноводіїв завдяки їхньому спілкуванню з представниками інших країн та культур на борту судна та поза його межами. Окрім щоденного спілкування в середині мультикультурного та багатонаціонального екіпажу судна, у кожному іноземному порту морякам потрібно спілкуватися з громадянами країни, до якої вони прибули, з різних побутових або професійних причин.

Серед морських офіцерів, саме судноводіям доводиться набагато більше й частіше спілкуватися з іноземними капітанами та їхніми помічниками, лоцманами, портовою владою, власниками суднохідних компаній та судновласниками, тому вони найчастіше стають учасниками міжкультурного спілкування. Проте лише володіння англійською мовою на професійному рівні не завжди достатньо для досягнення мети спілкування в умовах міжкультурного діалогу для подолання бар'єрів та проблем, що можуть виникнути під час комунікації з людиною іншої національності та культури, оскільки спілкування – це багатогранний процес, особливо з представником іншої культури і однієї мовної компетенції буде замало. Так, Дж. Хорк підкреслює складність трудової діяльності моряків у контексті їхньої взаємодії з членами екіпажу з країн різних частин світу, а також відповідальність судноводіїв за командування таким «об'єднанням», яким є багатонаціональний та мультикультурний екіпаж. На думку вченого, моряк

повинен відрізняти зміни не тільки у професійній сфері, а також зміни у поведінці людини, і бути здатним передбачити вплив цих змін на людину, в якій ці зміни відбуваються, і на інших людей на борту судна [158, с. 22].

У морських країнах підготовка до міжкультурного спілкування давно стала важливою частиною професійної фахової підготовки морських офіцерів, зокрема судноводіїв, через те, що функціонування та життєздатність судна безпосередньо залежить від рівня підготовленості офіцерів-судноводіїв здійснювати комунікацію [169; 175, с. 386]. Тому, в Україні підготовка фахівців морського профілю, зокрема судноводіїв, до міжкультурного спілкування є одним з пріоритетних завдань вищої морської освіти.

Для вирішення проблеми підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ шляхом розробки та впровадження в освітній процес спеціального методичного забезпечення необхідно здійснити аналіз наукової літератури з метою з'ясування сутності таких понять як «підготовка», «спілкування», «комунікація», «міжкультурне спілкування» і «підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ».

За словниковими джерелами, феномен «підготовка» розглядається як: 1) дія за значенням «[підготувати](#)»; запас знань, навичок, досвід тощо, набутий у процесі навчання, практичної діяльності [116]; 2) створення ким-небудь умов для успішного виконання чого-небудь; професійне навчання чого-небудь; накопичення ким-небудь достатнього запасу теоретичних знань, практичних навичок тощо, які необхідні для чого-небудь; попереднє інформування кого-небудь про що-небудь; якщо хто-небудь відповідає на запитання без підготовки, то це означає, що ця людина не має або не витрачає час на обдумування, пошук відповіді; процес виконання чого-небудь ким-небудь [50, с. 900-901].

Феномен «підготовка» є об'єктом наукових досліджень педагогів, психологів, соціологів, які присвятили свої наукові розвідки проблематиці

фахової підготовки фахівців та їхнього професійного становлення. Проблемою підготовки фахівців до професійної діяльності і підвищенням якості професійної освіти займалися такі вчені, як О. Абдулліна, І. Бацуровська, І. Богданова [16, 17], А. Богуш, С. Гончаренко, Л. Гусак, Т. Коваль, М. Козяр, З. Курлянд, А. Литвин, Н. Ничкало, О. Пехота, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Л. Хомич та інші.

На думку Г. Штомпель, підготовка – це різновид організованої (формальної та неформальної) освіти для досягнення визначених у дослідницькій, освітній або навчальній програмі цілей учіння, що ведуть до набуття або вдосконалення кваліфікації [138, с. 14].

Л. Гусак тлумачить поняття «підготовка» як «процес набуття соціального досвіду через засвоєння певної навчальної інформації, що приводить до формування готовності к сукупності певних компетенцій» [46, с. 13]; професійну підготовку фахівця дослідниця визначає як «процес здобуття професійної освіти з окремого напрямку його підготовки, у результаті якого формуються загальнопрофесійні й фахові компетентності» [47, с. 13]. Л. Іванова розуміє професійну підготовку як навчально-виховний процес, спрямований на формування здатностей студентів закладів вищої освіти [57, с. 11]. Г. Щекін вважає, що професійна підготовка – це «система організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує формування і особистості професійної спрямованості, знань, навичок, умінь і професійної готовності» [139, с. 245]. Н. Ничкало зауважує, що на професійну підготовку фахівця у закладах вищої освіти впливають соціально-економічні перетворення у державі, через що новим викликом для сучасної освіти є підготовка «професійно-мобільного» фахівця, який спроможний «як переміщуватись вгору по вертикальних сходах у своїй галузі, так і по паралелі – із однієї галузі до іншої» [126, с. 7-8]. Дослідниця наголошує, що для формування такого кваліфікованого фахівця, «здатного до творчої професійної діяльності», актуальним є вирішення проблеми організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, тобто вирішення проблеми

навчання фахівців більшому обсягу знань і вмінь в умовах зменшення строків, які надаються на здобуття певної кваліфікації [126, с. 8].

На думку М. Козяра та А. Литвина у процесі професійної підготовки фахівців доцільно виявляти їхні особистісні якості, тобто здібності, соціально-специфічні та індивідуально-неповторні риси, які у процесі підготовки необхідно сформувати та вдосконалити. Вчені стверджують, що врахування науково-педагогічними працівниками особистісних якостей майбутніх фахівців під час розроблення і впровадження методів й технологій навчання дозволяє студентам досягнути власного гармонійного розвитку у процесі інтеграції сукупності психологічних, дидактичних, методичних і технологічних знань і вмінь [65, с. 129].

О. Лаврентьева розглядає професійну підготовку майбутнього вчителя як поліфункціональну відкриту систему, що потребує свого вивчення та дослідження на підставах, вироблених педагогічною наукою й практикою методологічних орієнтирів [75, с. 36]. І. Бацуровська визначає поняття освітньо-наукової підготовки магістрів як «процес систематичного і цілеспрямованого набуття компетентностей за фахом, що вимагає виконання дослідницької роботи в певній науковій галузі та характеризується певною пролонгованістю, передбачає подальшу самоосвіту, спрямовану на пізнання і перетворення об'єктивної дійсності шляхом систематизації наукових фактів, перевірки гіпотез, узагальнюючої теорії, фундаментальних законів та їх часткових складників» [10, с. 13]. Т. Колбіна вважає, що у процесі професійної підготовки відбувається всебічний розвиток майбутнього фахівця, який перетворюється на цілісну творчу особистість, а невід'ємним складником такої підготовки є формування досвіду міжкультурної комунікації у майбутніх фахівців, незалежно від спеціальності [66]. С. Смірнов визначає підготовку майбутніх судноводіїв у морському закладі вищої освіти як «цілеспрямований, динамічний, організований освітній процес здобуття і накопичення курсантами професійних знань, умінь, навичок, розвинених професійних особистісних якостей, досвіду плавальної

практики згідно з кваліфікаційними характеристиками фахівців означеної сфери та стандартів, що визначаються Міжнародною морською організацією (ІМО)» [119, с. 59].

Розглянемо далі наукові розвідки вчених з визначення змісту і співвідношення понять «спілкування» і «комунікація». Поняття спілкування та комунікація є міжпредметними поняттями, їх вивчають з позиції таких галузей знань, як філософія, педагогіка, психологія, етнопсихологія, лінгвістика, психолінгвістика, етнопсихолінгвістика, методика викладання іноземних мов, культурологія, соціологія, соціолінгвістика, теорія комунікації тощо.

У теорії комунікації та інших сферах наукової діяльності людини зарубіжні вчені послуговуються поняттям «communication» (англійська мова), якому українською мовою відповідають терміни «комунікація, спілкування». На думку зарубіжних науковців, не виникає потреби в з'ясуванні співвідношення цих понять. За визначенням тлумачного словника Макмілана [164, с. 277] «communication» (на укр. мові «спілкування, комунікація») – це: 1) процес передавання інформації, емоцій, ідей іншій людині; 2) процес говоріння або письма з метою обміну інформацією з іншою людиною; 3) система для відправки інформації; транспортна система для перевезення людей або товарів з одного місця в інше (для множини «communications»); 4) повідомлення таке, як лист, телефонний дзвінок, лист електронною поштою (офіційне). В оригінальних словникових джерелах [173, с. 81; 174, с. 149] знаходимо такий синонімічний ряд до поняття «спілкування, комунікація» (англ. «communication»): контакт, справа, відносини, зв'язок, діалог, розмова, переписка, дискусія.

Вітчизняна наука оперує такими поняттями, як «комунікація» і «спілкування», і погляди вчених на співвідношення цих понять різняться. Такі вчені, як А. Журавльова [77], М. Каган [59], Л. Кайдалова [61], О. Лешер [77], Б. Паригін [104], Л. Пляка [61] розмежовують поняття «комунікація» і «спілкування», вважаючи, що комунікація, як засіб

передання інформації, не забезпечує рівномірності отриманих кожним із комунікаторів (учасників акту комунікації) відомостей, даних, інформації, новин тощо.

Так, М. Каган звертає увагу на таку різницю між спілкуванням та комунікацією: 1) спілкування має більш широкий характер (практичний, матеріальний, духовний та інформаційний), а комунікація має тільки інформаційний характер, який полягає у переданні повідомлень й інформації; 2) комунікація – це інформаційний зв'язок суб'єкта з об'єктом, у якому інформація тече в одному напрямі; тоді як спілкування – це взаємодія двох суб'єктів, які є співрозмовниками, співучасниками, між якими відбувається обмін, циркуляція інформації, яка збільшується та розширюється [59, с.141 – 146].

У комунікації головним завданням є передання інформації іншій людині, безпосередньо або опосередковано за допомогою різноманітних носіїв інформації, інформаційно-комунікаційних технологій тощо, без її перетворення, обробки, аналізу. Спілкування розглядається як рівноправний взаємовигідний обмін інформацією між комунікаторами, спрямований на розвиток взаємовідносин між людьми, на розвиток суспільства в цілому, адже в процесі здійснення спілкування відбувається видозміна, доповнення, активне оперування новою інформацією, на основі чого з'являється новий продукт інтелектуальної діяльності людства. Тобто поняття спілкування є ширшим і більш складним, ніж поняття комунікація.

У свою чергу, Ф. Бацевич [9], Л. Виготський [39], В. Курбатов, О. Леонт'єв, Ю. Прилюк, С. Тер-Мінасова [129] розглядають поняття «спілкування» та «комунікація» як синоніми, адже їхньою головною функцією є комунікативна – обмін та передання нової інформації, тоді як інтерактивна (вплив на інших учасників спілкування) та перцептивна (сприймання і пізнання інших учасників спілкування) функції є додатковими (класифікація функцій спілкування за С. Максименком [82, с. 115-119]).

У спілкуванні зосереджуються форми мислення і діяльності, тому для філософії спілкування становить особливий інтерес. За визначенням філософського енциклопедичного словника, «спілкування – це тип відносин, що характеризується ставленням партнерів один до одного як до істот, наділених ознаками суб'єктивності» [132, с. 603]. Вивчення феномену спілкування (Г. Батищев, М. Бахтін, М. Бубер, Ф. Ебнер, Ф. Розенцварг, К. Ясперс та ін.) набуло широкого розвитку у контексті формування людської особистості, у результаті чого було визначено концепцію людського «Я» і діапазон його взаємодії зі світом.

Оскільки процес спілкування людей формує «внутрішню духовну спільність учасників» [132, с. 603], то не усі міжлюдські стосунки можуть мати ознаки спілкування. Як зазначається, учасниками спілкування можуть бути не тільки люди, а й інші живі та неживі істоти, адже спілкування людини здійснюється із навколишнім світом загалом: тексти, картини, світові шедеври, цінності культури тощо [132, с. 603 – 604].

Спілкування – поняття, що описує взаємодію між людьми і характеризує базову потребу людини – бути включеною у соціум і культуру. Структура спілкування діалогічна, у діалозі розкривається, з одного боку, різність поглядів та думок, а з іншого – рівність, орієнтація на розуміння одне одного, адже мета кожного акту спілкування – знайти порозуміння. Однак спілкування – це не тільки діалог, це полілог і суб'єктами спілкування можуть виступати особистість, групи, суспільство. Тому за формою спілкування може бути міжособистісним, міжгруповим, міжсоціумним, між особистістю та групою, між групою та суспільством, між особистістю та суспільством [96].

У реалізації соціальних стосунків через міжособистісне спілкування відтворюється і накопичується людський досвід, передаються знання від покоління до покоління, оскільки «спілкування – це взаємодія між людьми, головним чином безпосередня» [95], а без повноцінного спілкування

неможливою є реалізація особистості, творчість людини, розвиток інновацій та суспільства [132, с. 604].

Соціологія як наука про суспільство вивчає взаємодію і поведіння людей, вплив цих відносин на формування людини, її поведінку та свідомість і спілкування є невід'ємним об'єктом дослідження соціології. Як зазначає М. Примуш, спілкування є важливим елементом життя суспільства, обов'язковою умовою існування та розвитку людства, без спілкування неможливо уявити життя людини [105].

Соціологія вивчає та аналізує соціальну сутність спілкування, взаємовідносини його учасників, становлення та розвиток особистості через спілкування. Спілкування – потреба людини у взаємодії з іншими, «одна із основних форм взаємодії і міжособистісних відносин людей, суттєва ознака життєдіяльності особистості як суспільної істоти» [13, с. 278], завдяки чому людина опановує нові знання і вміння, здійснює обмін досвідом тощо. Спільна діяльність людей, взаємодопомога і взаєморозуміння складають основу спілкування, обов'язкову умову існування і розвитку суспільства [13, с. 278].

Людина – соціальна істота, вона не може жити ізольовано від інших людей, вона відчуває потребу в контакті та налагодженні зв'язків з іншими людьми [141, с. 51]. Спілкування є складним, різнобічним процесом і пронизує всі суспільні сфери людської діяльності: побутові, професійні, національні, соціальні, економічні, політичні тощо. Розрізняють такі види спілкування: безпосереднє, опосередковане; пряме, непряме; побутове, професійне; педагогічне, емпатичне, директивне; ділове, особистісне; вербальне, невербальне, паравербальне; міжкультурне, інформаційне, політичне, наукове, ділове тощо [13, с. 278; 44, с. 317; 105; 127, с. 94; 141, с. 62].

Зазначимо, що особливе значення має професійне та ділове спілкування, адже від нього залежить успіх професійної діяльності і досягнення позитивних результатів у процесі цієї діяльності [13, с. 278].

У педагогіці спілкування розуміють як діяльність, для вчителя – це вид професійної діяльності, а для учня – повсякденна діяльність [72]. Неможливо уявити собі педагогічний процес без педагогічного спілкування. У процесі освітньої діяльності викладач повинен створити такі умови навчання, за яких учні зможуть максимально добре оволодіти предметом, що викладається, розвивати нові навички, розкрити свій потенціал, проявити себе з найкращого боку. А. Кузьмінський наголошує, що педагогічне спілкування покликане сприяти зростанню позитивної мотивації та соціально-психологічному розвитку учнів: «Педагогічне спілкування – це система органічної соціально-психологічної дії учителя-вихователя і вихованця в усіх сферах діяльності, що має певні педагогічні функції, спрямоване на створення оптимальних соціально-психологічних умов активної та результативної життєдіяльності особистості» [72].

На думку З. Курлянд, спілкування — це процес контактів, обміну та взаємодії між людьми. У процесі навчання та виховання відбувається передання знань, способів діяльності, суспільних цінностей, норм культури, тобто спілкування є сутністю роботи вчителя [74]. З. Курлянд зазначає, що існує три «позиції», одну з яких посідає кожна людина у спілкуванні – це «Батько» (авторитарний характер, людина наказує, повчає, наполягає на власній думці), «Дитина» (людина виявляє слабкість, невпевненість, намагається схитрити.) і «Дорослий» (співрозмовники контактують на рівних). Ми поділяємо думку З. Курлянд, що необхідно обирати таку позицію для спілкування, щоб не перевантажувати співрозмовника контролем, повчаннями та критикою, оскільки буде важко досягти порозуміння [74].

Із середини минулого століття міжкультурне спілкування (від англ. «cross-cultural communication» або «inter-cultural communication») було об'єктом вивчення спеціалістів різноманітних галузей науки (лінгвістика, етнологія, педагогіка, соціолінгвістика, прагматика тощо), проте, незважаючи на велику кількість досліджень, пошуку шляхів вирішення проблем порозуміння у міжкультурному спілкуванні приділяється багато уваги й

сьогодні. Це відбувається через складність такого багатогранного явища, яким є міжкультурне спілкування.

Дослідження міжкультурного спілкування розпочалось у США всередині ХХ століття з книги Дж. Трейджера (G. Trager) та Е. Холла (E. Hall) «Culture as Communication» («Культура як комунікація») [172], в якій вперше було запропоновано поняття «міжкультурна комунікація». В Європі питанням міжкультурного спілкування приділялось не менше уваги через орієнтацію на міжкультурну взаємодію та толерантність унаслідок зміни соціальних і політичних чинників. Значний внесок у вивчення міжкультурного спілкування зробили такі науковці, як: В. Аксьонова, І. Алексєєва [1], І. Бахов [5, 6], Ф. Бацевич [7, 8, 9], В. Біблер [12], А. Вежбицька, Т. Грушевицька, О. Леонтович [77], Є. Мошняга [90], Є. Пассов, В. Попков, О. Садохін [110; 111], В. Сафонова, В. Терехова [127], С. Тер-Мінасова [129], І. Халєєва, М. Беннет (M. Bennet) [144], Р. Гестеланд (R. Gesteland) [150], Р. Гібсон (R. Gibson) [151], В. Гудикунст (W. Gudykunst) [152; 153], Дж. Коестер (J. Koester) [169], Дж. Куллман (J. Kullman) [157], М. Лустіг (M. Lustig) [160], Р. Льюїс (R. Lewis) [161], Р. Портер (R. Porter) [170], Е. Річ (A. Rich), Л. Самовар (L. Samovar) [170], М. Хайд (M. Hyde) [157], М. Хеммер (M. Hammer) [154], Е. Холідей (A. Holliday) [157], С. Хофстеде (S. Hofstede) [156] та інші.

У філософії сутність міжкультурного спілкування розкривається через поняття «діалог культур», яке намагається осмислити взаємодію та вплив різних історичних і сучасних культур одна на одну. Феномен діалогу культур вивчали М. Бахтін, В. Біблер, М. Бубер, О. Розеншток-Хюсі, Р. Рорті, К. Ясперс та інші. В. Біблер у своїх наукових працях називає поняття «діалогу культур» «засновничим поняттям філософії ХХІ століття, можливою культурою ХХІ століття, це не суперечка цивілізацій, а бесіда культур, що сумніваються, можуть вони мислити та бути чи ні» [12].

Діалог культур – це спосіб людського спілкування, це «поєднання різних смислів (понять, символів) культури, де формується орієнтація розуму

на взаєморозуміння» [41, с. 253]; це «взаємодія культур у процесі міжкультурної комунікації, оволодіння іноземними мовами тощо, яка забезпечує взаємозбагачення лінгвокультурних спільнот, що контактують» [83, с. 271].

Діалог культур сприяє взаємопроникненню культур, їх збагаченню одна одною. Діалог – класична форма мислення, спілкування, механізм міжкультурного спілкування. Діяльність, слово, спілкування мають діалогічний характер, а вирішити проблеми людського буття можливо лише розв'язавши проблеми діалогу. Завдяки діалогу породжуються загальнолюдські, етичні та моральні норми, цінності, гуманістичні ідеали, відбувається порозуміння через взаємодопомогу, милосердя, людяність [12].

В епоху глобалізації у контексті міжкультурного спілкування постає питання про глобальну етику, хоч етичні норми соціально та культурно відносні. Є. Мошняга, розглядаючи філософсько-етичні питання міжкультурної комунікації, зазначає, що суб'єкти міжкультурного спілкування, як носії культури, повинні відповідати встановленим соціальним нормам поведінки та етичним принципам не тільки своєї культури, а й культури, з якою вони взаємодіють. Глобальна етика, як і види людської діяльності, через культурне різноманіття світу має міжкультурний характер, а її норми існують та будуються більше на відмінностях, ніж на спільних рисах людей, груп, соціумів. Сучасна етика повинна полягати в усвідомленні, що на культурні відмінності не можна реагувати вороже, як на щось чужерідне, а потрібно бути відкритим до «інакшості» та проявляти повагу, підтримку та розуміння тим, хто належить до іншої культури [90].

Виходячи із сучасних тенденцій у світі та глобалізаційних процесів, вивчення проблеми міжкультурного спілкування перейшло від діалогу культур до міжособистісного спілкування людей різних культур, етносів і релігій.

Досліджуючи міжкультурне спілкування, науковці вбачають у цьому понятті різні процеси. Так, Є. Верещагін та В. Костомаров розглядають

міжкультурне спілкування через взаєморозуміння: «Міжкультурна комунікація – це адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур» [32, с. 26]. За визначенням О. Леонтович, «міжкультурне спілкування – це безпосередній або опосередкований обмін інформацією між представниками різних лінгвокультур» [76, с. 3]. Під терміном «міжкультурна комунікація» І. Халеева розуміє «сукупність специфічних процесів взаємодії людей, які належать до різних культур та мов. Воно відбувається між партнерами по взаємодії, які не тільки належать до різних культу, але при цьому усвідомлюють той факт, що кожен з них є «іншим» і кожний сприймає чужерідність «партнера»» [136, с. 22]. Як зазначає І. Бахов, міжкультурне спілкування – рівноправний діалог культур, передумовами успіху якого постають повага до чужої культури і поглиблення вивчення своєї, вміння поставити себе на місце партнера по спілкуванню, вміння знайти «точки стискання у процесі комунікації» [5, с. 59]. С. Тер-Мінасова розглядає це поняття як «спілкування людей, що представляють різні культури» [129, с. 121]. Міжкультурна комунікація, як вважають Ю. Ніколаєва та Н. Боголюбова, – «це складне, комплексне явище, яке включає різноманітні напрями і форми спілкування між окремими індивідами, групами, державами, що належать до різних культур» [94]. На думку В. Бакірова, Н. Ушакової й Л. Хижняк, міжкультурна комунікація означає «пряме і опосередковане спілкування носіїв різних культур у різних сферах суспільного життя і є предметом філософських, психологічних, культурологічних і педагогічних досліджень, у межах яких його визначають як взаємодію культур, що здійснюється у певному просторі й часі, де феномен культури розглядають як родове поняття, культурні контакти набувають різноманітних форм, які виявляються у зіткненні, взаєминах, синтезі та діалозі» [4, с. 289]. Учені зазначають, що такий погляд на значення міжкультурної комунікації демонструє механізм функціонування культури, у якому «культура є системою і спосіб комунікації, опосередкованої

діяльністю суб'єкта» [4, с. 289]. Як вважає М. Сотер, міжкультурна комунікація – це ключовий складник успішної взаємодії фахівців у межах сучасного полікультурного простору, ефективної професійної самореалізації в сучасному плюралістичному суспільстві [121, с. 75]. М. Сотер стверджує, що такий вид комунікації спрямований на зближення, знайомство й об'єднання його учасників, взаємодію різних культур через комунікантів, результатом якої є спільний розвиток і збагачення [121, с. 75].

Під міжкультурним спілкуванням представники різних напрямів вивчення взаємодії та взаємозв'язків мови і культури (О. Леонтович, Ф. Бацевич, С. Тер-Мінасова, Є. Верещагін і В. Костомаров) розуміють міжетнічне спілкування, тобто спілкування людей, які є носіями свідомості і культури певного етносу, народу.

Окрім такого розуміння терміна в його вузькому значенні, Ф. Бацевич розглядає міжкультурне спілкування як «особливий тип культури, який характеризується взаємодією національних (етнічних) культур, етнокультурною компетенцією особистостей, толерантністю, прагненням до міжнаціональної згоди в усіх сферах спілкування» [9]. У широкому розумінні міжкультурне спілкування складається зі спілкування людини й природи, людини й Бога, чоловіків і жінок, особистості й суспільства, колег різного віку, представників різних соціокультурних шарів тощо [9].

У дослідженнях крім поняття «міжкультурна комунікація», вчені (Н. Алієва, Ф. Бацевич, Т. Грушевицька, В. Попков, О. Садохін, Г. Сергієвська) послуговуються такими термінами теорії і практики міжкультурного спілкування, як «кросс-культурна комунікація», «інтеркультурна комунікація», «мультикультурна комунікація», які є близькими за значенням, однак відрізняються певними аспектами. Наприклад, П. Осипов наголошує, що в міжкультурній комунікації мають місце відмінності в реалізації способів та функцій комунікації, а інтеркультурна комунікація націлена на розуміння та порозуміння між комунікантами, яке полягає у взаємному прийнятті чужого. За П. Осиповим,

вивчення іноземної мови повинно складатись з інтеркультурного навчання та інтеркультурної комунікації [101].

Термін «інтеркультурна комунікація» («inter-cultural communication») пов'язаний із накладанням однієї культури на іншу, «кросс-культурна комунікація» («cross-cultural communication») вказує на перетин межі між культурами, а «мультикультурна комунікація» («multicultural communication») підкреслює одночасну взаємодію багатьох культур через їхніх представників [56, с. 107-108].

Також для опису особливостей взаємодії культури та комунікації використовують терміни «інтракультурна комунікація» («intracultural communication»), «інтеретнічна комунікація» («interethnic communication»), «інтеррасова комунікація» («interracial communication»), «міжкультурна /кросс-культурна комунікація» («cross-cultural communication») та «інтернаціональна комунікація» («international communication»). Інтракультурна комунікація це той вид спілкування, в якому беруть участь якнайменше двоє людей, які мають абсолютно різні атрибутивні ознаки культури: ціннісні орієнтації, комунікативні коди спілкування, очікування, правила соціальної взаємодії тощо. Інтеретнічна та інтеррасова комунікації вживаються як синоніми до міжкультурної комунікації, адже терміни «раса» та «етнічна група» використовуються у посиланнях до культурного контексту. Інтеретнічна та інтеррасова комунікації пояснюють різницю у спілкуванні між представниками расових та етнічних груп, які проживають в одній країні тощо. Термін міжкультурна (кросс-культурна) комунікація типово використовується для вивчення певної ідеї або спілкування в межах багатьох культур, тоді як інтернаціональна комунікація визначає особливості взаємодії людей різних націй [162, с. 51-55].

На думку О. Леонтович, міжкультурна комунікація має високий ступінь структурованості, а її складники змінюються через різні чинники, від яких залежать характер та результат спілкування. За класифікацією О. Леонтович, змінними структури міжкультурного спілкування є:

1) учасники комунікації (відправник або одержувач інформації; носій або неносій лінгвокультури; індивідуум, мала група, велика аудиторія, культура в цілому; соціально-психологічний тип кожного комуніканта-індивідуума; характер самоідентифікації партнерів; 2) взаємовідносини між комунікантами (ступінь знайомства; рольові відносини; співвідношення комплексів цінностей; ступінь асиметрії); 3) ставлення до міжкультурного спілкування (усвідомлення/ не усвідомлення себе учасником міжкультурного спілкування; досвід міжкультурного спілкування; мотив вступу до міжкультурного спілкування; інтенсивність культурної взаємодії; рівень комунікативної, лінгвістичної та культурної компетенції); 4) форма міжкультурного спілкування (опосередкована/ неопосередкована; пряме / непряме спілкування); 5) канали міжкультурного спілкування (голос; міміка; жести; запахи; зорові відчуття; смакові відчуття тощо); 6) види комунікативної діяльності (говоріння; сприймання на слух; читання; письмо тощо); 7) інструментарій міжкультурного спілкування (культурно-мовний код; канали; комунікативні стратегії; наявність/ відсутність зворотного зв'язку); 8) контекст (місце; час; сфера спілкування; комунікативні перешкоди); 9) параметри змісту інформації (тематика; об'ємні характеристики; мовний стиль, норми та жанр; вихідні настанови (пресупозиції, фонові знання)) [76, с.30-31].

Вивчаючи феномен креативної міжкультурної комунікації, О. Лешер та А. Журавльова [77] визначають її як «здатність до трансформації і застосування отриманих знань про світ та культуру іншомовного партнера для побудови ситуацій ефективної взаємодії, в яких здійснюється адекватне взаєморозуміння двох і більше комунікантів, що належать до різних національних культур». На думку дослідниць, креативна міжкультурна комунікація складається з таких складників як: 1) когнітивний складник, який проявляється в оволодінні спільною мовою спілкування, нормами спілкування; у знанні психологічних, культурних та соціальних особливостей своєї та інших країн; у володінні стратегій і тактик безконфліктної й

ефективної мовленнєвої поведінки для запобігання виникнення конфліктних ситуацій; 2) технологічний складник, полягає в умінні вибудовувати успіх у міжкультурному спілкуванні за рахунок таких якостей, як: міжкультурна компетенція; комунікативна сензитивність (експресивність мовлення); комунікативна креативність (подолання стереотипів і звичок для досягнення мети); комунікативна флексибільність (властивість швидко відмовлятися від непродуктивних тактик спілкування та недосяжних цілей); 3) емоційний складник вбачається у відчутті певних емоцій та переживань у процесі ознайомлення з культурою, способом життя людей, їхніми звичаями та традиціями; 4) поведінковий складник полягає у активності комунікантів, готовності до спілкування чи уникання його, зміна власної поведінки для успіху комунікації; 5) креативний складник, який розкривається у творчих здібностях в комунікації, тобто у можливості швидко та гнучко реагувати на певну ситуацію, відмовитися від непродуктивних ідей, змінити власну поведінку для попередження конфліктних ситуацій та досягнення поставлених цілей [77].

У контексті нашого дослідження ми будемо спиратись на визначення міжкультурної комунікації Ф. Бацевича – «міжкультурна комунікація (міжкультурне спілкування) – це процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, відчувають лінгвокультурну «чужинність» партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні» [9].

Проведений аналіз науково-довідкової літератури надає нам можливість визначитись із змістом поняття «міжкультурне спілкування». Визначаємо *міжкультурне спілкування* як багатогранний і складний процес спілкування представників різних етносів, який може супроводжуватись бар'єрами у спілкуванні, етноцентризмом, культурним шоком і зіткненням світоглядів, що може привести до комунікативних невдач і непорозумінь.

В Україні різним аспектам підготовки майбутніх фахівців до міжкультурного спілкування було присвячено дисертаційні дослідження і наукові роботи І. Бахова, Р. В'язової, Ю. Демерневої, Н. Захарчук, Н. Козак, Т. Колбіної, В. Кручек, В. Манакіна, П. Осіпова, В. Романової, А. Солодкої, М. Сотер, О. Теплої, О. Фролової, І. Шавкуна та інших.

За В. Тереховою, підготовка майбутніх перекладачів до міжкультурного спілкування в освітньому середовищі педагогічного університету – це «процес, результатом якого є підготовленість майбутніх перекладачів до міжкультурного спілкування, що характеризується узагальненням професійних знань з іноземної мови, а також володінням уміннями комунікації з представниками інших країн, розумінням емоційного стану співрозмовника за допомогою співпереживання та проявом поваги і невідчуття ворожості щодо інших етнічних груп» [127, с.27].

На думку Н. Захарчук, підготовка до міжкультурної комунікації – це «освітньо-розвивальний процес, спрямований на оволодіння знаннями, уміннями і навичками успішної взаємодії з представниками різних культур з метою передання та прийняття інформації певного характеру і змісту, обумовленої традиціями, етикетними нормами, звичаями, віруваннями та переконаннями» [54, с. 46].

У свою чергу, тенденції сучасного світу (глобалізація, інтеграційні процеси між різними націями та країнами, розвиток міжнародної співпраці тощо) диктують вимоги щодо професіоналізму кваліфікованих судноводіїв у міжкультурному спілкуванні з представниками різних країн та культур. Вітчизняні та зарубіжні науковці Н. Бобришева [14, 15], Л. Ліпшиць [78], Н. Слюсаренко [117], О. Тимофєєва, О. Фролова [135], І. Вісан (I. Visan), Дж. Джой (J. Joe) [160], К. Кіреа-Унгуреану (C. Chirea-Ungureanu) [146], Дж. Хорк (J. Horck) [158] зауважують, що для того, щоб стати успішним конкурентоздатним судноводієм необхідно володіти не тільки професійними знаннями, навичками і вміннями, а й бути здатними до набуття та вдосконалення знань, навичок і вмінь спілкування з людьми, які мають іншу

національність, релігійну та культурну приналежність, мову, традиції, звички, світогляд тощо. Офіцери навігаційного містка (судноводії), які працюють у багатонаціональних та мультикультурних екіпажах, кожного дня перебування в рейсі реалізують свою професійну діяльність у міжкультурному середовищі, тому спеціальні знання та навички міжкультурного спілкування покликані допомогти майбутнім судноводіям виконувати свої професійні обов'язки на необхідному високому рівні та досягати успіху в міжкультурному діалозі. Невдало використаний жест чи слово, сказане у невідповідній ситуації може нанести невиправних збитків. Майбутні судноводії повинні навчитись поваги та терпимості до традицій і звичаїв представників інших етносів, до моральних та культурних цінностей, вірних шляхів подолання бар'єрів у професійному та побутовому спілкуванні для позитивного результату спілкування та досягнення поставленої мети.

Численні дослідження у сфері взаємодій культур та їхніх представників свідчать про різноплановість і багатогранність міжкультурної комунікації, про те, що хід, зміст та результати міжкультурних контактів напряду залежать від здатності учасників розуміти одне одного, домовлятися, досягати порозуміння та згоди. Кожна людина має свої цінності, звичаї, норми, символи та вірування, які вона успадкувала з культури, в якій вироста й набула особистісного становлення, а отже, в процесі комунікативної взаємодії у представників різних культур можуть виникнути непорозуміння. Найважливішим у міжкультурному спілкуванні є не розуміння того, що всі культури та люди різні, а пошук шляхів подолання цих відмінностей [158, с. 95-96].

Специфічність підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, що відрізняє її від підготовки інших спеціалістів до такого виду діяльності, полягає в особливостях професії судноводія. Вивчаючи сутність та особливості професійної підготовки майбутніх морських офіцерів, Н. Бобришева визначає такі основні напрями професійної діяльності майбутніх судноводіїв: маневрування та управління судном у різних умовах;

використання технічних засобів судна; несіння вахти; підтримка судна в заданому рівні готовності; дії в надзвичайних ситуаціях; планування та організація безпечного навантаження та вивантаження; забезпечення безпечності людського життя на морі та охорони морського навколишнього середовища; загальна організація та керівництво мультинаціональним екіпажем; організація зовнішнього зв'язку з портовими службами, з іншими суднами; робота з документацією [14].

Робота у морській сфері діяльності, зокрема на судах дальнього плавання, є нелегкою, оскільки такий вид праці є не тільки професійною діяльністю, що змінюється іншими видами діяльності, а життєдіяльністю моряків, бо вони цілодобово впродовж тривалого часу є частиною обмеженого у просторі і можливостях середовища, яким є судно. Як зазначають О. Істоміна [58], О. Мітракова [87], Є. Костиря, Л. Позолотін, В. Топалов, В. Торський [79, с. 43], моряки знаходяться в особливих стресових умовах праці: відносна соціальна ізоляція; тривалий відрив від сім'ї та звичного середовища, і як результат звуження соціальних ролей батька та чоловіка, зменшення активності людини у соціумі; звуження або втрата психологічних зв'язків та прихильностей; монотонність праці; довга тривалість рейсів (від 4-6 місяців і довше), відсутність вихідних; постійна загроза аварій та травм; важкі погодні умови, шторми, качка та часта зміна кліматичних й часових поясів; технічна складова робочого середовища (вібрація, шум, закритий простір, випромінювання від енергетичних установок та іншого обладнання) має великий вплив на посилення фізичної та психологічної напруги та втомленості. Такі особливі умови праці висувають значні вимоги до професійної підготовки моряків, їх моральних та професійних якостей, готовності до згуртованості та спрацьованості в змішаних екіпажах, толерантному ставленні одне до іншого.

Наслідками всіх цих несприятливих чинників та психологічно-фізичної втоми, що накопичується з кожним днем, є зростання емоційного стресу, виникнення непорозумінь між членами екіпажу, які, у свою чергу, можуть

тільки додати негативного впливу у робочий процес, міжособистісне спілкування та загальносуднову атмосферу. О. Істоміна виділяє такі наслідки обмеженості безпосереднього соціального оточення членів екіпажу: 1) підвищення «щільності» комунікативних контактів (надмірна їх частота); 2) поява синдрому «наси́льницької комунікації» (спілкуванню «поза волею», навіть коли не хочеться – лише тому, що «нікуди не дінешся»); 3) блокування потреби в спілкуванні (через деякий час) – поява небажання розмовляти з членами екіпажу; 4) наростання конфліктної напруги в екіпажі, погіршення соціально-психологічного клімату [58].

Стресовий характер роботи судноводія впливає на якість спілкування, на психоемоційний стан судноводія, його здатність виконувати свої професійні обов'язки, забезпечувати безпеку життєдіяльності судна та екіпажу. Проблеми у взаємодії між членами команди можуть виникати через культурні та мовні непорозуміння, й саме це може стати одним з факторів посилення стресу та психологічної напруги, що призводить до людських помилок та тяжких наслідків у процесі роботи. Для того, щоб мінімізувати негативний психологічний вплив від невдалої міжкультурної комунікації на моряків, ми вважаємо необхідним здійснювати їхню підготовку до міжкультурного спілкування в межах спеціально створеного організованого освітнього середовища у морському закладі вищої освіти.

Для того, щоб майбутні судноводії могли оминати конфлікти в різних культурних та національних колах взаємодії, важливо їх навчити стратегій вирішення конфліктів та непорозумінь, вербальним та невербальним компонентами міжкультурної комунікації, знаннями про специфіку прояву менталітету, національного характеру, неоднозначну роль стереотипів у сприйнятті іншої культури, сформувати міжкультурну толерантність та навчити будувати міжкультурний діалог в умовах багатонаціональних об'єднань, яким є екіпаж судна.

Проаналізувавши наукові джерела щодо особливостей здійснення міжкультурного спілкування (І. Алексеева [1], І. Бахов [5, 6], Ф. Бацевич [7,

8, 9], В. Біблер [12], О. Леонтович [76], О. Садохін [110; 111], В. Сафонова, В. Терехова [127], С. Тер-Мінасова [129], В. Гу [160], В. Гудикунст [152; 153], Дж. Джой [160], Б. Дігнен [148], М. Лустіг [162], Е. Хірш [155] та ін.) стало можливим визначити спеціальні знання та вміння, які будуть сприяти успішному міжкультурному спілкуванню майбутніх судноводіїв з представниками різних культур, національностей, етносів, та які необхідно формувати і розвивати в майбутніх судноводіях у процесі їхньої підготовки до міжкультурного спілкування в середовищі морського закладу вищої освіти, а саме:

- володіння англійською мовою як мовою міжнародного спілкування на достатньому та високому рівні для порозуміння з представниками інших країн та професійного виконання обов'язків;
- знання мовленнєвого та культурного етикету;
- знання та вміння застосовувати на практиці невербальний складник міжкультурного спілкування (жести, міміку, діапазон та тембр голосу тощо);
- володіння стратегіями і тактиками міжкультурного спілкування;
- контроль власного психоемоційного стану у процесі міжкультурного спілкування;
- особистісний саморозвиток у контексті емпатичного, толерантного, терпимого та поважного ставлення до проявів «інакшості» з боку представників інших країн, культур, етносів;
- орієнтація на постійне розширення міжкультурних знань, вивчення нової інформації кожен день, мотивація до розвитку нових вмінь та навичок, які будуть ефективними у міжкультурному спілкуванні;
- здатність сприймати інші культури та етноси з розумінням, нівелюючи в собі потяг до стереотипного та упередженого мислення на рахунок інших людей.

Одним з важливих аспектів нашого дослідження є специфіка використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій у процесі

підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, яку ми розглянули у параграфі 1.2., тому і поняття *підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій* подано у параграфі 1.2.

1.2. Специфіка використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування

У професійній підготовці спеціалістів в освітньому середовищі закладу вищої освіти широко використовуються сучасні засоби інформаційно-комунікаційних технологій, які відкривають нові можливості викладачам та здобувачам освіти для покращення та інтенсифікації освітнього процесу, полегшення пошуку нової інформації, розвитку активності студентів та їх самостійності тощо.

Згідно Стандарту вищої освіти України галузь знань 27 «Транспорт», спеціальність 271 «Річковий та морський транспорт», спеціалізація «Навігація і управління морськими суднами» [124], у процесі професійної підготовки майбутні судноводії повинні набути таку загальну компетентність як «навички використання інформаційних і комунікаційних технологій», а з спеціальних (фахових) компетентностей – «здатність використовувати радіолокатор та засоби автоматизованої радіолокаційної прокладки для забезпечення безпеки плавання», «здатність забезпечувати безпечне плавання шляхом використання електронних картографічних навігаційно-інформаційних систем», «здатність передавати та отримувати інформацію з використанням підсистеми і обладнання глобального морського зв'язку, забезпечувати радіозв'язок всіх випадках». Набуття вказаних компетентностей стає можливим лише у випадку активного застосування у навчанні майбутніх судноводіїв сукупності апаратних (комп'ютери, Smart-

дошки, планшети, телефони) і програмних (комп'ютерні навчальні програми (NetClass Pro, Nibelung), Moodle, комп'ютерні мережі, словники, енциклопедії, електронні підручники тощо) засобів комп'ютерної техніки, а також спеціальних професійних тренажерів для набуття знань та вмінь професійної діяльності судноводія. Професійна підготовка судноводіїв здійснюється на базі таких курсів підготовки з використанням професійних тренажерів, як:

- Повнофункціональний навігаційний ходовий місток, *Модельний курс 1.22* – курс, за допомогою якого курсанти набувають досвіду роботи з суднами в різних умовах та вчаться маневруванню суден в звичайних, ускладнених і аварійних ситуаціях;

- Електронні картографічні навігаційні інформаційні системи, *Модельний курс 1.27* – курс, який надає достатні знання й навички розуміння і користування навігаційними та електронними картами ECDIS (укр. ЕКНІС – Електронно-картографічна навігаційно-інформаційна система);

- тренажер РЛС (радіолокаційна станція), *Модельний курс 1.08* – курс, спрямований на набуття знань та навичок ефективного використання радару в якості навігаційної допомоги;

- тренажер ГМЗЛБ (Глобальна морська система зв'язку для забезпечення безпеки мореплавства) та курс навчання з використанням цього обладнання вчить майбутніх судноводіїв ефективно користуватись цим обладнанням під час лиха, екстрених і звичайних ситуацій тощо.

В Україні проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті досліджується такими вченими, як: В. Биков, І. Богданова, А. Вербицький, Р. Гуревич, М. Жалдак, М. Кадемія, М. Козяр, О. Кузьмінська, Н. Морзе, О. Романишина, О. Співаковський, та інші. Зарубіжні дослідження (Л. Андерсон, Б. Блум, Т. Броснан, М. Волас, М. Волман, А. Кок, Р. Мейджер) останніх 20 років показують, що використання студентами ІКТ сприяють виробленню навичок використання електронних пристроїв, кращому засвоєнню знань, розвитку навичок самостійного навчання,

збільшенню самостійності, активності та відповідальності в цілому, покращенню успішності на заняттях з різних дисциплін тощо.

У довідкових джерелах інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) визначаються як:

1) «сукупність методів виробничих процесів, програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, збереження, розповсюдження, відображення та використання інформації в інтересах її користувачів» [60, с. 87];

2) «сукупність методів, засобів та прийомів пошуку, зберігання, опрацювання, подання і передавання графічних, текстових, цифрових, аудіо- та відеоданих на базі персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж і засобів зв'язку» [89, с. 12];

3) «сукупність методів, засобів і прийомів, що використовуються для збирання, опрацювання, зберігання, подання, передавання різноманітних даних і матеріалів, необхідних для підвищення ефективності різних видів діяльності; ... в освіті використання ІКТ повинно забезпечити підвищення передусім ефективності навчання, а також підвищення ефективності наукових досліджень й управління системою освіти» [123, с. 257];

4) «сукупність впроваджуваних в системи організаційного управління освітою і в системи навчання принципово нових систем і методів обробки даних, що є цілісними навчальними системами» [63].

В. Биков, В. Лапінський, А. Пилипчук, М. Шишкіна [53, с. 59] зауважують, що засоби ІКТ, необхідні для системи освіти, складаються з:

- технічні засоби (комп'ютер, комп'ютерні комплекси, мультимедійні проектори, сенсорні дошки тощо);
- програмні засоби (системні, загального призначення, прикладне програмне забезпечення, у тому числі навчального призначення);
- засоби для під'єднання до Інтернет та забезпечення можливості повноцінної роботи в ньому (сервери, лінії зв'язку, модеми, програми пошуку різноманітних даних в Інтернет тощо);

- спеціально створене для системи освіти інформаційне наповнення (контент) в Інтернет;

- методичне забезпечення стосовно використання засобів ІКТ в освіті.

Вчені звертають увагу на те, що впровадження в освітній процес ІКТ потребувало значних змін традиційної системи освіти. Так, досліджуючи системи навчання інформаційних технологій у закладах вищої педагогічної освіти, Л. Карташова зазначає, що такі процеси як інформатизація суспільства та освіти, а також оснащеність ЗВО сучасним комп'ютерним обладнанням та освітнім програмним забезпеченням, створили необхідність розробки якісно нової системи навчання для досягнення позитивних результатів освітнього процесу. На думку вченої, для створення такої системи необхідними є організаційно-методична інтеграція інформаційних технологій з традиційними засобами навчання [62].

Аналогічної думки дотримуються М. Жалдак, М. Шишкіна, В. Лапінський і К. Скрипка, наголошуючи на тому, що в основу інформатизації системи освіти необхідно вкласти нову комп'ютерно-орієнтовану методичну систему навчання на принципах включення ІКТ в існуючі дидактичні системи, поєднання традиційних технологій навчання з ІКТ, вдосконалення досягнень галузей науки за допомогою здобутків у сфері новітніх комп'ютерних технологій. На думку вчених, у здобувачів освіти необхідно розвивати уявлення про можливості послуговування ІКТ упродовж всього циклу викладання навчальних дисциплін, а використання ІКТ у навчанні сприяє формуванню наукового світогляду, розвиває творче та аналітичне мислення, суспільну свідомість та свідоме ставлення до навколишнього світу [102, с. 11-15].

Як зазначає І. Костікова, використання ІКТ в освіті забезпечує надзвичайні перспективи в навчанні, що підтверджується розвитком комп'ютерної лінгводидактики в таких напрямках, а саме: навчання (CAI Computer-Assisted Instruction), вивчення (CAL Computer-Assisted Learning) та викладання (CAT Computer-Assisted Teaching) за допомогою комп'ютера,

освіта на основі комп'ютерних технологій (CBE Computer-Based Education), навчання під керівництвом комп'ютера (CML Computer-Managed Learning). У контексті підготовки майбутніх учителів іноземної мови вчена окреслила термін «засоби ІКТ» як «сукупність апаратних (комп'ютер, принтер, мультимедійний проектор, вебкамера тощо) і програмних (комп'ютерні навчальні програми, словники, енциклопедії, перекладачі тощо) засобів комп'ютера й телекомунікацій і способів їх функціонування, що реалізуються для ефективної професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов». Підкреслюючи залежність впровадження ІКТ у сферу освіти, як пріоритетного напрямку її розвитку, від комп'ютеризації освіти в цілому, вчена виділяє три етапи цього процесу: комп'ютеризація суспільства (всі сфери життя людини, в тому числі система вищої освіти, повинна бути насичена комп'ютерною технікою), персоналізація комп'ютерного фонду (на всіх рівнях освіти здобувачі повинні послуговуватись комп'ютерною технікою), соціалізація комп'ютерних фондів (важливість запровадження комп'ютерних фондів з відкладеним доступом) [69, с. 13].

На думку Р. Гуревича, М. Кадемії та М. Козяра, використання ІКТ у системі підготовки фахівців збагатить педагогічну та організаційну діяльність такими можливостями: «удосконалення методів і технологій відбору і формування змісту освіти; уведення і розвиток нових спеціальних навчальних дисциплін і напрямів навчання, які пов'язані з інформатикою та інформаційними технологіями; внесення змін до навчання більшості традиційних дисциплін, безпосередньо не пов'язаних з інформатикою; організації нових форм взаємодії в процес навчання і зміни змісту, характеру діяльності педагога і слухача; удосконалення механізмів управління системою загальної середньої освіти» [45, с. 48-49].

У свою чергу, Н. Бобришева називає однією з переваг використання інформаційних технологій у формуванні полікультурної компетентності курсантів закладів вищої морської освіти доступ до автентичних джерел, що дає можливість здобувачам освіти отримати країнознавчу інформацію,

зрозуміти стереотипність поведінки людини іншої культури та національності й створити її культурний портрет, провести порівняльний аналіз культури своєї рідної мови з тою, яка вивчається для здійснення міжкультурного діалогу [14; 15].

Як зазначають В. Ключко і А. Коломієць [63], спектр використання ІКТ в освіті є достатньо широким: засіб навчання і моделювання різних явищ, процесів, дослідження їхніх характеристик, розрахунку схем тощо; інструмент пізнання навколишньої дійсності та самопізнання; засіб інформаційно-методичного забезпечення й управління освітнім процесом і закладами освіти; засіб автоматизації процесів контролю, корекції результатів освітньої діяльності, комп'ютерного (педагогічного) тестування і психодіагностики.

О. Романишина акцентує на тому, що інформаційні технології потрапляють до процесу навчання трьома способами:

- 1) як «проникаюча» технологія для вивчення окремих тем на засадах комп'ютерного навчання;
- 2) в якості основної технології як найбільш значуща з тих, що використовуються;
- 3) як монотехнологія, адже всі етапи навчання здійснюються із застосуванням комп'ютерів [108, с. 177].

Вчена відзначає, що використання інформаційних технологій уможливорює вирішення актуальних завдань, таких як: застосування у навчанні здобутків новітніх інформаційних технологій; вдосконалення здібностей студентів щодо самостійної роботи в інформаційному середовищі; формування індивідуальності студентів, враховуючи особистісні здібності; забезпечення можливостей приймати нестандартні рішення та робити висновки з наслідків [108, с. 179].

З кожним роком науково-технічний прогрес активно перетворює дійсність людського буття, що відкриває нові можливості у сфері освіти та спонукає існуючу освітню парадигму до змін. З появою нових засобів ІКТ

розширюються освітні можливості як викладачів, так і здобувачів освіти, видозмінюється традиційний освітній процес і з'являються нові ефективні види навчання: електронне навчання (e-learning) [167], мобільне навчання (m-learning) [163; 165; 168], он-лайн навчання (on-line learning), дистанційне навчання (distance learning), комбіноване навчання (blended learning), смарт-освіта (smart education) тощо.

Проаналізувавши наукову літературу і тенденції сучасної освітньої парадигми, вважаємо, що для покращення ефективності підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування у закладах вищої морської освіти, необхідно залучити до цього процесу сучасні засоби інформаційно-комунікаційних технологій, адже у системі вищої освіти як у сучасному світі, так і в Україні, неможливо уявити здійснення освітнього процесу без активного використання ІКТ як на аудиторних заняттях, так і в самостійній підготовці майбутніх спеціалістів. Як зазначають науковці, мережеві ІКТ відкривають широкий доступ до наукових, навчальних та методичних джерел інформації, організації науково-дослідної діяльності, створюють можливості віртуальних навчальних занять у реальному режимі часу [45, с. 43].

В еру високих технологій XXI століття освітній процес необхідно насичувати можливостями сучасних пристроїв та електронних технологій навчання, адже в процесі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування сучасні ІКТ втілюють найсміливіші ідеї викладачів та курсантів в життя. Вони додають інтерактивності в освітній процес, забезпечують право людини на освіту та отримання інформації і дають нові можливості реалізації цього права, зокрема для майбутніх судноводіїв, як на заняттях у закладах вищої морської освіти, так і в процесі самостійного і дистанційного навчання, коли курсанти не мають можливості відвідувати заняття, проходячи плавальну практику тощо.

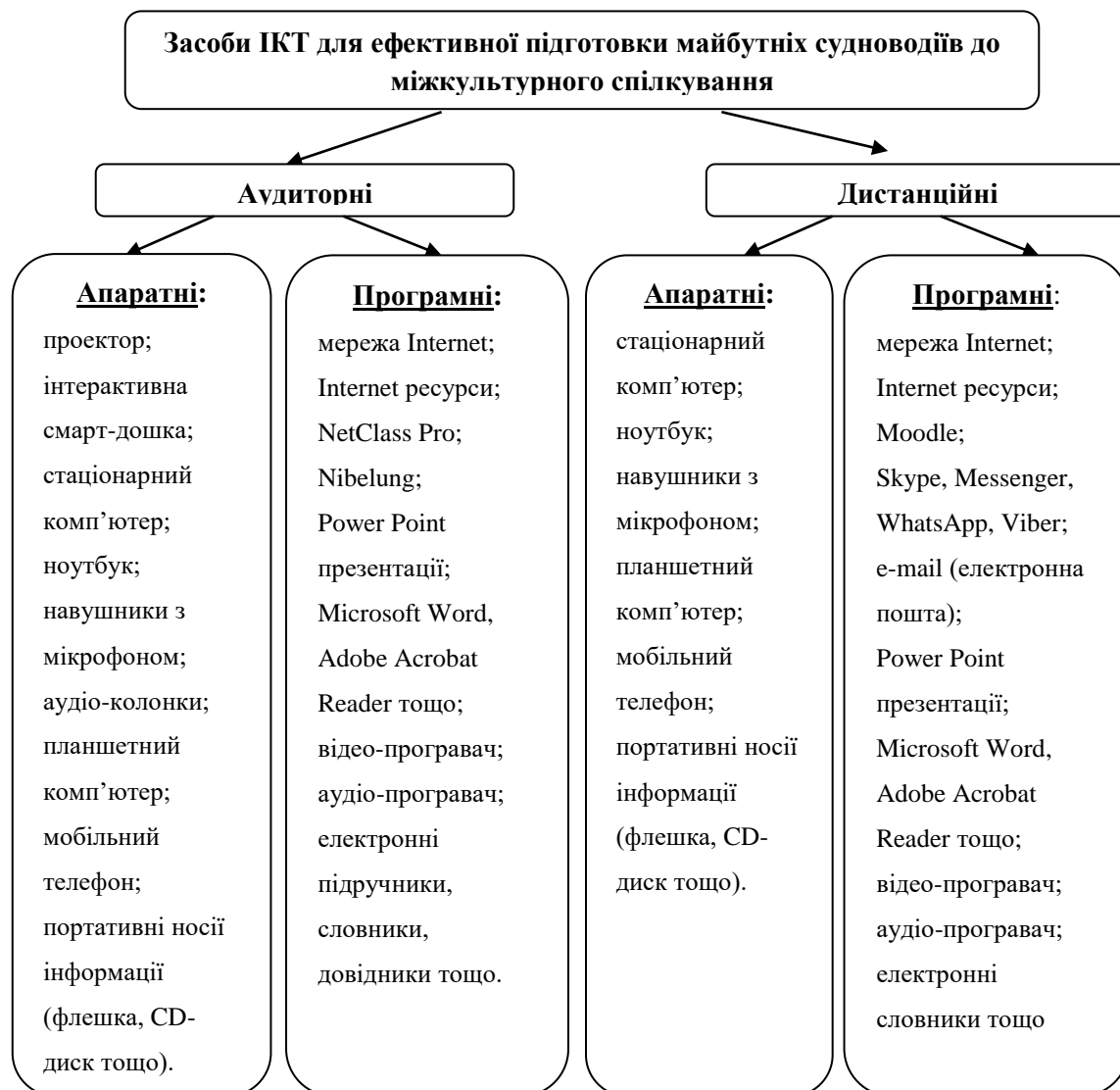

Рис. 1.1. Засоби ІКТ для ефективної підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування.

На Рис. 1.1 наочно подано апаратні та програмні засоби ІКТ, які активно використовувались на заняттях з дисциплін, на яких здійснювалась підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, а саме «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Інформаційні технології», «Менеджмент морських ресурсів», «Навігація і лоція», «Практика несення штурманської вахти», «Етико-релігійна толерантність в міжнародних екіпажах», «Історія та культура України»), у процесі впровадження елективного курсу «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв», а також у дистанційній підготовці. В аудиторній роботі використовувались такі апаратні засоби, як інтерактивна смарт-дошка,

проектор, стаціонарний комп'ютер або ноутбук, навушники з мікрофоном, аудіо-колонки, планшетний комп'ютер, мобільний телефон, портативні носії інформації (флешка, CD-диск тощо); програмні засоби, які забезпечували підготовку майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, було обрано такі: мережа Internet, Internet ресурси, програми NetClass Pro та Nibelung, Microsoft Power Point презентації, Microsoft Word, Adobe Acrobat Reader, відео-програвач, аудіо-програвач, електронні підручники, словники, довідники тощо. У дистанційній підготовці спектр апаратних засобів було зменшено порівняно з тими, які використовувались в аудиторній роботі (вже не використовується інтерактивна смарт-дошка і проектор), натомість було розширено програмні засоби, адже у дистанційному навчанні необхідними є освітня платформа Moodle, програми для спілкування (Skype, Messenger, WhatsApp, Viber тощо), e-mail (електронна пошта).

У підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування сучасні ІКТ використовувалися на всіх етапах. Введення нового матеріалу здійснювалось за допомогою презентацій Microsoft Power Point на інтерактивній смарт-дошці та комп'ютерах, аудіо матеріали прослуховувались через аудіо-колонки або навушники, відео матеріали викладачі демонстрували на інтерактивній смарт-дошці та комп'ютерах; також ІКТ використовувались для закріплення знань та навичок міжкультурного спілкування, для поточного контролю засвоєння знань, а також для підсумкового оцінювання результатів опанування курсантами пройденого курсу з підготовки до міжкультурного спілкування.

У підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування викладачі на заняттях соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін, які було задіяно в експерименті, активно використовували інтерактивну смарт-дошку, яка інтегрує у собі чотири елементи: комп'ютер, мультимедійний проектор, програмне забезпечення і власне дошка. На лекційних та практичних заняттях інтерактивні смарт-дошки було застосовано для візуалізації навчального матеріалу та створення наочності,

відтворюючи відеоматеріали, зображення як на екрані тощо. Викладачі використовували їх як класичні дошки, завдяки спеціальному програмному забезпеченню інтерактивної смарт-дошки, проте найцікавішою та найкориснішою функцією є відображення інтерактивних матеріалів для навчання, якими викладачі активно оперували (змінювали, корегували, комбінували тощо) у процесі роботи на заняттях. Послуговуючись інтерактивними смарт-дошками, в аудиторії викладачі демонстрували Веб-сайти, застосовували групові форми роботи та провадили спільну роботу з навчальним матеріалом, зображеннями, таблицями, що стимулювало зацікавленість курсантів в освітньому процесі, вчило їх користуватись інформаційно-комунікаційними технологіями [45, с. 251].

Одними з найбільш ефективних засобів ІКТ в аудиторній підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування стали програми «NetClass Pro» та «Nibelung».

«NetClass Pro» та «Nibelung» – це програми для інтенсифікації процесу набуття курсантами знань та вмінь, які перетворюють комп'ютерний клас у інтерактивне освітнє середовище з певним набором функцій, які застосовувались у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. У контексті специфіки підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування функціями цих програм є такі:

- передання різноманітних файлів (Word файлів, Power Point презентацій, аудіо та відео файлів тощо) за створеною у класі локальною комп'ютерною мережею з комп'ютера викладача на комп'ютери курсантів (на один комп'ютер, кілька обраних комп'ютерів або на всі комп'ютери одразу) та з комп'ютерів курсантів можна передавати файли викладачеві на комп'ютер;

- викладач управляє роботою всього класу через свій комп'ютер: викладач має можливість контролювати роботу всіх курсантів одночасно з робочого місця, адже на екран його комп'ютера може бути виведено зображення кожного монітору в класі. Якщо завдання було письмове, то на

екрані викладача у реальному часі з'являється процес письмового виконання завдання і викладач може прослідкувати за правильністю виконання, надати допомогу курсантам. Якщо на занятті проводиться будь-який зріз знань (початковий, поточний, прикінцевий), викладач може здійснювати моніторинг роботи кожного з учасників освітнього середовища в реальному часі;

- курсантів можна об'єднувати в групи по 2 і більше чоловік, таким чином у лінгафонному кабінеті одночасно можуть працювати до 7 пар курсантів (всього 14 робочих місць для курсантів), які можуть складати та розігрувати ситуації міжкультурної взаємодії, імітувати спілкування судною УКХ (ультракороткохвильовою) радіостанцією тощо, не заважаючи іншим курсантам, адже кожен курсант має свій власний комп'ютер та навушники; курсантів можна об'єднувати в групи хаотично, змінювати учасників груп швидко й без необхідності зміни робочого місця, як це відбувається на традиційному занятті без використання ІКТ. Викладач, не залишаючи свого місця, може у локальній комп'ютерній мережі під'єднуватись до кожної пари або групи курсантів, прослуховувати створюваний у реальному часі діалог, робити зауваження, давати поради, виправляти помилки, змінювати завдання, ускладнювати або полегшувати його тощо. Водночас, курсанти можуть звернутись за допомогою до викладача, дистанційно, швидко й не заважати процесу навчання інших курсантів;

- викладач може зв'язуватись засобами аудіозв'язку з обраними курсантами, групами або всім класом одночасно, брати участь в освітньому процесі не тільки як викладач (давати завдання та вказівки, змінювати завдання, виправляти помилки), а ще й виконувати одну з ролей у діалозі, таким чином навчати курсантів власним прикладом, практично реалізуючи роль викладача-фасилітатора.

Дистанційна підготовка курсантів до міжкультурного спілкування засобами ІКТ здійснювалася за допомогою освітньої платформи Moodle

(акронім від англ. «Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment» – «модульне об'єктно-зорієнтоване динамічне освітнє середовище»), яка є універсальною платформою для дистанційного навчання курсантів, які знаходяться поза межами освітнього середовища закладу вищої морської освіти з причини проходження морської практики або через те, що курсант знаходиться у морському рейсі. Услід за світовими освітніми тенденціями, для забезпечення безперервності навчання курсантів та їхнього вільного електронного доступу до навчальних матеріалів у вільний та зручний для них час, в закладах вищої морської освіти України було запроваджено й активно використовується система управління навчанням Moodle, яка використовується не тільки для дистанційного навчання, а й для підтримки комбінованого навчання. Основними функціями цієї платформи у контексті підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ є: управління програмами та матеріалами для самостійної підготовки; контроль за процесом навчання з боку викладачів; управління освітнім процесом; відстеження прогресу курсантів у їхній самопідготовці та виконанні запропонованих завдань; перевірка якості засвоєних знань за допомогою тестових завдань.

Для здійснення зворотного зв'язку у процесі дистанційної підготовки курсантів до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, активно використовуються Web 2.0. технології: соціальні мережі (Facebook тощо), сучасні засоби онлайн-зв'язку (мобільні додатки) такі як Skype, Telegram, Viber, WhatsApp, Messenger тощо. Вказані програми для онлайн-спілкування необхідні і для викладачів, які можуть внести коректування запропонованих завдань, тестів тощо, і для курсантів, які можуть звернутись за допомогою або консультацією до викладача дистанційно, не чекаючи на повернення з практики або рейсу і не втрачаючи час підготовки через проблеми, які виникли в процесі дистанційного навчання.

Для прослуховування та перегляду аудіо та відео файлів з міжкультурним контентом, як на аудиторних заняттях (лекціях, практичних,

семінарах, тренінгах), так і дистанційно, виконуючи домашні завдання або знаходячись у рейсі або на морській практиці, курсанти та викладачі використовують аудіо та відео програвачі (KM player, MKV player, Windows Media тощо) на комп'ютерах (електронне навчання), планшетах і телефонах (мобільне навчання). В аудиторії демонстрація відео з навчальними матеріалами міжкультурного характеру відбувалась на екранах комп'ютерів кожного з курсантів (тоді курсанти доречно використовували навушники), або відображались за допомогою проектору на смарт-дошці (в такому випадку використовувалися аудіо-колонки).

Електронні підручники, словники, довідники та інша наукова література з міжкультурного спілкування було запропоновано викладачами і використовувалось курсантами повсякчас, як на заняттях в освітньому середовищі університету або академії, так і в самостійній роботі. Електронні засоби навчання містились на персональних комп'ютерах, планшетах, телефонах, забезпечуючи вільний та зручний доступ майбутніх судноводіїв до навчального матеріалу будь-де та будь-коли. Електронні підручники та іншу довідкову літературу для підготовки до міжкультурного спілкування курсанти читали за допомогою таких програм, як Microsoft Word, Adobe Acrobat Reader тощо, обираючи необхідну програму згідно з форматом файлу або власним вподобанням.

Засобами сучасних ІКТ майбутні судноводії набувають навичок пошуку необхідної інформації щодо міжкультурного спілкування з представниками інших культур, у них формуються вміння аналізувати, обробляти, засвоювати її в процесі навчання, а також використовувати її надалі у професійному та повсякденному спілкуванні. Вважаємо, що використання ІКТ у навчанні значно поглиблює знання майбутніх судноводіїв з міжкультурного спілкування, полегшує та вдосконалює процес їхньої підготовки до такої діяльності, процес вироблення навичок міжкультурної взаємодії, відкриває їм нові можливості, методи та засоби навчання, які можна використовувати впродовж всього життя для пошуку

нової інформації, її обробки, обміну та вдосконалення власних знань та вмінь міжкультурного спілкування.

Проведений аналіз наукової літератури, дозволив визначити *підготовку майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій* як процес формування у курсантів спеціальних знань, умінь і навичок міжкультурного спілкування засобами новітнього апаратного і програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, результатом якого є підготовленість майбутніх судноводіїв до побудови ефективного професійного та міжособистісного спілкування іноземною мовою з представниками інших культур, що визначається позитивним результатом спілкування та досягненням поставленої мети в поєднанні з орієнтуванням на особистість співрозмовника, встановленням із ним довірливих взаємовідносин і психологічного контакту.

1.3. Структура підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій як педагогічна проблема

Сьогодні проблема підготовленості майбутніх спеціалістів стає предметом багатьох досліджень з психолого-педагогічних наук. **Довідкові джерела визначають, що «підготовленість» – це «стан, у якому людина готова до чогось»** [164, с. 1110]; «стан за значенням підготовлений, а «підготовлений» має кілька визначень: 1) як пасивний дієприслівник минулого часу до дієслів «підготувати, підготувати»; 2) готовий до використання, вжитку; 3) готовий для якої-небудь діяльності, здатний до неї» [116]; «готовність до якої-небудь діяльності, здатність до неї» [97, с. 452].

М. Варій визначає *підготовленість* як стан, пов'язаний із запасом знань, умінь, навичок і досвіду [30]. В. Бедь трактує спеціальну психологічну

підготовленість адвоката-захисника як наявність комунікативної майстерності, умінь і навичок пошуку і цільового використання психологічної інформації у цілях захисту, що потребує цілеспрямованого розвитку і корекції особистісних якостей і властивостей працівника, які відповідали б психологічним вимогам адвокатської діяльності і забезпечували ефективне виконання її завдань. Результатом психологічної підготовки адвоката вчений називає його психологічну підготовленість, яка має два складники: загальну психологічну культуру та спеціальну психологічну підготовленість [11, с. 11]. М. Козяр та А. Литвин, аналізуючи психолого-педагогічну підготовку фахівців цивільного захисту, стверджують, що морально-психологічна підготовленість до дій в особливих умовах – це «специфічна професійна вихованість та емоційна стійкість, що забезпечують високоморальну поведінку в критичних ситуаціях» [65, с. 129].

За твердженням Л. Іванової, підготовленість – це професійна обізнаність, складниками якої є знання, вміння та навички щодо різних сторін професійної підготовки [57, с. 11].

Результатом підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва, на думку Т. Осипової, є їхня підготовленість до здійснення такої діяльності. Підготовленість майбутніх учителів до педагогічного наставництва, на думку вченої, є складним полікомпонентним професійно-зорієнтованим утворенням, що має такі характеристики, як: наявність сукупності спеціальних знань та операційно-технологічних умінь; розвиненість професійно значущих особистісних якостей; сформована стійка потреба в реалізації педагогічного наставництва за визначеними функціональними векторами (взаємодія, корекція, самореалізація) [100, с. 187-188].

О. Чусова трактує підготовленість і як результат, і як мету професійної підготовки у закладі вищої освіти. Учена наголошує на взаємозв'язку готовності та підготовленості, вважаючи, що вони є характеристикою підготовки до професійної діяльності з різних поглядів [137, с. 199].

Підготовленість майбутніх учителів до економічного виховання учнів розглядається М. Свіржевським як інтегральна якість, яка ґрунтується на усвідомленні ними соціальної значущості проведення такої роботи в підготовці школярів до діяльності в ринкових умовах, системі знань з економіки і методики економічного виховання, практичних умінь використовувати їх в освітній діяльності зі свого фаху. У цій інтегральній якості структурними компонентами є психологічний, теоретичний і практичний [112, с. 14-15].

П. Джуринський формулює поняття підготовленості майбутнього вчителя фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності як результат професійної підготовки студента закладу вищої освіти до ролі керівника фізкультурно-оздоровчого, спортивно-масового й оздоровчорозвивального процесу в освітньому закладі, який виражений у здатності сформувати здоров'язбережувальну культуру учнів та учителів у здоров'язбережувальному освітньому просторі школи. Структурними компонентами підготовленості до такої діяльності автор визначає: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний і професійно-здоров'язбережувальний [49].

На думку В. Терехової, підготовленість майбутніх перекладачів до міжкультурного спілкування в освітньому середовищі педагогічного університету виникає у результаті їхньої підготовки до такого спілкування, до структури підготовленості, на її думку, входять такі компоненти: мотиваційний, змістовний, операційно-рефлексійний та полікультурний [127, с. 91]. Л. Боднар дотримується аналогічної думки і називає підготовленість до професійної діяльності результатом професійної підготовки соціальних педагогів із застосуванням електронних засобів навчання. Такий вид підготовленості відображає теоретичні, технологічні та особистісні рівні підготовки соціальних педагогів до виконання їхніх професійних обов'язків [18, с. 77].

В. Федоришин розглядає фахову підготовленість учителя музики, як «цілісне особистісне утворення, що свідчить про високий рівень його інформативної обізнаності в галузі музичного мистецтва, здатності до художньо-інтерпретаційної діяльності та компетентності в галузі музично-педагогічної діяльності, як у взаємодії і взаємозалежності забезпечують успішність професійної діяльності» [131, с. 43].

Професійна підготовленість майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін профільної школи, на думку О. Ордановської, визначається як сформованість комплексу набутих і розвинених професійних знань, умінь та навичок, якостей знаннево-технологічної, мотиваційної і рефлексійно-оцінної сфер особистості, який є необхідним для успішного виконання професійних функцій. За своєю структурою професійна підготовленість майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін профільної школи включає: професійно-методичну підготовленість, професійну спрямованість, професійну креативність [99, с. 8].

Аналогічний підхід до проблеми підготовленості знаходимо у М. Волошенко, яка трактує підготовленість майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки як таку їхню інтегративну характеристику, що базується на комплексі здобутих у процесі професійної підготовки знань, умінь, навичок, якостей і передбачає їхню придатність і здатність до виправлення та запобігання відхилень у поведінці підлітка. Структуру підготовленості складають мотиваційний, когнітивний, операційний та емоційно-вольовий компоненти [35, с. 13].

Вивчаючи теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в системі заочного навчання, В. Нестеренко наголошує на тому, що підготовленість до цієї діяльності є узагальнювальним показником, у якому збігаються функції ефективності й результативності підготовки. Поняття «підготовленість», з одного боку, є універсальною характеристикою досягнутого на певному етапі підготовки

результату, а, з іншого боку, – характеризує відповідність наявного у студентів потенціалу для оволодіння певних знань, умінь, навичок та їхнього подальшого розвитку і вдосконалення [92, с. 25].

Погоджуючись з М. Варієм [30], який наголошує на тому, що підготовленість полягає у наявності навичок і вмінь, а також досвіду певної діяльності, вважаємо, що результатом підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ є їхня *підготовленість*, оскільки завдання в контексті започаткованого дослідження полягає в акцентуванні підготовки на її практичну складову.

Проаналізувавши досвід педагогічно-психологічної думки щодо сутності та змісту поняття підготовленість, доходимо висновку, що *підготовленість* – результат скерованої цілеспрямованої підготовки, поєднання особистісних якостей, сукупності знань, умінь і навичок, що дає можливість досягнення професійних завдань та цілей. Набути сформовану підготовленість до виконання завдання – означає мати певні мотиви та наміри, розуміти мету завдання, бажати досягти успішного результату, бути готовим до відповідальності за власні дії чи бездіяльність, за прийняті рішення та їх реалізацію.

Ураховуючи результати аналізу наукових джерел з проблеми професійної підготовки майбутніх судноводіїв, міжкультурного спілкування та підготовки майбутніх фахівців до такого виду діяльності, особистісний педагогічний досвід, сформулюємо визначення феномена *«підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій»*.

Отже, *підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій* розуміємо як результат їхньої цілеспрямованої соціокультурної, соціолінгвістичної та комунікативної підготовки засобами новітніх апаратних і програмних технологій, накопичувальних та аудіовізуальних систем у межах спеціально створеного освітнього процесу в закладах вищої морської освіти, що полягає

в обізнаності майбутніх судноводіїв із національно-культурними особливостями представників інших країн, спільною іноземною мовою (англійська) для здійснення успішного спілкування і взаєморозуміння, а також здобутих умінь і навичок застосовувати їх у процесі міжкультурного спілкування та взаємодії.

Соціокультурна підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування полягає у формуванні знань курсантів щодо національно-культурних особливостей, традицій, звичаїв, релігійних поглядів тих країн світу, з якими майбутні судноводії будуть здійснювати міжкультурний діалог під час виконання професійних обов'язків у міжнародних рейсах (Індія, Канада, Китай, Корея, Малайзія, США, Турція, Філіппіни та ін.).

Соціолінгвістична підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування здійснюється шляхом формування мовленнєвих умінь та навичок спілкування англійською мовою, навчання курсантів мовній варіативності (стандартизований, формальний, неформальний, британський, американський варіант англійської мови тощо), особливостей здійснення спілкування іноземною мовою з людьми, для яких англійська мова не є рідною тощо.

Комунікативна підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування розуміється як формування у курсантів комунікативних умінь для спілкування з представниками інших країн та культур англійською мовою, послуговуючись необхідними і адекватними мовленнєвими засобами, комунікативними стратегіями і тактиками, обираючи певну комунікативну роль для досягнення мети спілкування тощо.

У результаті аналізу наукової літератури з проблеми міжкультурного спілкування, дійшли висновку, що компонентна структура підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ є органічною і цілісною, та до її складу відносимо такі компоненти: мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-креативний та особистісно-рефлексійний.

Мотиваційно-когнітивний компонент підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування полягає у поєднанні двох складників, а саме мотиваційного (зацікавленості курсантів у підготовці й здійсненні міжкультурного спілкування з представниками інших країн та культур) і когнітивного (набуття майбутніми судноводіями спеціальних знань щодо національно-культурних особливостей різних етносів світу й спілкування з ними, особливо з тими, з ким найбільш вірогідно необхідно здійснювати професійну комунікацію у міжнародному рейсі (Індія, Канада, Малайзія, США, Туреччина, Філіппіни, Японія тощо).

За словниковими джерелами, мотивація (від лат. *motivus* – «той, що служить для руху») – це «сукупність стійких мотивів, спонукань, що визначають зміст, спрямованість і характер діяльності людини, її поведінку» [106, с. 172]; «система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки» [44, с. 217]; «сила, що діє всередині індивіда, яка стимулює його або її обирати те, що є найбільш сприятливим та найкращим», а у теорії міжкультурного спілкування це «механізми, що відповідають за активацію потреби у комунікативній діяльності» [52, с. 257-258].

Як зазначає С. Гончаренко, мотивами до діяльності можуть виступати уявлення й ідеї, почуття й переживання, які виражають матеріальні або духовні потреби людини [44, с. 217]. Услід за Е. Дісі, І. Зязюном, В. Климчуком, К. Левіним, Д. Макклелландом, С. Максименко, А. Маслоу, В. Моляко, Н. Ничкало і Р. Раяном, зауважимо, що мотивування та заохочення майбутніх судноводіїв до навчання міжкультурного спілкування в освітньому середовищі морського закладу вищої освіти є необхідним для ефективності засвоєння ними знань культурних і національних особливостей, традицій інших етносів тощо. Водночас, когнітивний складник (Є. Рапацевич, Я Пономарьов та ін.) передбачає засвоєння певного обсягу знань для здійснення успішного міжкультурного спілкування. З довідкових джерел з психології відомо, що когніція – це «будь-яке знання, думка

людини, переконання відносно середовища, себе або своєї поведінки» [106, с. 139], а знання – це «сукупність сприйнятої і засвоєної людиною інформації у вигляді понять, суджень, що зберігається у довготривалій пам'яті, і може бути відтворена в процесі діяльності і поведінки», результат пізнавальної діяльності людини [106, с. 115-116]. За визначенням С. Гончаренка, знання - це «особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності», а виражаються знання у судженнях, поняттях, умовиводах, концепціях, теоріях тощо [44, с. 137].

Мотиваційно-когнітивний компонент підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування передбачає наявність стійких позитивних мотивів майбутніх судноводіїв здобувати знання, необхідні для вдалого міжкультурного спілкування з представниками інших країн і культур у професійному та міжособистісному його прояві (офіцерський та рядовий склад екіпажу власного та інших суден, берегова охорона, лоцмани, шипчандлери, портова влада, пасажери на круїзних пасажирських суднах, мешканці країн, до яких заходить судно, тощо), адже мотив є спонукальною причиною діяльності й активності людини, передумовою вчинення яких є потреби людини [106, с. 170]. Погоджуємося з думкою Н. Захарчук про те, що оволодіння майбутніми фахівцями достатнім рівнем знань і умінь міжкультурного спілкування стане можливим за умови їхнього усвідомлення значущості таких знань і умінь для їхньої професійної діяльності у майбутньому [54, с. 21]. Як підкреслює Н. Воронкова, людина здатна отримати знання з міжкультурного спілкування за умови готовності такої людини розуміти специфічну систему сприйняття, мислення, цінностей та поведінки чужої культури, готовності інтегрувати такі знання у власну систему цінностей та орієнтування [37, с. 446].

Суголосною є думка О. Баглай, яка стверджує, що на високому рівні мотивації базується результативність процесу підготовки майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування [3, с. 8], а отже,

майбутні судноводії будуть здатними до набуття знань і вмінь міжкультурного спілкування засобами ІКТ за умови їхньої вмотивованості до такого процесу, усвідомлення важливості толерантного, поважливого ставлення до своїх співрозмовників з різних країн, невід'ємності поєднання знань іноземної мови зі знаннями про традиції та звичаї людей, з якими вони спілкуються, а також усвідомлення значення швидкої реакції на зміни емоційного стану «партнера» по спілкуванню.

На нашу думку, майбутні судноводії повинні бути обізнаними зі знаннями, володіти навичками й вміннями міжособистісного та міжкультурного спілкування, урахувуючи національні, вікові, статеві, соціальні особливості, адже успішна комунікація – ключ до якісного й швидкого розв'язання професійних завдань судноводіння, засіб створення позитивного мікроклімату в колективі (екіпажі), що дозволить запобігти непорозумінням та бар'єрам спілкування. Так, О. Фролова вважає, що майбутні судноводії повинні мати здатність «адекватно сприймати, усвідомлювати, інтерпретувати та застосовувати інформацію національно-культурного характеру під час здійснення міжкультурної комунікації» [135, с. 8]. Погоджуємося із думкою дослідниці, адже уміння застосовувати знання щодо таких категорій, як вік, стать, раса, країна походження, освіта, загальний рівень культури «партнерів» по міжкультурному діалогу, впливають на успіх судноводіїв у процесі міжкультурного діалогу.

За роки дослідження феномену міжкультурна комунікація, трактування значення міжкультурних відмінностей змінилось від негативного, коли такі відмінності сприймалися як бар'єри у спілкуванні, на позитивне. Міжкультурні відмінності – це «неспівпадіння елементів (культурних смислів) рідної та чужої культур, які виявляються у випадках їх порівняння або в процесах міжкультурної комунікації» [9]. Така зміна конотації цього терміна пояснюється тим, що, на думку Р. Морана, Ф. Харріса й С. Моран, майбутні фахівці перед початком здійснення професійної діяльності повинні пройти певну підготовку щодо правил спілкування з колегами різної

культурної та етнічної приналежності, і за умови такого керування міжкультурними відмінностями, їх можна використовувати як ресурс культурної синергії [166, с. 43].

Вчені-психологи Н. Лебедева та В. Кочетков наголошують на актуальності та практичній важливості вивчення міжкультурних відмінностей, які визначаються як такі етнопсихологічні характеристики, які змінюються залежно від впливу культури [71, с. 210]. На думку Н. Лебедевої і В. Кочеткова, знання міжкультурних розрізень дозволять більш чітко зрозуміти особливості власної культури, більш ефективно взаємодіяти з представниками іншої культури, уникати міжетнічної напруженості, і зможе послугувати керівництвом у ситуації етнічних конфліктів [71, с. 210-211].

Дж. Хорк зазначає, що здобуття знань щодо культурної різноманітності «партнерів» по спілкуванню спонукає до розуміння того, що «все, що ти робиш або не робиш – має значення», а кожному, хто бере участь у міжкультурному спілкуванні, слід набути цих знань на такому рівні, щоб «бути здатним описати національні особливості людини або групи людей так точно, що вони погодяться з таким описом» [158, с. 22]. Таким чином, вважаємо, що зацікавленість та обізнаність майбутніх судноводіїв з різними культурами світу (знання культурних особливостей, культурних табу і традицій, специфіки релігійного світогляду та національних картин світу) є запорукою побудови успішного результативного міжкультурного спілкування з представниками інших країн та культур на іноземних суднах.

Наступним компонентом підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування було виокремлено **діяльнісно-креативний компонент**, адже діяльнісний складник позначає ті вміння, якими майбутній судноводій повинен добре володіти для успішності міжкультурного спілкування. Щодо креативної частини компонента, то її було обрано через те, що такі вчені, як А. Журавльова, С. Козак, О. Лешер, М. Сотер наголошують на необхідності здатності людини до креативності у

комунікативній діяльності, а особливо вміннях моряків креативно підходити до здійснення міжкультурного спілкування.

Діяльнісно-креативний компонент підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації включає вміння послуговуватись англійською мовою на задовільному та високому рівні: навички правильно застосовувати правила граматики; професійна морська та загальна лексика; сприйняття інформації на слух; розуміння мовлення людей з різних країн (розуміти не тільки класичний стандартний варіант англійської мови, а й поширені її акценти, розуміти особливості вимови слів англійською мовою різними національностями), а також уміти правильно висловлювати свої думки, щоб зміст повідомлення був зрозумілий для тих, кому воно було призначено. Зарубіжні дослідники Й. Ванг (Y. Q. Wang) та П. Гу (P. Gu) вважають, що для успіху морської комунікації невід'ємними є знання англійської мови, як спільної іноземної мови для спілкування на борту судна, й вміння вільно або на задовільному рівні послуговуватись нею для здійснення професійної й міжособистісної комунікації на борту. Автори зауважують, що у викладанні англійської мови для моряків необхідним є акцентування на міжкультурному аспекті у рівних пропорціях з темами професійної спрямованості. Метою навчання англійської мови є допомога тим, хто її вивчає, спілкуватися й висловлювати свої думки точно, згідно з ситуацією, а отже, повинні викладатися не тільки лінгвістична складова, а й контекст можливих майбутніх ситуацій спілкування у їхньому культурному забарвленні [159, с. 2 – 4]. Дж. Хорк підкреслює, що навички, які людина набуває у процесі підготовки до міжкультурного спілкування, повинні перше за все бути комунікативними [158, с. 22]. За визначенням Ф. Бацевича, комунікативні вміння – «це здатність особи спілкуватися із застосуванням природної мови з іншими людьми в умовах вирішення різних комунікативних завдань» [9], а характеризується така здатність умінням, здатністю орієнтуватися в умовах спілкування, усвідомленістю, довільністю, самостійністю, продуктивністю, динамізмом.

Творчі здібності майбутніх судноводіїв у побудові міжкультурного спілкування полягають у здатності творчо реагувати на обставини, що складаються в певний момент, адже креативність (від лат. *creatio* - творення) – це «здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації» [70, с. 21]. Як зазначає В. Кремень, креативність – це творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що виявляються не тільки в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях і спілкуванні з іншими людьми [128, с. 83-84]. Погоджуємося зі ствердженням ученого про те, що інтерес і підвищена чутливість до усього нового, складного і незвичного характеризує креативного індивіда, який відрізняється відкритістю до нового досвіду у житті та нових ідей, самостійністю поглядів та оцінок, непідлеглістю стереотипам тощо [128, с.83-84]. Тому ми трактуємо *міжкультурну креативність* майбутніх судноводіїв як їхню здатність та вміння здійснювати комунікацію з представниками інших країн та культур творчо, а саме проявляти гнучкість у реакціях на слова і дії співрозмовника, змінювати власні наміри, стратегію та тактику, комунікативну роль, швидко реагувати на певну комунікативну ситуацію шляхом вибору і застосування необхідних мовленнєвих засобів, невербальних проявів, контролюючи власний емоційний стан.

Слід зауважити на такому важливому аспекті у міжкультурному та міжособистісному спілкуванні як вміння майбутніх судноводіїв контролювати власні емоції, адже на сильних негативних емоціях базуються запальність, гарячковитість, грубість, нечутливість до страждань інших тощо [82, с. 261]. Так, висока тривожність, на думку Л. Барни (LaRay Barne), є одним з чинників невдач міжкультурного спілкування; висока тривожність полягає у неправильному розумінні, що є необхідним або очікуваним від людини, що й призводить до тривожного емоційного стану. Окрім стану високої тривожності, Л. Барна зазначає такі фактори непорозуміння, як: «припущення подібності» (звичка людини сприймати навколишнє

середовище й позицію інших людей через призму власної поведінки); мовні відмінності (спілкування іноземною мовою може призводити до непорозумінь, адже навіть людям, які спілкуються рідною для обох мовою, складно порозумітися); хибна інтерпретація невербальної поведінки (80% змісту повідомлення передається через мову тіла, вираз обличчя, зоровий контакт тощо); уявлення та стереотипи (спосіб сприймання інформації та суб'єктів міжкультурного спілкування за «спрощеними» характеристиками, які вже існують в уявленні); тенденція до оцінювання (тлумачення подій, слів, намірів, поведінки «партнерів» по спілкуванню через власний культурний «об'єктив») [143, с. 125]. У процесі дослідження міжкультурних бар'єрів та чинників, які впливають на міжкультурне спілкування, зарубіжними дослідниками Й. Вангом (Y. Q. Wang) та П. Гу (P. Gu) було виділено 5 категорій бар'єрів: мовний, культурний, психологічний, особистісний та міжособистісний [176, с. 2 – 4]. Непорозуміння під час міжкультурного спілкування можуть здійснювати катастрофічний вплив на ставлення людей одне до іншого, що призводить до зневаги та ненависті через те, що точку зору однієї людини було помилково сприйнято іншою, а конфлікт у такому просторово-обмеженому середовищі, яким є судно та його екіпаж, може з незначного перерости у такий, який складно вирішити. Саме тому майбутні судноводії повинні оволодіти навичками оминати або займати нейтральну позицію щодо тем культурологічного, релігійного напрямку, обговорювання яких може бути сприйняте неоднозначно серед людей різних етносів та культур й привести до конфліктної ситуації, а також їм слід сформувати навички вирішувати непорозуміння та реагувати на конфліктні ситуації спокійно й доброзичливо.

Особистісно-рефлексійний компонент підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування розкривається у сукупності особистісних якостей майбутніх судноводіїв, які необхідно формувати й розвивати для здатності досягати мети міжкультурного спілкування, для підтримки дружньої, емпатійної й толерантної атмосфери у

мультикультурному та багатонаціональному екіпажі, а також у психологічній стійкості майбутніх судноводіїв, які працюють у змішаних екіпажах. Рефлексійна частина цього компоненту забезпечується шляхом самоаналізу майбутніх судноводіїв щодо їхньої комунікативної поведінки, вибору адекватних для ситуації спілкування мовленнєвих засобів англійською мовою, власних рис характеру та якостей, які можуть нашкодити або налагодити міжкультурний діалог.

Водночас, обґрунтовуючи методологію навчання майбутніх моряків міжкультурному спілкуванню, К. Кіреа-Унгуреану (С. Chirea-Ungureanu) та П.-Е. Розенхев (Р.-Е. Rosenhave) вважають, що ефективне спілкування не забезпечується наявністю знань чи вільним володінням іноземною мовою, а досягається через зв'язок, взаємодію, баланс та розуміння співрозмовника. У такому розумінні між співрозмовниками значний вплив мають загальнолюдські цінності, моральні якості, риси характеру співрозмовників тощо. Автори наголошують, що в курсантів слід розвивати культурну обізнаність, міжкультурну свідомість та міжкультурну чутливість, під якою розуміють здатність розуміти, що всі люди мають різну культурну приналежність та досвід спілкування з представниками інших країн та культур, що допоможе їм упоратись із культурним різноманіттям їхніх партнерів, працедавців та співробітників [146]. Для ефективного міжкультурного спілкування майбутнім судноводіям слід розвивати у собі такі особистісні якості, як здатність до емпатії та взаємодопомоги, толерантність, ввічливість, вдячність, повагу до прав та особистісних свобод людини, здатність до порозуміння, вміння опановувати власні емоції, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур світу, форм самовираження та виявлення людської індивідуальності тощо.

Рефлексивний підхід до професійної підготовки фахівців вивчали багато науковців (Е. Бондарева, Л. Борисова, І. Зимня, Г. Копил, В. Сластьонін та ін.). За словниковими джерелами, рефлексія – це «спрямованість пізнання людини на саму себе, на свою діяльність та

поведінку, на свій внутрішній світ, психічні якості і стани; вміння представляти себе на місці іншої людини, мислено (в думці) програвати ситуацію за нею» [106, с. 257]. Погоджуємося з думкою Г. Копил, що рефлексивний компонент професійної підготовленості фахівця є регулятором його особистісних досягнень, мобільності, поштовхом до самопізнання, професійного росту, творчої діяльності, удосконалення майстерності, розвитку рефлексивних здібностей тощо [68, с. 71]. На нашу думку, особистісно-рефлексійний компонент підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування полягає в самостійній оцінці (аналізуванні) майбутніми судноводіями своєї комунікативної діяльності та майстерності свого спілкування з іншими людьми в контексті міжкультурного спілкування, правильності власноруч обраних комунікативних стратегій спілкування, розумінні майбутніми судноводіями відповідальності за свою поведінку (вміння регулювати свої емоційні стани, тримати настрій під контролем) та наслідки цієї поведінки для успіху виконання професійних завдань, розуміння майбутніми судноводіями свого обов'язку у створенні та підтримці позитивної атмосфери спілкування всередині такого складного конструкту, яким є екіпаж судна. Важливим для успішного міжкультурного спілкування у мультикультурному та багатонаціональному екіпажі є здатність майбутніх судноводіїв до самооцінки власних знань англійської мови як засобу спілкування людей з різних країн, їхнє прагнення долати власний егоцентризм («негативна, хвороблива риса характеру людини, що проявляється в крайньому індивідуалізмі, егоїзмі» [106, с. 88]) у спілкуванні з іншими людьми, вдосконалювати навички міжособистісного спілкування з співрозмовниками з інших країн та культур.

Ураховуючи викладений матеріал, можна стверджувати, що для підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за виділеними мотиваційно-когнітивним, діяльнісно-креативним та особистісно-рефлексійним компонентом важливим є ефективна, злагоджена і продумана робота над знаннями та вміннями курсантів, їхньою мотивацією,

здатністю до аналізу власних мотивів і вчинків у процесі міжкультурного спілкування.

1.4. Педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Визначення, наукове обґрунтування й експериментальна перевірка дієвості педагогічних умов підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ є одним з основних завдань започаткованого дослідження. Насамперед, необхідно звернутись до наукових джерел за трактуванням термінів «умова» і «педагогічна умова».

За довідковими джерелами, «умова» – це: 1) необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [116]; 2) «те, від чого залежить існуючий компонент комплексу об'єктів, з наявності якого за необхідністю впливає це явище» [122, с. 310].

Поняття «педагогічні умови» широко вживається науковцями з огляду на проблеми підготовки фахівців. Педагогічні умови – це «такі умови, що виявляють закономірності функціонування теоретичної моделі – педагогічної системи; такі обставини, які відповідно до поставлених цілей і сформульованих завдань забезпечують цілісну реалізацію структурних і функціональних компонентів цієї системи» [47, с. 100]. Б. Долинським педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів в освітній діяльності розуміються як спеціально організовані обставини, що впливають на розвиток професійних та особистісних якостей студентів, сприяють формуванню їхньої культури здоров'я, дотримання ними здорового образу життя й забезпечують результативність освітнього процесу закладу вищої освіти у формуванні їхньої готовності здійснювати здоров'язберезувальну діяльність з молодшими школярами [51, с. 127]. На

думку О. Ордановської, педагогічні умови – це зовнішні обставини, що забезпечують функціонування підготовки, досягнення визначеності у зовнішніх і внутрішніх відношеннях систем (методології, організації, психології, методики та технологій), детермінують результати підготовки, об'єктивно створюють можливості їх досягнення [98, с. 132–133]. Визначаючи педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва, Т. Осипова під педагогічними умовами розуміє «спеціально створені обставини, що забезпечують формування стійкої позитивної мотивації майбутніх учителів до здійснення педагогічного наставництва і зумовлюють набуття ними спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання відповідних функціональних векторів реалізації наставницької діяльності, сприяють формуванню професійних й особистісних рис майбутніх учителів як наставників» [100, с. 207]. За В. Нестеренко, педагогічні умови підготовки студентів заочної форми навчання – це «сукупність зовнішніх обставин організації освітнього процесу та внутрішніх психологічних особливостей самих студентів, що пов'язані з ними, від наявності яких залежать його кінцеві рівень сформованості професійних знань, навичок і вмінь, компетентності, результати готовності до професійної діяльності тощо» [93, с. 122]. Педагогічні умови, на думку Т. Колбіної, – це «необхідні обставини, які мають бути створені для організації та здійснення педагогічного процесу, управління ним і спілкування між його учасниками для досягнення запланованих результатів» [67, с. 10–11].

Досліджуючи підготовку майбутніх перекладачів до міжкультурного спілкування, В. Терехова називає педагогічними умовами «сукупність таких обставин та способів організації навчального процесу, що впливають на їхню комунікативну взаємодію з людьми різних культурних співтовариств» [127, с. 64–65]. На думку Н. Захарчук, педагогічні умови підготовки майбутніх екологів до міжкультурної комунікації визначають характер взаємодії компонентів освітнього процесу [54, с. 99].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, а також довідкових джерел, розглядаємо *педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ* як інтегральну сукупність обставин в освітньому процесі, яка відповідає цілям та завданням такої підготовки, сприяє появі позитивної мотивації у курсантів до набуття ними знань, умінь та навичок міжкультурного спілкування.

У дослідженні було визначено такі педагогічні умови:

- забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін;

- наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів;

- активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу.

Вважаємо, що підготовку майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ буде здійснено більш результативно за умови реалізації визначених педагогічних умов. Розглянемо визначені педагогічні умови більш детально.

Перша педагогічна умова, яку було необхідно реалізувати, – це *забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін.*

За визначенням С. Гончаренка, міжпредметні зв'язки – це «взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою» [44, с. 210]. Як зазначає вчений, міжпредметні зв'язки відіграють важливу роль у розвитку системного мислення здобувачів освіти, виконуючи виховну, розвиваючу й детермінуючу функції завдяки інтеграції знань, що підвищує продуктивність перебігу психічних процесів [44, с. 210].

Міжпредметні зв'язки – це дидактичний принцип та умова встановлення взаємозв'язку між різними предметами, які вивчаються в освітньому закладі. Важливість усталеної наявності міжпредметних зв'язків спричинена необхідністю формування системи наукових знань та переконань, які відображають єдність реального світу. Завдяки міжпредметним зв'язкам усувається дублювання, об'єднуються зусилля викладачів заради спільної погодженої роботи, відбувається більш раціональна реалізація освітньої діяльності [113, с. 51 - 52]. Міжпредметні зв'язки у навчанні відображають комплексний підхід до виховання і навчання, дозволяють виокремити як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язку між навчальними предметами [115, с. 17].

Проблемою теорії та реалізації міжпредметних зв'язків в освітньому просторі займаються такі вчені як: А. Беляєва, О. Волобуєва, А. Голюков, С. Гончаренко, В. Ільченко, В. Лозова, Ю. Чабанський та інші. Вони наголошують на тому, що міжпредметність розвиває пізнавальну активність, відіграє важливу роль у формуванні системного підходу до набуття знань та навичок, а також сприяє вдосконаленню професійної підготовки.

Для того, щоб підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування відповідала тому рівню підготовки, який необхідний для виконання професійних завдань та надалі розвивалась, необхідно у цей процес залучити міжпредметні (зв'язки між предметами, які відносяться до одного циклу, у межах започаткованого дослідження це цикли соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін) та міжциклові зв'язки (взаємозв'язок дисциплін, які відносяться до різних циклів, наприклад зв'язки дисциплін професійно-зорієнтованого циклу («Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Інформаційні технології», «Менеджмент морських ресурсів», «Навігація і лоція», «Практика несення штурманської вахти») з дисциплінами соціально-гуманітарного циклу («Етико-релігійна толерантність в міжнародних екіпажах», «Історія та культура України»).

На думку О. Волобуєвої, міждисциплінарні зв'язки мають значення для професійної орієнтації майбутніх фахівців, вони розвивають навички узагальнення, логічного мислення, підвищується загальний культурний рівень та схильність до творчості, а також уособлюють один з найефективніших засобів професіоналізації в освітньому процесі [34, с.38].

Вивчаючи роль міждисциплінарних зв'язків сучасної парадигми вищої економічної освіти, Т. Мазепа та І. Мілаш вважають, що такі зв'язки здійснюють позитивний вплив на інтелектуальний та духовно-моральний потенціал майбутніх фахівців, підвищують рівень загальнокультурної підготовленості студентів, що, у свою чергу, сприяє формуванню культури та системності мислення та мови студентів, розширенню їхнього кругозору. Таким чином, міждисциплінарні зв'язки реалізують «діалектичну взаємодію загальнокультурної і професійної підготовки студентів» [81, с. 93].

Майбутні судноводії в процесі здобуття вищої професійної освіти вивчають значну кількість професійно-зорієнтованих та соціально-гуманітарних дисциплін. Серед цих дисциплін було обрано ті, на яких можна збагатити знання курсантів з міжкультурного спілкування та засобів ІКТ, а саме: професійно-зорієнтовані дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Інформаційні технології», «Менеджмент морських ресурсів», «Навігація і лоція», «Практика несення штурманської вахти» і соціально-гуманітарні дисципліни «Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах», «Історія та культура України».

Розглянемо більше детально, яким чином було здійснено забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-орієнтованих дисциплін.

Для судноводіїв дальнього плавання міжнародною професійною мовою спілкування є англійська, що було визначено нормативними документами Міжнародної морської організації [107], тому її вивченню та оволодінню приділяється так багато часу та зусиль, як зі сторони майбутніх судноводіїв,

так і з боку викладачів, методистів, які працюють над створенням ефективних методик викладання англійської мови професійного спрямування для судноводіїв. Особливістю процесу вивчення іноземної мови для спеціалістів морських та інших спеціальностей є те, що мова є засобом отримання знань з іншої галузі, а не відірваним окремим предметом вивчення, тому викладання іноземної мови потребує міждисциплінарної інтеграції з змістовою складовою професійно-зорієнтованих предметів.

Лінгвістичний елемент міжкультурного спілкування полягає у знанні відповідної іноземної мови, її норм, правил, лексики, граматики тощо. Багаточисленні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених (Й. Ванг, Л. Вангехухтен, І. Вісан, П. Гу, Дж. Джо, К. Кіреа-Унгуреану, С. Козак, Л. Косогорова, Е. Нобл, В. Періс) показують, що непорозуміння представників іншомовних соціумів виникають через їх недостатню, низьку мовну підготовку, через складності у розумінні контексту.

Майбутні судноводії повинні отримати високий рівень мовної підготовки, адже специфіка їхньої роботи передбачає безпосереднє спілкування з членами екіпажу з різних країн, з іноземними пасажирами, лоцманами, фрахтувальниками, спеціальними службами, іншими суднами через радіотелефонний зв'язок, листування тощо.

Дисципліна «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» у системі професійної підготовки майбутніх судноводіїв займає одне з головних місць. Проаналізувавши програми підготовки майбутніх судноводіїв з англійської мови у закладі вищої морської освіти, дійшли висновку, що підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування на заняттях з цієї дисципліни не приділяється часу, адже в аудиторний час курсанти вивчають теми суто професійного спрямування «Лоцманська справа», «Швартувальні роботи», «Грузові роботи», «Стоянка на якорі», «Портова влада», «Припливи та відпливи» тощо. Проте, окрім професійних тем, на заняттях з англійської мови судноводії повинні проходити поглиблену підготовку до міжкультурного спілкування

англійською мовою, адже вчені-культурологи та вчені-лінгвісти (Б. Ананьєв, Г. Браун, О. Корнілов, С. Тер-Мінасова, Б. Уорф та інші) давно наголошують на тому, що вивчення іноземної мови неможливе без вивчення культурної спадщини, традицій, особливостей менталітету та ментальності народу, для якого ця мова є рідною. Оволодіти іноземною мовою дистанційно, без занурення у культурне та мовленнєве середовище, без розуміння притаманних культурі тонкощів, на думку вчених, є неможливим. Суб'єкту міжкультурного спілкування потрібно вивчати культурні особливості іншого народу для здійснення успішного й ефективного акту спілкування. Як зазначає О. Садохін, «інакше» чи «чуже» не значить «погане», «невірне», «помилкове», і тільки обізнаність з культурними особливостями інших культур та етносів навчить «партнерів» по спілкуванню долати відчуття занепокоєння, страху та дратівливості. Важливим є самоаналіз та самоконтроль реакції відторгнення нового, чужого та незрозумілого, культурні особливості необхідно сприймати нейтрально, неупереджено, без ворожнечі. Дисципліна «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» у контексті підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ покликана навчити майбутніх судноводіїв спілкуватися адекватними мовленнєвими засобами англійської мови, обирати комунікативні стратегії та тактики, а також сформувати соціокультурні знання майбутніх судноводіїв щодо різних культур та етносів, з якими вони будуть здійснювати професійну діяльність та міжособистісне спілкування. Тому, на заняттях з «Англійської мови (за професійним спрямуванням)» проводились круглі столи та дискусії «Англійська мова – мова морського спілкування», «Вербальний та невербальний складник міжкультурного спілкування», «Стереотипи: недоліки та переваги», мозкові штурми «Назвіть риси характеру професійного судноводія», «Перерахуйте комунікативні стратегії та тактики міжкультурного спілкування», «Назвіть форми невербальної комунікації», «Охарактеризуйте себе у міжкультурному спілкуванні 3 прикметниками і свою діяльність 3 дієсловами», Веб-квест

«Національні стереотипи та їх місце в міжкультурному спілкуванні» тощо. Такі форми навчання було спрямовано на збагачення знань майбутніх судноводіїв щодо культурних особливостей різних країн світу, мовних засобів міжкультурного спілкування, комунікативних тактиках та стратегіях, наголошувалось на значенні обізнаності майбутніх судноводіїв у англійській мові у системі професійної діяльності майбутніх судноводіїв.

Не дивлячись на те, що в XXI столітті серед курсантів морських закладів вищої освіти України складно знайти того, хто не вміє користуватись комп'ютером, телефоном або планшетом, предмет «Інформаційні технології» займає провідне місце серед професійно-орієнтованих дисциплін. До змісту навчальної дисципліни входять такі змістові модулі, як: інформація та інформаційно-комунікаційні технології, програмні засоби ПК, комп'ютерні технології, мережні системи та сервіси, програми створення текстових та графічних документів, стилі оформлення та подання інформації, інформаційні технології в судноводінні тощо. На заняттях з цієї дисципліни викладачі вчать курсантів способам використання технічних засобів (інтерактивна смарт-дошка, комп'ютер тощо) та відповідного програмного забезпечення, необхідного для пошуку та обробки інформації для навчання в мережі Інтернет, роботи на освітній платформі Moodle, створення власних блогів та виконання домашнього завдання у вигляді презентацій Microsoft Power Point, роботи зі смарт-дошкою на всіх етапах заняття тощо. Додатково у рамках запровадженого дослідження було проведено тренінг для майбутніх судноводіїв «ІКТ: запорука успіху у навчанні курсанта морського закладу вищої освіти», на якому майбутні судноводії навчилися створювати власні проекти та проходити Веб-квести у презентації Microsoft Power Point, розміщували матеріали та працювали з тими навчальними матеріалами, які вже були розміщені на сайті освітньої програми Moodle, виконували завдання викладача у програмі NetClass Pro та Nibelung, відправляючи у створеній локальній комп'ютерній мережі файли

викладачу, іншому курсанту, групі курсантів, спілкувались через мікрофон та навушники у парах та з викладачем тощо.

З метою формування нового типу керівника з майбутніх морських офіцерів в умовах вищої морської освіти, було запроваджено таку дисципліну як «Менеджмент морських ресурсів». Завдяки цьому предмету, майбутні судноводії та інші спеціалісти морського профілю набувають певних управлінських знань та навичок, необхідних для забезпечення безпеки судноплавства. Як зазначають О. Безлуцька та А. Лещенко, необхідно брати до уваги той факт, що бути менеджером на судні набагато складніше, ніж у будь-якій іншій організації, адже труднощі управління на судні відрізняються від тих, які відчувають управлінці інших сфер діяльності, адже колектив в морі характеризується замкнутістю, а також тим, що має багатонаціональний та багатокультурний склад [84]. Беручи до уваги специфіку цієї дисципліни, для підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування доречним було на заняттях з «Менеджменту морських ресурсів» організувати цілу низку міжкультурних семінарів з викладачами Національного університету «Одеська морська академія» на теми «Безпека судна понад усе», «Позитивний мікроклімат в колективі: шляхи досягнення та збереження», «Менеджери на борту судна: хто вони і які їхні функції». Проведення таких міжкультурних семінарів сприяло міждисциплінарній інтеграції з дисципліною «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», адже семінари проводились англійською мовою, а також позитивно вплинуло на розвиток професійних знань і вмінь курсантів.

«Навігація і лоція» є профілюючим предметом в професійній підготовці майбутніх судноводіїв, який об'єднує два важливих аспекти «Навігацію» та «Лоцію». Для гарантії безпеки судна, людей на борту та товарів, які судно перевозить, судноводій повинен мати фундаментальні знання й сформовані уміння теоретичних основ та практичних методів водіння суден на водних шляхах за різних гідрометеорологічних умов та в

будь-який час доби, контролювати правильність руху судна, використовуючи сучасне штурманське (навігаційне) обладнання, радіотехнічні засоби судноводіння, навігаційні карти та інші посібники для плавання [91; 133]. Цю дисципліну було додано до тих, які активно залучались до підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, адже українські капітани та їхні помічники найчастіше стають суб'єктами міжкультурного спілкування у мультикультурному та багатонаціональному екіпажі саме на навігаційному містку судна, у процесі виконання своїх прямих професійних обов'язків – водіння судна у будь-який час та у будь-яких умовах, використовуючи необхідне професійне обладнання тощо. Звичайно, судноводії здійснюють міжкультурне спілкування й у багатьох інших ситуаціях міжособистісної взаємодії, проте особливої уваги потребує формування вмінь і навичок здійснення міжкультурного спілкування саме у процесі виконання професійних обов'язків на навігаційному містку. З метою формування таких умінь, на заняттях з дисципліни «Навігація і лоція» проводились рольові ігри, впроваджувались інтерактивні технології навчання «Акваріум» та «Мозковий штурм», пропонувалась вправа «Підведення підсумків».

На заняттях з дисципліни «Практика несення штурманської вахти» [2; 130; 140], яка є однією з головних навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх судноводіїв, викладачі навчають курсантів принципам несення навігаційної вахти, взаємодії судноводіїв під час несення вахти, правилам ведення суднового журналу та забезпечувати загальну безпеку плавання. На заняттях з цієї дисципліни майбутні судноводії вчать навігаційному плануванню морського переходу, набувають знань та вмінь щодо коректури навігаційних карт та методам запобігання навігаційним аваріям морських суден [2]. З метою формування знань та вмінь міжкультурного спілкування на практичних заняттях з цього предмета, застосовувались рольові ігри, на яких курсантам необхідно було увіжити себе на посаді офіцера навігаційного містка (згідно з завданням) і зімітувати ситуацію міжкультурного

спілкування з іншим членом екіпажа у процесі виконання певного алгоритму дій при несенні штурманської вахти, з активним використанням навігаційних тренажерів та обладнання. Такі заняття проводились англійською мовою з активним залученням курсантів-іноземців, які є однокурсниками українських курсантів, з Нігерії, Грузії, Туреччини, Китаю до участі у цих рольових іграх. Також застосовувався метод кейс-стаді, який полягає у тому, що курсантам пропонувались до розгляду реальні ситуації міжкультурного спілкування моряків на борту іноземного судна або поза ним, на березі чи у аеропорті, в яких виникли непорозуміння або конфлікти, з метою вивчення курсантами цих ситуацій, пошуку причин появи та шляхів вирішення цих конфліктів. На етапі формувального експерименту на практичних заняттях з дисципліни «Практика несення штурманської вахти» проводились майстер-класи з викладачами Національного університету «Одеська морська академія», які ділилися власним досвідом роботи у змішаних екіпажах, особливостями співпраці з представниками інших країн та культур, а також порадами щодо формування атмосфери взаємоповаги та взаємопідтримки на навігаційному містку.

Викладачі таких соціально-гуманітарних дисциплін, як «Історія та культура України» і «Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах» брали активну участь у процесі формувального експерименту з підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

На заняттях з дисципліни «Історія та культура України» курсантів було ознайомлено з національною історією та культурою України з метою підвищення загального рівня культури молоді, розвитку їхнього патріотизму та озброїти курсантів знаннями щодо життя людського суспільства на українських землях, історико-культурного розвитку власної держави для вирішення актуальних проблем та викликів сучасності. Для того, щоб вивчати культуру та традиції інших народів світу, необхідно мати фундаментальні знання власної історії, культури та звичаїв. Такі знання є

особливо важливими для тих, хто активно взаємодіє з представниками інших культур та національностей, адже це допомагає краще розуміти той факт, що кожен народ світу має право на свою культуру, і що «чужа» культура і традиції це не «погано», а просто по-іншому, просто існують певні відмінності від власної культури. Знання національної історії та культури сприяють формуванню у майбутніх судноводіїв ціннісних орієнтацій, поваги до власної культури та історії (що в свою чергу сприяє формуванню емпатичного та толерантного ставлення до інших культур та національностей), розвитку уявлень про культурний релятивізм («науковий напрямок, що визнає відносний характер усіх культурних цінностей та окремих культур, що базується на переконанні, що кожна культура володіє унікальним набором цінностей і тому заслуговує вивчення та збереження» [110, с. 278]). З метою підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, викладачі дисципліни «Історія та культура України» пропонували курсантам лекції-візуалізації з подальшою дискусією «Прадавня Україна: історико-культурний аспект», «Козацьке гетьманство та культурний розвиток України тієї епохи», «Україна ХХ – ХХІ століття: історико-культурний вектор розвитку»; семінари «Духовне та матеріальне у житті українця» і «Український менталітет у глобальному світі»; круглі столи «Українське культурне відродження», «Культурне багатство України», «Історично-культурна спадщина України: проблеми та шляхи її збереження». Під час самостійної підготовки до семінарів та круглих столів майбутнім судноводіям необхідно було працювати над тезами своєї доповіді у формі Microsoft Power Point презентації самостійно або у парах, готуватись до подальшої презентації виконаної роботи на практичному занятті перед навчальною групою.

«Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах» як навчальна дисципліна на меті має ознайомлення майбутніх судноводіїв у контексті міжкультурного спілкування з релігійним феноменом взагалі, сприяє світоглядному розвитку курсантів, а також формує їхні знання щодо духовної

спадщини людства та моральних цінностей, віротерпимості та свободи віросповідання. У межах формувального експерименту викладачі готували лекції-візуалізації («Основні гіпотези та теорії виникнення релігій», «Релігійні уявлення Індії, Китаю та Японії», «Становлення релігій: іудаїзм та буддизм», «Основні ідеї християнства», «Особливості віровчення ісламу») з використанням сучасних засобів ІКТ, дискусії («Релігія як чинник, що об'єднує у мультикультурному екіпажі», «Сучасний світ – калейдоскоп культур та релігій», «Мультикультурність та багатонаціональність екіпажу іноземного судна»), змагання на основі Веб-квесту на теми «Релігії світу» і «Релігії України».

Завдяки здійсненню співпраці з викладачами соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін, стало можливо розробити і впровадити в освітній процес підготовки майбутніх судноводіїв засобами ІКТ (комп'ютери, смарт-дошки, планшети, мобільні телефони) нові навчальні матеріали (на лекціях-візуалізаціях, практичних заняттях, семінарах тощо) щодо особливостей міжкультурного спілкування, активно застосовувати інтерактивні технології навчання («Мозковий штурм», «Акваріум», робота в парах та групах, бесіди, «Круглий стіл» тощо), які сприяли мотивуванню курсантів до здобуття нових знань та умінь успішної міжкультурної взаємодії.

Другою педагогічною умовою підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування вважаємо *наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів.*

З'ясуємо, насамперед, поняття «мотив». У психології мотив – це: 1) «спонукання до діяльності, пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта; сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта і визначають її спрямованість»; «предмет, матеріальний або ідеальний, досягнення якого виступає сенсом діяльності, що спонукає і визначає вибір спрямованості діяльності, заради якого вона виконується»;

«усвідомлювана причина, що лежить в основі вибору дій і вчинків особистості» [43, с. 146]; 2) «усвідомлене спонукання до певної дії»; «джерело дії, яке її породжує, але щоб стати таким, мотив повинен сформуватися» [109, с. 623]; 3) «внутрішня рушійна сила, яка спонукає людину до діяльності» [30]; 4) «матеріальний або ідеальний предмет, який спонукає і направляє на себе діяльність або вчинок, сенс яких полягає в тому, що з допомогою мотивів задовольняються певні потреби суб'єкта; психічний образ цього предмета» [85, с. 357].

У житті людини мотиви виявляються в якості переживань, вони мають спонукальну та спрямувальну функції, тобто, якщо діяльність була не спрямована, то з появою мотивів діяльність набуває спрямованості та змістовності. Широко розповсюджені ситуації, в яких діяльність людини може бути простимульована не одним, а кількома мотивами, тоді з'являється таке явище, як полімотивованість, а мотиви, у свою чергу, можуть розподілятися на провідний мотив (головний) та мотиви-стимули (другорядні). Людина не завжди усвідомлює мотиви своєї діяльності, тому їх класифікують на усвідомлювані та неусвідомлювані [43, с. 153; 85, с. 357]. З наукових джерел стає відомо, що мотивація як система мотивів є рушійною силою та системоутворювальним чинником діяльності, а мотив є підґрунтям будь-якої діяльності (А. Апішева, О. Бреусенко-Кузнецов, М. Варій [30], О. Васильєва, О. Винославська [31], В. Зливков, Р. Павелків [103]).

У словникових джерелах знаходимо такі визначення поняття «мотив»: 1) «спонукальна причина дій і вчинків людини (те, що штовхає до дії)» [44, с. 217]; 2) а) «спонукальна причина до якоїсь дії, аргументів на користь чого-небудь»; б) «усвідомлена потреба особистості в досягненні певних цілей, бажаних умов діяльності, її ставлення до інтересів і ціннісних орієнтацій та їх оцінка, пов'язані з прагненням реалізувати їх на практиці; те, чим керується людина у своїх вчинках (свідомо або несвідомо)» [122, с. 185].

В. Синявський та О. Сергєєнкова зазначають, що основою мотиву певної діяльності особи є її потреби, зацікавленість, настанови, емоційний

стан тощо, а джерелом розвитку мотивів є безмежний процес формування матеріальних та духовних цінностей суспільства [106, с. 170].

Вивченню мотивації особистості та її діяльності присвятили свої дослідження В. Вилюнас, Е. Дісі, І. Зязюн, В. Климчук, К. Левін, Д. Макклелланд, С. Максименко, А. Маслоу, В. Моляко, Н. Ничкало, Р. Раян та інші. В. Вилюнас визначає мотивацію як «найважливіший фактор підвищення ефективності діяльності, процес особистого зацікавлення у розв'язанні власне проблем, поставлених задач та досягненні бажаних цілей» [128, с. 100]. На думку вчених (П. Гальперін, Є. Ільїн, А. Маркова, В. Якунін та ін.), позитивна мотивація та спрямованість майбутніх фахівців на виконання певних завдань та задач є запорукою досягнення ними високих результатів і цілей. У підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування важливим є формування в них мотивації досягнення, яку визначають як «потребу особистості запобігти невдачі всіма доступними засобами і досягти бажаного результату» [106, с. 172].

Мотиваційний складник є важливим у підготовці спеціалістів. Так, у своєму дослідженні В. Смелікова акцентує увагу на рекомендаціях, дотримання яких буде сприяти формуванню мотивації майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування. Серед цих рекомендацій значаться такі: використання професійно-орієнтованого навчального та автентичного матеріалу; визначення потреб курсантів у процесі підготовки до професійно-орієнтованого спілкування та намагання їх задовольнити; залучення курсантів до наукової діяльності у сфері професійно-орієнтованого спілкування, участі в олімпіадах. На нашу думку, влучним і результативним є вибір таких рекомендацій як залучення принципів індивідуалізації, самопізнання та саморозвитку; вирішення цікавих кейсів, що сприяє розвитку пізнавального інтересу курсантів; а також упровадження інформаційно-комунікативних та інтерактивних технологій у навчання англійської мови за професійним спрямуванням [118, с. 148]. У. Ляшенко зазначає, що мотивацію майбутніх офіцерів до професійної діяльності в

міжнародному середовищі, самореалізації та саморозвитку можна підвищити за умови позитивних результатів роботи курсанта, на що впливають організація та змістове наповнення освітнього процесу, врахування вікових особливостей і пріоритетів, створення відповідної атмосфери для зацікавлення курсантів [80, с. 87-88]. Для ефективної реалізації мотивації на подолання етноцентризму майбутніх фахівців-перекладачів, за словами В. Терехової, необхідними є усвідомлення тих чинників, що спонукають робітників до праці, а також усвідомлення способів спрямування цих спонукань у необхідне русло для досягнення цілей організації [127, с. 65]. На думку О. Ордановської, позитивна мотивація майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін до навчальної та професійної діяльності є основою та запорукою успішності їхньої підготовки до роботи у профільній школі [98, с. 108]. Розвиток пізнавального інтересу до міжкультурного спілкування майбутніх фахівців міжнародного туризму у професійній підготовці, на думку О. Баглай, є запорукою формування в них готовності до міжкультурного спілкування. Формування такої мотивації, як зазначає дослідниця, залежить від «суб'єктивних установок, інтересів, цінностей і ціннісних орієнтацій суб'єктів спілкування» [3, с. 10].

Отже, настанова на позитивну мотивацію майбутніх фахівців, зокрема судноводіїв, буде сприяти їхній якісній та результативній підготовці до міжкультурного спілкування. У дослідженні розуміємо *мотивацію майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування* як сукупність сформованих мотивів, що спонукають їх до досягнення позитивних результатів міжкультурної взаємодії з представниками інших країн та культур, які полягають у нівелюванні конфліктів на ґрунті міжкультурних відмінностей, побудові міжкультурного діалогу, толерантному ставленні до традицій, звичаїв, думок представників інших культур та країн.

Вважаємо, що розвиток пізнавального інтересу та мотивації майбутніх судноводіїв до навчання міжкультурного спілкування залежить від внутрішніх та зовнішніх чинників. До внутрішніх чинників належать:

цінності та потреби майбутніх судноводіїв; інтерес та зацікавленість у набутті та поглибленні знань про міжкультурне спілкування; бажання розвитку навичок та вмінь міжкультурного спілкування, навичок та вмінь вірно реагувати в ситуаціях міжкультурного непорозуміння; усвідомлення важливості міжкультурної підготовки як складової професійної підготовки судноводіїв, приділення особливої уваги міжкультурному компоненту навчання; наявність та ступінь задоволення від міжкультурної взаємодії та задоволеність її результатами; ставлення до ситуації, в якій перебувають суб'єкти спілкування; своя життєва позиція, заснована на власному досвіді та/або почутому досвіді інших; бажання саморозвитку в професійній сфері та у сфері міжособистісних відносин тощо. До зовнішніх чинників розвитку мотивації відносимо: бажання досягти професійного зростання; бажання мати престижну, гідно оплачувану роботу (що можливе за умови працевлаштування в міжнародних компаніях, тобто на суднах з багатонаціональним та мультикультурним екіпажем); бажання поваги та визнання своєї професійності та компетентності в міжкультурному спілкуванні; страх критики, осудження через невдачу міжкультурного спілкування; страх втрати роботи та винагороди у вигляді зарплатні через невдале міжкультурне спілкування тощо.

Виділяємо такі види мотивації майбутніх судноводіїв на досягнення позитивних результатів міжкультурної комунікації, які необхідно розвивати у процесі їхньої підготовки: мотивація судноводіїв до спілкування з людьми інших національностей та культур, мотивація до пошуку ефективних стратегій та тактик ведення такого міжкультурного діалогу, мотивація до досягнення мети комунікації; мотивація на створення дружного мікроклімату, атмосфери взаємоповаги до особистості кожного в багатонаціональному та мультикультурному екіпажі; мотивація до збільшення кількості комунікативних актів для кращого виконання професійних завдань, запобігання міжкультурних контактів щодо небажання такого спілкування, неприйняття співрозмовника; мотивація на рефлексію

власної поведінки, знань, навичок міжкультурного спілкування тощо; мотивація до набуття необхідних знань, умінь та навичок міжкультурного спілкування як у процесі навчання у закладі вищої освіти, так і самостійно.

Беручи до уваги той факт, що судноводії є командним складом екіпажу та своєю поведінкою повинні подавати приклад рядовому складу, невід'ємною є мотивація до подолання ксенофобських настроїв загалом в екіпажі та в самому собі, зокрема, тобто пріоритетним завданням є розвиток настанови на толерантне, дружнє поводження зі співрозмовником іншої раси, культури, релігії, чи іншими поглядами, традиціями та звичаями, зумовлені своєю культурою, власним світоглядом, набором власних та загальнолюдських цінностей.

Позитивну мотивацію майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування формували викладачі усіх дисциплін, які були задіяні у формувальному етапі експерименту («Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Інформаційні технології», «Менеджмент морських ресурсів», «Навігація і лоція», «Практика несення штурманської вахти», «Етико-релігійна толерантність в міжнародних екіпажах», «Історія та культура України»), під час практичних та семінарських занять, групових та індивідуальних консультаціях, впродовж впровадження елективного курсу «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв». У рамках елективного спецкурсу було проведено мотивуючі бесіди «Здійснювати підтримку», «Культура народу через культуру особистості», після яких майбутні судноводії писали рефлексивні есе-роздуми на теми «Як досягти мети комунікації у міжкультурному екіпажі», «Повага та розуміння на борту як складник успіху міжкультурної взаємодії», «Дружня атмосфера в мультикультурному і багатонаціональному екіпажі та шляхи її створення».

Третьою педагогічною умовою було обрано *активізацію ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу*. Розглянемо цю педагогічну умову більш детально.

За словниковими джерелами, активність – це «одна з найважливіших якостей особистості, яка проявляється в діяльності зі зміни оточуючої дійсності у відповідності до власних потреб, поглядів, цілей, здатність до свідомої професійної та соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення навколишнього середовища і самої себе на основі засвоєння багатств матеріальної і духовної культури» [106, с. 16]; «здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури» [44, с. 21]. Як зазначають В. Синявський та О. Сергеєнкова, активність людини проявляється у процесі її творчості, спілкуванні, активній життєвій позиції, участі у творчій та ефективній праці, управлінні тощо [106, с. 16]. Активізація процесу навчання С. Гончаренком визначається, як «удосконалення методів і організаційних форм освітньо-пізнавальної роботи учнів, яке забезпечує активну й самостійну теоретичну і практичну діяльність школярів (фахівців) у всіх ланках освітнього процесу» [44, с. 21]. З довідкових джерел дізнаємося, що педагогічна фасилітація – «специфічний вид педагогічної діяльності вчителя, яка має за мету допомагати дитині в усвідомленні себе як самоцінності, підтримувати її прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, сприяти її особистісному зростанню, розкриттю здібностей, пізнавальних можливостей, актуалізовувати ціннісне ставлення до людей, природи, національної культури на основі організації допомагаючого, гуманістичного, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування, атмосфери безумовного прийняття, розуміння та довіри [114, с. 373].

Світові тенденції освітнього процесу (неперервність, диверсифікація, інтернаціоналізація, демократизація, гуманізація та інформатизація освіти) мають величезний вплив на зміни в сучасній освітній вітчизняній парадигмі. Сфера професійної підготовки спеціалістів стикається з новими викликами, з новими стандартами, за якими проводиться підготовка кадрів.

Зі зміною освітньої парадигми через активне впровадження сучасних ІКТ в освітній процес, за словами В. Ключка та А. Коломієць [63], корінним чином змінюється функція педагога, який разом із здобувачами освіти набуває ролі програміста, дослідника, консультанта, організатора, менеджера освітнього процесу тощо.

У процесі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ в освітньому середовищі морського закладу вищої освіти керівна роль належить викладачам різних дисциплін, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з підготовкою курсантів до міжкультурного спілкування. Саме тому, активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу є однією з педагогічних умов, які необхідно впровадити для успішної підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування.

Вивченню ролі й позиції педагога та викладача у освітньому процесі присвячено наукові доробки Б. Ананьєва, В. Бездухова, І. Богданової, Н. Волкової, Є. Врублевської, О. Галіцян, В. Загвязинського, Т. Койчевої, А. Кравченко, Ю. Кулюткіна, Дж. Майерса, В. Нестеренко, Т. Осипової, В. Сластьоніна, А. Степанової, В. Суміної, О. Фокши та ін. Вчені зазначають, що викладач може займати різні рольові позиції, в залежності від виконуваної функції та мети: викладач-менеджер, викладач-ментор, викладач-тьютор, викладач-технолог, викладач-методист, викладач-дослідник, викладач-фасилітатор тощо.

Професійність викладачів, їхня готовність та якісне виконання ними професійних завдань у процесі підготовки майбутніх спеціалістів є запорукою високого рівня підготовленості їхніх студентів. Проте, поруч зі зміною освітньої парадигми, змісту освітнього процесу, змінюються й потреби здобувачів освіти, тому й роль і діяльність викладачів не може залишатись у незмінному стані.

Так, у дисертаційному дослідженні, О. Фокша, вивчаючи формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних

спеціальностей у професійній підготовці, визначає фасилітаційну взаємодію як «вид гуманістичної педагогічної взаємодії учителя та учнів, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах взаємоприйняття, взаємоповаги, співпереживання, конгруентності, толерантності, емпатії, надання допомоги та підтримки», і звертає увагу на те що педагог, який здійснює фасилітаційну діяльність, повинен володіти комплексом знань про механізми педагогічної фасилітації, способи здійснення фасилітаційної взаємодії, комплексом умінь здійснювати фасилітаційну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу, а також пройти ціннісне сталення педагога на світоглядному рівні до педагогічної фасилітації та фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності [134, с. 4, 58].

На думку Н. Волкової та А. Степанової, викладач-фасилітатор повинен використовувати методи навчання й взаємодії, які сприяють творчому навчанню, засвоєнню інформації, умінню міркувати, а основними завданнями педагогічної фасилітації у закладах вищої освіти є: «розвиток індивідуальності, творчості, суб'єктності студентів; стимулювання, надання педагогічної підтримки, супроводу та ініціювання різноманітних форм активності студентів на всіх етапах навчання, здійснення особистісного становлення і розвитку кожного студента як суб'єкта освітньо-професійної діяльності». Фасилітація створює можливості для підвищення пізнавальної активності студентів та покращує розвиток їхньої професійної самосвідомості [33, с. 230].

На думку В. Нестеренко, фасилітаційна діяльність викладача полягає у вмінні будувати взаємодію зі студентами, у підготовці «активного, здатного до самостійного аналізу і прийняття нестандартних рішень спеціаліста» [93, с. 158]. Педагогічна фасилітація є якісно вищим рівнем організації навчання майбутніх спеціалістів, що відповідає сучасним запитам. У рамках педагогічної фасилітації, за словами вченої, перед викладачем постають завдання, що потребують: здійснення діагностики типових і індивідуальних проблем аудиторії; надання допомоги в самовизначенні та виборі

необхідного розвивального в професійно-особистісному відношенні освітнього маршруту і режиму навчання; підтримки в адаптації до умов навчання; створення умов для позитивного настрою та розуміння перспектив професійного та особистісного зростання тощо [93, с. 161].

Як зазначає Т. Осипова, педагогічна фасилітація – специфічний вид професійної діяльності педагога. Одним з показників підготовленості майбутніх учителів до педагогічного наставництва вчена називає наявність уміння здійснювати фасилітативну діяльність. Т. Осипова звертає увагу на те, що викладачі, куратори і наставники мають набувати якостей викладача-фасилітатора, таких як емпатійність, фасилітативність, рефлексивність [100, с. 259].

У своїх наукових розвідках Є. Врублевська [38], О. Галіцан [40], Т. Осипова [100], В. Суміна [125] наголошують на тому, що педагогічна фасилітація твориться на принципах толерантності і гуманізму, спонукає здобувачів освіти на зміни власної особистості, розвиток творчих умінь, сприйняття і організації самих себе і власної діяльності, надихає їх на зміни у сенсах життєвих цінностей тощо; педагогічна фасилітація з боку педагога сприяє створенню атмосфери взаємоповаги та взаємопідтримки в освітньому процесі.

Уважаємо, що роль викладача-фасилітатора є важливим фактором у процесі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. Викладач-фасилітатор у процесі освітньої діяльності повинен:

- підвищувати мотивацію та пізнавальний інтерес курсантів-судноводіїв до набуття знань про міжкультурне спілкування, вселяючи в курсантів упевненість у своїх силах та можливостях;

- розвивати бажання набувати навички та вміння міжкультурного спілкування, заохочувати професійний саморозвиток курсантів, забезпечуючи майбутніх судноводіїв фасилітативним супроводом їхньої освітньої діяльності;

- допомагати особистісному розвитку курсантів та становленню їх повноцінними суб'єктами міжкультурної взаємодії;
- створювати особливі умови для розвитку індивідуальності та можливостей самовираження майбутніх судноводіїв в освітньому середовищі тощо.

Ми погоджуємося з ученими в тому, що роль фасилітатора розкривається у допомозі, сприянні, позитивній взаємодії викладача та курсанта. Тому вважаємо, що для ефективності підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування важливою є роль викладача, яка полягає у створенні особливого мікроклімату навчання та розвитку особистості курсантів, у побудові діалогу між ними та викладачами, у навчанні на принципах партнерства та рівноправності.

Так, реалізація третьої педагогічної умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ *«активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу»* здійснювалась за допомогою педагогічної фасилітації усіх викладачів тих дисциплін, які були залучені до формувального етапу експерименту, шляхом організації і проведення вправ на саморефлексійне «підведення підсумків», вправ «Розуміння себе», «Помічники та перепони», «Міжкультурна допомога», бесід «Раціональне та емоційне», «Культурні «мости» у міжкультурному спілкуванні», «Дебати або діалог», індивідуальних та групових консультацій, а також надання ними допомоги майбутнім судноводіям в аудиторній, дистанційній та самостійній роботі.

Уважаємо, що впровадження запропонованих педагогічних умов у їхній сукупності сприятиме високому рівню підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у їхньому повсякденному та професійному житті в умовах міжнародних рейсів, у мультикультурному та багатонаціональному екіпажі, а процес такої підготовки буде проходити швидше та ефективніше, результатом чого стане

підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації засобами ІКТ.

Висновки до першого розділу

Проведений аналіз наукової та довідкової літератури з проблеми міжкультурного спілкування показав, що проблема підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування є актуальною та важливою для судноплавства сьогодні, адже в умовах міжнародної співпраці пріоритетним завданням є побудова ефективного та результативного міжкультурного спілкування, що є запорукою продуктивності праці, успішності взаємовідносин та діалогу між представниками з різних країн та культур.

У ході дослідження було визначено сутність феномена *«підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій»* як процес формування у курсантів спеціальних знань, умінь і навичок міжкультурного спілкування засобами новітнього апаратного і програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, результатом якого є підготовленість майбутніх судноводіїв до побудови ефективного професійного та міжособистісного спілкування іноземною мовою з представниками інших культур, що визначається позитивним результатом спілкування та досягненням поставленої мети в поєднанні з орієнтуванням на особистість співрозмовника, встановленням із ним довірливих взаємовідносин і психологічного контакту.

Поняття «підготовленість» уточнено як результат скерованої цілеспрямованої підготовки, поєднання особистісних якостей, сукупності знань, умінь і навичок, що дає можливість досягнення професійних завдань та цілей, а «міжкультурне спілкування» – як багатогранний і складний процес спілкування представників різних етносів, який може супроводжуватися бар'єрами у спілкуванні, етноцентризмом, культурним

шоком і зіткненням світоглядів, що подекуди приводить до комунікативних невдач і непорозумінь.

Під *підготовленістю майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій* розуміємо результат їхньої цілеспрямованої соціокультурної, соціолінгвістичної та комунікативної підготовки засобами новітніх апаратних і програмних технологій, накопичувальних та аудіовізуальних систем у межах спеціально створеного освітнього процесу в закладах вищої морської освіти, що полягає в обізнаності майбутніх судноводіїв із національно-культурними особливостями представників інших країн, спільною іноземною мовою (англійська) для здійснення успішного спілкування і взаєморозуміння, а також здобутих умінь і навичок застосовувати їх у процесі міжкультурного спілкування та взаємодії.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, а також довідкових джерел, розглядаємо педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації як інтегральну сукупність обставин в освітньому процесі, яка відповідає цілям та завданням такої підготовки, сприяє появі позитивної мотивації у курсантів та набуття ними знань, умінь та навичок міжкультурного спілкування. Вважаємо, що успішна підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування можлива з впровадженням таких педагогічних умов: забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін; наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів; активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу.

Основні положення першого розділу висвітлено в публікаціях автора [19], [20], [21], [22], [23], [24], [25], [26], [27], [28], [145].

Список використаних джерел до першого розділу

1. Алексеева І. О. Вступ до теорії міжкультурної комунікації. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 300 с.
2. Алексишин В. Г. Основы несения штурманской вахты. Методические указания по проведению лабораторных работ для курсантов. Одесса: ОНМА, 2005. 21 с.
3. Баглай О. І. Формування готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування у професійній підготовці : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2013. 22 с.
4. Бакіров В. С., Ушакова Н. І., Хижняк Л. М. Міжкультурна комунікація в університеті: історичний досвід і виклики сучасності. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. Харків, 2017. № 39. С. 286 – 293.
5. Бахов І. С. Проблема формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів. *Вісник Житомирського державного університету*. Житомир, 2009. № 47. Педагогічні науки. С. 56 – 60.
6. Бахов І. С. Формування професійної міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2010. 20 с.
7. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
8. Бацевич Ф. С. Основы комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
9. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. URL: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/k> (дата звернення 09.04.2020).
10. Бацуровська І. В. Теоретичні і методичні засади освітньо-наукової підготовки магістрів в умовах масових відкритих дистанційних курсів : автореф. дис. ... докт. пед. наук. Житомир, 2019. 42 с.

11. Бедь В. В. Використання адвокатом-захисником психологічних знань у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юр. наук. Київ, 1999. 18 с.
12. Біблер. В. С. От наукоучения к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/8262 (дата звернення 02.10.2019).
13. Біленький Є.А., Козловець М.А. Соціологія: словник термінів і понять. Київ : Кондор, 2006. 378 с.
14. Бобришева Н. М. Сутність, зміст і особливості професійної підготовки майбутніх морських офіцерів. URL: <http://academy.ks.ua/wp-content/uploads/2014/05/23.pdf> (дата звернення 15.11.2019).
15. Бобришева Н. М. Формування полікультурної компетентності курсантів вищих морських навчальних закладів засобами інформаційних технологій. URL: <http://pftp.kubg.edu.ua/images/2012/03/bobrisheva.pdf> (дата звернення 14.02.2020).
16. Богданова І. М. Особистісна змобілізованість майбутнього вчителя як умова його підготовки до успішної професійної діяльності. *Наука і освіта*. Одеса, 2013. №4. С. 41–45.
17. Богданова І. М. Характеристика станів особистісної змобілізованості майбутнього вчителя. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2011. № 11–12. С. 240–246.
18. Боднар Л. В. Професійна підготовка соціальних педагогів із застосуванням електронних засобів навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2006. 173 с.
19. Бузовська Ю. Ф. Активізація ролі викладача-фасилітатора як учасника процесу підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурної

комунікації. *Проблеми та перспективи сучасної науки* : м-ли ІХ міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (28 вересня 2018 р.). Ч. 2. Дніпро, 2018. С. 31–35.

20. Бузовська Ю. Ф. Використання методу кейс-стаді в процесі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки* : м-ли Х міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (26 жовтня 2018 р.). Ч. 2. Дніпро, 2018. С. 43–46.

21. Бузовська Ю. Ф. Залучення міжпредметних зв'язків до підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Зимові наукові підсумки 2018 року* : м-ли ХІІ міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (25 грудня 2018 р.). Ч. 2. Дніпро, 2018. С. 99–102.

22. Бузовська Ю. Ф. Інтерактивні технології в підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації. Scientific and pedagogic internship «Pedagogical and Psychological education as a component of the education system in Ukraine and EU countries» : Internship proceedings, March 25 – April 5, 2019. Wloclawek, Republic of Poland. С. 6–8.

23. Бузовська Ю. Ф. Особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи*. Київ, 2020. № 73. С. 36–42.

24. Бузовська Ю. Ф. Педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Формування та розвиток особистості в сучасній системі освіти* : м-ли всеукраїнської наук.-практ. конф. (20 грудня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 3–10.

25. Бузовська Ю. Ф. Підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування як педагогічна проблема. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2017. № 6 (119). С. 84–91.

26. Бузовська Ю. Ф. Роль сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного

спілкування. *Літні наукові підсумки 2018 року* : м-ли VIII міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (19 червня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 32–35.

27. Бузовська Ю. Ф. Структурні компоненти підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Студентські соціальні ініціативи : реалії та перспективи* : м-ли всеукраїнської наук.-практ. конф. присвяченої дню науки (20 квітня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 27–34.

28. Бузовська Ю. Ф. Сутність підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Студентські соціальні ініціативи : реалії та перспективи* : м-ли всеукраїнської наук.-практ. конф. (22 квітня 2015 р.). Одеса, 2015. С. 37–43.

29. Варварецька Г. А. Формування професійної спрямованості майбутніх фахівців морського та річкового транспорту у процесі математичної підготовки : дис. канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2014. 200 с.

30. Варій М. Й. Загальна психологія. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-113.html> (дата звернення: 05.12.2019).

31. Винославська О. В., Бреусенко-Кузнецов О. А., Зливков В. Л., Апішева А. Ш., Васильєва О. С. Психологія. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-147.html> (дата звернення: 05.12.2019).

32. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Москва : Индрик, 2005. 1040 с.

33. Волкова Н. П., Степанова А. А. Фасилітатор як важлива рольова позиція сучасного викладача ВИШу. *Вісник Університету Альфреда Нобеля. «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. Дніпро, 2018. С. 228–234.

34. Волобуєва О. Ф. Міждисциплінарні (міжпредметні) зв'язки під час підготовки майбутнього фахівця: психологічний аспект. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. Хмельницький, 2015. №. 1. С. 26–42.

35. Волошенко М. О. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Рівне, 2016. 24 с.

36. Волошинов С. А. Алгоритмічна підготовка судноводіїв в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища. *Інформаційні технології в освіті*. 2010. № 8. С. 103–108.

37. Воронкова Н. Р. Формування міжкультурної компетенції особистості у процесі навчання іноземної мови. *Наукові записки ЦДПУ імені В. Винниченка. Філологічні науки*. Кропивницький, 2012. № 104 (2). С. 443–447.

38. Врублевская Е. Г. Педагогические условия развития у педагога способности к фасилитирующему общению в процессе его профессиональной деятельности (на материале учреждений дополнительного образования детей): дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Хабаровск, 1999. 246 с.

39. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.

40. Галіцан О. А. Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2010. 278 с.

41. Гатальська С. М. Філософія культури. Київ : «Либідь», 2005. 253 с.

42. Глікман С. В. Формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Бердянський державний педагогічний університет. Бердянськ, 2018. 261 с.

43. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Минск : Харвест, 1998. URL: www.libma.ru (дата звернення 10.12.2019).

44. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
45. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Козяр М. М. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців. Львів : «СПОЛОМ», 2012. 502с.
46. Гусак Л. Є. Теоретичні і методичні основи підготовки майбутніх учителів до асоціативного навчання іноземних мов учнів початкової школи: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2014. 43 с.
47. Дидактична модель професійної діяльності майбутнього фахівця в умовах інноваційного освітнього простору (концептуальний підхід) (І Ч.) : монографія / О. Березюк, О. Власенко, Н. Захарчук, О. Башманівський, О. Піддубна ; Видавництво ЖДУ імені І. Франка. Житомир, 2013. 200 с.
48. Дидактична модель професійної діяльності майбутнього фахівця в умовах інноваційного освітнього простору (технологічний підхід) (ІІ Ч.) : монографія / О. Березюк, О. Власенко, О. Башманівський, Н. Захарчук, О. Піддубна, Л. Глазунова ; Видавництво ЖДУ імені І. Франка. Житомир, 2014. 256 с.
49. Джуринський П. Б. Компоненти підготовленості до здоров'язбережувальної професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький, 2012. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe. (дата звернення 10.12.2019).
50. Дмитриев Д. В. Толковый словарь русского языка. М : Астрель: АСТ, 2003. 1578 с.
51. Долинський Б. Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності : монографія. Одеса : Видавець М.П. Черкасов, 2010. 269 с.

52. Жукова И. Н., Лебедько М. Г., Прошина З. Г., Юзефович Н. Г. Словарь терминов межкультурной коммуникации. Москва : Флинта: Наука, 2013. 632 с.
53. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного інформаційного простору системи освіти України: монографія / В. В. Лапінський, А. Ю. Пилипчук, М. П. Шишкіна та ін. ; Київ : Педагогічна думка, 2010. 160 с.
54. Захарчук Н. В. Підготовка майбутніх екологів до міжкультурної комунікації в процесі вивчення гуманітарних дисциплін: методичні рекомендації. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 100 с.
55. Зинченко В. Г., Зусман В. Г., Кирнозе З. И., Рябов Г. П. Словарь по межкультурной коммуникации : Понятия и персоналии. Москва : Флинта : Наука, 2010. 136 с.
56. Зусман В., Фролов А. Межкультурная коммуникация: учебное пособие. Нижний Новгород, 2001. 320 с.
57. Іванова Л. І. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2014. 43с.
58. Истомина О. А. Профессиональная психология моряка. Лекции. Особенности морского экипажа как социальной группы. URL: http://www.msun.ru/folders/edu_lit/kaf/psihology /lect3.pdf (дата звернення 16.01.2020).
59. Каган М. С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений. Москва : Политиздат, 1988. 319 с.
60. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі : навч. посіб. Вінниця : ТОВ «Планер», 2011. 220 с.
61. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування: навчальний посібник. Харків : НФаУ, 2011. 132 с.

62. Карташова Л. Системи навчання інформаційних технологій у вищих педагогічних навчальних закладах. URL: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n4_2010_st_5/ (дата звернення 16.01.2020).

63. Клочко В. І., Коломієць А. А. Теоретико-методологічні засади впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в навчальний процес вищої технічної школи. URL: <https://docviewer.yandex.ua/view/21698064> (дата звернення 18.01.2020).

64. Козак С. В. Формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2001. 20 с.

65. Козяр М., Литвин А. Психолого-педагогічна підготовка фахівців цивільного захисту. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи. Збірник наукових праць*. Львів : ЛДУ БЖД, 2017. № 5. С. 126 – 132.

66. Колбіна Т. В. Концептуальні засади системного педагогічного дослідження формування у студентів ВНЗ досвіду міжкультурної комунікації. URL: <http://library.uipa.edu.ua/images/data/zbirnik/32-33/11ktvcsu.pdf> (дата звернення 18.12.2019).

67. Колбіна Т. В. Теоретико-методологічні основи обґрунтування педагогічних умов професійного становлення сучасного фахівця. *Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця* : м-ли міжнародної наук.-практ. конф. (11-12 черв. 2014 р.). Харк. нац. екон. ун-т. Харків : ХНЕУ; ХОГОКЗ, 2014. С. 7–15.

68. Копил Г. О. Аспекти рефлексії в процесі формування інтеркультурологічної компетенції на заняттях з іноземної мови фахового спрямування. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Житомир, 2017. № 1 (87). С. 71–77.

69. Костікова І. І. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов засобами інформаційно-

комунікаційних технологій : автореферат дис. ... докт. пед. наук. Харків, 2009. 38 с.

70. Короткий словник актуальних педагогічних термінів / упор. Н. М. Флегонтова. Київ : КНУТД, 2013. 55 с.

71. Кочетков В. В. Психология межкультурных различий. Москва : ПЭР СЭ, 2001. 416 с.

72. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях. URL: http://pidruchniki.ws/10981205_/pedagogika/pedagogichne_spilkuvannya__ (дата звернення 22.03.2020).

73. Кулакова М. В. Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2006. 246 с.

74. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи. URL: http://pidruchniki.ws/14051003/pedagogika/tehnika_spilkuvannya (дата звернення 01.03.2019).

75. Лаврентьева О. О. Теоретичні і методичні засади розвитку методологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2015. 530 с.

76. Леонтович О. А. Россия и США: Введение в межкультурную коммуникацию: учеб. пособие. Волгоград : Перемена, 2003. 399 с.

77. Лешер О. В., Журавлева А. А. Креативная межкультурная коммуникация в процессе непрерывной иноязычной подготовки студента вуза: содержание, структура и функции. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/kreativnaya-mezhkulturnaya-kommunikatsiya-v-protssesse-neprreryvnoy-inoyazychnoy-podgotovki-studenta-vuza-soderzhanie-struktura-i> (дата звернення 20.05.2019).

78. Ліпшиць Л. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Херсонський державний університет. Херсон, 2018. 253 с.

79. Лидерство в судовом екіпаже / сост. Е. В. Костыря, В. П. Топалов, Л. А. Позолотин, В. Г. Торский. Одесса : Астропринт, 2011. 128 с.

80. Ляшенко У. І. Педагогічні умови підготовки майбутніх судових механіків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Херсонський державний університет. Херсон, 2016. 267 с.

81. Мазепа Т. С. Міждисциплінарні зв'язки як вимога компетентнісного підходу сучасної парадигми вищої економічної освіти. URL: <https://docviewer.yandex.ua/view/21698064/> (дата звернення 27.04.2020).

82. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.

83. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.

84. Менеджмент морських ресурсів: навч. посіб. / уклад. О. Безлуцька, А. Бень, М. Колегаєв та ін. Херсон : Херсонська державна морська академія, 2012. 100 с.

85. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь. СПб : Прайм-Еврознак, 2003. 633 с.

86. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року. Документ 995_053, чинний, поточна редакція – Редакція від 25.06.2010, підстава 896_052. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_053?find=1&text=%E0%ED%E3%EB%B3%E9%F1%F (дата звернення 27.04.2020)

87. Митракова О. К. К вопросу об эффективности процесса адаптации моряков в морских и океанических рейсах (медико-социальный аспект). *Научные труды Дальрыбвтуза*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-effectivnosti-protsesssa-adaptacii> (дата звернення 17.08.2019).

88. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики. В 4-х частинах. Загальна методика навчання інформатики. Ч. 1. К: Навчальна книга, 2003. 254 с.

89. Морзе Н. В. Основи інформаційно-комунікаційних технологій. Київ : Видавнича група, 2008. 352 с.

90. Мошняга Е. В. Лингвистика и межкультурная коммуникация. Философско-этические аспекты межкультурной коммуникации. URL: <http://psibook.com/philosophy/filosofsko-eticheskie-aspekty-mezhkulturnoy-kommunikatsii.html> (дата звернення 15.03.2020).

91. Нерубаський О. А. Навігація і лоція. Методичні вказівки до самостійного вивчення предмету. Одеса : МКТФ ОНМА, 2012. 57 с.

92. Нестеренко В. В. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в системі заочного навчання : автореф. дис. ... докт. пед. наук. Одеса, 2013. 42 с.

93. Нестеренко В. В. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в системі заочного навчання: монографія. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерад-рук», 2012. 399 с.

94. Николаева Ю. В. Межкультурная коммуникация и международный культурный обмен. URL: <http://www.litmir.me/br/?b=214440&r=3> (дата звернення 11.02.2020).

95. Новая философская энциклопедия В. Е. Кемерова. URL: <http://iph.ras.ru/elib/2147.html> (дата звернення 15.03.2020).

96. Новейший философский словарь. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_new_philosophy/845/ (дата звернення 11.04.2019).

97. Новый тлумачний словник української мови : у 4-х т. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконт, 1999. Т. 3. 927с.

98. Ордановська О. І. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін до роботи у профільній школі: технологічно-орієнтований підхід: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2016. 501 с.

99. Ордановська О. І. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін до роботи у профільній школі: технологічно-орієнтований підхід : автореф. дис. ... докт. пед. наук. Одеса, 2016. 41с.

100. Осипова Т. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва : монографія. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. 412 с.

101. Осипов П. І. Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи. URL: https://docviewer.yandex.ua/view/21698064/?*=SM9on6k9GIujoh5y FiPl1 HTS% (дата звернення 11.04.2019).

102. Оцінювання якості програмних засобів навчального призначення для загальноосвітніх закладів: монографія / Жалдак М. І., Шишкіна М. П., Лапінський В. В., Скрипка К. І. та ін. Київ : Педагогічна думка, 2011. 160 с.

103. Павелків Р. В. Загальна психологія. Вид. 3-тє, доповнене. Київ : Кондор, 2009. 576 с.

104. Парыгин Б. Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории. СПб : ИГУП, 1999. 592 с.

105. Примуш М. В. Загальна соціологія. URL: http://pidruchniki.ws/14170120/sotsiologiya/sotsiologiya_osobliva_suspilna_nauka#459 (дата звернення 25.09.2019).

106. *Психологічний словник / уклад. В. Синявський, О. Сергєєнкова.* Київ : Науковий світ, 2007. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf. (дата звернення 24.10.2019).

107. Резолюція А.918(22). Стандартний морський розмовник ІМО (Прийнята 29 листопада 2001 року). URL: http://www.rise.odessa.ua/texts/A918_22.php3 (дата звернення 11.04.2019).

108. Романишина О. Я. Теоретичні і методологічні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. 482 с.

109. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 720 с.

110. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. Москва : «Высшая школа», 2005. 310 с.

111. Садохин А. П. Компетентность или компетенция в межкультурной коммуникации. *Вестник МГУ. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. Москва, 2007. № 3. С. 45–56.

112. Свіржевський М. П. Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до економічного виховання учнів загальноосвітніх шкіл: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2003. 20 с.

113. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навч. посіб. / укладач О. Є. Антонова. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.

114. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник / В. В. Рибалка. Київ, Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2016. 424с.

115. Словарь психолого-педагогических понятий: справочное пособие для студентов всех специальностей очной и заочной форм обучения / авт.-сост. Т. Г. Каленникова, А. Р. Борисевич. Минск : БГТУ, 2007. 68 с.

116. Словник української мови: в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua/s> (дата звернення 15.03.2020).

117. Слюсаренко Н. В., Ліпшиць Л. В. Формування соціокультурної особистості майбутнього судноводія на засадах компетентнісного підходу. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2014. №29 (1). С. 173–181.

118. Смелікова В. Б. Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Херсонський державний університет. Херсон, 2017. 305 с.

119. Смірнов С. В. Формування конкурентоздатності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки у морських закладах вищої освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2018. 326 с.

120. Сокол І. В. Формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Херсон, 2011. 21 с.

121. Сотер М. В. Формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Херсонський державний університет. Херсон, Тернопіль, 2018. 297 с.

122. Соціологія: словник термінів і понять / Є. А. Козловець, Є. А. Біленький. Київ: Кондор, 2006. 372 с.

123. Співаковський О. В., Петухова Л. Є., Коткова В. В. Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «Початкова освіта». Херсон, 2011. 268 с.

124. Стандарт вищої освіти України. Галузь знань – 27 Транспорт. Спеціальність 271 Річковий та морський транспорт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/271-richkoviy-ta-morskiy-transport-bakalavr.pdf> (дата звернення 14.01.2020).

125. Сумина В. Е. Развитие умений фасилитации общения у студентов в процессе овладения иноязычной речью: дисс... канд. пед. наук: 13.00.08. Ростов-на-Дону, 2006. 199 с.

126. Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект: монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : ІПППО, 1999. 450 с.
127. Терехова В. І. Підготовка майбутніх перекладачів до міжкультурного спілкування у навчально-виховному середовищі педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2013. 170с.
128. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / за наук. ред. Є. Р. Чернишової; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». Київ : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. 230 с.
129. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Слово, 2000. 624 с.
130. Третьяк А. Г., Козырь Л. А. Практика управления морским судном. Москва : Транспорт, 1988. 112 с.
131. Федоришин В. І. Теорія та методика фахової підготовки майбутніх учителів музики на акмеологічних засадах: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2014. 46 с.
132. Філософський енциклопедичний словник. Національна Академія наук України. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
133. Фишман Б. З. Навигация и логика. Программа, методические указания и контрольные задания для студентов-заочников. Одесса : МКТФ ОНМА, 2009. 93 с.
134. Фокша О. М. Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2019. 239 с.

135. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2015. 24 с.
136. Халеева И. И. О гендерных подходах к теории обучения языкам и культурам. *Известия академии образования*. 2000. № 1. С. 20–29.
137. Чусова О. М. Діагностика підготовленості майбутніх соціальних педагогів до роботи з молодшими школярами девіантної поведінки. *Науково-практичний журнал «Наука і освіта» Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. Одеса, 2014. №3. С. 199–204.
138. Штомпель Г. О. Підготовка кадрів дослідницької кваліфікації у світі. Основи наукових досліджень : за ред. В. І. Саюк, Є. Р. Чернишової. Київ : Пед. думка, 2012. С. 8–20.
139. Щекин Г. В. Організація і психологія управління персоналом: навч.-метод. посібник. Київ : МАУП, 2002. 832 с.
140. Юдович А. Б. Предотвращение навигационных аварий морских судов. Москва : Транспорт, 1988. 224 с.
141. Юрій М. Ф. Людина і світ. Київ : Дакор, 2006. 460 с.
142. Baylon A., Santos V. The Challenges in Philippine Maritime Education and Training. *International Journal of Innovative Interdisciplinary Research*, 2011. P. 34–43.
143. Barna LaRay. Stumbling blocks in intercultural communication. Samovar L.A., Porter R. E. (Eds.), *Intercultural communication: A Reader*, 8th edition. Wadsworth, 1997. 518 p.
144. Bennett M. J. Intercultural communication: A current perspective. In Milton J. Bennett (Ed.), *Basic concepts of intercultural communication: Selected readings*. Yarmouth, ME: Intercultural Press, 1998. 215 p.
145. Buzovska Yu. F. Creation of positive motivation in future navigators for the achievement of cross-cultural communication success. *Modern Tendencies*

in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel : the way to integration. Ariel, 2018. № 9. С. 35–43.

146. Chirea-Ungureanu C., Rosenhave P.-E. A door opener: teaching cross-cultural competence to seafarers. *International journal on marine navigation and safety of sea transportation.* V. 6. № 4. URL: <https://www.scribd.com/document/250666766/A-Door-Opener-Teaching-Cross-Cultural-Competence-to-Seafarers> (дата звернення 14.12.2019).

147. Cole C. The impact of Multicultural and Multilingual Crew on Maritime Communication. A paper presented at the Maritime English Workshop (WOME 10) Croatia, 1999. P. 3–10.

148. Dignen B. Communicating across cultures. Cambridge university press, 2011. 98 p.

149. Fiske J. Introduction to communication studies. Routledge, 2004. 220p.

150. Gesteland R. Cross-cultural business behaviour. Copenhagen business school press, 2002. 326 p.

151. Gibson R. Intercultural Business Communication. Comelsen & Oxford University Press GmbH & Co, 2000. 123 p.

152. Gudykunst William B., and Bella Mody (eds.). Handbook of international and intercultural communication. London: Sage Publications, 2002. 606 p.

153. Gudykunst William B., and Young Yun Kim. Communicating with strangers: An approach to intercultural communication. New York: McGraw Hill, 2002. 304 p.

154. Hammer M. Additional cross-cultural validity testing of the intercultural development inventory. *International journal of intercultural relations*, 2011. V 35, P. 474–487.

155. Hirsch E. The new dictionary of cultural literacy: what every american needs to know/ E. D. Hirsch, Joseph F. Kett and James Trefil // Houghton Mifflin Harcourt; Revised, Updated edition, 2002. 672 p.

156. Hofstede, Geert H. Culture's consequences: Comparing values, behaviours, institutions, and organizations across nations. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2001. URL : https://digitalcommons.usu.edu/unf_research/53/ (дата звернення 07.02.2020).

157. Holliday A., Hyde M., Kullman J. Intercultural communication: an advanced resource book. Routledge 29 West 35th Street, New York, NY 10001, 2004. 250 p.

158. Horck J. Meeting diversities in maritime education. A blend from World Maritime Universities. Doctoral Thesis. 298 p. URL : https://commons.wmu.se/all_dissertations/ (дата звернення 10.04.2020).

159. Hu, W. Z. Crossing cultural barriers. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2004. 27 p.

160. Joe J.O. Cross-Cultural Communication Issues on Board. Proceedings IMEC-22, Alexandria, Arab Academy for Science, Technology & Maritime Transport, 2010. P. 182-195.

161. Lewis R. D. When cultures collide: leading across cultures. Printed in Finland by WS Bookwell. 3rd edition, 2006. 625 p.

162. Lustig M. Intercultural competence: interpersonal communication across culture / Myron W. Lustig, Jolene Koester. 6th edition. Pearson Education. Inc., publishing as Allyn & Bacon, 75 Arlington Street, Suite 300, Boston, MA02116, 2010. 395 p.

163. Maaruf A. Mobile assisted language learning (MALL). A brief survey. URL : https://www.researchgate.net/publication/324133333_MobileAssistedLanguageLearningMALLABriefSurvey (дата звернення 05.05.2020).

164. Macmillan English Dictionary for advanced learners. Oxford, United Kingdom, 2006. 1692 p.

165. McCarty S., Sato T. Implementing Mobile language learning technologies in Japan. Springer Briefs in Education. URL : https://www.academia.edu/37986336/Implementing_Mobile_Language_Learning_Technologies_in_Japan (дата звернення 05.05.2020).

166. Moran R., Harris Ph., Moran S. Managing cultural differences. Global leadership strategies for the 21st century. 7th edition. Butterworth, Heinemann. 2007, Elsevier Inc. 732 p.
167. Pachler N., Daly C. Key issues in e-Learning: research and practice / Norbert Pachler and Caroline Daly. Continuum International Publishing Group, 2011. 180 p.
168. Pachler N., Pimmer C. Mobile learning in the workplace. Unlocking the value of mobile technology for work-based education. URL : https://www.researchgate.net/publication/235719238_Mobile_learning_in_the_workplace_Unlocking_the_value_of_mobile_technology_for_work-based_education
169. Pyne, R., Koester, T. Methods and Means for Analysis of Crew Communication in the Maritime Domain. URL : https://www.he-alert.org/filemanager/root/_0605/HE0640.pdf
170. Samovar L. A., Porter R. E. & Stefani L. A. Communication between cultures. (8th ed.) Wadsworth, Cengage Learning, 2013. 426 p.
171. Storgard J., Berg N., Brunila O. Insight in ship crews. Multiculturalism and maritime safety. URL : <https://ru.scribd.com/document/236675962/Storgard-Berg-Brunila-InsightInShipCrews> (дата звернення 05.05.2020).
172. Trager G. Culture as communication: A Model and Analysis / G. Trager, E. Hall. New York, 1954. 320 p.
173. The Oxford dictionary of Synonyms and Antonyms. Oxford University Press. Great Britain, 2007. 514 p.
174. The Oxford paperback Thesaurus. Oxford University Press. Great Britain, 2001. 968 p.
175. Theotokas I., Progoulaki M. Cultural diversity, manning strategies and management practices in Greek shipping. Maritime Policy & Management, 2007. P. 383–403.
176. Wang Y. Q., Gu P. Reducing intercultural communication barriers between seafarers with different cultural background. URL: <http://iamu-edu.org/wp-content/uploads/2014/07/s3-wang.pdf> (дата звернення 01.05.2020).

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Діагностика рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування

Діагностування рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ було здійснено на констатувальному етапі експериментальної роботи. На різних етапах експериментальної роботи брали участь 405 майбутніх судноводіїв (з 2 до 5 курсу навчання), 30 фахівців зі стажем роботи до 10 років (старші помічники капітана, 2-гі та 3-ті помічники капітана) та 43 викладачі Національного університету «Одеська морська академія», Морехідного училища імені О. І. Маринеска Національного університету «Одеська морська академія», Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія». У формувальному експерименті було задіяно 240 курсантів-судноводіїв 2, 3 та 4 курсів навчання Національного університету «Одеська морська академія», Морехідного училища імені О. І. Маринеска Національного університету «Одеська морська академія», Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія», яких було розподілено на контрольну (120 курсантів) та експериментальну (120 курсантів) групи.

На пропедевтичному етапі експерименту серед майбутніх судноводіїв 5 курсу навчання (1-1,5 річний досвід плавальної практики), а також старших, 2-их та 3-іх помічників капітана (фахівців зі стажем роботи до 10 років) було проведено анкетування з метою визначення їхнього розуміння важливості успіху міжкультурного спілкування з представниками різних

культур та етносів на борту іноземного судна, їхній досвід (позитивний, негативний) міжкультурного спілкування, а також їхню обізнаність щодо особливостей здійснення міжкультурного спілкування у багатонаціональному та мультикультурному екіпажі судна. На перше питання «Ваша робота передбачає необхідність спілкування з людьми з різних країн і культур?» - усі респонденти відповіли «Так». На друге питання «Чи було Вам коли-небудь важко спілкуватися з людьми з різних країн і культур, тому що ви і ця людина належали до різних культур?» 33% курсантів 5 року навчання і 67% уже працюючих фахівців відповіли позитивно. Наступним питанням було «Чи вплинули негативним чином непорозуміння з людьми з інших країн і культур на Вашу професійну діяльність?», на яке 40% помічників капітанів і 29% курсантів-випускників відповіли позитивно. Відповідаючи на запитання «Ви коли-небудь стикалися з необхідністю знайти (додаткову) інформацію про інші культури і країни для продуктивного професійного і міжособистісного спілкування?», 27% помічників капітанів та 20% курсантів 5 курсу відповіли позитивно, надавши такі коментарі, як: «Не вважаю за необхідне глибоко розбиратися у міжкультурних відмінностях, проте найголовніші аспекти все ж треба знати, якщо хочеш працювати у багатонаціональному екіпажі» (курсанти 5 курсу), «Після того, як я декілька разів потрапив у неприємну ситуацію у спілкуванні з індусами та американцями, я вважаю, що необхідно бути обізнаним у традиціях та менталітеті представників тих країн, з якими працюєш» (помічники капітанів), «Стикався з такою необхідністю і майже кожного рейсу трапляються ситуації, які необхідно вирішувати з погляду на міжкультурні особливості» (помічники капітанів). На питання «Чи вважаєте Ви, що стереотипи допомагають в спілкуванні з людьми з різних країн?» 67% курсантів-випускників та 27% помічників капітанів надали позитивну відповідь, при цьому курсанти-випускники прокоментували таким чином «Стереотипи дуже допомагають у спілкуванні, наперед знаєш якусь інформацію і можеш вже визначити якусь стратегію дії чи спілкування»,

«Вважаю, що стереотипи це непогано, проте мені не подобаються стереотипи щодо моєї країни та культури, відчуваю певну образу на те, як мене сприймають через стереотипи про українців». Натомість, помічники капітанів зі стажем роботи до 10 років зазначили, що «Стереотипи мають більше негативний, а ніж позитивний вплив на спілкування і налагодження взаємовідносин всередині екіпажа іноземного судна», «Я б не довіряв стереотипам, через них можна потрапити у неприємну ситуацію непорозуміння» тощо.

Аналіз відповідей на питання анкети свідчить про те, що курсанти-випускники розуміють важливість успіху міжкультурного спілкування, проте, через брак спеціальної підготовки до міжкультурного спілкування та досвіду роботи у мультикультурних екіпажах, недостатньо ознайомлені і підготовлені до такого виду діяльності. Натомість, старші, 2-гі та 3-ті помічники капітанів спираються на власний досвід міжкультурного спілкування на борту іноземного судна з міжнародним екіпажем, проявляють обережність та продуманість у діях та словах з представниками інших країн та культур.

Серед викладачів соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін було проведено анкетування з метою з'ясувати, на яких дисциплінах у закладі вищої морської освіти може бути ефективно здійснено підготовку майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, роль цих дисциплін, сприятливі методи і методики такої підготовки. Викладачі зазначили, що, на їхню думку, підготовка до міжкультурного спілкування повинна перш за все проводитись на заняттях з англійської мови, адже іноземну мову не можна вивчати у відриві від культури народів, які спілкуються цією мовою. За твердженням викладачів, дисципліни «Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах» та «Історія та культура України» додадуть позитивних результатів у навчанні майбутніх судноводіїв міжкультурному спілкуванню, а на заняттях з дисциплін професійно-зорієнтованого циклу, таких як «Менеджмент морських

ресурсів», «Навігація і лоція» й «Практика несення штурманської вахти» можна проводити семінарські та практичні заняття, круглі столи тощо. Відповіді викладачів на питання анкети і аналіз програм підготовки з соціально-гуманітарних («Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах», «Історія та культура України») та професійно-зорієнтованих дисциплін («Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Інформаційні технології», «Менеджмент морських ресурсів», «Навігація і лоція», «Практика несення штурманської вахти») показали, що існує потреба у системній підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, і така підготовка може здійснюватись на заняттях з дисциплін соціально-гуманітарного та професійно-зорієнтованих циклів.

Враховуючи той факт, що підготовку майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ було заплановано проводити на заняттях з професійно-зорієнтованих («Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Інформаційні технології», «Менеджмент морських ресурсів», «Навігація і лоція», «Практика несення штурманської вахти») та соціально-гуманітарних дисциплін («Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах», «Історія та культура України»), перед формувальним експериментом для викладачів цих дисциплін було проведено семінар з метою їх ознайомлення з проблемою підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, її актуальністю, компонентною структурою цього феномену, критеріями і рівнями підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, знаннями, навичками та вміннями міжкультурного спілкування, які необхідно розвинути у курсантів для успішного здійснення ними міжкультурного спілкування. Для спрямування змісту цих дисциплін на підготовку курсантів до міжкультурного спілкування, викладачам було запропоновано використовувати лекції-візуалізації, семінари, дискусії, кейс-стаді, Веб-квести та змагання на їх основі, круглі столи, рольові ігри тощо.

До початку роботи з підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, було проведено семінарське заняття з викладачами морських закладів вищої освіти, на базі яких проводився педагогічний експеримент з підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. Метою семінарського заняття було ознайомити викладачів з методикою застосування засобів ІКТ в процесі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування зокрема, визначити, як часто викладачі користуються ІКТ на заняттях, вмотивувати їх до більш активного застосування ІКТ в освітньому процесі.

Викладачам було запропоновано заповнити анкету «Готовність викладачів до застосування засобів ІКТ в підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування» (Додаток Д). На запитання «Як часто на заняттях Ви використовуєте засоби ІКТ?» відповіді були такими: «майже не використовую» (9,3%), «рідко» (25,6%), «часто» (53,5%), «кожне заняття» (11,6%). На запитання «Чи відчуваєте Ви складність у використанні ІКТ на заняттях?» 34,9% респондентів відповіли «так», 16,3% відповіли «ні», а 48,8% виявили бажання пройти додатковий тренінг з використання засобів ІКТ на заняттях.

Проведене опитування дозволило визначити реальне положення речей щодо застосування викладачами ІКТ у викладанні ними дисциплін соціально-гуманітарного та професійно-орієнтованого профілю. На семінарі обговорювались такі питання: цінність і важливість ІКТ у професійній освіті майбутніх судноводіїв; функції ІКТ в освітньому процесі морського закладу вищої освіти; особливості і складності у роботі з ІКТ, з якими стикаються викладачі, шляхи вирішення цих проблем.

У другій частині семінару для викладачів було проведено тренінг з використання засобів ІКТ: можливості застосування апаратного забезпечення (інтерактивна смарт-дошка, мультимедійний проектор, ноутбуки тощо) та відповідних програм (NetClass Pro, Nibelung, Moodle, Microsoft Office, Skype, Messenger, WhatsApp, Viber тощо). Викладачі дисципліни «Інформаційні

технології» навчали своїх колег створювати презентації Microsoft Power Point, користуватись сучасними інтерактивними смарт-дошками, відправляти-отримувати-зберігати файли за допомогою програм NetClass Pro і Nibelung, організовувати і проводити парну роботу курсантів, використовуючи ці програми. На семінарі викладачі набули вмінь користування освітньою платформою Moodle (розміщення матеріалів, перевірка домашніх завдань курсантів, контроль виконаних проектів під час навчальної практики тощо).

Тренінг з можливостей застосування ІКТ на заняттях сприяв тому, що викладачі збагатили свої знання і навички з використання ІКТ в освітньому процесі, стали краще орієнтуватись у програмному забезпеченні комп'ютерної та електронної техніки, якою вони користувались на заняттях, почули відповіді на свої питання, вдосконалили свої знання і вміння з організації освітньої діяльності засобами ІКТ (викладання нового навчального матеріалу, його закріплення, проведення опитувань та контролю знань тощо).

У процесі визначення сутності і структури підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій було обрано компоненти їхньої підготовленості до міжкультурного спілкування, а саме: мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-креативний та особистісно-рефлексійний. Для аналізу стану підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за означеними компонентами визначено та схарактеризовано критерії з відповідними показниками підготовленості, з'ясуємо значення поняття «критерій».

За довідковими джерелами «критерій» – це: 1) «показники, які поєднують у собі методи розрахунку, теоретичну модель розподілу і правила прийняття рішення про правдоподібність нульової або однієї з альтернативних гіпотез» [14, с. 181]; 2) «підстава для оцінки, визначення або класифікація чогось; мірило» [39]; 3) «сукупність основних показників, що

розкривають певний рівень якогось явища» [31, с. 270]; 4) «ознака, за якою класифікуються, визначаються, оцінюються явища, дії чи діяльність» [38, с. 168]; 5) критерії оцінювання – це «опис того, що саме має продемонструвати студент, щоб довести, що компетенція здобута» [27, с. 46].

Показником Т. Лесіна називає «ступінь вияву, якісну сформованість певного явища» [23, с.270], а також дослідниця зауважує, що за показником можна доходити певних висновків щодо досліджуваного об'єкта. На думку Н. Креденець, «критерії мають розвиватись через показники, які вказуватимуть на ступінь вираження того чи іншого критерію» [22, с. 245].

Для розробки критеріїв та показників підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ було враховано такі аспекти, як сутність та специфіку підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у структурі їхньої професійної підготовки, цілі, завдання, засоби, методи та принципи підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

Взявши до уваги особливості підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, визначили критерії і показники підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. Критеріями підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ було обрано: настановно-змістовий (мотиваційно-когнітивний компонент), операційно-творчий (діяльнісно-креативний компонент) та індивідуально-оцінний (особистісно-рефлексійний компонент).

Для діагностики рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за означеними критеріями та показниками, було обрано низку методів та методик (Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1.

**Критерії, показники і діагностувальні методики дослідження
підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування
засобами ІКТ**

Компоненти	Критерії	Показники	Методики дослідження
Мотиваційно-когнітивний	Наставовно-змістовий	Мотивація майбутніх судноводіїв до досягнення успіху міжкультурного спілкування	Діагностика мотивації досягнення (А. Мехрабіан). Діагностика мотивації успіху і боязнь невдачі (А. Реан).
		Обізнаність з теорією міжкультурного спілкування	Тест «Теоретичні засади міжкультурного спілкування» (авторська розробка).
		Обізнаність з культурними та національними особливостями та звичками представників різних країн і культур	Тест «Національні та культурні особливості представників країн світу» (авторська розробка).
		Обізнаність майбутніх судноводіїв з інформаційно-комунікаційними технологіями у сфері міжкультурного спілкування	Тест на встановлення рівня володіння інформаційно-комунікаційними технологіями [41, с. 57-64]
Діяльнісно-креативний	Операційно-творчий	Уміння спілкуватись англійською мовою в процесі міжкультурного діалогу	Тест «Cross-cultural communication: linguistic aspect» (авторська розробка)
		Уміння обирати адекватні комунікативні стратегії у процесі міжкультурного спілкування	Домінуювальні стратегії конфліктної поведінки (метафоричний варіант) (М. Фетіскін) Самооцінка діяльності в ситуаціях міжкультурного спілкування (авторська розробка)
		Уміння запобігати комунікативних невдач і конфліктів	Діагностика комунікативного контролю (М. Шнайдер) Методика «Оцінка типового стилю конфліктної поведінки» (методика К. Томаса) [40]
		Уміння застосовувати мовленнєвий етикет у процесі міжкультурного спілкування	Методика «Оцінка рівня творчого потенціалу особистості» (М. Фетіскін) Питальник «Креативний підхід майбутніх судноводіїв до міжкультурної взаємодії» (авторська розробка)

Продовження табл. 2.1.

Особистісно-рефлексійний	Індивідуально-оцінний	Стиль комунікативної поведінки в процесі міжкультурного діалогу	Діагностика доброзичливості (за шкалою Кемпбелла) Методика «Стереотип та упередженість» (авторська розробка).
		Адекватна самооцінка комунікативної поведінки мовця у процесі міжкультурного спілкування.	Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності (Г. Розен) [43] Самоаналіз ефективності міжкультурного спілкування (авторська розробка).

Отже, було визначено *настановно-змістовий критерій* з відповідними показниками:

- 1) мотивація майбутніх судноводіїв до досягнення успіху міжкультурного спілкування;
- 2) обізнаність з теорією міжкультурного спілкування;
- 3) обізнаність з культурними та національними особливостями та звичками представників різних країн і культур;
- 4) обізнаність майбутніх судноводіїв з інформаційно-комунікаційними технологіями у сфері міжкультурного спілкування.

На думку психологів, мотив досягнення успіху – це «потреба добиватися успіху в різних видах діяльності, особливо у ситуаціях змагання з іншими людьми», стійка мотиваційна риса особистості [32, с.170], а мотивація досягнення – це «потреба особистості запобігати невдачі всіма доступними засобами і досягти бажаного результату» [32, с.172]. Фундаментальними є дослідження мотивації досягнення Дж. Аткинсона, Д. Мак-Клеланда та Х. Хекгаузена.

За визначенням Х. Хекгаузена, мотивація досягнення – «спроба збільшити або зберегти максимально високими здібності людини до усіх видів діяльності, до яких можуть бути пристосовані критерії успішності і де виконання подібної діяльності може, як наслідок, привести або до успіху, або до невдачі» [44, с.3]. Вчений зазначає, що чинником появи мотивації

досягнення є індивідуальний характер розвитку діяльності людини у сфері можливого вдосконалення: якщо на думку людини, вдосконалення відбулось у повному обсязі, то орієнтування на успіх у процесі діяльності припиняється [44, с. 37]. Як зазначає С. Макаренко, мотивація досягнення виконує низку істотних функцій: пізнавальну (прагнення до набуття необхідних знань із метою подальшого їх застосування), емоційну (відображення впливу емоцій на ту чи іншу діяльність людини) та інтегративну (відображення системи самооцінок діяльності і досягнутого результату) [24, с. 315]. За справедливим твердженням О. Дніпрової, феномен мотивування є визначальним внутрішнім чинником, який впливає на прагнення людини досягати успіху в діяльності, «конструктивно вирішувати навчальні проблеми», які виникають у ситуаціях професійних змін у студентів. Погоджуємося з О. Дніпровою щодо того, що недостатньо сформована мотивація до досягнення успіху закріплює індивідуальну здатність до неконструктивного вирішення навчальних, майбутніх професійних та особистісних труднощів, а стійкість до невдач істотно залежить від позитивного досвіду подолання складних ситуацій [16, с.20], тому для постійного працевлаштування й ефективності праці на іноземному судні майбутні судноводії повинні мати сформовану мотивацію до досягнення успіху у міжкультурному спілкуванні з представниками різних етносів (пасажирями, службовцями і робітниками іноземних портів тощо).

Наступним показником означеного критерію було обрано «обізнаність з теорією міжкультурного спілкування», адже для здійснення ефективного міжкультурного спілкування, майбутнім судноводіям необхідно знати сутність, об'єкт і предмет міжкультурного спілкування, основні категорії міжкультурного спілкування (культура та її види у контексті міжкультурного спілкування, нація, народ, етнос, менталітет, національний стереотип тощо), культурний шок та міжкультурна адаптація, сприйняття часу та простору у різних культурах, бар'єри та перешкоди у міжкультурному спілкуванні, етноцентризм, толерантність до різних культур та національностей тощо.

Так, об'єктом міжкультурного спілкування є спілкування між представниками різних національних і лінгвокультурних спільнот, а предметом – «прийняті в національних спільнотах мовні стереотипи і норми поведінки, спілкування, певні «культурні сценарії» різних дій, усталені моделі сприйняття та оцінювання предметів і явищ, соціально унормовані звички, традиції, ритуали, дозволи, заборони тощо» [25, с. 9]. Майбутнім судноводіям важливо орієнтуватись у теоретичних засадах міжкультурного спілкування, адже вони виступають підґрунтям для формування вмінь міжкультурного спілкування, допомагають майбутнім судноводіям орієнтуватись у багатонаціональному середовищі екіпажа, знаходити шляхи вирішення конфліктів на міжнаціональному ґрунті, справлятися з культурним шоком тощо. Так, культурний шок – це психологічно негативний стан, який виявляється в почутті безсилля, депресії або роздратування учасника міжкультурного спілкування і який є результатом нерозуміння або неприйняття окремих складників іншої культури або культури в цілому, а суть культурного шоку, за словами Ф. Бацевича, конфлікт двох культур на рівні індивідуальної свідомості [2]. Знання теорії міжкультурного спілкування допоможуть майбутнім судноводіям ідентифікувати зміни у власному психологічному та емоційному стані та пов'язати їх з особливостями стресогенного впливу культурного шоку, який на думку Є. Фалькової проявляється як стан психологічної напруги через намагання адаптуватись, відчуття втрати, самотності у новій культурі, що може перетворитись у заперечення цієї культури, тривога, що переходить в обурення й огиду після усвідомлення культурних відмінностей, почуття неповноцінності через нездатність впоратись з ситуацією [42, с. 17].

Іншим показником настановно-змістового критерію було обрано обізнаність з культурними та національними особливостями та звичками представників різних країн і культур. Для того, щоб підготувати майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування у багатонаціональному та мультикультурному екіпажі іноземного судна, необхідно ознайомити їх з

культурними, релігійними особливостями і традиціями етносів світу, особливо з тими, з якими вони будуть спілкуватись найбільше, а саме Індія, Канада, Китай, Малайзія, Філіппіни, США, Турція тощо. Так, Б. Сен-Жак акцентує на необхідності вивчення культури інших етносів для здійснення спілкування з ними і вказує, що культура – це, насамперед, уявлення про певну систему цінностей, способу мислення, переконань, психологічних орієнтацій тощо. Учений зазначає, що порозуміння у міжкультурному спілкуванні є здатністю розуміти уявлення стосовно власної культури та сприйняття людей інших культур, а також спроможність вести переговори або просто спілкуватись одне з одним [51, с.52].

Обізнаність майбутніх судноводіїв з інформаційно-комунікаційними технологіями у сфері міжкультурного спілкування було розглянуто у якості наступного показника настановно-змістового критерію, адже у професійній підготовці майбутніх судноводіїв в освітньому середовищі закладу вищої морської освіти широко використовуються сучасні засоби ІКТ, які відкривають нові можливості викладачам та здобувачам освіти для покращення та інтенсифікації освітнього процесу, полегшення пошуку нової інформації, розвитку активності кадетів-судноводіїв, їх самостійності тощо. ІКТ сприяють доступності та ефективності освіти, забезпечують удосконалення освітнього процесу, готують молоде покоління майбутніх судноводіїв до життя в інформаційному середовищі іноземного судна. Специфіка застосування ІКТ у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування більш детально представлено у параграфі 1.2.

Показниками *операційно-творчого критерію* виступили такі:

- 1) уміння спілкуватись англійською мовою у процесі міжкультурного діалогу;
- 2) уміння обирати адекватні комунікативні стратегії у процесі міжкультурного спілкування;
- 3) уміння запобігати комунікативних невдач і конфліктів;

4) уміння застосовувати мовленнєвий етикет у процесі міжкультурного спілкування.

Першим показником операційно-творчого критерію було обрано уміння спілкуватись англійською мовою в процесі міжкультурного діалогу через те, що саме англійська мова визначена як спільна мова спілкування в судноплавстві для всіх моряків з різних країн, а по-друге згідно з Міжнародною конвенцією про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року, для отримання диплома вахтового помічника капітана та професійного виконання ним своїх обов'язків, судноводію необхідне знання англійської мови на такому рівні, «яке дозволяє вахтенному помічнику капітана користуватися картами та іншими морськими посібниками, розуміти метеорологічну інформацію і повідомлення щодо безпеки суден та їх експлуатації, а також уміння ясно висловлювати свої думки під час зв'язку з іншими суднами чи берегом» [26], а також для професійного та міжособистісного спілкування моряків на судні, у процесі здійснення переговорів з іншими суднами, а також з працівниками морської галузі у портах тощо. Взаємодія суб'єктів комунікації (комуніканта та реципієнта), яка здійснюється за допомогою англійської мови, може страждати через їх різні рівні їхньої лінгвістичної підготовленості, адже декодування повідомлення реципієнтом може зазнати невдачі (нездатність реципієнта декодувати повідомлення взагалі або невірне декодування), а професійна діяльність судноводія вимагає високого рівня знань англійської мови для читання навігаційних карт та посібників, передачі інформації портовим службам, екіпажам інших суден, передачі термінових повідомлень через електронні засоби зв'язку тощо.

Як зазначають учені (І. Бахов, М. Беннет, Б. Дігнен, В. Зусман, К. Кіреа-Унгуреану, О. Леонтович, О. Садохін, Є. Фалькова та ін.), для оволодіння знаннями і вміннями міжкультурного спілкування, необхідно бути обізнаним у культурних особливостях співрозмовників, які належать до інших етносів, знати спільну іноземну мову і бути здатним здійснювати

комунікацію засобами цієї мови. Лінгвісти розглядають міжкультурне спілкування з позиції, насамперед, мовного спілкування і наголошують на тому, що проблему порозуміння у міжкультурній взаємодії можливо вирішити через знання іноземної англійської мови, спільної для «партнерів» по спілкуванню [33, с.115]. На думку Є. Фалькової, представники різних культур по-різному сприймають дійсність засобами символічних систем, які відображені у мовних конструкціях, стилях усного та письмового спілкування. Водночас, для ефективного міжкультурного спілкування співрозмовники повинні володіти абстрактною системою правил мови, яку вони використовують для спілкування, вміти застосовувати ці правила у конкретних ситуаціях, володіти здатністю «словотворення та генерування думок на мові спілкування» [42, с. 13]. Погоджуємося з ученими в тому, що володіння майбутніми судноводіями лексикою і граматиною англійської мови, вміння правильно будувати фрази та речення, використовуючи граматичні конструкції англійської мови, знання фразеологізмів та афоризмів, приказок та прислів'їв сприяє порозумінню майбутніх судноводіїв з людьми з інших країн, зменшує вірогідність виникнення конфліктних ситуацій на ґрунті недостатніх знань іноземної мови.

Наступним показником операційно-творчого критерію було розглянуто уміння обирати адекватні комунікативні стратегії у процесі міжкультурного спілкування. За визначенням Ф. Бацевича, стратегія спілкування – це «характеристика когнітивного аспекту комунікації, найбільш оптимальна реалізація інтенцій адресанта щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір найбільш дієвих ходів спілкування, їх гнучка видозміна у конкретній конситуації спілкування» [2]. Як зазначається у довідкових джерелах, мовленнєва стратегія – «планування мовної поведінки; загальний план мовленнєвих дій для досягнення комунікативної мети, а також реалізації цього плану» [18, с. 402]; загальна стратегія мовленнєвої поведінки може змінюватися залежно від комунікативної ситуації (умови, середовище, оточення, предмет комунікації

тощо) і складається з мовленнєвих тактик. Мовленнєву тактику, основою яких є соціальні та психологічні аспекти спілкування, визначають як «способи та прийоми досягнення комунікативної мети у межах тієї чи іншої мовленнєвої стратегії» [18, с. 410]. Однак, для ефективного міжкультурного спілкування майбутнім судноводіям недостатньо лише знань та вмінь спілкування англійською мовою, вмінь застосовувати мовленнєві стратегії і тактики, адже міжкультурне спілкування є складним та різнобічним явищем. Особливо важливим аспектом є здатність майбутніх судноводіїв у процесі міжкультурного спілкування послуговуватись відповідними до контексту ситуації комунікативними стратегіями та тактиками для досягнення власної мети комунікативного акту, враховуючи соціальний статус, вік, стать, національну і релігійну приналежність людини, з якою здійснюється спілкування.

Під терміном «комунікативна стратегія» М. Оліяр розуміє динамічний аспект дискурсу (який включає як динамічний компонент – мовленнєву діяльність у соціальному контексті, так і текст, як її результат), що складається із сукупності запланованих мовцем і реалізованих у процесі комунікативної взаємодії тактик, спрямованих на досягнення комунікативної мети. Комунікативна тактика, на думку вченої, - це одна або кілька мовленнєвих дій, що спрямовані на реалізацію певного етапу комунікативної стратегії, зумовлюють її гнучкість і забезпечують оперативне реагування на комунікативну ситуацію [29, с. 13-14]. Ми погоджуємося зі ствердженням М. Оліяр, що комунікативна стратегія має складну структуру, а її компонентами є аналіз комунікативної ситуації, мета комунікації, конкретні завдання комунікативної взаємодії, зміст й обсяг інформації, співвідношення інформації зі станом свідомості співрозмовників і чинником емпатії, добір комунікативних тактик, вербальні та невербальні засоби, реалізація тактик, досягнення мети, рефлексія, корекція досвіду комунікативної взаємодії [29, с. 14]. Комунікативними стратегіями можуть бути стратегії дискредитації, підпорядкування, самопрезентації, емоційного налаштування, статусні та

рольові, контролю над темою, контролю над ініціативою, привертання уваги, драматизації тощо [19, с. 185-191].

Для ефективного міжкультурного спілкування С. Вейс розробив такі комунікативні стратегії, а саме: 1) вивчити сценарій та особливості спілкування представників власного етносу; 2) вивчити сценарій та особливості спілкування представників інших етносів, з якими є потреба здійснити спілкування; 3) врахувати взаємовідносини між комунікантами та обставини, за яких здійснюється спілкування; 4) передбачити підхід «партнера» до ситуації спілкування, його настрій та налаштованість на результат; 5) обрати власну комунікативну стратегію [49, с. 92 – 93; 53].

Ми погоджуємося з думкою С. Вейса [53] і вважаємо, що майбутнім судноводіям необхідно вивчити особливості здійснення спілкування представниками власного етносу та традиційний сценарій, за яким відбувається міжособистісна інтеракція, адже у ситуації спілкування людей одного етносу, однієї релігії, традицій тощо, таке спілкування здійснюється «автоматично», однак, знання рідної культури, відчуття власної культурної ідентичності, обізнаність з особливостями комунікативної взаємодії власного етносу сприяють розумінню себе і «інакшості» представників інших етносів і культур, розумінню і корекції власної комунікативної поведінки, налагодженню ефективного міжкультурного діалогу. Важливо додати, що майбутнім судноводіям потрібно володіти знаннями щодо особливостей комунікативної поведінки інших етносів, вміннями оцінки комунікативної ситуації, вірно добирати вербальні та невербальні засоби спілкування згідно мети спілкування, визначати зміст і конкретність інформації, доречність її повідомлення тощо.

Уміння запобігати комунікативних невдач і конфліктів було обрано наступним показником операційно-творчого критерію, адже найкращим вирішенням проблем у спілкуванні є стратегія їхнього прогнозування і попередження. Ф. Бацевич визначає комунікативну невдачу у контексті міжкультурного спілкування як «нерозуміння або неповне розуміння одним

із комунікантів мовленнєво-поведінкового акту іншого, викликаного неволодінням першим системою значень тієї культури, мовою котрої відбувається спілкування; не володіння або неповне володіння комунікативними навичками, притаманними певній національній лінгвокультурній спільноті» [2]. На думку О. Яшенкової, ознаками невдач у спілкуванні можуть бути комунікативний збій (недостатнє розуміння партнера по комунікації) або комунікативний провал (неадекватне спілкування, повне нерозуміння комунікантами одне одного), а комунікативна невдача – це «негативний результат комунікації (спілкування), недосягнення адресантом комунікативної мети та прагматичних спрямувань, а також відсутність взаєморозуміння та згоди між комунікантами» [46, с. 180]. Комунікативні невдачі загалом пов'язують з соціальними та комунікативними аспектами міжособистісної взаємодії, як наприклад, труднощі у формулюванні висловлювання через недостатній рівень знань мови спілкування (лінгвістичний бар'єр), невизначеність мети спілкування, емоційний стан, риси характеру, вік і стать комунікантів (соціальний бар'єр), комунікативна ситуація тощо.

Ч. Брейтвіт пропонує певні комунікативні прийоми для покращення комунікації між людьми з різних країн та культур, а саме: 1) знизити швидкість говоріння, оскільки носії англійської мови в середньому вимовляють 150-175 слів за хвилину, що для не носіїв може бути забагато для адекватного розуміння повідомлення; 2) задавати не більше одного питання за раз: цей прийом пов'язаний з тим, що декілька питань підряд можуть розсіяти увагу людини і зменшити вірогідність повного розуміння; 3) задавати короткі запитання, без обтяження деталями та ввідними фразами; 4) якщо ви не розумієте або не чуєте питання або відповідь, то не вагайтесь і попросіть вашого співрозмовника повторити ще раз [51, с. 419-420].

З довідкових джерел, конфлікт у міжкультурній комунікації – це «різке зіткнення комунікативних стратегій учасників спілкування, викликане несприйняттям низки його складників, зокрема, вживаних засобів мовного

коду; культурних чинників, утілених у цьому коді; етнічних, культурних тощо стереотипів і упереджень, також інших причин культурно-мовного характеру» [2]. Погоджуємося, що з такими прийомами та правилами вирішення конфліктів, які пропонує О. Садохін, майбутнім судноводіям буде простіше побудувати ефективне міжкультурне спілкування у багатонаціональному та мультикультурному екіпажі, а саме: не сперечатися через дрібниці; не сперечатися з тими, з ким це марно робити; намагатися обходитись без різкостей та категоричності; намагатися не перемогти, а знайти істину; визнавати свою неправоту; не бути мстивим; використовувати гумор, за умови що це доречно [33, с. 202].

Наступним показником операційно-творчого критерію було розглянуто вміння застосовувати мовленнєвий етикет у процесі міжкультурного спілкування. За довідковими джерелами, мовлення визначається як функціонування мови у процесах вираження та обміну думок, конкретна форма існування мови як особливого виду суспільної діяльності [14, с. 213], а етикет, у широкому розумінні, – зведення норм поведінки, дотримання правил чемності, що склалися у суспільстві [14, с. 119]. Під терміном «мовленнєвий етикет» О. Яшенкова розуміє «сукупність культурно (національно, етнічно та соціально) зумовлених правил мовленнєвої поведінки, що відображені в стереотипних, усталених формулах спілкування, прийнятих суспільством у певний історичний період для встановлення, підтримання та розмикання мовленнєвого контакту в обраній тональності» [46, с. 109]. Ефективність міжкультурного спілкування майбутніх судноводіїв у багатонаціональному та багатокультурному екіпажі залежить від їхніх умінь вірно і доречно, враховуючи обставини, місце та учасників комунікативної ситуації, застосовувати слова та вирази для привітання, звертання, прощання, подяки, відмови, пропозиції, прохання, вибачення тощо. Знання мовленнєвого етикету створює позитивні умови для встановлення сприятливого контакту майбутніх судноводіїв з

представниками різних країн та культур на основі принципу доброзичливості, толерантності й ввічливості.

Показниками *індивідуально-оцінного критерію* було обрано:

- 1) стиль комунікативної поведінки в процесі міжкультурного діалогу;
- 2) адекватна самооцінка комунікативної поведінки мовця у процесі міжкультурного спілкування.

Сучасні розвідки вчених свідчать про те, що у процесі здійснення міжкультурного спілкування майбутнім судноводіям необхідно оволодіти умінням правильно і своєчасно обрати стиль комунікації, тому «стиль комунікативної поведінки в процесі міжкультурного діалогу» було обрано першим показником *індивідуально-оцінного критерію*. Комунікативний стиль, за довідковими джерелами, трактується як індивідуальна стабільна форма комунікативної поведінки людини, яка виявляється у будь-яких умовах взаємодії – у ділових та особистісних відносинах, у стилі керівництва тощо [18, с. 400]. Майбутнім судноводіям слід бути обізнаними з особливостями прямого та непрямого комунікативного стилю. Прямий стиль є характерним для комунікантів, які прямо висловлюють свої істинні наміри, побажання та потреби у процесі спілкування (низькоконтекстне спілкування), натомість, непрямий стиль є властивий тим комунікантам, які намагаються приховати свої справжні інтенції у ситуації спілкування (висококонтекстне спілкування). Також розрізняють декілька видів комунікативних стилів, а саме: 1) ввічливий, грубий, фамільярний; 2) формальний, нейтральний, неформальний [18, с. 400].

Вивчаючи особливості культурної взаємодії серед учасників міжкультурних проектів, румунські вчені А.-Д. Попеску, К. Борка, Г. Фістіс та А. Драгічі зауважують, що культурні відмінності впливають на поведінку учасників міжнародних команд; саме тому, для досягнення позитивних результатів роботи необхідно розуміти культурні відмінності кожного з членів міжкультурного проекту та враховувати такі характеристики як вік,

стать, релігійну приналежність тощо. Ключовим аспектом досягнення ефективності роботи в таких проектах дослідниці вважають повагу до міжкультурного різноманіття, створення дружньої та творчої атмосфери та ефективну командну роботу. Процес комунікації також вважається основним компонентом успішного функціонування організації, тому дослідниці подають класифікацію найбільш ефективних на їхню думку комунікативних стилів у міжкультурному колективі: 1) «стиль комунікації, орієнтований на дію»: такий стиль переважає у людей, які зацікавлені у фінальному результаті, цілі та продуктивності, ефективності, відповідальності за дії, які шукають зворотній зв'язок для своєї діяльності та не бояться викликів; 2) «стиль комунікації, орієнтований на процес»: учасники комунікації, які схиляються до такого стилю, є рішучими, планують, організують, контролюють та постійно перевіряють хід роботи, постійно намагаються аналізувати та шукати способи покращення процесу виконання завдань на практиці тощо; 3) «стиль комунікації, орієнтований на людину»: такий стиль спілкування обирають учасники комунікації, для яких особливу важливість мають гарні взаємовідносини з людьми та кооперація, тому за такого стилю комунікації людина налаштована на вислуховування іншої людини, завжди шукає шляхи мотивації інших, налаштовує всіх членів проекту на командну роботу та спілкування в колективі, спонукає до розуміння та сензитивності до проблем інших; 4) «стиль комунікації, орієнтований на ідеї»: люди, у яких переважає такий стиль спілкування, характеризуються зацікавленістю в інноваціях та творчому підході до робочого процесу, для них завжди в пріоритеті знаходяться нові можливості, більші проекти, пошук нових шляхів для покращення методів та стратегій вирішення проблеми тощо [50].

Наступним показником індивідуально-оцінного критерію було розглянуто адекватну самооцінку комунікативної поведінки мовця у процесі міжкультурного спілкування. Рефлексія у довідкових джерелах визначається як спрямованість пізнання людини на саму себе, на свою діяльність та поведінку, свій внутрішній світ, психічні якості і стани [32, с. 257].

Комунікативна поведінка, за словниковими джерелами, – це: 1) «сукупність реалізованих у спілкуванні правил, законів, постулатів, максим, традицій щодо певної національної лінгвокультурної спільноти з використанням мовних і позамовних засобів» [2]; 2) сукупність норм та традицій спілкування того або іншого народу, яка зумовлена комунікативною свідомістю та яка має культурно-специфічні особливості» [18, с. 167].

Як зазначає Ф. Бацевич, саме адресант відповідає за розвиток, продовження і закінчення того комунікативного акту, який він розпочав. З цієї причини, для забезпечення успішності комунікативного акту, необхідно враховувати його «релевантність (доречність), адекватність (відповідність) об'єктивній дійсності й ситуації спілкування» [1, с. 216]. Майбутнім судноводіям, перед тим, як розпочати міжкультурний діалог, та й у процесі його здійснення, важливо брати до уваги доречність місця комунікації, своєчасність вирішення певного питання, наявність поблизу третіх осіб, які можуть заважати відкритості спілкування тощо. Однак, для покращення власних вмінь міжкультурного спілкування у багатонаціональному та багатокультурному екіпажі, майбутнім судноводіям необхідно здійснювати самоаналіз власної діяльності. Це сприятиме зменшенню кількості комунікативних невдач та конфліктів.

«Діагностика мотивації досягнення» А. Мехрабіана (Додаток А.1) і «Діагностика мотивації успіху і боязнь невдачі» А. Реана (Додаток А.2) були обрані для визначення підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за показником «мотивація майбутніх судноводіїв до досягнення успіху міжкультурного спілкування» настановно-змістового критерію. Для досягнення успіху, зокрема у міжкультурному спілкуванні, майбутнім судноводіям необхідно долати невдачі та прагнути до високих звершень і здобутків в професії, а вказані методики дозволяють визначити, на яку мотивацію – позитивну (на успіх) чи негативну (на невдачу) – спрямований майбутній судноводій у своїй діяльності. Якщо курсант вмотивований на успіх, то він починає нову справу

легко, впевнений у своєму успіху міжкультурного спілкування, є ініціативним, активним, впевнено йде до мети, бере на себе відповідальність за свою діяльність; в той час як, курсант, що має страх та психологічну налаштованість на провальний результат міжкультурного спілкування, неохоче розпочинає діалог, нервує, наперед впевнений у власній невдачі.

Для діагностики рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за показником «обізнаність з теорією міжкультурного спілкування» настановно-змістового критерію автором було розроблено тест «Теоретичні засади міжкультурного спілкування» (Додаток А.3). Означений тест включав низку запитань з теорії міжкультурного спілкування, які дозволили визначити рівень спеціальних теоретичних знань майбутніх судноводіїв для можливості подальшого здійснення міжкультурного діалогу, а саме питання щодо поняття та основних теорій міжкультурної комунікації, її структури та видів, словника основних термінів та понять міжкультурного спілкування, проблеми культури та мови, культури та національних цінностей, культурної ідентичності, понять «своє» та «чуже», проблеми розрізнення стереотипів та упередженостей тощо.

Послуговуючись тестом авторської розробки «Національні та культурні особливості представників країн світу» (Додаток А.4.1 українською мовою, Додаток А.4.2 англійською мовою) було визначено рівні підготовленості майбутніх судноводіїв за показником «обізнаність з культурними та національними особливостями та звичками представників різних країн і культур». Означена методика спрямована на визначення знань майбутніх судноводіїв щодо культурних, національних особливостей і звичок представників саме тих країн та культур, з якими майбутнім судноводіям прийдеться спілкуватись частіше в процесі виконання ними своїх професійних обов'язків на навігаційному містку та у побутовому спілкуванні (згідно з даними світової статистики кількісного співвідношення моряків з різних країн між собою). Методика включає культурні особливості жителів

таких країн, як Індія, Індонезія, Канада, Китай, Корея, Малайзія, Росія, США, Туреччина, Україна, Філіппіни, Японія.

Рівні підготовленості майбутніх судноводіїв за показником «обізнаність майбутніх судноводіїв з інформаційно-комунікаційними технологіями у сфері міжкультурного спілкування» було визначено за допомогою тесту на встановлення рівня володіння інформаційно-комунікаційними технологіями (Додаток А.5) [41, с. 57-64].

Тест «Cross-cultural communication: linguistic aspect» (авторська розробка) (Додаток Б.1) було використано для діагностики підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за показником «уміння спілкуватись англійською мовою в процесі міжкультурного діалогу» операційно-творчого критерію.

Розроблений тест дав можливість не тільки визначити загальний рівень знань англійської мови у курсантів, необхідний для здійснення ними ефективного професійного та міжкультурного спілкування у професійних ситуаціях та міжособистісній взаємодії, у вільний від виконання професійних обов'язків час, а й їхні знання спеціалізованих аспектів, таких як варіативність англійської мови (один з прикладів – різниця між Британським та Американським варіантом англійської мови), адже, в залежності від країни, англійська мова набуває лексико-граматичних особливостей та різноманіття у вимові тощо. Не дивлячись на те, що частіше за все в закладах освіти викладається саме стандартизований варіант англійської мови (від англ. «SE, Standard English» – національна літературна норма мови в англомовних країнах), особливості рідної мови різних національностей впливають на те, як вони пишуть та спілкуються засобами англійської мови.

Показник «уміння обирати адекватні комунікативні стратегії у процесі міжкультурного спілкування» діагностувався методиками «Домінуючі стратегії конфліктної поведінки (метафоричний варіант)» М. Фетіскіна (Додаток Б.2) та «Самооцінка діяльності в ситуаціях міжкультурного спілкування» (авторська розробка) (Додаток Б.3). Методику «Домінуючі

стратегії конфліктної поведінки (метафоричний варіант)» М. Фетіскіна було застосовано для діагностики стереотипного мислення та самоідеалізації. Ця методика дозволила виявити у майбутніх судноводіїв схильність до найбільш розповсюджених стратегій у конфліктних ситуаціях, а саме: стратегія досягнення егоцентричних цілей та стратегія збереження сприятливих міжособистісних відносин. За методикою «Самооцінка діяльності в ситуаціях міжкультурного спілкування» (авторська розробка) вивчався показник «здатність до самокритики та виправлення помилок міжкультурної комунікації» та визначались уміння майбутніх судноводіїв давати оцінку своїй діяльності, а також щодо: вибору способів, тактик та стратегій спілкування з представниками інших культур та національностей; їхньої здатності визначати причини власних успіхів та комунікативних невдач у міжкультурному діалозі; їхніх умінь запобігати комунікативним девіаціям та конфліктам; їхніх умінь обирати правильні комунікативні ролі та стилі комунікації; їхньої здатності до самокритики та розуміння того, що зроблені висновки і виконана робота над помилками допоможе уникнути комунікативних невдач в майбутніх ситуаціях міжкультурного спілкування з членами екіпажу, пасажирями, працівниками іноземних морських портів, представниками портової влади, а також мешканцями тих країн, до яких заходить судно.

Діагностика рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за компонентом «уміння запобігати комунікативних невдач і конфліктів» здійснювалась за діагностикою комунікативного контролю М. Шнайдера (Додаток Б.4) та методикою «Оцінка типового стилю конфліктної поведінки» (за адаптованою методикою К. Томаса) (Додаток Б.5). Діагностика комунікативного контролю М. Шнайдера спрямована на дослідження вмінь людини управляти власними емоційними станами у процесі спілкування, тобто здатність людини контролювати ступінь власного самовираження. Також ця діагностика дозволила вивчити рівень імпульсивності майбутніх судноводіїв у

міжкультурному спілкуванні та спонтанність їхніх реакцій та дій, отримати характеристику стилю комунікації майбутніх судноводіїв: курсанти з низьким рівнем комунікативного контролю вирізняються розкутістю, відкритістю у процесі міжкультурного спілкування, їм набагато легше розпочати та розвивати діалог з людиною, зацікавити співрозмовника, знайти спільні теми для розмови тощо, проте можливі ситуації відсутності самоконтролю у проявах власних емоцій, що може привести до негативних наслідків та непорозуміння; комунікативний стиль курсантів з середнім рівнем комунікативного контролю характеризується щирістю спілкування, відкритістю до контакту з представниками інших культур та національностей, проте певною стриманістю у прояві емоцій та почуттів; високий рівень комунікативного контролю було виявлено у курсантів, які постійно контролюють свої емоційні прояви в процесі міжкультурного спілкування, уважно слідкують за власними висловлюваннями, мімікою, жестикуляцією тощо, для того, щоб знайти спільну мову зі співрозмовником та уникнути можливих образ з необережності. Методику «Оцінка типового стилю конфліктної поведінки» було застосовано для визначення типу поведінки майбутніх судноводіїв у конфліктах – кооперація (схильність до зацікавленості в інших) або напористість (схильність до егоїстичної направленості на власних інтересах). Також, за допомогою методики К. Томаса, з'ясували, до якого з 5 способів регулювання конфліктів мають схильність курсанти: змагання за досягнення власних інтересів, навіть знаючи, що інший зазнає збитків; пристосування у вигляді пожертви власними інтересами заради вигоди іншого; компроміс, який дозволяє дійти згоди на базі взаємних поступок; спосіб «уникнення конфлікту» полягає у пасивній позиції відсутності спрямованості на кооперацію та досягнення власних цілей; співробітництво, як спосіб регулювання конфліктів, розкривається у задоволенні інтересів обох шляхом спільного пошуку альтернативного рішення.

За четвертим показником операційно-творчого критерію «уміння застосовувати мовленнєвий етикет у процесі міжкультурного спілкування» вивчався рівень підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за допомогою методики М. Фетіскіна «Оцінка рівня творчого потенціалу особистості» (Додаток Б.6) та розробленого питальника «Креативний підхід майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування» (Додаток Б.7). Методика М. Фетіскіна дозволила визначити рівень творчого потенціалу особистості та самооцінку особистісних якостей майбутніх судноводіїв, в той час, як за допомогою авторського питальника було визначено рівень майстерності майбутніх судноводіїв у творчому підході до міжкультурного спілкування в цілому. Вміння креативно реагувати у ситуаціях комунікації з представниками різних культур та національностей світу є одним з головних вмінь, які майбутні судноводії повинні у собі розвивати. За допомогою цієї методики, було виявлено вміння курсантів правильно послуговуватись мовними та мовленнєвими засобами англійської мови, рівень володіння майбутніми судноводіями різноманітністю та багатством англійської мови.

Для діагностики рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за індивідуально-оцінним критерієм, показник «стиль комунікативної поведінки в процесі міжкультурного діалогу», було використано Діагностику доброзичливості (за шкалою Кемпбелла) (Додаток В.1), яка дозволила визначити загальний рівень доброзичливого ставлення майбутніх судноводіїв до інших людей, їхні ціннісні орієнтації у спілкуванні з людьми, бачення довіри та дружби, і методику «Стереотип та упередженість» (авторська розробка) (Додаток В.2)

Послуговуючись діагностикою «Стереотип та упередженість» (авторська розробка), вдалось продіагностувати рівень стереотипного мислення курсантів, їхню схильність до упередженого сприйняття інших людей, зокрема з різних культур та національностей, їхню здатність до самоаналізу таких схильностей і підготовленість курсантів до роботи над

собою та своїми недоліками з метою мінімізувати або нівелювати неприйнятні прояви стереотипізації та упередженості по відношенню до представників «чужих» культур.

Підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за індивідуально-оцінним критерієм, за показником «адекватна самооцінка комунікативної поведінки мовця у процесі міжкультурного спілкування» було вивчено завдяки використанню методик «Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності» Г. Розена (Додаток В.3) і «Самоаналіз ефективності міжкультурного спілкування» (авторська розробка) (Додаток В.4). У методиці Г. Розена курсантам необхідно було обрати один з найбільш підходящих варіантів відповіді на 15 запитань, що дозволило проаналізувати їхню невербальну чутливість, здатність до відчуття настрою інших людей, вміння прочитувати ситуацію та контекст спілкування за трьома рівнями невербальної компетентності: низький (недостатня увага до емоційного стану інших, небажання налагоджувати стосунки тощо), помірний (помірна здатність до прочитування ситуації спілкування, відчуттів інших людей тощо) та високий (неувага до власних інтересів, а натомість прояв високого ступеня зацікавленості в інтересах та проблемах інших).

Ефективність міжкультурного спілкування майбутніх судноводіїв та їх здатність до оцінки себе та своїх вмінь в реалізації цієї діяльності перевіряли за допомогою методики «Самоаналіз ефективності міжкультурного спілкування». Як зазначає О. Садохін, вербальне спілкування – це мовне спілкування, що виражається в обміні думками, інформацією, емоційними переживаннями співрозмовників [33, с. 154]. Відповідаючи щиро й правдиво на запитання питальника, курсанти розповідали про свій досвід міжкультурного спілкування в університеті з курсантами-іноземцями, на морській практиці на борту іноземного судна з представниками різних культур та національностей та в інших ситуаціях їхнього побутового міжкультурного спілкування.

За допомогою визначених критеріїв та показників кожного з компонентів підготовленості, проведення констатувального експерименту зробило можливим виокремити три рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування: високий, задовільний та низький.

Таблиця 2.2

**Характеристика рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв
до міжкультурного спілкування засобами
інформаційно-комунікаційних технологій**

Високий рівень		
Настановно-змістовий критерій	Операційно-творчий критерій	Індивідуально-оцінний критерій
<ul style="list-style-type: none"> - висока усвідомлена вмотивованість до набуття спеціальних знань, умінь та навичок міжкультурного спілкування; - стійкою є зацікавленість у вивченні культури інших народів світу, їх звичаїв, традицій, ментальності тощо; - бажання вивчати новий матеріал та отримувати більше знань, наявний інтерес до самостійного пошуку інформації культурологічного характеру про інші 	<ul style="list-style-type: none"> - наявний креативний потенціал у вмінні знаходити і послуговуватися потрібними мовними та мовленнєвими засобами для міжкультурного спілкування; - спроможність розбиратися у ситуації міжкультурної взаємодії та давати оцінку стану та змінам у складниках комунікації, обирати необхідну стратегію ведення «перемов»; - володіння техніками запобігання міжкультурних конфліктів, а в процесі 	<ul style="list-style-type: none"> - ввічлива та толерантна поведінка у міжкультурному спілкуванні, вміння створити дружню доброзичливу атмосферу взаємодії зі співрозмовником; - повага до культурних, расових, мовних, релігійних відмінностей між представниками різних культур і етносів; - курсанти здатні стримувати негативні емоції, володіють власним настроєм та загальним емоційним станом; - курсанти

країни та їх мешканців; - достатнє володіння англійською мовою на професійному рівні.	конфлікту наявні вміння управляти подіями та «згасити» конфлікт на ранній стадії; - креативний підхід у власних діях та поведінці.	відрізняються самокритичністю, здатністю до самоаналізу і самооцінки власної діяльності, виправлення помилок.
Задовільний рівень		

Настановно-змістовий критерій	Операційно-творчий критерій	Індивідуально-оцінний критерій
<ul style="list-style-type: none"> - усвідомлена вмотивованість курсантів до оволодіння знаннями щодо особливості та стратегії міжкультурного спілкування; - активна зацікавленість курсантів в оволодінні навичками міжкультурного діалогу, але потребує час від часу заохочення зі сторони викладачів; - володіння знаннями міжкультурного спілкування та англійської мови для задоволення елементарних потреб професійної та міжособистісної діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> - вміння обирати адекватну комунікативну стратегію для певної ситуації міжкультурної взаємодії дозволяють досягти мету спілкування, однак можливі незначні помилки; - навички та вміння спілкування англійською мовою для успіху міжкультурної взаємодії сформовано, однак виникають помилки у граматичному, лексичному та фонетичному аспектах у процесі спілкування англійською мовою; - вміння творчо підходити до комунікативної взаємодії не сформовані 	<ul style="list-style-type: none"> - недостатній самоконтроль емоційних станів, настрою, міміки та жестів у процесі міжкультурного діалогу для уникнення конфліктних ситуацій; - виникають труднощі з оцінкою власної діяльності і поведінки; - слабо розвинені особистісні якості, необхідні для міжкультурного діалогу, такі як доброзичливість, співчутливість, розуміння співбесідника, а також толерантність, емпатія тощо.

	належним чином, через що виникають проблеми з запобіганням конфліктних ситуацій.	
Низький рівень		
Настановно-змістовий критерій	Операційно-творчий критерій	Індивідуально-оцінний критерій
<ul style="list-style-type: none"> - відсутня зацікавленість курсантів до набуття знань, умінь та навичок міжкультурного спілкування; - відсутня спрямованість курсантів до оволодіння англійською мовою як засобом здійснення міжкультурного спілкування; - брак знань теоретичних засад та правил міжкультурного спілкування. 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність вмінь спілкування англійською мовою призводять до невдач міжкультурного спілкування; - набутих вмінь обирати адекватні комунікативні стратегії є недостатньо для досягнення успіху міжкультурного спілкування; - недостатньо сформовані вміння запобігати комунікативним невдачам та конфліктам; - бракує навичок доречно і вчасно застосовувати мовленнєвий етикет. 	<ul style="list-style-type: none"> - бракує особистісних якостей, необхідних для успішної комунікації з представниками інших країн та культур; - ситуативне розуміння та регуляції курсантами власних емоційних та поведінкових станів; - недостатній ступінь здатності до оцінювання власних дій та вчинків.

Після проведеної діагностики за допомогою підібраних методик, одержано такі середньоарифметичні результати рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за настановно-змістовим критерієм (див. табл. 2.3)

Таблиця 2.3

Рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за настановно-змістовим критерієм на констатувальному етапі

Рівні підготовленості	Групи			
	КГ (120)		ЕГ (120)	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	7	5,84%	10	8,33%
Задовільний	25	20,83%	19	15,84%
Низький	88	73,33%	91	75,83%

Результати діагностики за настановно-змістовим критерієм (Таблиця 2.3) показали, що високий рівень підготовленості до міжкультурного спілкування виявлено у 5,84% респондентів контрольної та 8,33% експериментальної груп; задовільний рівень був діагностований у 20,83% контрольної та 15,84% експериментальної груп; низький рівень показали 73,33% курсантів контрольної та 75,83% експериментальної груп.

Діагностика підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за операційно-творчим критерієм, дозволила здійснити аналіз наявних умінь курсантів щодо міжкультурного спілкування. Одержані дані діагностичного зрізу за операційно-творчим критерієм подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за операційно-творчим критерієм на констатувальному етапі

Рівні підготовленості	Групи			
	КГ (120)		ЕГ (120)	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	6	5%	3	2,5%
Задовільний	17	14,16%	22	18,34%
Низький	97	80,84%	95	79,16%

Як видно з таблиці 2.4, 5% респондентів контрольної та 2,5% експериментальної груп засвідчили високий рівень підготовленості до міжкультурного спілкування за операційно-творчим критерієм; задовільний рівень підготовленості виявлено у 14,16% контрольної та 18,34% експериментальної груп; низький рівень діагностовано у 80,84% контрольної та 79,16% експериментальної груп.

Результати діагностики підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за індивідуально-оцінним критерієм подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за індивідуально-оцінним критерієм на констатувальному етапі

Рівні підготовленості	Групи			
	КГ (120)		ЕГ (120)	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	6	5%	9	7,5%
Задовільний	18	15%	22	18,34%
Низький	96	80%	89	74,16%

Згідно з результатами діагностування за індивідуально-оцінним критерієм (таблиця 2.5), високий рівень підготовленості було виявлено у 5% курсантів контрольної та 7,5% курсантів експериментальної груп; задовільний рівень виявлено у 15% контрольної та 18,34% експериментальної груп; на низькому рівні було 80% контрольної та 74,16% експериментальної груп.

Одержані результати констатувального етапу експерименту засвідчили про недостатній рівень підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, що ставить під загрозу їхню здатність успішно та на необхідному рівні виконувати власні професійні обов'язки. Тому

виникає необхідність розробки та впровадження в процес професійної підготовки курсантів судноводійського профілю методики з підготовки до міжкультурного спілкування у вигляді спеціально створеного комплексу заходів та елективного курсу «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв».

2.2. Модель підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Для розробки й обґрунтування моделі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій було здійснено аналіз наукової літератури з питання моделювання в педагогічному дослідженні, визначено та обґрунтовано структуру моделі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

Метод моделювання широко використовується в педагогічних дослідженнях з метою отримання нових знань про об'єкти, явища, процеси, системи тощо. За науковими джерелами, модель (від лат. *modulus* – міра, зразок) – це «уявна або матеріально-реалізована система, що відображає або відтворює об'єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта» [17, с. 752]; «еталон, стандарт, умовний образ будь-якого об'єкта, що застосовується як його заміник для дослідження властивостей, зв'язків предметів і явищ реальної дійсності» [37, с. 156]; «схема, зображення чи опис будь-якого явища або процесу в природі, економіці, виробництві, суспільстві; образ, аналог визначеного фрагменту природної чи соціальної реальності» [38].

Як зазначається В. Кременем [17, с. 753], основною характеристикою моделі є її адекватність, яка розкривається у наявності в ній відповідних суттєвих ознак та властивостей того об'єкта, що вивчається. Крім того,

структурними елементами будь-якої моделі є конструкти (уявлення) та концепти (загальні положення).

На думку І. Осадчого [30, с. 63], при побудові моделей необхідно обов'язково визначитися з тими принципами, на основі яких буде побудована ця модель. Також учений наголошує на важливості побудови педагогічної моделі з урахуванням принципу додатковості, який полягає у тому, що ефективні педагогічні моделі в якості засобів сучасного наукового пізнання дійсності обов'язково ґрунтуються на знаннях інших галузей науки; всі твердження-складники моделі, повинні бути обґрунтовані на предмет їх відповідності об'єктивній дійсності. Доцільним у побудові педагогічних моделей є використання різних логічних форм (поняття, категорії, судження, умовиводи, тощо) та дотримання законів логічного мислення (закон тотожності, закон несуперечності, закон виключеного третього, закон достатньої підстави).

Моделювання, за В. Нестеренко [28, с. 247], виконує завдання навчального засобу для згортання та уявлення пізнавального матеріалу в узагальненому виді. За допомогою моделювання інформацію можна подавати логічно, наочно, будуючи семантичні схеми та образні асоціації. В науковій діяльності моделлю виступає певна освітня парадигма; будь-яке проектування починається з методологічних засад, тобто уточнення змістового наповнення та структури освітньої парадигми. Педагогічне моделювання передбачає і реалізує такі етапи: входження в процес і вибір методологічних підстав для моделювання, якісний опис предмета дослідження; постановка завдань дослідження; конструювання моделі з уточненням залежності між основними елементами досліджуваного об'єкта, визначенням параметрів об'єкта і критеріїв оцінки змін цих параметрів, вибір методик вимірювання; дослідження валідності моделі у виконанні поставлених завдань; застосування моделі в педагогічному експерименті; змістова інтерпретація результатів моделювання.

Моделювання, як метод дослідження, широко використовується в описі структури явищ та об'єктів, які вивчаються; засобом моделі можна спроектувати причинно-наслідкові зв'язки між елементами цілого, показати процеси, функції, сутність явища, яке знаходиться в об'єктиві дослідника. Моделювання, замінюючи оригінал об'єкта, дозволяє вивчати окремі його складники, саме ті, в яких виникає суперечність, і вирішувати цю суперечність за допомогою наукового знання.

Аналіз науково-довідкової літератури дозволив розробити модель підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. Під *моделлю підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ* будемо розуміти цілісну схематичну систему пов'язаних між собою елементів (мета, завдання, принципи та підходи, педагогічні умови, критерії, показники та рівні підготовленості, засоби, форми й методи підготовки), що характеризує та описує процес підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. На схематичному зображенні експериментальної моделі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій (див. рис. 2.1) зображено зв'язок мети, змісту, форм і методів, етапів, педагогічних умов, критерії оцінювання рівнів (високий, задовільний, низький) підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, результат підготовки. *Метою* експерименту є підготувати майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

Для підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ було детально розглянуто методологічні підходи (компетентнісний, системний, комунікативний, ситуативно-контекстний та особистісно-зорієнтований) й дидактичні принципи (принцип зв'язку теорії з практикою, систематичності і послідовності, індивідуалізації, гуманізації та демократизації, міждисциплінарної інтеграції) до організації підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

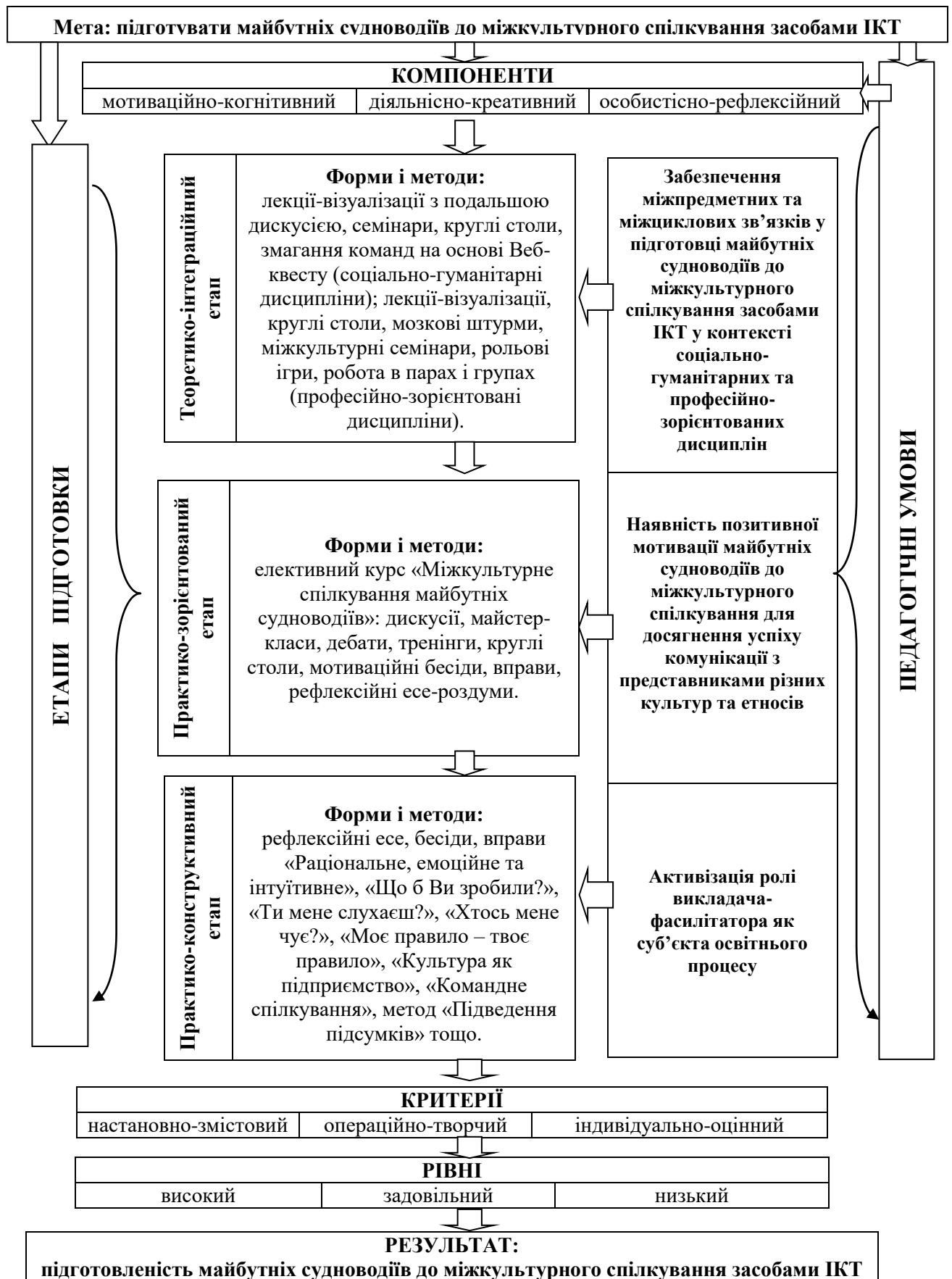

Рис. 2.1. Модель підготовки майбутніх судноводів до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Компетентнісний підхід є одним з головних методологічних підходів, які являють собою фундаментальну основу підготовки майбутніх спеціалістів. На домінуванні компетентнісної парадигми у системі професійної освіти наголошували А. Богуш [4; 5; 6], І. Богданова [3], Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Кічук [20], О. Копусь [21], В. Кремень, Н. Ничкало. Компетентнісний підхід у контексті підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ полягає у покращенні якості професійної підготовки курсантів в процесі організації освітнього процесу, який спрямований на реалізацію сучасних вимог та викликів у морській освіті України, формуванні під час навчання у курсантів закладів вищої морської освіти спеціальних ключових компетентностей, які необхідні для здійснення майбутніми судноводіями успішного міжкультурного спілкування з представниками різних країн та культур з метою виконання ними своїх професійних обов'язків, створення дружньої атмосфери в екіпажі, гарантування безпеки судна та людей, які знаходяться на ньому, сприяння конкурентоздатності майбутніх українських судноводіїв як професіоналів на міжнародному ринку праці. Згідно зі Стандартом вищої освіти України, спеціалізація «Навігація і управління морськими суднами» [36], такими компетентностями є здатність майбутніх судноводіїв до роботи у колективі та організація такої діяльності у складних та критичних обставинах, навички міжкультурного та міжособистісного спілкування в багатонаціональному екіпажі та з жителями інших країнах, до яких прибуває судно, повага та толерантне ставлення до багато культурності, вміння мотивувати себе та інших людей до виконання задач, які виникають у професійній діяльності, вміння послуговуватись англійською мовою як спільною для спілкування представників різних країн та етносів у міжнародних рейсах тощо.

Особливостям системного підходу присвячували педагогічні дослідження В. Андрущенко, В. Беспалько, М. Каган, З. Курлянд, Т. Лобанова, Ю. Шабанова. *Системний підхід* у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування полягає в роз'ясненні курсантам

того, з чого складається міжкультурна комунікація, її структурний аналіз, взаємозв'язок та взаємодія її структурних елементів, її функції та роль в їхньому професійному та побутовому спілкуванні на борту судна з багатонаціональним та багатокультурним екіпажем. Системний підхід робить можливим вивчення структурних елементів міжкультурної комунікації як такої та міжкультурної комунікації майбутніх судноводіїв не окремо один від одного, а враховуючи взаємодію та взаємозв'язок цих елементів між собою, таким чином навчаючи курсантів міжкультурної комунікації як системи, як цілісного поняття в єдності його частин.

Комунікативний підхід є невід'ємною методологічною базою для підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, дозволяючи організовувати освітній процес таким чином, щоб на основі спеціально створених умов досягти максимального рівня сформованості навичок міжкультурного спілкування англійською мовою та засобами інформаційно-комунікаційних технологій. За комунікативного підходу в освітньому процесі широко використовуються різноманітні комунікативні вправи, завданням яких є імітування реального спілкування з представниками інших країн та культур, а застосування комп'ютерних освітніх програм NetClass Pro та Nibelung з відповідним апаратним забезпеченням (ноутбуки, комп'ютери, навушники з мікрофоном тощо) дозволяє ще глибше зануритись у ситуацію міжкультурного спілкування, здійснюючи діалогічне мовлення у спеціально створених умовах навчання в закладі вищої морської освіти. На заняттях курсанти набувають навичок оперування знаннями міжкультурного характеру за допомогою іншомовних моделей. Для ефективного ведення міжкультурного діалогу необхідні знання правил, стратегій та тактик міжкультурного спілкування, а також уміння та навички здійснювати комунікацію з людьми з інших країн та культур англійською мовою.

Ситуативно-контекстний підхід у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації засобами ІКТ було направлено на моделювання

комплексів проблемних та рольових ситуацій, вирішення яких сприяло поглибленню знань курсантів щодо міжкультурної взаємодії. У процесі занять з професійно-зорієнтованих предметів («Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Менеджмент морських ресурсів», «Навігація і лоція», «Практика несення штурманської вахти») курсанти навчалися міжкультурного спілкування у ситуаціях квазі-професійного характеру з активним застосуванням навігаційних тренажерів та професійного електронного навчального обладнання, а також імітували ситуації спілкування непрофесійного повсякденного характеру. Такий підхід дозволив підготувати майбутніх офіцерів навігаційного містка до міжкультурного спілкування, дав можливість курсантам перейти від пасивного етапу засвоєння знань до активного відпрацювання навичок та набуття вмінь.

Особистісно-зорієнтований підхід реалізувався через створення певної форми освітнього процесу, в якому було акцентовано на розвитку і саморозвитку майбутніх судноводіїв у процесі їхньої підготовки до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, було організовано суб'єкт-суб'єктну взаємодію між курсантами та викладачами, було сформовано стійку мотивацію у вигляді зовнішніх та внутрішніх мотивів майбутніх судноводіїв, створено сприятливі умови для саморегуляції курсантів у процесі їхньої професійної підготовки.

Під дидактичними принципами слід розуміти конкретні рекомендації про шляхи досягнення цілей навчання на основі його пізнаних закономірностей. Ці рекомендації необхідні для визначення змісту, методів і форм освітньої діяльності, з'ясування основних положень, на які спираються під час викладання начальних дисциплін, та розв'язання суперечності процесу навчання та умов досягнення успіхів в освітньому процесі тощо. За визначенням В. Ягупова, дидактичні принципи – «це спрямувальні положення, нормативні вимоги до організації та проведення дидактичного

процесу, які мають характер загальних вказівок, правил і норм та впливають із його закономірностей» [45, с. 162].

Згідно з *дидактичним принципом зв'язку теорії з практикою* у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, освітній процес було організовано таким чином, щоб теоретичні знання міжкультурного спілкування, отримані курсантами на аудиторних заняттях, дистанційно або самостійно, були їм корисні в майбутньому у виконанні їхніх професійних обов'язків в мультикультурному та багатонаціональному екіпажі, а також в процесі міжкультурної взаємодії з пасажирями та працівниками морської галузі інших національностей. Для забезпечення ефективності підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, було застосовано низку активних форм та методів навчання: інтерактивні вправи (дискусії, круглі столи, дебати, майстер-класи, рольові ігри, робота у групах, робота у парах, «мозковий штурм», кейс-стаді тощо) дали можливість пов'язати теоретичний складник підготовки до міжкультурного спілкування з практичним у вигляді моделювання ситуацій міжкультурного спілкування у рейсі, а застосування ІКТ в цьому процесі сприяло вмотивованості курсантів, їхній зацікавленості в здобутті міжкультурних знань та навичок, розвивало їхні пізнавальні можливості, творчий підхід та нові способи мислення.

Щоб реалізувати принцип зв'язку теорії з практикою, викладачі мотивували курсантів, спираючись на досвід роботи капітанів та їхніх помічників у змішаних екіпажах, зверталися до власних та інших життєвих прикладів спілкування судноводіїв навігаційного містка з представниками інших культур та національностей. Здійснити детальний аналіз ситуацій міжкультурного спілкування судноводіїв в міжнародних рейсах було можливим, коли на заняття до закладу вищої морської освіти запрошувалися дійсні капітани та помічники капітанів, які мають значний досвід роботи в міжнародних компаніях, на судах з багатонаціональним екіпажем, які залюбки ділилися ним з новим поколінням майбутніх судноводіїв, адже через

декілька років курсанти стануть їхніми колегами та прийдуть працювати з ними на навігаційний місток іноземного судна дальнього плавання. Не менш цінним є досвід міжкультурної взаємодії науково-педагогічного складу морського закладу вищої освіти. Викладачі навчали курсантів особливостям міжкультурного спілкування з власного професійного життя, ділилися своїми помилками та розповідали, як виправляли їх, з якими обставинами стикалися і які шляхи подолання міжкультурних бар'єрів обирали, які з них були успішними, а які ні.

Навчання курсантів особливостям міжкультурного спілкування засобами ІКТ в освітньому середовищі морського закладу вищої освіти було успішно поєднано з їхньою практичною діяльністю у вигляді морської практики на іноземних суднах, де майбутні судноводії поглиблювали свої знання, набували вмінь і навичок міжкультурного спілкування. Тому, курсанти старших курсів, які вже отримали власні враження від міжкультурного спілкування у багатонаціональних екіпажах на морській практиці, розповідали свій досвід однокурсникам та курсантам молодших курсів, обмінювались думками, питаннями щодо способів досягнення успіху в ситуаціях міжкультурної взаємодії. Роль викладачів, які готували майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, полягала у заохоченні їх до активної участі в міжкультурних контактах з представниками інших культур, релігій та національностей, адже чим більше досвіду міжкультурного спілкування курсанти отримують на морській практиці, тим легше їм буде у їхній професійній діяльності.

У підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ *дидактичний принцип систематичності і послідовності* було реалізовано в організації навчання курсантів в освітньому середовищі таким чином, щоб викладання матеріалу з міжкультурного спілкування відбувалось послідовно, системно, адже будь-яка наука та галузь знань – це система знань та інформації, що поєднана внутрішніми зв'язками. Щоб знання особливостей здійснення міжкультурного спілкування у курсантів

засвоювались ефективно і цілісно, викладачі структурували навчальний матеріал з урахуванням принципів послідовного викладання: від простого до складного, від відомого до нового тощо. Викладання нового здійснювалось логічно завершеними етапами, пов'язуючи кожен нову частину матеріалу зі старою, актуалізуючи вже засвоєні знання перед впровадженням нової теми. У підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ лекційні заняття, на яких викладалися теоретичні засади, проводились раніше, ніж практичні, а перехід до вивчення нового блоку матеріалу відбувався за умови якісного засвоєння курсантами попереднього блоку.

Реалізація *принципу індивідуалізації* полягає в тому, що викладачу необхідно організувати освітній процес таким чином, щоб диференціювати методи навчання, засоби, інтенсивність освітньої діяльності для досягнення найкращих результатів підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. Диференціація методів і засобів підготовки має сенс за умови поділу курсантів на групи згідно з їхнім рівнем підготовленості до міжкультурного спілкування, який виявляється за допомогою спеціальних методик на констатувальному етапі експерименту для подальшого навчання майбутніх судноводіїв міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

Для ефективності формування у майбутніх судноводіїв міжкультурних знань, вмінь та навичок, обов'язковим з боку викладача є індивідуально-орієнтоване навчання та допомога тим курсантам, які цього потребують, в процесі їхньої підготовки. Це сприяє усвідомленню курсантами власних цілей навчання, інтересів, а також розвитку самосвідомості, відповідальності і самостійності.

Принцип гуманізації та демократизації характеризується тим, що у процесі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, особистість курсанта стверджується як найвища соціальна цінність, тому діяльність викладачів і організований ними освітній процес у морському закладі вищої освіти покликаний сприяти самоактуалізації курсантів у їхньому навчанні та майбутній професійній діяльності,

формуванню та розвитку здібностей курсантів і задоволенню їхніх освітніх потреб.

Принцип міждисциплінарної інтеграції відіграє важливу роль у професійній підготовці майбутніх судноводіїв засобами ІКТ, адже дозволяє формувати знання та уміння успішного міжкультурного спілкування за допомогою дисциплін соціально-гуманітарного («Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах», «Історія та культура України») та професійно-зорієнтованого напрямку («Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Інформаційні технології», «Менеджмент морських ресурсів», «Навігація і лоція», «Практика несення штурманської вахти»). Реалізуючи цей принцип шляхом навчання курсантів міжкультурного спілкування на декількох дисциплінах одночасно, викладачі формували у курсантів систему фундаментальних знань, світогляд і переконання, розвивали їхнє самостійне мислення, творчий підхід до власної професійної діяльності і здійснення міжкультурного діалогу з членами мультикультурного та багатонаціонального екіпажу, пасажирями, працівниками морської галузі тощо. Завдяки організації освітнього процесу на принципі міждисциплінарної інтеграції, підготовку майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ було здійснено різнобічно, різноманітними формами, методами і засобами навчання.

Підготовку майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ було здійснено трьома етапами (теоретико-інтеграційний, практико-зорієнтований, практико-конструктивний), у межах яких було реалізовано педагогічні умови (забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін; наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів; активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу).

2.3. Реалізація педагогічних умов підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Метою першого – теоретико-інтеграційного – етапу формувального експерименту було ознайомлення майбутніх судноводіїв із феноменом «міжкультурне спілкування», формування у них знань щодо культури, традицій, релігій, вірувань, цінностей і звичаїв власного й інших етносів, з якими майбутнім судноводіям необхідно буде спілкуватися на іноземному судні з багатонаціональним і мультикультурним екіпажем, а також особливостей здійснення такого професійного й міжособистісного спілкування. На цьому етапі було реалізовано першу педагогічну умову *«забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін»* шляхом розроблення і застосування найбільш ефективних та актуальних форм і методів навчання на заняттях з професійно-зорієнтованих та соціально-гуманітарних дисциплін. Цьому процесові сприяв детальний аналіз навчальних програм дисциплін, які викладаються у процесі фахової підготовки майбутніх судноводіїв під час їхнього навчання у закладах вищої морської освіти, а також особливе значення для реалізації цієї педагогічної умови мала плідна співпраця з викладачами професійно-зорієнтованих («Англійська мова (за професійним спрямуванням)»), «Інформаційні технології», «Менеджмент морських ресурсів», «Навігація і лоція», «Практика несення штурманської вахти») та соціально-гуманітарних дисциплін («Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах», «Історія та культура України»), адже на заняттях з цих дисциплін можливо було здійснювати підготовку майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, реалізуючи міждисциплінарні й міжциклові зв'язки у вивченні особливостей міжкультурного спілкування.

На усіх заняттях з соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін, залучених до педагогічного експерименту з підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, активно використовувались традиційні й інтерактивні технології навчання, а також апаратні (проектор, смарт-дошка, ноутбук, стаціонарний комп'ютер, навушники з мікрофоном, аудіо-колонки, планшетний комп'ютер, телефон, портативні носії інформації (флешка, CD-диск тощо) та програмні (мережа Internet, Internet ресурси, освітня платформа Moodle, Skype, Messenger, WhatsApp, Viber, e-mail (електронна пошта), Microsoft Power Point презентації, Microsoft Word, Adobe Acrobat Reader, відео-програвач, аудіо-програвач, електронні підручники, словники, довідники тощо) засоби ІКТ в аудиторній, дистанційній та самостійній підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування.

На заняттях з «Англійської мова (за професійним спрямуванням)» проводилась робота з кількох взаємопов'язаних напрямків підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування англійською мовою: соціолінгвістична, соціокультурна та комунікативна підготовка, метою якої було формування підготовленості майбутніх судноводіїв до вербального та невербального міжкультурного спілкування.

Для реалізації означеної мети на заняттях з «Англійської мова (за професійним спрямуванням)» було організовано семінари та практичні заняття, активно використовувались засоби ІКТ і такі інтерактивні технології навчання, як рольові ігри, кейс-стаді, круглі столи, дискусії, «мозковий штурм» тощо.

У методі кейс-стаді курсантам було запропоновано до вивчення реальні ситуації міжкультурного спілкування, в ході яких у співрозмовників виникли непорозуміння з різних культурологічних причин. Цей метод було спрямовано на підготовку курсантів до самостійного пошуку виходу з реальних ситуації або шляхів вирішення проблем, з якими вони можуть

зустрітись в майбутньому у процесі виконання професійних обов'язків на борту іноземного судна.

Під час аналізу реальних ситуацій кейс-стаді було використано інтерактивна смарт-дошка, на якій було продемонстровано слайди з завданнями, комп'ютери, мережа Інтернет з метою пошуку необхідних підказок для вирішення кейсу, програми NetClass Pro та Nibelung тощо.

Майбутнім судноводіям були запропоновані такі кейси для обговорення.

Кейс № 1 «Догана на вахті». Капітан-американець вирішив перевірити, як молодий 3-ій помічник капітана з Бразилії виконує свої професійні обов'язки на нічній вахті, адже він колись чув, що бразилійці не відрізняються дисциплінованістю та професіоналізмом. Коли капітан-американець піднявся на місток, він побачив, що 3-ій помічник капітана замість того, щоб слідкувати за навігаційними приборами, веде переписку у мобільному телефоні. Капітан виголосив 3-тньому помічнику сувору догану, проте підлеглий 3-ій помічник написав листа в офіс компанії з вимогами цю догану зняти.

Кейс № 2 «Це тому що я мексиканець?». Старший помічник капітана з Італії викликав матроса з Мексики, щоб дати йому додаткові інструкції щодо виконання певної понаднормової роботи. Матрос відмовився виконувати роботу і спитав, чому саме йому дають її виконати, а не матросам з Італії. Матрос-мексиканець заявив, що це пов'язано з його національною приналежністю.

Кейс № 3 «Міжкультурні непорозуміння». Другий помічник капітана з Індонезії працював на своїй посаді на одному й тому ж іноземному пасажирському судні 6 років, сумлінно, за його словами, виконуючи свою роботу, що підтверджується тим, що він отримував гарні характеристики від тих капітанів, з якими він працював. Проте, коли на посаду Старшого помічника капітана заступив судноводій з Іспанії, він був невдоволений тим, як другий помічник справляється з своїми обов'язками на офіцерських

вечорах, коли ввечері до пасажирів виходять офіцери навігаційного містка, щоб поспілкуватись з ними за вечерею. Згодом, невдоволення почало переходити у площину професійних обов'язків. Другий помічник капітана з Індонезії вважає, що невдоволення капітана є безпідставним, проте не знає, як йому це довести.

Запропоновані кейси було проаналізовано за певним алгоритмом:

- 1) правильність розуміння мотивів співрозмовника;
- 2) чи були дії співрозмовників зумовлені міжкультурними відмінностями;
- 3) що стало причиною непорозуміння;
- 4) яким чином потрібно було вести комунікацію;
- 5) які прийоми та стратегії спілкування були (не)правильно обрані;
- 6) які ролі, стратегії і тактики спілкування треба було застосувати.

Аналіз кейсів було проведено курсантами самостійно на занятті, вони друкували англійською мовою у текстових програмах Microsoft Word на комп'ютерах свої відповіді на подані пункти аналізу реальної ситуації, пропонували власні варіанти вирішення проблеми, розповідали свої враження, давали ідеї щодо того, як налагодити міжособистісні та професійні стосунки між членами багатонаціонального та мультикультурного екіпажу. У процесі відповіді курсантів викладач підключався до будь-якого комп'ютеру у класі за допомогою програм NetClass Pro та Nibelung, контролював процес виконання завдання та здійснював допомогу курсантові, якщо було необхідно. Надруковані відповіді курсанти надсилали на комп'ютер викладача за допомогою програм NetClass Pro та Nibelung. Після письмової частини проводилось обговорення ситуацій міжкультурного непорозуміння всією групою курсантів, які обмінювались своїми думками та позиціями щодо причин виникнення конфлікту, шляхів їх вирішення, та, якщо було можливо, намагались знайти варіанти, як не допустити такі комунікативні девіацій, ситуації стереотипного мислення тощо.

Рольові ігри, як інтерактивні технології, також показали позитивний результат не тільки на формування інтересу майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, а й на формування підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за мотиваційно-когнітивним компонентом – оволодіння знаннями про культурні, національні особливості та звички представників різних етносів та культур.

Після вправ на аналіз реальних ситуацій (кейсів) курсантам було запропоновано рольові ігри на основі тих ситуацій, які вони обговорили. Потім, зрозумівши та виправивши помилки, курсанти могли взяти на себе й виконати ролі учасників комунікації, продемонструвавши за допомогою англійської мови та своїх міжкультурних знань, як необхідно було побудувати діалог.

Застосування рольових ігор на практичних заняттях відбувалось й окремо від інших інтерактивних методів підготовки, після впровадження нового соціокультурного або соціолінгвістичного матеріалу. Метою їх впровадження було вмотивування курсантів та формування їхньої обізнаності з особливостями здійснення міжкультурного спілкування, а також напрацювання умінь та навичок спілкування у багатонаціональному та мультикультурному екіпажі. Наприклад, перед курсантами було поставлено завдання на рольову гру, озвучувалися всі компоненти гри, курсанти будували діалоги на англійській мові згідно з наданими викладачем або обраними ними самими ролями.

У процесі побудови діалогу на задану тему треба було виконати такі завдання:

- 1) проілюструвати особливості міжкультурної взаємодії між представниками різних культур згідно з наданою або обраною роллю;
- 2) задіяти вже надбані на минулих заняттях знання та навички;
- 3) послуговуватись вірними мовленнєвими засобами англійської мови;
- 4) знайти вирішення проблеми, обравши правильні стратегії міжкультурної комунікації.

Після виконання такого виду діяльності спостерігався підйом інтересу до вивчення міжкультурної інформації, тому майбутнім судноводіям було запропоновано інноваційну технологію навчання веб-квест.

Курсантам було запропоновано веб-квести на різні тематики: «Національні та культурні особливості морських держав світу», «Національні стереотипи та їх місце в міжкультурному спілкуванні», «Ставлення до категорій часу та відповідальності різних культур», «Мовні картини світу різних національностей», «Національні й культурні цінності» тощо.

Розглянемо приклад завдання з використанням технології *Веб-квесту* з теми «*Національні стереотипи та їх місце в міжкультурному спілкуванні*».

Мета заняття: формування обізнаності майбутніх судноводіїв з культурними та національними особливостями та звичками представників різних країн і культур; формування навичок самостійно добувати, систематизувати та упорядковувати інформацію; формування умінь та навичок вирішувати поставлені завдання за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Хід заняття:

Веб-квест складався з таких частин: Завдання, Запитання, Ресурси, Ваш Звіт, Результати. *Завдання:* Працюючи в групах по 5-6 курсантів, розділіть між собою запитання з вивчення національних стереотипів, їх значення та місця в міжкультурній комунікації. Ви будете мати 5 днів на виконання Звіту на тему «*Національні стереотипи та їх місце в міжкультурному спілкуванні*», який необхідно презентувати у формі *Power Point* презентації.

Запитання:

- 1) Що таке стереотип? Дайте кілька визначень цього поняття.
- 2) Презентуйте класифікацію стереотипів.
- 3) Що таке національний стереотип? Дайте визначення. Наведіть приклади. Наведіть приклади стереотипів щодо українців.

4) Знайдіть кореляцію між термінами «стереотип» та «упередження». Поясніть цю кореляцію. Наведіть приклади.

5) Знайдіть найбільш широко відомі стереотипи щодо таких національностей, як: британці, американці, німці, китайці, філіппінці, індійці, нігерійці, українці (можете поширити список за бажанням).

6) Висловте свою позицію щодо національних стереотипів та упереджень. Якою є ваша думка щодо корисності знань стереотипів про інші національності в контексті міжкультурного спілкування.

Ресурси:

Далі ви знайдете ресурси, якими можете послуговуватись, щоб знайти необхідну інформацію до кожного запитання.

Ваш звіт.

Результати.

На наш погляд, завдання *Веб-квест «Національні стереотипи та їх місце в міжкультурному спілкуванні»* було корисним для формування у курсантів умінь та навичок самостійно здійснювати пошукову діяльність, їхньої обізнаності щодо національних особливостей, традицій та звичаїв різних країн та етносів світу. За допомогою веб-квестів вирішувалося ще багато завдань вищої професійної освіти: курсанти ставали активними учасниками освітнього процесу, вчилися виконувати завдання творчо, набували вмінь пошуку інформації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

На заняттях з «Англійської мова (за професійним спрямуванням)» проводились круглі столи та дискусії на теми «Англійська мова – мова морського спілкування», «Вербальний та невербальний складник міжкультурного спілкування», «Стереотипи: недоліки та переваги». Дискусії та круглі столи було проведено англійською мовою, розвиваючи монологічне та діалогічне мовлення курсантів, їхні здатності до висловлення власних думок англійською мовою, а також дозволяли поглибити знання курсантів щодо міжкультурного спілкування на іноземних судах з

багатонаціональними та мультикультурними екіпажам. Також дискусії і круглі столи було доповнено різноманітними інтерактивними методами навчання. Наприклад, у «Мозковому штурмі» майбутнім судноводіям необхідно було швидко давати відповіді на поставлені запитання, такі як: «Назвіть риси характеру професійного судноводія», «Ролі та стратегії міжкультурного спілкування», «Назвіть форми невербального спілкування», «Охарактеризуйте себе у міжкультурному спілкуванні трьома прикметниками і свою діяльність трьома дієсловами» тощо.

Для того, щоб курсанти могли здобувати знання і вміння міжкультурного спілкування засобами ІКТ, предмет «Інформаційні технології» був задіяний у започаткованому педагогічному експерименті з метою поглиблення знань і навичок майбутніх судноводіїв щодо функцій, опцій, особливостей застосування сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні. Для реалізації цієї мети було проведено тренінг «ІКТ: запорука успіху у навчанні курсанта морського закладу вищої освіти», на якому курсантам розповідали про засоби, ролі та способи використання ІКТ в освітній діяльності, переваги та шляхи застосування ІКТ у самостійному та позааудиторному навчанні студентів. Поміж теоретичного матеріалу, певний час було надано практичному тренінгу майбутніх судноводіїв, щоб вдосконалити їхні уміння користуватися апаратними (інтерактивна смарт-дошка, комп'ютер, мультимедійний проектор тощо) та програмними засобами ІКТ (платформа Moodle, комп'ютерні програми NetClass Pro та Nibelung тощо).

Окрім дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», підготовку майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування було здійснено й на інших дисциплінах, обираючи необхідні та ефективні засоби навчання. Так, дисципліна «Менеджмент морських ресурсів» покликана формувати і розвивати керівника якісно нового типу в умовах освітнього середовища морського закладу вищої освіти. Поруч із формуванням управлінських знань та навичок майбутніх судноводіїв, які є невід'ємними

для безпеки екіпажу та інших людей на борту судна, необхідними для забезпечення безпеки судноплавства є також знання і навички міжкультурного спілкування у багатонаціональному та мультикультурному середовищі іноземного судна.

З метою створення сприятливих умов для формування менеджера, який уміло справляється з труднощами управління такою «організацією», як іноземне судно, на заняттях з дисципліни «Менеджмент морських ресурсів» було проведено декілька міжкультурних тренінгів з викладачами Національного університету «Одеська морська академія», особливостями яких було поєднання майстерності управлінця з професіоналізмом у здійсненні міжкультурного спілкування. Темами семінарів було «Безпека судна понад усе», «Позитивний мікроклімат в колективі: шляхи досягнення та збереження», «Менеджери на борту судна: хто вони і які їхні функції».

Головне робоче місце судноводіїв на борту судна є навігаційний місток, де вони виконують свої професійні обов'язки, а саме: прокладають шлях корабля, маневрують, здійснюють радіозв'язок, приймаючи та відправляючи повідомлення іншим суднам, береговим станціям, спілкуються з лоцманом, якого беруть на борт корабля, заходячи та виходячи з порту. Тому для підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування предмети «Практика несення штурманської вахти» та «Навігація і лоція» являють собою особливий інтерес через те, що аудиторна робота дозволяє поєднувати фахову підготовку майбутніх судноводіїв та їхню підготовку до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

У Національному університеті «Одеська морська академія» навчаються іноземні студенти з різних країн, таких як Молдова, Грузія, Турція, Китай, Нігерія, Папуа Нова Гвінея, Китай. Спільне навчання з курсантами з інших країн сприяло підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, адже в процесі навчання пліч-о-пліч та в міжособистісному спілкуванні з представниками інших країн і культур, українські курсанти, отримуючи вищу освіту в університеті, знаходяться у полікультурному

середовищі і можуть навчитися особливостей міжкультурної взаємодії ще до того, як зайдуть на борт судна для виконання своїх професійних обов'язків третього та другого помічників капітана, а потім і старшого помічника та власне капітана судна.

На заняттях з «Практики несення штурманської вахти» і «Навігації і лоції» було застосовано такі сучасні інтерактивні технології, як рольові ігри, робота в парах та групах, мозковий штурм, «Акваріум» тощо.

Рольові ігри на заняттях з «Практики несення штурманської вахти» і «Навігації і лоції» було легко організовувати, адже майже не було необхідності штучно створювати обставини професійної діяльності для майбутніх судноводіїв, як це відбувається, наприклад, на заняттях з англійської мови. Заняття з «Практики несення штурманської вахти» і «Навігації і лоції» було проведено в навчальних класах, які спеціально пристосовані для навчання курсантів цих дисциплін, а отже підготовка курсантів до міжкультурного спілкування відбувалася одночасно з процесом їхньої фахової підготовки до несення навігаційної вахти, прокладання курсу судна за допомогою спеціальних тренажерів (Повнофункціональний навігаційний ходовий місток; Електронні картографічні навігаційні інформаційні системи ECDIS (укр. ЕКНІС – Електронно-картографічна навігаційно-інформаційна система); тренажер РЛС (радіолокаційна станція); тренажер ГМЗЛБ (Глобальна морська система зв'язку для забезпечення безпеки мореплавства) тощо).

На заняттях з «Практики несення штурманської вахти» та «Навігації і лоції» відбувалося занурення курсантів у реальні в майбутньому для них професійні ситуації. Одним з методів навчання було обрано рольові ігри «Питання наставнику», «Телефонний дзвінок», «Наказ про понаднормову роботу» тощо. Розглянемо приклади завдань більш детально.

Рольова гра «Питання наставнику».

Мета вправи: формування умінь та навичок майбутніх судноводіїв виконувати завдання професійного характеру, здійснюючи англійською мовою міжкультурне спілкування з членом екіпажу з іншої країни.

Хід вправи: Один з курсантів заповнює судновий журнал. Йому надали роль вахтового помічника капітана з України, який знаходиться на вахті і виконує свої професійні обов'язки в той час, як до нього підходить інший курсант, який буде виконувати роль матроса з Румунії, який хоче поставити кілька запитань своєму наставникові щодо здійснення вахти на ходовому містку. Ураховуючи культурні особливості кожної з національностей, курсантам необхідно було розіграти ситуацію, продовжити її, побудувати діалог таким чином, щоб і запитання, з якими прийшов до помічника капітана матрос з Румунії, були вирішені, і щоб якість виконання професійних обов'язків помічником з України від цього не постраждала.

Рольова гра «Телефонний дзвінок».

Мета вправи: сформувати вміння міжкультурного спілкування, показавши національні особливості етносів світу та їх ставлення до професійних обов'язків.

Хід вправи: На навігаційному містку знаходиться вахтовий помічник капітана родом з Нігерії. Пролунав дзвінок з машинного відділення по внутрішньо судновій системі зв'язку від вахтового механіка з Індії, якому необхідно було дізнатись про час заходу судна в один з портів Індії. Помічник капітана не відповідає на питання і кладе слухавку. Курсантам необхідно було розіграти цю ситуацію, пояснити її з погляду культурних відмінностей, взявши до уваги той факт, що нігерійський помічник слідкує за навігаційними приладами на містку, коли йому задали питання. Також необхідно було пояснити інші можливі варіанти розвитку ситуації й розіграти інші можливі реакції нігерійського помічника на запитання індійського механіка по телефону з машинного відділення.

Рольова гра «Наказ про понаднормову роботу».

Мета вправи: сформувати вміння здійснювати міжкультурне спілкування англійською мовою, показавши національні особливості представників різних країн та культур світу, їх ставлення до виконання наказів та погляд на «невідкладність» реалізації професійних завдань.

Хід вправи: Німецький капітан на борту судна дає філіппінському матросу понаднормове завдання пофарбувати леєра (поручні) на всіх внутрішніх драбинах між головною та шлюпковою палубами. Філіппінський матрос погоджується, проте не виконує завдання тоді, коли це було сказано зробити, а хотів це зробити в робочий час. Курсанти повинні були розіграти ситуацію, пояснити, чому німецький капітан дав понаднормову роботу, а філіппінський матрос не виконав її, як сказали, проте й не відмовився це робити.

Рольові ігри вносили елемент цікавості, невимушеності на заняттях, активізували пізнавальну діяльність курсантів та викладачів, які теж розвивалися разом з курсантами, готуючись до занять, а також у процесі рольових ігор, тим паче, що на заняттях викладачі навчалися нового і від курсантів. Рольові ігри об'єднували курсантів у процесі їх застосування на заняттях, не давали можливості нікому залишитись осторонь, як це може відбуватись на заняттях, коли застосовуються традиційні методи навчання.

Після рольових ігор, використовувалась інтерактивна технологія «Акваріум», яка стала логічним продовженням розігрування ситуацій міжкультурної взаємодії. Після того, як курсанти розіграли свої ролі, підключалася технологія «Акваріум», яка реалізувалася таким чином: у той час, як певні курсанти взаємодіяли в ситуації міжкультурного спілкування, всі інші уважно спостерігали, робили нотатки тих моментів, які їм сподобались та не сподобались, відмічали в зошитах помилки своїх одногрупників під час рольових ігор, запитання, які б вони їм задали після діалогу тощо. Як тільки рольова гра закінчилась – відбувалася аргументована дискусія та обговорення дій, слів, обраних стратегій та ролей під час діалогу

в ситуації міжкультурної взаємодії. Завдяки технології «Акваріум» було проаналізовано дії курсантів, які активно брали участь у рольовій грі, подумати над тим, як було б правильно, а для тих, хто брав участь було корисно почути думки інших, зробити висновки щодо своєї діяльності і помилок, а також відмітити те, що вдалось у процесі розігрування ситуацій міжкультурного спілкування.

Однією з вправ, що часто використовувалась на заняттях та знайшла позитивний відгук з боку курсантів та викладачів за результативність та цікавість, була вправа «*мозковий штурм*».

Однією з таких вправ була «**Італійсько-українська розмова**».

Мета вправи: формування обізнаності курсантів з національними особливостями різних країн та етносів, подолання комунікативного бар'єру у спілкуванні англійською мовою та формування умінь контролювати власні негативні емоції.

Хід вправи: Викладач озвучував ситуацію або дію когось з учасників взаємодії на навігаційному містку, а курсанти повинні були якнайшвидше згенерувати максимальну кількість варіантів вирішення проблеми, яка виникла.

Ситуація. Під час несення навігаційної вахти вночі, третій помічник капітана, українець за походженням, виконуючи свої професійні обов'язки, слідкував за навігаційними приборами та прокладав курс на наступну частину морського переходу. Раптом, не очікуючи того, бо була ніч, він почув якийсь шум позаду себе і гучні слова Старшого помічника капітана, італійця за походженням, який вирішив перевірити, яким чином третій помічник несе вахту. За незрозумілими для українця причинами, італійський Старший помічник почав голосно, активно жестикулюючи, і як здалось українцю, достатньо грубо, питати в 3-ого помічника, чим він тут займається, чому він ще не закінчив прокладати курс і чи дивиться він взагалі за навігаційними приборами.

Завдання, які пропонувалися курсантам для виконання, були такими:

- 1) Назвіть можливі причини такої поведінки італійського Старшого помічника.
- 2) Які особливості характеру та темпераменту італійців та українців ви можете назвати?
- 3) Яким чином потрібно поводитись українському 3-ьому помічникові для того, щоб уникнути конфлікту до та після слів італійського Старшого помічника капітана?
- 4) Як би ви відреагували на таку ситуацію на місці Старшого та 3-ього помічників капітана? Як би ви вели себе на їх місці?
- 5) Чи стикались ви з такою ситуацією, проходячи морську практику на суднах? Розкажіть як це було.

Відповіді, які курсанти давали швидко, те що перше спадало їм на думку, були такими.

На перше запитання про можливі причини такої поведінки італійського Старшого помічника курсанти відповідали так: «можливо в нього був поганий настрій»; «можливо до того він мав негарний досвід роботи з іншими національностями»; «можливо раніше він не працював з українцями і не знає, що вони відповідально ставляться до несення вахти»; «можливо, навпаки, в нього був поганий досвід роботи з українцями, росіянами, молдаванами»; «можливо він сам невихована людина і не хоче толерантно ставитись до інших»; «можливо він взагалі неввічливо ставиться до підлеглих» тощо.

На друге запитання про особливості характеру та темпераменту італійців та українців відповіді курсантів не були однаковими, проте загалом мали схожу спрямованість: на думку курсантів українці – «відповідальні, працелюбні, спокійні, проте подекуди можуть виявляти нетерплячість, розважливі, думають про наслідки, думають про роботу», а про італійців думка була така – «активні, галасливі, на їхню думку все треба робити швидко, хоча самі вони можуть відтермінувати виконання своїх обов'язків,

інколи безвідповідальні через свій активний темперамент, не вистачає витриманості як у роботі, так і в міжособистісних відносинах».

На третє запитання щодо того, як потрібно було вести себе українському 3-ьому помічникові для того, щоб уникнути конфлікту до та після слів італійського Старшого помічника капітана, думки курсантів на занятті були такими: «через те, що італійці мають неспокійний темперамент і їм здається, що ті, хто є більш спокійними, не роблять нічого, то 3-ьому помічникові необхідно було одразу проявити активність у своїх діях, показати «активну діяльність» несення вахти»; «після слів Старшого помічника необхідно залишатись спокійним, ні в якому разі не сперечатись, просто пояснити алгоритм своїх дій на навігаційній вахті» тощо.

Відповідаючи на запитання про власну реакцію, якби курсанти опинились на місці Старшого та 3-ого помічників капітана, викладач почув такі ідеї: «на місці Старшого помічника я б не допустив такої непрофесійної поведінки, хоча безпека судна та людей є пріоритетною, тому можливо це просто далась взнаки втома, а якби був 3-ім помічником, то ввічливо б пояснив свої дії, щоб не довести до конфлікту, адже людський чинник у спілкуванні необхідно враховувати»; «на місці 3-ого помічника я продовжував виконувати свої професійні обов'язки, бо відповідальність лежить на мені, не відволікався ні на кого, а паралельно я б дав всі відповіді на запитання Старшого помічника, а на місці Старшого помічника я б був більш спокійним, проте знаючи, що він італійського походження, це було б, напевно, складно» тощо.

На п'яте запитання про власний досвід таких ситуацій, курсанти ділились власним досвідом і тими історіями, які чули від батьків, родичів та знайомих про ситуації непорозуміння в процесі роботи на суднах, висловлювали свої думки про причини та наслідки, та особливо всіх цікавило запитання, чи ці ситуації мали культурне підґрунтя, як можна було їх вирішити за допомогою знань про особливості та стратегії міжкультурного спілкування, про традиції та культуру різних країн.

Такі справи, як «Італійсько-українська розмова» («мозковий штурм») дозволяли розвивати у курсантах швидкість ухвалення рішень та генерування ідей. Індивідуальний та колективний «Мозковий штурм» стимулював пізнавальну активність та бажання вчитись.

Завдяки інтерактивним технологіям, які були застосовані на заняттях з дисциплін «Практика несення штурманської вахти» та «Навігація і лоція», майбутні судноводії занурились у змодельовані ситуації міжкультурного спілкування, які є максимально наближеними до реальних умов праці. Такий навчальний досвід є дуже цінним для успішного міжкультурного спілкування у реальному житті, адже в дуже схожих до змодельованих умовах праці вони можуть опинитися в процесі морської практики під час навчання в морських закладах вищої освіти (влітку після літньої сесії до переходу на наступний курс) та в той час, коли будуть працевлаштовані на судна після здобуття бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальністю 271 Річковий та морський транспорт зі спеціалізацією «Навігація і управління морськими суднами».

До підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ було залучено соціально-гуманітарні дисципліни «Історія та культура України» і «Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах».

На заняттях з «Історії та культури України», викладацьку діяльність було спрямовано на те, щоб ознайомити курсантів з історичними фактами, які мали місце на території нашої держави, та культурою України, які є нерозривними складовими спадщини їхньої країни для кожного українця. Метою цієї дисципліни є навчання курсантів культурній ідентичності, розумінню власного культурного походження, культурного «Я». Необхідність знань про власну культуру та історичну спадщину зумовлена тим, що людина, яка не знає або не має власних культурних «коренів», ніколи не зрозуміє іншу культуру, не зможе спілкуватись з представниками

інших країн та культур з повагою до їхніх традицій, звичаїв, їхнього світобачення тощо.

З метою підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування на заняттях з «Історії та культури України» проводились різноманітні форми навчання з застосуванням сучасних інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологій: лекції-візуалізації з подальшою дискусією «Прадавня Україна: історико-культурний аспект», «Козацьке гетьманство та культурний розвиток України тієї епохи», «Україна ХХ – ХХІ століття: історико-культурний вектор розвитку»; семінари «Духовне та матеріальне у житті українця» і «Український менталітет у глобальному світі»; круглі столи «Українське культурне відродження», «Культурне багатство України», «Історично-культурна спадщина України: проблеми та шляхи її збереження».

Лекції-візуалізації «Прадавня Україна: історико-культурний аспект», «Козацьке гетьманство та культурний розвиток України тієї епохи», «Україна ХХ – ХХІ століття: історико-культурний вектор розвитку» було проведено за допомогою сучасних програмних (Microsoft Power Point презентації, відео-програвач, електронні довідники, мережа Інтернет) та апаратних засобів ІКТ (інтерактивна дошка, мультимедійний проектор, ноутбук, колонки). Викладачі знайомили курсантів з історією та культурою прадавньої України, епохою козацького гетьманства, особливостями історично-культурного розвитку сучасної України, використовуючи Microsoft Power Point презентації для демонстрації систематизованого та методично-грамотно створеного опорного конспекту, світлин та ілюстрацій за даною темою: розвиток феномену козацького гетьманства, його існування та значення в історії України, культура, наука, освіта та суспільне життя України того часу, особливості історико-культурного розвитку нашої держави ХХ – ХХІ століття (національно-демократична боротьба українців, українське музичне та літературне мистецтво, наукові досягнення та успіхи українських учених, незалежність України та нові виклики для держави) тощо.

Для поглиблення змістовного та інформативного складника лекції-візуалізації майбутнім судноводіям демонструвалися відео з українських каналів YouTube такі, як «Козацька звитяга. Козацьке бароко», «Країна. Історія українських земель: прадавня Україна», «Країна. Історія українських земель: козаки», «Країна. Історія українських земель: Українське козацьке військо», «Відлуння епох: Україна і світ» тощо. Після лекційної частини та перегляду відео на заняттях було проведено опитування курсантів з метою закріплення отриманих курсантами знань та перевірки ступеня засвоєння ними нового матеріалу.

Семінарські заняття «Духовне та матеріальне у житті українця» і «Український менталітет у глобальному світі» було проведено у такій формі: перед семінарським заняттям курсантам було запропоновано список запитань з теми, на які курсанти мали дати відповіді в аудиторії у формі доповіді у форматі Microsoft Power Point презентації. Для виконання цього завдання майбутнім судноводіям можна було об'єднуватись у групи або пари. В аудиторії курсанти презентували свої доповіді у формі Microsoft Power Point презентації, а потім вони відповідали на запитання своїх одногрупників та викладача за тематикою доповіді, роз'яснюючи незрозумілі або спірні питання щодо духовних та матеріальних цінностей українців, їхніх ціннісних орієнтацій у житті, пріоритетних напрямків розвитку особистості, взаємодія матеріальних та духовних потреб людини в Україні, цінність артефактів як матеріальної культури, особливостей українського менталітету, характерних рис українців, їхнього світобачення та тлумачення об'єктивної дійсності тощо. Після проведення семінарських занять, майбутні судноводії ділилися своїми враженнями від тієї роботи, яку вони виконували у процесі підготовки своїх доповідей, своїми емоціями та відчуттями від семінарських занять, атмосфери взаємодії з однокурсниками та викладачами. Відгуки курсантів були позитивними, вони зауважували, що такі види роботи як семінарські заняття сприяють формуванню їхніх знань та їхньої культурної самоідентичності, більш глибокому розумінню важливості знань про історію

та культуру власної країни, культурні, матеріальні та духовні цінності українців: «Я раніше не задумувався над взаємодією духовного та матеріального, особливо над пагубністю диспропорції цих цінностей і потреб у сторону матеріального. Робота, яку ми виконали у процесі підготовки до семінару, покращила мої здатності до дослідницької діяльності, а також сформувала моє світоглядне бачення щодо справжніх цінностей людини» (Ярослав Н.); «Коли знаходишся на практиці у змішаному екіпажі, то потрапляєш у ситуації, в яких не зовсім розумієш мотивацію тієї чи іншої людини, після семінару щодо менталітету загалом і українців зокрема, я тепер більш обізнаний з особливостями світосприйняття українського народу і буду більше дізнаватися про менталітет інших народів світу» (Олег К.).

Для збагачення знань майбутніх судноводіїв щодо цінності культурної спадщини України, її історії та важливості її збереження в освітньому середовищі закладу вищої морської освіти було організовано круглі столи «Українське культурне відродження», «Культурне багатство України», «Історично-культурна спадщина України: проблеми та шляхи її збереження».

Задля досягнення успіху проведення круглих столів курсантам було заздалегідь запропоновано певні питання, які необхідно було розглянути у процесі самостійної підготовки до круглого столу та підготувати тези своєї доповіді. Якщо тези доповіді було представлено у формі Microsoft Power Point презентації, курсант отримував додаткові заохочувальні бали до загальної оцінки за заняття.

Під час проведення круглого столу було окреслено тему і мету, організаційний сценарій, який визначав скільки часу є у кожного учасника на доповідь і регламент обговорення. Круглі столи «Українське культурне відродження», «Культурне багатство України», «Історично-культурна спадщина України: проблеми та шляхи її збереження» забезпечили курсантам можливість обговорити проблематику культурної спадщини їхньої країни, різноманіття культурного багатства держави, а головне шляхи його збереження для майбутніх поколінь українців. Курсанти зробили такі

висновки з проведених круглих столів: «Українська культура зазнала серйозних гонінь та перешкод на дорозі свого історичного розвитку, проте українські митці, літератори, художники, композитори доклали значних зусиль у ті скрутні часи заради збереження і відродження української мови та культури в цілому» (Катерина В.); «Необхідно зберігати культурну спадщину України, адже наші майбутні покоління повинні насолоджуватись нею як ми, їхні предки» (Станіслав К.); «Розуміння культури власної країни допомагає у формуванні власної національної ідентичності, а нам як майбутнім морякам, які будуть здійснювати свою професійну діяльність у міжкультурному та багатонаціональному екіпажі, це допоможе у побудові ефективного і толерантного міжкультурного спілкування» (Роман М.).

Під час та після проведення лекцій-візуалізацій, семінарів та круглих столів на заняттях з «Історії та культури України», викладачі відмічали зростання зацікавленості курсантів до освітнього процесу, значний розвиток їхньої вмотивованості до навчання та нових знань, усвідомлення власної ідентичності як українців, розвиток поваги до культури та історії власної держави і народу.

Для забезпечення різнобічної підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, було залучено соціально-гуманітарну дисципліну «Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах», яка сприяла розвитку світогляду курсантів, формувала толерантне сприйняття курсантами світу у всьому його культурному, релігійному та обрядовому різноманітті.

На заняттях з «Етико-релігійної толерантності у міжнародних екіпажах» викладачами було створено особливу позитивну освітню атмосферу, яка сприяла засвоєнню знань на принципах партнерства і рівноправності. Для поглиблення знань майбутніх судноводіїв щодо релігійного феномену загалом, світових релігій, особливостей духовного життя народів світу, моральних цінностей людства, а також розвитку терпимості та емпатійного ставлення до свободи віросповідання будь-якої

людини, на заняттях викладачами було організовано комплекс заходів, а саме: лекції-візуалізації, дискусії, змагання на основі Веб-квесту тощо. Для самостійного навчання курсантам було запропоновано написати есе-роздуми та реферати.

Лекції-візуалізації «Основні гіпотези та теорії виникнення релігій», «Релігійні уявлення Індії, Китаю та Японії», «Становлення релігій: іудаїзм та буддизм», «Основні ідеї християнства», «Особливості віровчення ісламу» було проведено за допомогою таких засобів ІКТ як інтерактивна смарт-дошка, мультимедійний проектор, ноутбук викладача, колонки для відтворення аудіо та відео і відповідного програмного забезпечення Microsoft Power Point, Acrobat Reader DC, відео програвачі MKV Player, KM Player тощо. В основу лекцій-візуалізацій покладено принцип наочності, що сприяло більш ефективному засвоєнню курсантами нової релігійно-культурної інформації, яку було подано за допомогою слайдів, малюнків, схем, діаграм, таблиць тощо. Викладачі коментували інформацію, яку було запропоновано курсантам, відповідали на їхні запитання, які виникали у процесі лекції. Конспектування лекційного матеріалу дозволило майбутнім судноводіям оволодіти опорними знаннями для подальшого самостійного навчання, самостійної підготовки до дискусій, написання рефератів та есе-роздумів. Додатково використовувались фрагменти історичних, художніх та наукових фільмів на релігійну тематику «Світові релігії. Відеоуроки», «Походження релігії», «Вік релігій», «Історія світових релігій» тощо. У кінці кожної лекції-візуалізації проводився міні-тест на виявлення набутого під час лекції прогресу курсантів у знаннях, рівня засвоєння нового матеріалу та ступеня зацікавленості у подальшому вивченні нової інформації щодо світових релігій, їхньої історії розвитку і особливостей спілкування з представниками різних релігій у сучасному світі.

Після того, як майбутні судноводії отримали певний обсяг знань на лекціях-візуалізаціях з «Етико-релігійної толерантності у міжнародних екіпажах», їм було запропоновано список тем до обговорення, серед яких

курсанти обрали ті, які вони вважали цікавими та необхідними. Було проведено дискусії «Релігія як чинник, що об'єднує у мультикультурному екіпажі», «Сучасний світ – калейдоскоп культур та релігій», «Мультикультурність та багатонаціональність екіпажу іноземного судна». До кожної з дискусій курсанти готували тези доповідей у формі презентації Microsoft Power Point, яка містила схеми, діаграми, світлини, таблиці, що наочно демонстрували текст доповіді. Після доповідей курсантів, більшу частину заняття було присвячено дискусії, під час якої майбутні судноводії обговорювали питання сутності та чинників релігії, що об'єднують і роз'єднують людей, який вплив на міжкультурне спілкування членів екіпажу здійснює релігія (більше об'єднує чи роз'єднує тощо), яка роль релігії у міжкультурному спілкуванні, як побудувати стратегію спілкування у мультикультурному екіпажі з його світоглядним, релігійним та обрядовим різноманіттям тощо. Також на дискусії курсанти обговорювали висловлювання відомих людей, прислів'я та приказки різних народів світу, близьких за тематикою до теми дискусії, головним чином релігійної та культурологічної спрямованості. Після проведених дискусій майбутні судноводії погодилися з думкою про те, що кожна людина має право самостійно обирати, у що і кого їй вірити, і ніхто не може відібрати це право; у той же час вибір кожної людини необхідно поважати і ставитись до нього толерантно, не критикуючи і не нав'язуючи власну точку зору.

У доповнення до лекцій-візуалізацій і дискусій, в освітньому процесі морських ЗВО на заняттях з дисципліни «Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах» було організовано змагання команд курсантів на основі Веб-квесту на теми «Релігії світу» і «Релігії України». Змагання проводились у комп'ютерному класі з доступом до мережі Інтернет. Майбутніх судноводіїв було розподілено на команди по 5-6 учасників, таким чином у змаганні брали участь 3 команди, яким одночасно було озвучено завдання і посилання на Інтернет ресурси, якими курсанти повинні були послуговуватись для виконання завдання. Кожен з учасників мав ноутбук з

доступом до мережі Інтернет, тому міг самостійно займатись пошуково-дослідницькою діяльністю, обмінюватись думками та інформацією, що знайшов, з іншими членами команди за допомогою функцій спілкування за допомогою гарнітури, обміну повідомленнями, передачі інформації у файлах на базі освітніх платформ NetClass Pro та Nibelung. На пошук інформації та виконання завдання Веб-квесту майбутнім судноводіям було дано 1 годину, після чого капітани команд оголошували відповідь своїх команд. Виграла та команда, яка першою закінчувала виконання завдання і знаходила правильну відповідь до Веб-квесту. Як зазначали курсанти, які брали участь у таких змаганнях, командний Веб-квест сприяв розвитку їхніх умінь командної роботи, збільшував їхню зацікавленість в освітньому процесі, сприяв умінням пошуку, обробки і систематизації інформації, розвивав їхні творчі здібності у здійсненні пошуково-дослідницької діяльності засобами ІКТ тощо.

У межах реалізації першої педагогічної умови було впроваджено розроблений *елективний курс «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв»*. Цей курс було розраховано на 52 години, 2 модулі «Теорія міжкультурного спілкування» (26 годин) та «Практико-комунікативний складник міжкультурного спілкування» (26 годин): лекції-візуалізації (16 годин), семінарські заняття (12 годин), практичні заняття (12 годин), самостійна робота (12 годин).

Теоретичні засади міжкультурного спілкування вивчались курсантами впродовж першого модулю елективного курсу «Теорія міжкультурного спілкування», який складався з трьох тем: «Поняття та структура міжкультурного спілкування», «Особливості успіху спілкування в міжкультурному середовищі: теорія» і «Мова, культура, поведінка, цінності – калейдоскоп загадок представників різних країн та національностей». Кожній з тем було присвячено блок занять: лекцію-візуалізацію, семінарське і практичне заняття, а також було визначено самостійну роботу для курсантів.

На лекціях-візуалізаціях, семінарських та практичних заняттях спецкурсу активно застосовувались засоби ІКТ, такі як смарт-дошка, мультимедійний проектор, комп'ютери з іншим комп'ютерним апаратним та програмним забезпеченням, комп'ютерні навчальні програми та програмне забезпечення (NetClass Pro, Nibelung, Microsoft Office, Acrobat Reader та інші). Самостійну роботу курсантів було організовано таким чином, щоб вони її виконували, застосовуючи засоби ІКТ (мобільні телефони, планшетні комп'ютери, ноутбуки, мережу Інтернет, Інтернет-ресурси, програмне забезпечення, соцмережі Facebook, мобільні додатки для здійснення зв'язку Skype, Viber, Messenger, WhatsApp).

Лекції-візуалізації були покликані організувати освітній процес таким чином, щоб забезпечити наочність викладеного матеріалу, задіяти не тільки слух, а й зір, адже у результаті активізації образного мислення засвоюється до 65% інформації, у порівнянні з 15% засвоєного матеріалу від прослуховування лекції.

Навчальний матеріал першої лекції-візуалізації «Поняття міжкультурного спілкування у «глобальному суспільстві» було розроблено з метою ознайомлення майбутніх судноводіїв з поняттям та структурою міжкультурного спілкування, його головними поняттями, їх взаємозалежності та співіснування. Курсанти ознайомились зі словником термінів та понять міжкультурного спілкування. Навчальний матеріал щодо високо- та низькоконтекстуальних культур за Е. Холлом, монохромного та поліхромного сприйняття часу різними культурами, теорії культурних змін Г. Хофштеде, теорії культурної грамотності Е. Хірша збагатив знання майбутніх судноводіїв з теорії міжкультурного спілкування, звернувши їхню увагу на складність цього феномену, що у результаті активізувало їхню зацікавленість у поглибленому вивченні спілкування з представниками інших національностей, культур, релігій тощо, а використання інтерактивної смарт-дошки забезпечило збільшення зацікавленості судноводіїв у навчанні.

У кінці лекції у вигляді командного змагання було запропоновано завдання на перевірку якості засвоєння нового лекційного матеріалу: курсантів було розподілено на дві команди, кожна з яких повинна була виконати завдання на смарт-дошці на час. Перемагала та команда, яка показала кращий результат, за першість у виконанні завдання давався бонус на виправлення двох помилок у завданні.

На лекції-візуалізації «Ефективне міжкультурне спілкування: стратегії порозуміння» курсантам показували слайди на смарт-дошці з навчальним матеріалом щодо моделі культури «Айсберг», стратегій та стилів спілкування, способів досягнення порозуміння у міжкультурному спілкуванні, сутності діалогу культур, комунікативної толерантності у мультикультурному екіпажі, особливостей досягнення ефективного міжкультурного спілкування (навички слухати, говорити, спостерігати, терплячість та гнучкість). З метою перевірки здобутих знань на занятті, викладач пропонував виконати завдання «Правильно/Неправильно», в якому необхідно було погодитись або не погодитись з матеріалами лекції. Завдання було відправлене електронним текстовим документом курсантам з комп'ютера викладача на їхні комп'ютери за допомогою програм NetClass Pro або Nibelung. Після того, як курсанти завершили виконання завдань, вони відправляли заповнений електронний текстовий документ викладачеві на комп'ютер, де після перевірки ці документи зберігались.

На лекції-візуалізації «Культура та її символи» курсантів було ознайомлено з поняттям культура, поглядом науковців щодо сутності, взаємозв'язку культури і мови, ролі культури у житті людини, а також вмотивувати курсантів до вивчення цього важливого елементу міжкультурного спілкування.

З метою розвитку знань майбутніх судноводіїв щодо особливостей здійснення міжкультурного спілкування, а також для формування позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до успішного міжкультурного спілкування здійснювалось за допомогою розроблених матеріалів (комунікативних та

інтерактивних вправ) елективного курсу з активним використанням ІКТ на заняттях: смарт-дошка, проектор, комп'ютери з іншим комп'ютерним апаратним та програмним забезпеченням, комп'ютерні навчальні програми (NetClass Pro, Nibelung) тощо.

Збагаченню теоретичних знань міжкультурного спілкування у курсантів і створенню їхньої мотивації до ефективного міжкультурного спілкування сприяли семінарські та практичні заняття першого модулю елективного курсу «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв», а саме:

- круглий стіл «Культурний плюралізм: що це таке та чи існує він насправді?» із залученням до обговорення самостійно виконаних курсантами та представлених в аудиторії презентацій Microsoft Power Point на теми «Міжкультурне спілкування: «своє» та «чуже», «Культура, національність, етнос у ХХІ столітті», «Моя культурна ідентичність у мультикультурному світі», «І свого не цурайтесь, і чужого навчайтесь»;

- дискусія «Міжкультурний діалог: як не втратити власну культурну ідентичність у багатонаціональному та мультикультурному екіпажі?»;

- тренінг «Впевненість, підтримка, довіра»;

- дискусія «Зрив політики расизму або життя у межах «білизни»» (Undermining racism or living within whiteness);

- круглий стіл «Подолання етноцентризму та егоїзму як стратегія гармонізації міжособистісних відносин в багатонаціональному та мультикультурному середовищі екіпажу»;

- дискусія «Культура – стиль життя всього суспільства»;

- командне змагання Веб-квест «Національні та культурні особливості морських держав світу».

Другий етап – практико-зорієнтований – мав за мету сформувати вміння та навички майбутніх судноводіїв спілкуватись англійською мовою в процесі міжкультурного спілкування, обирати адекватні комунікативні стратегії, попереджати конфлікти і комунікативні невдачі під час вирішення

професійних завдань і здійснення міжособистісного спілкування у багатонаціональному та мультикультурному екіпажах, а також стимулювати пізнавальний інтерес майбутніх судноводіїв до здійснення міжкультурного спілкування.

Зокрема, для реалізації такої мети у межах елективного курсу «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв» було проведено лекції-візуалізації, дискусії, майстер-класи, дебати, тренінги, круглий стіл тощо.

Так, другий модуль «Практико-комунікативний складник міжкультурного спілкування» елективного курсу «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв», як і структура першого модулю, складався з трьох тем: «Традиції та культурні особливості народів світу», «Особливості успіху спілкування в міжкультурному середовищі: практика» і «Лінгвістичний аспект міжкультурної підготовки майбутніх судноводіїв». Другий модуль елективного курсу було спрямовано на введення додаткового теоретичного матеріалу, але більш практичної спрямованості, ніж перший модуль. Головною його метою було формування умінь та навичок міжкультурного спілкування майбутніх судноводіїв. Для реалізації мети підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування вивчення кожної з тем елективного курсу здійснювалось на заняттях різних форм навчання: лекція-візуалізація, семінарське і практичне заняття, завдання для самостійної роботи курсантів.

Лекції-візуалізації другого модулю «Культура, традиції, релігії та звичаї країн світу», «Міжкультурна грамотність та креативність», «Мова і культура» було спрямовано на поглиблення знань курсантів з міжкультурного спілкування. Вони збагачували когнітивну сферу майбутніх судноводіїв щодо ролі та значення стереотипів та упередження, якостей характеру як прояву національної культури, професійних якостей представників різних національностей, креативності у міжкультурному спілкуванні, толерантності, емпатії, гнучкості мислення та характеру,

відкритості до нового, нівелювання упередженості, варіативності англійської мови.

Теоретичні знання, отримані на лекціях-візуалізаціях, майбутні судноводії відпрацьовували на практиці під час семінарських та практичних занять, формуючи вміння міжкультурної взаємодії з представниками інших культур та країн, а саме:

- дискусія «Спрямованість «Моя культура найкраща»: як з цим боротись і чи треба?»;
- майстер-клас з подальшою дискусією «Стратегія неконфліктної поведінки»;
- майстер-клас: «Tips for successful cross-cultural communication in multicultural crew»;
- дебати «Головні риси характеру майбутнього судноводія для ефективного міжкультурного діалогу»;
- тренінг «Національні кордони – не перепони для судноводіїв»;
- дискусія «Успішний судноводій – той, кого поважають у міжкультурному екіпажі: як ним стати?»;
- тренінг «Мова – потужний засіб комунікації» («Language as a powerful means of communication»);
- дискусія «Глобальна англійська – це кінець англійській мові?» («Global English is the end to the English language?»);
- круглий стіл «Скільки мов я знаю, стільки разів я людина» (різні мови – фрази вжитку, ввічливості, привітання, прощання тощо).

Семінарські та практичні заняття другого модулю було спрямовано на здобуття майбутніми судноводіями практичних умінь міжкультурного спілкування, тому вони проводились у формі майстер-класів, дискусій, дебатів, тренінгів, круглих столів, які розвивали вміння курсантів знайти необхідну стратегію спілкування, мовленнєві засоби спілкування, проявити культурний та мовленнєвий етикет тощо.

На семінарських та практичних заняттях за допомогою Skype (програмне забезпечення, що дозволяє текстовий, голосовий та відео- зв'язок через Інтернет з комп'ютера або телефона) відбувалось з'єднання у реальному часі з курсантами, які знаходились на той час у морському рейсі на практиці з метою їхньої дистанційної присутності на заняттях, обміну думками з ними. Курсанти, які знаходились в аудиторії, задавали питання курсантам, які були на морській практиці, щоб з'ясувати інформацію, що стосується міжкультурного спілкування: які труднощі у них виникали зі спілкуванням з іншими членами екіпажу, як це впливало на роботу, чи допомагав хтось у налагодженні міжкультурного спілкування між членами екіпажу з різних країн тощо.

У свою чергу, завдання на самостійну роботу першого і другого модулів елективного курсу було організовано таким чином, щоб для їх виконання курсанти активно послуговувались засобами ІКТ: виконати Веб-квест на запропоновану тему, написати реферат, рефлексивне есе (есе-роздум) в електронному варіанті текстового документу (Microsoft Word, Acrobat Reader) або представити його у вигляді презентації Microsoft Power Point тощо.

Перевірка завдань на самостійну роботу курсантів, що знаходились на морській практиці і виконували його дистанційно, здійснювалась за допомогою платформи Moodle, e-mail (електронної пошти), інших засобів зв'язку (Viber, Messenger тощо), на які курсанти надсилали свої виконані роботи в електронному варіанті.

Результатом навчання майбутніх судноводіїв на впровадженому спецкурсі стало засвоєння:

- теоретичних знань щодо поняття, сутності, структури та функцій міжкультурного спілкування;
- словника термінів та понять міжкультурного спілкування;

- особливостей стратегій і тактик для досягнення успіху міжкультурного спілкування у багатонаціональному та мультикультурному екіпажі та поза його меж;

- стратегії гармонізації взаємовідносин у міжкультурному колективі шляхом подолання етноцентризму та егоїзму, культивування у собі толерантного та емпатійного ставлення до тих, хто тебе оточує;

- знань щодо культури, релігій, традицій та звичаїв країн світу;

- сутність стереотипів та упереджень, їхня роль у міжкультурному спілкуванні.

У процесі викладання елективного курсу викладачі сформували та розвили у курсантах такі вміння:

- вміння будувати міжкультурний діалог, з урахуванням національних, релігійних та культурних відмінностей між співрозмовниками;

- вміння запобігати міжкультурним конфліктам шляхом контролю за комунікативними девіаціями;

- вміння обирати правильні і відповідні до ситуації ролі та стратегії міжкультурного спілкування;

- вміння здійснювати міжкультурне спілкування з толерантністю та емпатією, розуміти психологічний стан іншої людини;

- вміння знаходити правильні і доречні мовленнєві засоби англійської мови для здійснення міжкультурного спілкування.

На практико-зорієнтованому етапі було реалізовано другу педагогічну умову *«наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів»*, що була спрямована на стимулювання зацікавленості майбутніх судноводіїв у міжкультурному спілкуванні, в оволодінні ними вміннями і навичками міжкультурного спілкування за допомогою вправи на основі питальника *«Знайомство із собою у міжкультурному спілкуванні»* з подальшими мотиваційними бесідами (*«Здійснювати підтримку»*, *«Культура народу через культуру»*).

особистості»), виконанням вправ («Розуміння себе», «Помічники та перепони», «Міжкультурна допомога»), написанням курсантами рефлексійних есе-роздумів з тем «Як досягти мети спілкування у міжкультурному екіпажі», «Повага та розуміння на борту як складник успіху міжкультурної взаємодії», «Дружна атмосфера в багатонаціональних та мультикультурних екіпажах і шляхи її створення». Розглянемо більш детально вправи та бесіди, які застосовувались для формування мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування.

На початку роботи з мотивування курсантів, їм було запропоновано вправу на основі питальника «Мотивація майбутніх судноводіїв до здобуття знань та вмінь міжкультурного спілкування засобами ІКТ та досвід міжкультурної взаємодії» (Додаток Ж) – список запитань з метою визначення їхньої зацікавленості та пізнавального інтересу до міжкультурного спілкування. На запитання «Чи потрібна підготовка до міжкультурного спілкування майбутнім судноводіям?» 78,3% респондентів дали позитивну відповідь, а 21,7% курсантів відповіли, що не впевнені або не можуть відповісти. На запитання «Чи бажаєте Ви вивчати міжкультурну комунікацію?» – 70% відповіли позитивно, 30% відповіли, що не впевнені, чи потрібна їм така підготовка. На запитання «Чи вважаєте Ви, що знання основ міжкультурної комунікації буде сприяти успіху професійної діяльності?» – 41,6% відповіли позитивно, 25,8% відповіли, що не впевнені, 32,6% відповіли, що їм складно відповісти на це питання.

Після виконання вправи, майбутні судноводії зазначили, що не замислювались над проблемою міжкультурної комунікації та її важливістю, а також виявили зацікавленість до вивчення особливостей спілкування з представниками інших країн та культур.

Під час занять елективного курсу, для формування мотивації та стимулювання зацікавленості майбутніх судноводіїв у міжкультурному спілкуванні використовувались питальники (з подальшим обговоренням),

проводились бесіди, курсантам необхідно було писати рефлексійні есе-роздуми.

Один з таких питальників (з подальшим обговоренням) «Знайомство з собою у міжкультурному спілкуванні» містив такі запитання:

1) Чи приємно Вам спілкуватися з людьми, які обізнані в культурологічній інформації про Вашу країну, її географічне положення, традиції, звичаї, тощо? Чому так або ні?

2) Чи приємніше Вам спілкуватися з людьми, які обізнані в культурологічній інформації про Вашу країну, її географічне положення, традиції, звичаї тощо, ніж з тими, хто не володіє такими знаннями? Чому так або ні?

3) Чи будуть знання людини про інші країни, національні та культурні особливості інших членів екіпажу викликати прихильність співрозмовників до неї? Чому так або ні?

4) Чи захочете Ви спілкуватися з людиною, яка цікавиться вивченням культурних та національних особливостей людей з інших країн, аналізує відмінності між традиціями, звичками з метою покращення якості комунікації? Чому так або ні?

5) Чи захочете Ви спілкуватися з людиною, яка не приховує свого небажання знати хоч якусь культурну інформацію про Ваше культурне походження та ідентичність? Чому так або ні?

6) Чи будете Ви намагатися звести спілкування з такою людиною до мінімуму? Чому так або ні?

7) Чи є скорочення контактів з людиною, небажання звертатися до неї та спілкуватися в цілому загрозою для виконання своїх професійних обов'язків? Чому так або ні?

8) Як Ви вважаєте, чи впливає стан особистих відносин (гарні, нормальні, погані, нейтральні) на процес та результати праці, на якість та швидкість виконання професійних обов'язків? Чому так або ні?

Цей питальник було запропоновано курсантам спочатку для самостійного опрацювання на їхніх комп'ютерах у класі, тобто вони відповідали на запитання у текстовому документі Microsoft Word, могли подумати, окреслити свою позицію, зрозуміти свої відчуття щодо кожного питання та записати свої думки. Це було важливо для того, щоб кожен подумав над питанням та прислухався до своєї власної думки, щоб думки та погляди інших не заважали формувати своє власне бачення проблеми, своє відчуття особливостей міжкультурного спілкування. Якщо у процесі заповнення питальника виникали питання, курсант міг отримати консультацію викладача, обравши режим «Допомога викладача» у програмах NetClass Pro та Nibelung, який полягає у дзвінку викладачу через програму і спілкування за допомогою навушників з мікрофоном, або у режимі чату, обмінюючись з викладачем текстовими повідомленнями.

Після того, як курсанти відповіли на запитання, вони відправляли текстовий файл Microsoft Word або Acrobat Reader за допомогою програм NetClass Pro та Nibelung на комп'ютер викладачу. Це дозволило зберегти дані питальника у цифровому форматі на комп'ютері викладача, що полегшує процес зберігання та обробки даних.

Потім майбутнім судноводіям було запропоновано обговорити їхні думки та позиції з приводу запропонованих питань. Зі слів курсантів, «до цієї справи вони не думали про існування таких важливих моментів, які можуть впливати на спілкування» (Максим Д.), «не замислювалися над деталями міжкультурного спілкування, а особливо над тим, які можуть бути наслідки міжкультурної неграмотності співрозмовників з різних країн та культур» (Борис Н.).

За допомогою такого методу, мотивація формувалася через самоаналіз, через призму розуміння власних відчуттів, коли необхідно поставити себе на місце іншої людини та спробувати зрозуміти її почуття, описати свої власні, і на цій основі в курсантів з'являється розуміння важливості їхньої підготовки до міжкультурного спілкування.

Так, на перше питання «Чи приємно Вам спілкуватися з людьми, які обізнані в культурологічній інформації про Вашу країну, її географічне положення, традиції, звичаї, тощо? Чому так або ні?» курсанти давали такі відповіді: «звичайно приємно, бо відчуваєш зацікавленість в тобі, як в співрозмовнику, адже людина знає твоє, можна сказати, культурне походження, країну, де ти народився» (Павло Ю.); «так, факт того, що співрозмовник знає про мою країну та культуру мені подобається, і я відчуваю, що це стимулює мене до більш доброзичливого ставлення до мого співрозмовника» (Руслан П.); «до цього запитання я ніколи не замислювався над цим, тому мені потрібен час на аргументацію, але перша моя думка – так, мені було б приємно, якби співрозмовник приділяв свою увагу культурологічним питанням, а особливо тим, які мають відношення до моєї країни та культури» (Микола Р.), «приємно, на мою думку, культурна обізнаність є проявом поваги до співрозмовника» (Іван К.).

Друге запитання «Чи приємніше Вам спілкуватися з людьми, які обізнані в культурологічній інформації про Вашу країну, її географічне положення, традиції, звичаї тощо, ніж з тими, хто не володіє такими знаннями? Чому так або ні?» викликало більшу зацікавленість і бажання поділитися своєю думкою, що потім переросло в дискусію, в ході якої курсанти обмінювались власними думками та аргументували їх. Найцікавішими думками були: «звичайно, що більше мені подобається людина, яка проявляє зацікавленість у інформації про мою країну, бо це моє рідне» (Артем Т.); «мені було б цікаво поспілкуватись з іноземцем, який знає різну інформацію про мою країну, і не плутає Україну з Уругваєм, бо це дуже неприємно» (Андрій Т.); «а я вважаю, що спілкуватись людиною необхідно ввічливо і толерантно, незалежно від того, чи знає вона культуру та історію твоєї держави, або її місцезнаходження, бо є людські цінності, які вище за все; проте можу погодитись з тим, що було б приємніше поспілкуватись з тим, хто обізнаний у твоєму культурному походженні, і особливо почути їхню думку з цього приводу» (Євген С.).

Після цієї вправи, за висловлюваннями курсантів, в них з'явилася «зацікавленість в інформації міжкультурного змісту», «бажання отримувати більше міжкультурних знань», «інтерес у досягненні успіху комунікації з іншими людьми», «бажання навчитися вибудовувати міжкультурний діалог та знаходити правильні стратегії спілкування з представниками інших культур», «бажання розуміти емоції та настрої інших».

З метою формування мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування та підтримки її на високому рівні для досягнення успіху у навчанні та здійснення ефективного міжкультурного спілкування у реальних ситуаціях, проводились бесіди на теми «Здійснювати підтримку» і «Культура народу через культуру особистості».

У процесі бесіди «Здійснювати підтримку», майбутнім судноводіям необхідно було знаходити певну інформацію у мережі Інтернет для формулювання аргументації власної думки. Курсанти у ході бесіди намагались відповісти на запитання «Чи можу я здійснювати моральну підтримку людини у процесі спілкування?», «Чи розумію я необхідність цього?», «Як зрозуміти, що комусь потрібна підтримка?», «Як зрозуміти, що тобі здійснюють підтримку, а не лізуть у твої справи?». Ця бесіда вмотивувала курсантів до емпатійного ставлення до інших людей, розуміння їхнього внутрішнього світу і психоемоційного стану, що є важливим в умовах праці в багатонаціональному та мультикультурному екіпажі та «щільного», обмеженого простору судна.

Бесіда «Культура народу через культуру особистості» мала на меті мотивування майбутніх судноводіїв до вивчення культури народів світу, культури як основного поняття міжкультурного спілкування, як глобальної цінності людства. Однією з головних тем у контексті бесіди було не втрачати мотивацію до вивчення власної культури, адже людина без історичного і культурного «коріння» не має власної ідентичності, не сприймає себе як частину світової культури, не відчуває спорідненості з народом та землею цього народу.

Мотиваційні бесіди «Здійснювати підтримку» і «Культура народу через культуру особистості» спонукали курсантів до написання рефлексивних есе-роздумів, близьких до тематики проведених бесід, а також на теми «Як досягти мети спілкування у міжкультурному екіпажі», «Повага та розуміння на борту як складник успіху міжкультурної взаємодії», «Дружна атмосфера в багатонаціональних та мультикультурних екіпажах та шляхи її створення». Для виконання завдання необхідно було здійснити аналіз наукової та довідникової літератури, у своїх есе зробити посилання на думки та висловлювання відомих людей з приводу підтримки та культури особистості як дзеркала культури народу, висловити власні думки, ідеї, роздуми. Написані рефлексійні есе курсанти представляли у класі у вигляді Power Point презентацій або текстових документів Microsoft Word або Acrobat Reader, з демонстрацією ілюстрацій, цитувань відомих людей на смарт-дошці, а також аргументацію відомих людей, дослідників, мислителів у формі аудіо-записів або відео-інтерв'ю.

Розглянемо більш детально вправи «Розуміння себе», «Помічники та перепони», «Міжкультурна допомога», які було запропоновано курсантам у межах реалізації другої педагогічної умови.

Вправа «Розуміння себе».

Мета вправи: простимулювати мотивацію майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування.

Хід вправи: Викладач об'єднував курсантів у 3 групи, кожній з яких необхідно було за 3 хвилини написати риси характеру людини, як-от:

1 група - риси характеру співрозмовника, які необхідні для успіху міжкультурного спілкування;

2 група - від яких рис характеру необхідно позбутись для успішної міжособистісної взаємодії у міжкультурному середовищі;

3 група - ті риси, яких не вистачає кожному з курсантів, які б вони хотіли мати для здійснення ефективного міжкультурного спілкування на іноземному судні.

Кожна група оголошувала свій список, інші курсанти долучались до дискусії щодо їхнього вибору, задавали додаткові уточнюючі запитання, висловлювали свої думки та аргументи на захист своїх поглядів. Необхідними рисами характеру для успішності міжкультурного діалогу курсанти назвали: толерантне відношення одне до одного; розуміння співрозмовника, ввічливість, стриманість, спокійна поведінка, привітність, доброзичливість, відкритість, дружелюбність, готовність прийти на допомогу, ініціативність, творче ставлення до спілкування, повага, взаємодовіра та взаємовиручка. А от рисами, яких необхідно позбавлятися, були визначені такі: прояви злості по відношенню до інших, різкий та істеричний тон спілкування, невдоволення та прилюдний прояв невдоволення, зневага, байдужість та черствість до інших, бажання проявляти зневагу та робити іншим зауваження тощо.

Ця вправа сприяла розумінню власних внутрішніх мотивів, постановці самоцілі, визначенні мети своєї діяльності та комунікації, а також була доцільна для розуміння курсантів, над якими рисами необхідно попрацювати для позитивного результату міжкультурного спілкування.

Вправа «Помічники та перепони».

Мета вправи: розвиток пізнавального інтересу у курсантів до вивчення нового у міжкультурному спілкуванні.

Хід вправи: Курсанти об'єднуються в пари, кожна пара отримує від викладача завдання обговорити і записати речі-«помічники» (пари курсантів «Альфа») або речі-«перепони» (пари курсантів «Бета») у міжкультурному спілкуванні з представниками різних культур та етносів. Після роботи в парі, викладач об'єднує пари «Альфа» в одну групу та пари «Бета» у другу групу. На цьому етапі учасники впродовж 5 хвилин кожної з новосформованих груп обмінюються думками між собою. Після цього проводиться дискусія між групами «Альфа» та «Бета», курсанти задають одне одному більш детальні питання, просять аргументувати свої відповіді.

Ця вправа, на нашу думку, сприяла формуванню обізнаності майбутніх судноводіїв з тими чинниками, які позитивно та негативно впливають на процес міжкультурного спілкування. Як визначили курсанти, «така вправа дозволить оминати негативні чинники, щоб нівелювати конфліктні ситуації на борту іноземного судна» (Павло У.), «для забезпечення успіху міжкультурного спілкування необхідно пам'ятати про речі-«помічники», такі як знання національно-культурних особливостей, іноземної мови, вміння обирати стиль та стратегію спілкування тощо» (Едвард Р.).

Вправа «Міжкультурна допомога».

Мета вправи: подолання комунікативних бар'єрів, створення позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування.

Хід вправи: кожен з курсантів по черзі називав складнощі, з якими він стикався у процесі міжкультурного спілкування, або, якщо він/вона ще не були учасниками міжкультурного спілкування, то наводили приклади на їхню думку складних ситуацій міжкультурної взаємодії. Потім інші курсанти намагалися пояснити, в чому, на їхню думку, були комунікативні помилки, як їх можна було виправити чи не допустити.

З впровадженням в освітній процес підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ мотиваційних питальників, вправ, бесід, дискусій, рефлексійних есе, мотивація курсантів до навчання та здійснення успішного міжкультурного спілкування зросла, надалі відмічалась активізація активності курсантів на практичних та семінарських заняттях, у самостійній роботі над есе, рефератами тощо.

Третій етап – практико-конструктивний – передбачав активізацію вмінь майбутніх судноводіїв здійснювати міжкультурне спілкування шляхом вибору певного стилю комунікативної поведінки, стимулювання прояву доброзичливості й толерантності у спілкуванні з представниками різних етносів і культур, формування здатності курсантів до адекватної самокритики та самооцінки комунікативної поведінки в процесі міжкультурного спілкування. Було реалізовано третю педагогічну умову

«активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу», що було здійснено засобом педагогічної фасилітації усіх викладачів соціально-гуманітарних і практико-зорієнтованих дисциплін, які були задіяні до формувального етапу експерименту шляхом організації та проведення бесід, дискусій, дебатів, індивідуальних і групових консультацій, а також надання ними допомоги майбутнім судноводіям в аудиторній, дистанційній та самостійній роботі.

Фасилітаційна діяльність викладачів полягала у створенні особливого мікроклімату доброзичливості в процесі навчання, розвитку особистості курсантів, побудові діалогу між ними та викладачами, навчанні на принципах партнерства та рівноправності, що сприяло усталеній мотивації курсантів, кращому засвоєнню ними знань, виробленню навичок і вмінь міжкультурного спілкування. У межах елективного курсу «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв» курсанти писали рефлексійні есе у вигляді презентацій Microsoft Power Point «Мої слабкі та сильні сторони в міжкультурному спілкуванні», «Чи знаю я, що таке емпатія і як її культивувати?», «Толерантність – вроджена чи набута риса?». Було проведено бесіди («Раціональне та емоційне», «Культурні «мости» в міжкультурному спілкуванні», «Дебати або діалог», «Гнучкість мислення» тощо) та застосовано вправи («Раціональне, емоційне та інтуїтивне», «Що б Ви зробили?», «Як би я це сказав?», «Побудова культурних мостів у спілкуванні», «Ти мене слухаєш?», «Хтось мене чує?», «Моє правило – твоє правило», «Культура як підприємство», «Командне спілкування»), метод «Підведення підсумків» тощо.

Активізація ролі викладачів-фасилітаторів є дуже важливою для досягнення майбутніми судноводіями позитивних результатів підготовки до міжкультурного спілкування: викладачі формували необхідні уміння та навички майбутніх судноводіїв для здійснення ними професійних завдань; викладачі зацікавлювали курсантів у навчанні, науково-дослідній роботі, організовували аудиторну та позааудиторну роботу курсантів, а також

радили майбутнім судноводіям, як і чого необхідно вчитись самим протягом всього життя.

Опишемо більш детально процес реалізації третьої педагогічної умови *«активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу»*.

В умовах навчання у морських закладах вищої освіти нерідким є явище, коли курсанти, починаючи з 2 курсу навчання, влітку між навчальними курсами проходять морську практику на суднах, і нерідко ця практика продовжується довше, ніж літні канікули. В таких випадках курсанти навчались дистанційно та самостійно за допомогою пошуку інформації в Інтернеті, так і завдяки активній співпраці з викладачами, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні технології дистанційно, наприклад: Moodle (модульне об'єктно-зорієнтоване динамічне освітнє середовище, яке створюється), в якому викладачі розміщували матеріали з різних дисциплін для дистанційного навчання курсантів, коли вони знаходились в морських рейсах на практиці, а також програми Skype, Messenger, Viber, WhatsApp та інші сучасні програми для зв'язку з викладачами он-лайн та обміну повідомленнями з метою отримання консультацій або інструкцій, а також, щоб поставити запитання викладачам з приводу навчального матеріалу тощо.

Особливо важливою роль викладача виявилась у процесі формування особистісних якостей майбутніх судноводіїв, необхідних для здійснення успішного міжкультурного спілкування, як-от: здатність до емпатії, гнучкість, дружелюбність, уважність, врівноваженість, вміння працювати в команді, прагнення до розвитку, почуття гумору, справедливість, неконфліктність, спостережливість, толерантність, ввічливість, повага, здатність до порозуміння за допомогою низки вправ. Розглянемо їх більш детально.

Вправа «Раціональне, емоційне та інтуїтивне» (на основі [52, с. 23]).

Мета вправи: розвиток комунікативних навичок, формування й розвиток особистісних якостей майбутніх судноводіїв для досягнення успіху міжкультурного спілкування.

Хід вправи:

Викладач пояснює курсантам, що комунікативні стилі поведінки можна умовно розділити на раціональний, емоційний та інтуїтивний стиль. Викладач з присутніх курсантів формує невеликі групи з 3-4 осіб. Кожній групі пропонується на аркуші паперу намалювати трикутник, вершини якого будуть мати назви «Раціональне», «Емоційне» та «Інтуїтивне». Викладач пропонує курсантам подумати, як би вони визначили свій комунікативний стиль в межах цього трикутника (у вершині з назвами «Раціональне», «Емоційне» та «Інтуїтивне» або в якійсь точці між вершинами, якщо курсант відчуває, що його стиль спілкування об'єднує два з запропонованих стилі) та відзначити крапкою ту область, яка позначає той стиль комунікації, за якого курсант відчуватиме себе комфортно у міжкультурному спілкуванні. Викладач зауважує, що курсанти повинні подумати, яка з позицій у цьому умовному трикутнику сприяє налагодженню міжкультурного контакту. Після того, як кожен курсант визначився з своїм «комфортним» стилем комунікації, у групі відбувається обговорення обраних кожним з членів групи позицій у трикутнику з вершинами «Раціональне», «Емоційне» та «Інтуїтивне». Курсанти обмінюються думками щодо переваг та недоліків кожного з запропонованих стилів комунікації, щодо того, яка з позицій найбільш «комфортна», яка робить людину більш вразливою у міжкультурному спілкуванні, яка створює найбільш продуктивний ґрунт для побудови успішної міжкультурної взаємодії.

Так, Ігор М. зауважив, що «у міжкультурному спілкуванні я завжди намагаюся підходити до співрозмовника зі сторони «Раціонального», проте визнаю, що «Інтуїтивне» теж грає позитивну роль у досягненні порозуміння». У той же час, Марина Д. обрала свій стиль спілкування з

представниками різних етносів та культур між «Раціональним» та «Емоційним», стверджуючи, що «людина – істота емоційна, тому не можна не брати до уваги емоції у спілкуванні; однак, у міжкультурному діалозі емоції повинні бути позитивними, а співрозмовники ввічливими та поважати одне одного».

Вправа «Що б Ви зробили?» (на основі [52, с. 31]).

Мета вправи: розвиток особистості курсантів, їхніх особистих якостей, таких як терпимості до переконань та поведінки інших, розуміння, терплячості не нарікати на обставини або дії інших людей.

Хід вправи:

Кожен з майбутніх судноводіїв в аудиторії отримує від викладача на паперовій картці одну з чотирьох описаних неприємних ситуацій, у якій необхідно без підказок обрати певну стратегію дій з метою вирішити ситуацію успішно для себе і не образити інших учасників.

Наприклад, картка № 1. Ви проходите практику на пасажирському судні у якості палубного кадета. Ви приходите до пральні на судні і добросовісно чекаєте своєї черги попрацювати свої речі. Проте, майже кожного разу, коли підходить ваша черга використовувати пральну машину, один і той самий член екіпажу заявляє вам, що він займав чергу перед вами. Що ви будете робити?

Картка № 2. Ви є третім помічником капітана на судні. Час від часу, коли ви знаходитесь на містку, другий помічник капітана вириває декілька сторінок з вашого особистого блокноту, бо йому треба листок, щоб щось на ньому записати, і не питає вас дозволу про це. Ви довго терпіли, проте емоції вже починають вами керувати. Що ви будете робити?

Картка № 3. Ви є третім помічником капітана на пасажирському судні. Ви зайшли до ресторану на обід, замовили офіціанту курку з салатом, проте офіціанта відволік у цей момент його колега, і він приніс вам рибу з картоплею, яку ви не їсте. Що ви будете робити?

Картка № 4. Ви є капітаном пасажирського судна. Ваш другий помічник поскаржився вам, що третій помічник, який недавно приїхав на судно виконувати свої обов'язки, постійно запізнюється на свою вахту на навігаційному містку. Що ви будете робити?

На виконання цього завдання надається 5 хвилин; у цей час курсанти записують ситуацію та власний варіант її вирішення у свої зошити. Наступним етапом вправи є об'єднання у групи з чотирьох осіб курсантів з різними ситуаціями. Кожен з учасників групи має 2 хвилини на те, щоб пояснити колегам у групі своє завдання на картці та власний погляд на його рішення. Далі, групі дається 5 хвилин на обговорення того, чи правильне рішення було прийнято, чи проявив їхній колега терплячість та розуміння, або навпаки не зміг зберегти дружні стосунки через невдало обрану стратегію або стиль поведінки тощо. Після того, як усі чотири ситуації та їх рішення було проаналізовано у групах, відбувається загальне обговорення запропонованих ситуацій та особистих якостей майбутніх судноводіїв, які їм необхідно в собі розвивати для успіху міжкультурного спілкування.

Вправа «Як би я це сказав?» (на основі [52, с. 35]).

Мета вправи: подолати комунікативні бар'єри, які виникають у процесі міжкультурного спілкування, сформувати та виховати такі особисті якості як гнучкість, критичне мислення, адаптивність до ситуації.

Хід вправи:

Викладач формує групи з курсантів по 4-5 осіб. Кожній групі видається два набори карток: в одному наборі на кожній картці вже написано посаду, яку особа «займає» на судні, інший набір карток містить завдання для висловлювання (зробити зауваження, зробити комплімент, подякувати, привітати тощо). Кожен курсант з групи навмання обирає одну картку з посадою та одну картку з завданням для висловлювання, на власному аркуші паперу за 30-60 секунд робить короткий нарис свого висловлювання, а також власної невербальної поведінки. Потім, за допомогою рольової гри курсант з колегою обіграє цю ситуацію, продемонструвавши свою адаптивність до

ситуації та здатність мислити критично. Вправу можна було ускладнити, надаючи групі третій набір карток з національностями, та четвертий набір карток з обставинами, за яких необхідно висловити повідомлення.

Під час виконання цієї вправи, майбутні судноводії доходили висновку, що навіть за умови простого завдання для висловлювання, необхідно врахувати багато чинників, таких як: власна посада, посада людини, з якою спілкуєшся, саме висловлювання, вік, стать, настрій іншої людини та її здатність адекватно сприйняти це висловлювання у певний момент. Так Борис. Т. впевнений, що такі вправи допомагають підготуватись до міжкультурного спілкування, виховати у собі такі якості як терплячість, повагу до іншої людини та її зайнятості, розуміння до певних обставин або дій людини. Віктор П. після вправи «Як би я це сказав?» висловив таку думку: «Дуже важливо розуміти, що для того, щоб порозуміння між людьми відбулось, необхідно врахувати безліч характеристик тої ситуації, у якій ти знаходишся і здійснюєш спілкування з людиною іншого етносу. Тепер я розумію, як важливо вміти адаптуватись до ситуації».

Вправа «Побудова культурних мостів у спілкуванні» (на основі [52, с. 51]).

Мета вправи: сформувати вміння визначати бар'єри у міжкультурному спілкуванні, знаходити культурні розбіжності між комунікантами і на основі цього обрати необхідний стиль спілкування; допомогти курсантам набути умінь долати у спілкуванні перешкоди на міжкультурному ґрунті.

Хід вправи:

Викладач оголошує мету вправи, об'єднує курсантів у групи з 4-6 осіб. Кожній групі видається картка з певною ситуацією міжкультурного спілкування для обговорення.

Наприклад, картка № 1: Ви німець, працюєте в міжнародному екіпажі, проте більшість членів екіпажу є вихідцями з Бельгії, Іспанії та Франції. Ви розпочинаєте свій робочий день о 08:00 і закінчуєте щодня о 17:00. Кілька

членів екіпажу (з Іспанії та Франції) «блукають» після 08:00, п'ють каву, обмінюються думками або подіями на судні, і не спішать приступати до виконання своїх обов'язків. Ці члени екіпажу регулярно запізнюються і не вітаються вранці. Ви не поважаєте відсутність їхньої пунктуальності і не розумієте, як разом з ними виконувати різні завдання

Картка № 2. Ви родом з Італії, працюєте на американському пасажирському судні з багатонаціональним та мультикультурним екіпажем. Ваш сусід по каюті родом з Англії. Ви хочете запросити інших членів екіпажу відвідати вас у вашій каюті. Ваш сусід не схвалює відвідувачів і не здається зацікавленим у налагодженні близької дружби ані з вами, ані з вашими друзями. Вам цікаво, як ви вирішите цю ситуацію і як вам бути протягом усього контракту.

Групи оговорюють ситуацію, визначають культурні бар'єри у міжкультурному спілкуванні, з якими зустрілися комуніканти, шляхи вирішення конфлікту, який стиль спілкування та стратегію краще обрати та які риси характеру й особистісні якості комунікантів сприятимуть толерантному вирішенню проблеми та досягненню порозуміння.

Потім кожна група обирає одного зі своїх учасників для того, щоб він поділився думками і пропозиціями своєї групи щодо шляхів вирішення ситуації міжкультурного спілкування з іншими групами у загальному обговоренні. Курсанти роблять загальні висновки з кожної запропонованої ситуації міжкультурного спілкування, як-от: необхідно враховувати культурні та національні особливості представників різних етносів та культур для досягнення успіху спілкування, важливим для кожного курсанта є розвиток їхньої здатності до контролю власних емоцій, виховання ввічливості та поваги до «інакшості» людей з різних країн.

Після виконання вправи майбутні судноводії ділилися своїми враженнями щодо запропонованих їм завдань: Катерина В. впевнена, що обговорення ситуацій міжкультурного спілкування засвідчило про те, що «надавання переваги одній чи іншій культурі, або яскраво виражені

культурні вподобання, можуть серйозно перешкоджати толерантності та емпатії у міжкультурному спілкуванні. На борту судна усі національності мають рівні права та обов'язки, незалежно від раси, кольору шкіри, релігійних вподобань, тощо. Звичайно, у кожного етносу є певні «правила» поведінки, які ними сприймаються як належне, проте емпатія допомагає нам побудувати дружні і толерантні взаємовідносини на основі загальнолюдських цінностей, таких як доброта, взаємодопомога та повага до іншого».

Вправа «Ти мене слухаєш?» (на основі [52, с. 55]).

Мета вправи: формування толерантності, розвиток здатності до емпатії та ввічливості; формування розуміння того, що існує різниця між тим, що було сказано, і тим, що ми почули; формування розуміння того, що власні інтерпретації слухача можуть змінити зміст повідомлення спікера.

Хід вправи:

Викладач роздає кожному з курсантів картку з «Культурними підказками». Потім курсанти об'єднуються у групи з 2-4 осіб. У кожній картці написано певне ствердження, яке курсантам необхідно продовжити, враховуючи міжкультурне різноманіття етносів та культур світу, і розказати своєму співрозмовнику (2 хвилини на підготовку і 2 хвилини на доповідь).

Наприклад, картка № 1: Приклад «сімейної поведінки», характерний для вашої культури або етнічної приналежності.

Картка № 2. Культурний підхід до категорії часу.

Картка № 3. Поведінка, яка може бути «неправильно інтерпретована» особами, які «належать» до іншої культури.

У групі один з курсантів говорить першим, поки другий (або інші) слухає. Доповідач використовує картку «Культурні підказки» як керівництво для двоххвилинної «культурної розмови». Слухач потім розповідає, що саме на його власну думку, мав на увазі доповідач, коли розповідав про свою культуру. Доповідач та слухач обговорюють, наскільки точним був слухач у своїй інтерпретації того, що сказав доповідач. Викладач просить доповідача та слухача обмінятися ролями та повторити той же монолог доповідача.

Наступним етапом є групове обговорення таких питань, як-от:

1. Що було найлегше для слухача запам'ятати: факти, події або почуття? Чому?
2. Які почуття у вас були, коли ви розповідали про свою культуру? Які почуття у вас були, коли ви повторювали доповідь свого колеги?
3. Чи щось здивувало вас під час виконання цієї вправи? Розкажіть, що саме.
4. Який вплив ця вправа має на підготовку майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування?

На наш погляд, ця вправа була корисною для майбутніх судноводіїв іноземних суден, адже у спілкуванні часто виникають ситуації непорозуміння між учасниками міжкультурного діалогу не тільки через міжкультурні відмінності, а ще й з причини, що існує різниця між тим, що було сказано, і тим, що інша людина почула і зрозуміла. Так, курсант Дмитро Г. розповів, що йому було складно обмінятися ролями з доповідачем і у деталях передати його доповідь через те, що він інакше зрозумів зміст доповіді. Проте він зробив висновок, що для успіху міжкультурного спілкування необхідно вміти слухати, задавати уточнюючі питання, ставити себе на місце іншої людини, щоб кращу її зрозуміти, і розвивати у собі такі особистісні якості як терпимість, спостережливість, гнучкість та неконфліктність.

Вправа «Хтось мене чує?» (на основі [52, с. 61]).

Мета вправи: визначити, як такі чинники, як-от напористість, переконлива аргументація та надання переваги дебатам, можуть впливати на атмосферу та продуктивність у команді; надати можливість курсантам усвідомити вплив культури на взаємодію людей в багатонаціональному та мультикультурному екіпажі; надати уявлення про те, як на дискусію може вплинути активна участь кількох її учасників.

Хід вправи:

Викладач організовує роботу у групі з 10-15 курсантів. Викладач озвучує певне питання або ідею, яке започаткує жваву дискусію, наприклад:

«Чи слід надавати додатковий вихідний тому члену екіпажу, який отримав гарні відгуки від пасажирів, за умови, що його роботу будуть виконувати інші?», «Чи слід надавати вихідний тим членам екіпажу, які святкують релігійне свято, за умови, що їхню роботу будуть виконувати інші?» тощо. Курсанти висловлюють тільки одну свою думку або пропонують один варіант вирішення такої пропозиції по черзі, при цьому ніхто його не перебиває. Якщо у курсантів немає що запропонувати у вигляді рішення, він просто говорить «Я - пас». Обговорення ідеї відбувається «по колу» до тих пір, поки кожен курсант висловить усі свої думки.

Вправа «Моє правило – твоє правило».

Мета вправи: розвиток комунікативних здібностей курсантів, формування в них таких особистісних якостей, як повага, дружелюбність, гнучкість, толерантність і уважність.

Хід вправи:

Курсанти об'єднуються у пари для виконання завдання. Кожному з курсантів викладач видає картку з назвою країни походження (Греція, Індонезія, Італія, Китай, США, Україна, Філіппіни, Франція, Японія тощо) і курсанти в групі по черзі називають правила (особливості, звичаї, традиції тощо) тої країни, картку з якою вони отримали. У ході виконання вправи курсанти задають одне одному уточнюючі питання, надають додаткову інформацію про національно-культурні особливості країн, порівнюють традиції, звичаї, правила тощо різних країн.

Як зазначили курсанти, «вправа сприяла розвитку наших комунікативних навичок міжкультурного спілкування» (Вадим Р.), «завдання виявилось корисним для виховання в нас поваги одне до одного, уважності до деталей, дружелюбності, взаємоввічливості та взаємодопомоги у процесі виконання завдання «Моє правило – твоє правило» (Євген М.).

Вправа «Культура як підприємство» (на основі [48, с.7]).

Мета вправи: розвиток комунікативних умінь та особистісних якостей курсантів, необхідних для успіху міжкультурного спілкування.

Хід вправи:

Викладач пропонує курсантам список рис, які могли б характеризувати політику певної судноплавної компанії та її персоналу (орієнтується на персонал, фокусується на ризик, фокусується на результат, орієнтується на якість, орієнтується на команду, орієнтується на виконанні завдання, індивідуалізм, фокусується на діяльності тощо). В парах курсантам необхідно обговорити запропоновані риси та вирішити, які з них сприяють досягненню успіху компанії та формуванню дружнього клімату у багатонаціональному на мультикультурному екіпажі. В допомогу курсантам викладачем було запропоновано такі важливі поняття, як «Лідерство», «Прийняття рішень», «Інформація», «Спілкування», «Взаємовідносини», «Час», «Якість», «Клієнти/Пасажири», «Співробітництво».

Курсантам потрібно було обрати ті риси компанії, які сприяють (або не сприяють) її успішній діяльності у бізнесі та налагодженні в компанії міжкультурного спілкування представників різних культур та етносів, а також обґрунтувати свій вибір. Курсанти, які вже проходили плавальну практику на іноземних судах, ділилися своїм досвідом зі своїми колегами, надаючи ґрунтовну аргументацію своїх стверджень.

Вправа «Командне спілкування» (на основі [52, с. 93-94]).

Мета вправи: навчити курсантів роботі у команді (контролюючи власні емоції та проявляючи позитивні якості особистості, такі як гнучкість, врівноваженість, неконфліктність та ін.) і на практиці розрізняти стилі комунікації у міжкультурному спілкуванні.

Хід вправи:

Викладач об'єднує курсантів у групи з 4-6 осіб та дає завдання за 30 хвилин зробити невелику доповідь на довільну тему, пов'язану з міжкультурним спілкуванням, за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (телефон, інтернет, комп'ютер та ін.).

Один курсант з групи виконує інше завдання: йому необхідно слідкувати за тим, як відбувається взаємодія у групі, який стиль або

комбінацію стилів використовує кожен курсант під час виконання основного завдання, та записати їх на бланку, який викладач їм видає. На бланку зазначено такі стилі: прямий та непрямий, низькоконтекстуальний та висококонтекстуальний, швидкий та повільний темп, формальний та неформальний. Після того, як курсанти підготували свої доповіді, курсант-спостерігач розповідає, які стилі комунікації домінували в групі, які особистісні якості майбутніх судноводіїв допомагали та заважали виконати завдання викладача, та до якого результату привів обраний курсантами стиль спілкування.

Для формування та розвитку здатності майбутніх судноводіїв до саморефлексії під час та після ситуації міжкультурного спілкування, застосовувався метод «Підведення підсумків» (від англ. «debriefing») після кожної вправи елективного курсу, спрямованої на формування знань та навичок міжкультурного спілкування, а також тих вправ та завдань, метою яких було виховання толерантного та ввічливого співрозмовника. «Підведення підсумків» відбувалось за допомогою запитань, які могли поставити викладачі курсантам, курсанти між собою, та курсанти викладачам, щоб оцінити правильність своїх думок, а також дізнатись думку більш дорослої та досвідченої людини.

Приведемо кілька прикладів запитань, роздуми над якими, відповіді та аргументація яких сприяли формуванню саморефлексії у майбутніх судноводіїв:

- 1) А чи все я зробив правильно під час спілкування? Чому так або ні? Що саме мені вдалось, а над чим необхідно попрацювати?
- 2) Чи можна було зробити краще? Чому так або ні?
- 3) Чи хотів би я, щоб по відношенню до мене повелися таким чином, як я діяв тільки що? Чому так або ні?
- 4) Чи хотів би я, щоб у спілкуванні зі мною моїм співрозмовником обирались такі мовленнєві засоби, як обираю я під час спілкування? Чому так або ні?

5) Чи хотів би я більш толерантного і співчутливого ставлення до себе, ніж демонструю я? Чому так або ні?

6) Чи вмію я справлятися зі своїми емоціями, регулювати свою поведінку? Чи вдається мені це? Як часто? Чому так або ні?

7) Якою б я хотів бачити поведінку та емоції мого співрозмовника в процесі міжкультурної взаємодії?

8) Чи намагаюсь я почути співрозмовника? Чи хочу я, щоб почули мене? Чи роблю я все, для того щоб зрозуміти іншу людину та щоб вона зрозуміла мене? Чому так або ні?

9) Від чого залежить успіх комунікації в цьому конкретному випадку? Чи мій внесок в успіх комунікації є достатнім? Чому так або ні?

Майбутні судноводії із зацікавленістю виконували вправи на саморефлексійне «Підведення підсумків» їхньої діяльності після виконання вправ на розвиток мотиваційно-когнітивного, діяльнісно-креативного та особистісно-рефлексивного компонентів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, адже за їхніми власними поясненнями такий вид діяльності дозволяє мати кращий результат від означеної діяльності: «проговорюючи власну думку, ти її краще усвідомлюєш, тобто чуєш начебто зі сторони, можеш ще раз обдумати і вирішити, чи це твоя остаточна думка, чи впевнений ти у ній» (Михайло Б.); «чуючи іншого – розумієш його краще, тому слухати думку інших людей дуже корисно» (Роман Б.); «такий вид діяльності дає змогу дійти висновків, подумки зупинитись на вправі ще раз, проаналізувати її та свої дії, а не просто зробити вправу і забути про неї» (Андрій Т.); «підведення підсумків дозволяє мені краще засвоїти матеріал після його обговорення, це позитивно впливає на мою здатність запам'ятовувати» (Артур Р.); «почути думки своїх одногрупників є корисним для розуміння їхньої направленості та ходу думок, а головне відчуттів, бо це вчить нас толерантному поводженню з іншими людьми, повазі до відчуттів та думок інших людей» (Олексій Н.); «мені це дозволяє порівняти свої власні думки з думками одногрупників та

однокурсників, зрозуміти, чи на правильному шляху я знаходжусь та як реагують мої однолітки на проблему емпатії та толерантності в міжкультурній взаємодії її» (Ігор Л.); «питання на саморефлексію та підведення підсумків власне для мене – варіант зворотного зв'язку з викладачем, коли я можу висловитись сам, послухати інших, спитати викладача про правильність моїх думок та вчинків, обраних стратегій та правильність моїх висловлювань англійською мовою» (Володимир Д.).

Викладачами соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін проводились бесіди «Раціональне та емоційне», «Культурні «мости» в міжкультурному спілкуванні», «Дебати або діалог», «Гнучкість мислення». Метою бесіди «Раціональне та емоційне» було спрямувати майбутніх судноводіїв «на сторону» раціонального ставлення до ситуацій міжкультурної взаємодії і заохотити їх контролювати власні емоції, враховуючи наслідки занадто емоційних реакцій у процесі міжкультурного спілкування; бесіда «Культурні «мости» в міжкультурному спілкуванні» сприяла формуванню зацікавленості майбутніх судноводіїв до пошуку спільних культурних особливостей між національностями, а також було звернено увагу на те, що світова культурна спадщина об'єднує людей з різних точок нашого світу; бесіда «Дебати або діалог» була спрямована на розуміння необхідності знайти порозуміння у міжкультурному спілкуванні, вмотивувала курсантів до нівелювання упередженого ставлення до інших та розвитку тих рис характеру, які необхідні для успіху міжкультурного спілкування, а саме толерантність, дружність, взаємодопомога, здатність до розуміння інших та інших; бесіда «Гнучкість мислення» була доцільною для обговорення цінності здатності майбутніх судноводіїв до гнучкості мислення у процесі міжкультурного спілкування на борту іноземного судна з багатонаціональним та мультикультурним екіпажем. Гнучкість мислення попереджує швидкі негативні судження щодо інших людей, робить людей більш відкритими та позитивно налаштованими на спілкування з іншими,

створює міцний «фундамент» для співпраці представників різних культур та етносів.

У межах елективного курсу курсанти писали рефлексійні есе «Мої слабкі та сильні сторони в міжкультурному спілкуванні», «Чи знаю я, що таке емпатія і як її культивувати?», «Толерантність – вроджена чи набута риса?» з подальшою їх презентацією в аудиторії у вигляді презентації Microsoft Power Point. Як відомо, людині складно зізнатись у тому, що вона не є ідеальною, так і курсантам під час написання рефлексійних есе було складно аналізувати самих себе, свої риси характеру, розповісти про власний досвід міжкультурного спілкування, ті складності та невдачі, які призвели до неприємних наслідків та конфліктів на національно-культурному ґрунті. У таких ситуаціях, роль викладача-фасилітатора сприяла розумінню курсантами самих себе, а головне їхній здатності зізнатись самому собі і своїм одногрупникам у тому, що існує нагальна потреба працювати над собою, самовдосконалюватись, вчитись приймати свої помилки, аналізувати їх і не повторювати надалі.

Таким чином, викладачі дисциплін соціально-гуманітарного та професійно-зорієнтованого профілів, які були задіяні у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, здійснювали педагогічну фасилітаційну діяльність, що проявлялась у створенні атмосфери доброзичливості, забезпеченні сприятливих умов для здобуття знань і вмінь міжкультурного спілкування, індивідуальному та груповому консультуванні, організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії між курсантами та викладачами в освітньому процесі, створенні можливостей для навчання та творчого розвитку майбутніх судноводіїв тощо.

Необхідно зазначити, що застосування інформаційно-комунікаційних, традиційних і сучасних інтерактивних технологій у процесі реалізації таких педагогічних умов як забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих

дисциплін, наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів й активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу мало позитивний вплив на підготовку майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування.

Ефективність реалізації впроваджених педагогічних умов та моделі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій було перевірено шляхом проведення діагностики рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ в експериментальній та контрольній групах на прикінцевому етапі. У наступному підрозділі висвітлено результати цієї діагностики.

2.4. Порівняльний аналіз рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій на констатувальному та прикінцевому етапах

З метою виявлення змін у рівнях підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ в експериментальних та контрольних групах, а також для перевірки ефективності впроваджених в освітній процес педагогічних умов та реалізованої моделі підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, було здійснено діагностування по завершенню формувального етапу проведеного експерименту. Прикінцеве діагностування відбувалося за тими самими методиками (Додатки А, Б, В), які використовувались й на констатувальному етапі експерименту.

У таблиці 2.6 подано рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за настановно-змістовим критерієм на констатувальному та прикінцевому етапах.

Таблиця 2.6

Рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за настановно-змістовим критерієм на констатувальному та прикінцевому етапах

Рівні підготовленості	Констатувальний етап				Прикінцевий етап			
	Групи				Групи			
	КГ (120)		ЕГ (120)		КГ (120)		ЕГ (120)	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	7	5,84%	10	8,33%	12	10%	29	24,16%
Задовільний	25	20,83%	19	15,84%	33	27,5%	48	40%
Низький	88	73,33%	91	75,83%	75	62,5%	43	35,84%

За поданими в таблиці 2.6 результатами видно, що на прикінцевому етапі курсанти експериментальної групи (ЕГ), порівняно з контрольною (КГ), досягли значних позитивних змін. В ЕГ після формувального етапу експерименту високий рівень підготовленості до міжкультурного спілкування за настановно-змістовим критерієм було діагностовано у 24,16% курсантів (було 8,33%), задовільний рівень – у 40% курсантів (було 15,84%), низький рівень – у 35,84% (було 75,83%). В КГ було виявлено окремі позитивні зрушення в рівнях підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за настановно-змістовим критерієм, а саме: у 10% майбутніх судноводіїв (було 5,84%) було діагностовано високий рівень підготовленості до міжкультурного спілкування за настановно-змістовим критерієм, задовільний рівень – у 27,5% курсантів (було 20,83%), на низькому рівні підготовленості до міжкультурного спілкування за настановно-змістовим критерієм залишилось 62,5% курсантів (було 73,33%).

Динаміка змін на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту в обох групах показана на рис. 2.2.

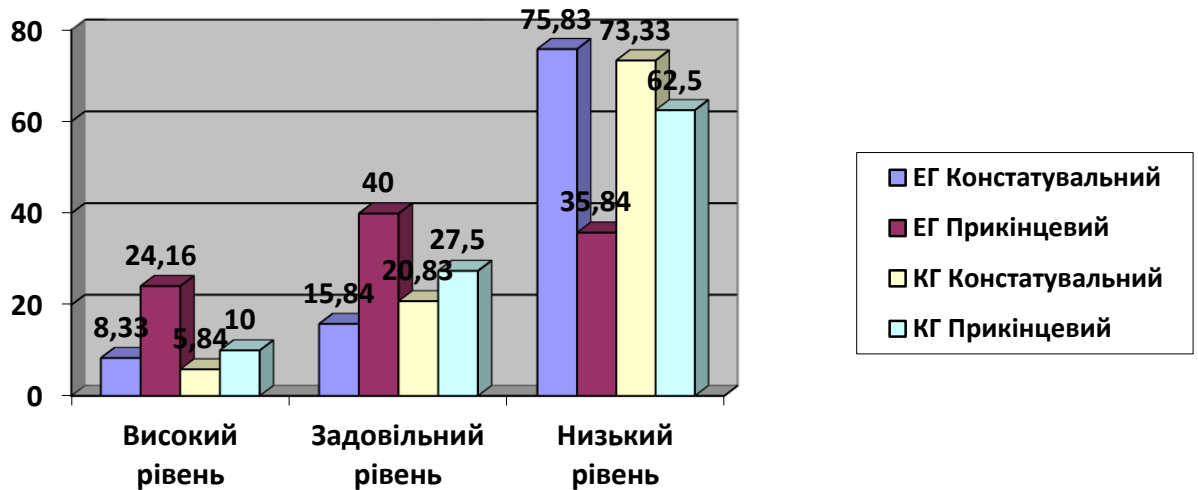

Рис. 2.2. Рівнева характеристика підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за настановно-змістовим критерієм на констатувальному та прикінцевому етапах

Згідно з позитивною динамікою (таблиця 2.6 та рисунок 2.2) змін рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за настановно-змістовим критерієм видно, що результати ЕГ є більш значними за результати КГ. На закінчення експерименту в ЕГ кількість курсантів з високим рівнем підготовленості виросла на 15,83%, з задовільним рівнем – на 24,16%, а кількість курсантів низького рівня підготовленості до міжкультурного спілкування за цим критерієм зменшилась на 39,9%. При цьому показники КГ значуще не змінились: відсоток курсантів з високим рівнем підготовленості до міжкультурного спілкування за настановно-змістовим критерієм збільшився лише на 4,16%, на задовільному рівні опинились на 6,67% курсантів більше, а відсоток курсантів на низькому рівні скоротився лише на 10,83%.

Такі високі результати ЕГ свідчать про те, що майбутні судноводії стали більш вмотивованими та зацікавленими у досягненні успіху міжкультурного спілкування, збагатили свої знання теорії міжкультурного спілкування, національних та культурних звичаїв, традицій, релігійної та

світоглядної різноманітності різних етносів світу, стали обізнаними з особливостями спілкування з представниками різних країн світу, покращили знання англійської мови для здійснення успішного міжкультурного спілкування.

Вміння досягати успіху у міжкультурному спілкуванні і творчо будувати міжкультурний діалог було продіагностовано за операційно-творчим критерієм. Результати діагностики за операційно-творчим критерієм подані у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за операційно-творчим критерієм на констатувальному та прикінцевому етапах

Рівні підготовленості	Констатувальний етап				Прикінцевий етап			
	Групи				Групи			
	КГ (120)		ЕГ (120)		КГ (120)		ЕГ (120)	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	6	5%	3	2,5%	13	10,83%	31	25,83%
Задовільний	17	14,17%	22	18,33%	29	24,17%	47	39,17%
Низький	97	80,83%	95	79,17%	78	65%	42	35%

Результати діагностики рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за операційно-творчим критерієм показали, що значні позитивні зміни відбулись в ЕГ, у якій 25,83% (було 2,5%) майбутніх судноводіїв показали високий рівень, 39,17% (було 18,33%) майбутніх судноводіїв продемонстрували задовільний рівень, а на низькому рівні залишились 35% (було 79,17%). У КГ не виявлено значної зміни результатів після формувального етапу: кількість курсантів з високим рівнем підготовленості становить 10,83% (було 5%), задовільного рівня досягли 24,17% курсантів (було 14,17%), та 65% (було 80,83%) курсантів показали

низький рівень підготовленості до міжкультурного спілкування за операційно-творчим критерієм.

Динаміка змін за операційно-творчим критерієм на констатувальному та формульовальному етапах дослідження подана на рис. 2.3.

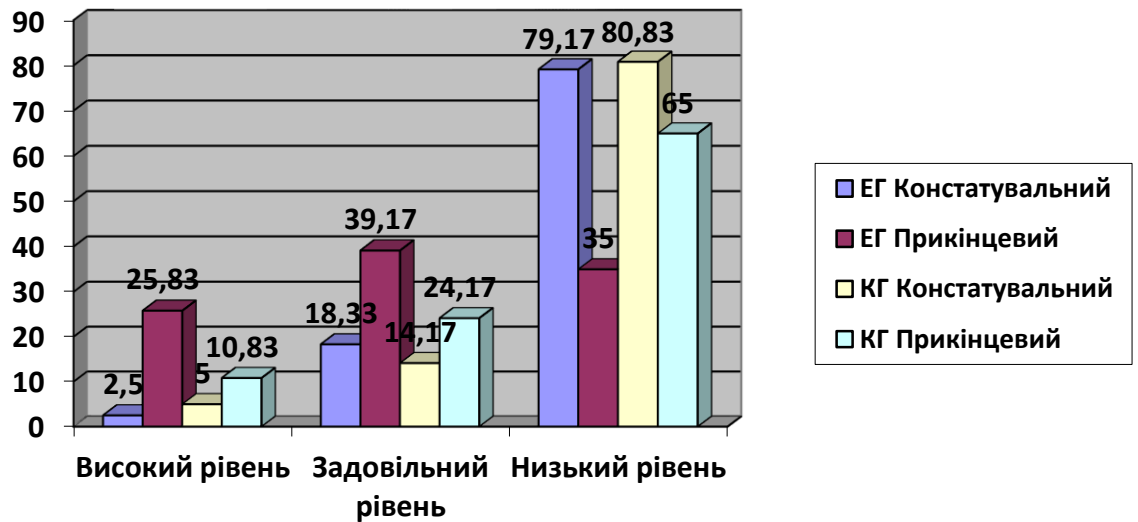

Рис. 2.3. Рівнева характеристика підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за операційно-творчим критерієм на констатувальному та прикінцевому етапах

Як видно з таблиці 2.7 та діаграми на рисунку 2.3, результати з підготовки майбутніх судноводіїв експериментальної групи до міжкультурного спілкування за операційно-творчим критерієм перевищують результати контрольної групи. Порівняно з констатувальним зрізом, високого рівня підготовленості досягло на 23,33% майбутніх судноводіїв ЕГ, задовільний рівень показали на 20,84% майбутніх судноводіїв більше, а кількість курсантів з низьким рівнем підготовленості зменшилась на 44,17%. Різниця показників у рівнях підготовленості курсантів контрольної групи на констатувальному та прикінцевому етапах є незначною: кількість курсантів з високим рівнем збільшилась на 5,83%, задовільного – на 10%, а відсоток респондентів низького рівня підготовленості зменшився лише на 15,83%.

Динаміка змін в експериментальній групі в рівнях підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за операційно-творчим критерієм свідчить про те, що проведення круглих столів, дискусій, семінарів, змагань на основі Веб-квестів на заняттях з професійно-орієнтованих та соціально-гуманітарних дисциплін, що були задіяні у процесі проведення експерименту, а також впровадження в освітній процес спецкурсу «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв», з використанням інтерактивних технологій, таких як робота в парах, робота в малих групах, вправ «Акваріум», «мозковий штурм», рольові ігри, майстер-класи, кейс-стаді, формувало та розвивало в майбутніх судноводіях вміння спілкуватись англійською мовою з представниками різних етносів та культур, обирати правильні комунікативні стратегії, дозволило навчити їх технікам запобігання конфліктів й послуговуватись мовленнєвим етикетом у процесі міжкультурного спілкування.

Результати діагностики підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за індивідуально-оцінним критерієм подані у таблиці 2.8.

Таблиця 2. 8.

Рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за індивідуально-оцінним критерієм на констатувальному та прикінцевому етапах

Рівні підготовленості	Констатувальний етап				Прикінцевий етап			
	Групи				Групи			
	КГ (120)		ЕГ (120)		КГ (120)		ЕГ (120)	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	6	5%	9	7,5%	15	12,5%	38	31,67%
Задовільний	18	15%	22	18,33%	37	30,83%	51	42,5%
Низький	96	80%	89	74,17%	68	56,67%	31	25,83%

Результати прикінцевого зрізу в ЕГ щодо підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за індивідуально-оцінним критерієм показали, що у 31,67% (було 7,5%) респондентів було виявлено високий рівень підготовленості, задовільний рівень – у 42,5% респондентів (було 18,33%), а низький рівень підготовленості було діагностовано у 25,83% (було 74,17%) респондентів. Результати КГ змінились незначним чином: 12,5% респондентів (було 5%) знаходились на високому рівні, у 30,83% респондентів (було 15%) визначено задовільний рівень, а у 56,67% курсантів (було 80%) діагностовано низький рівень підготовленості до міжкультурного спілкування за індивідуально-оцінним критерієм.

Динаміка змін за індивідуально-оцінним критерієм на констатувальному та формувальному етапах експерименту представлена на рис. 2.4.

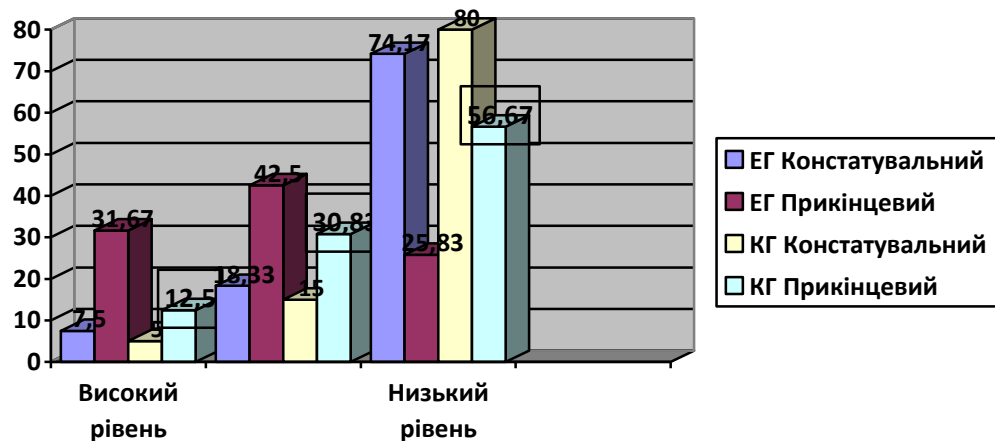

Рис. 2.4. Рівнева характеристика підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за індивідуально-оцінним критерієм на констатувальному та формувальному етапах

Як бачимо, зміна рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за індивідуально-оцінним критерієм засвідчила, що показники ЕГ за цим критерієм значно перевищують показники КГ. Так, відсоток курсантів експериментальної групи з високим рівнем підготовленості збільшився на 24,16%, задовільного рівня – на 24,17%, у той

час як відсоток з низьким рівнем підготовленості зменшився на 48,34%. Показники контрольної групи змінилися не так суттєво: кількість курсантів з високим рівнем виросла на 7,5%, відсоток респондентів з задовільним рівнем виріс на 15,83%, а відсоток курсантів з низьким рівнем зменшився на 23,33%. Такі результати свідчать про те, що курсанти експериментальної групи після формувального етапу експерименту вміють обирати і використовувати у процесі міжкультурного спілкування адекватній ситуації стиль комунікативної поведінки (спілкуються з представниками різних культур та етносів ввічливо, толерантно, поважають та доброзичливо ставляться до співрозмовників тощо), а також здійснювати оцінку власної комунікативної поведінки.

Для того, щоб з'ясувати узагальнений результат за трьома критеріями на формувальному етапі експерименту було використано метод середнього значення за формулою:

$$S = \frac{N1 + N2 + N3}{3}$$

де S – кількість респондентів, які досягли певного рівня за показниками трьох критеріїв;

$N1$ – кількість респондентів, які характеризуються певним рівнем сформованості настановно-змістового критерію;

$N2$ – кількість респондентів з певним рівнем сформованості операційно-творчого критерію;

$N3$ – кількість респондентів з певним рівнем сформованості індивідуально-оцінного критерію [15, с. 23].

Результати обчислення узагальнених результатів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ на констатувальному та прикінцевому етапах подано у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Узагальнені результати підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за трьома критеріями на констатувальному та прикінцевому етапах

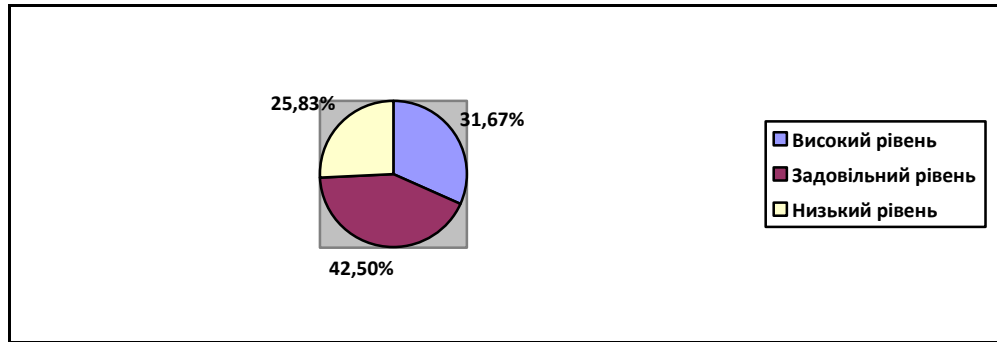
Рівні підготовленості	Констатувальний етап		Прикінцевий етап	
	Групи		Групи	
	ЕГ (120)	КГ (120)	ЕГ (120)	КГ (120)
	%	%	%	%
Високий	6,11	5,28	27,22	11,11
Задовільний	17,5	16,67	40,56	27,5
Низький	76,39	78,05	32,22	61,39

Діагностика результатів експерименту засвідчила, що кількість курсантів, які досягли високого рівня підготовленості до міжкультурного спілкування в ЕГ зросла на 21,11%, в КГ – на 5,83%; кількість респондентів на задовільному рівні зросла на 23,06% в ЕГ та на 10,83% в КГ; а кількість курсантів з низьким рівнем зменшилась на 44,17% в ЕГ та на 16,66% в КГ.

На нашу думку, зазначені позитивні результати ЕГ на констатувальному етапі експерименту доводять ефективність реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, а саме: забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін; наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів; активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу.

На рис. 2.5 представлено узагальнені результати підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ на прикінцевому етапі.

Експериментальна група

Контрольна група

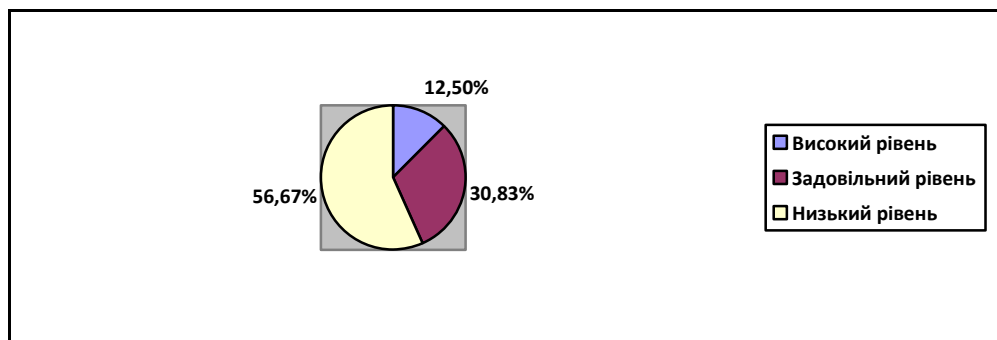

Рис. 2.5 Узагальнені результати підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за трьома критеріями на прикінцевому етапі

Для забезпечення об'єктивного характеру теоретичних висновків дослідження було здійснено якісний аналіз з кількісною обробкою отриманих результатів по завершенні експериментального дослідження.

Для визначення рівня значущості змін за кожним критерієм підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ застосовувався метод перевірки статистичної гіпотези: критерій χ^2 :

$$\chi^2 = \frac{1}{n_e n_k} \sum_{i=1}^3 \frac{(n_e p_k - n_k p_e)^2}{p_{ie} + p_{ik}} \quad (2.1)$$

Аналіз результатів розрахунків (табл. 2.11) свідчить що, у порівнянні експериментальної та контрольної груп за всіма критеріями наприкінці

експерименту, було отримано значущі відмінності на рівні 0,05 по кожному критерію (емпіричне значення критерію χ^2 значно більше критичного – 5,99 для двох ступенів свободи та рівня значущості 0,05), це свідчить, що значні зміни відбулися у кожному критерії в експериментальній групі на прикінцевому етапі. Та навпаки на констатувальному етапі експерименту розбіжності не значні.

Таблиця 2.10

Порівняння розподілів експериментальних та контрольної групи на діагностувальному та контрольному етапах

Групи	КГ (120 осіб)		ЕГ (120 осіб)	
Рівень	Дані констатувального етапу	Дані прикінцевого етапу	Дані констатувального етапу	Дані прикінцевого етапу
настановно-змістовий критерій				
Низький	88	75	91	43
Задовільний	25	33	19	48
Високий	7	12	10	29
операційно-творчий критерій				
Низький	97	78	95	42
Задовільний	17	29	22	47
Високий	6	13	3	31
індивідуально-оцінний критерій				
Низький	96	68	89	31
Задовільний	18	37	22	51
Високий	6	15	9	38

Таблиця 2.11

Порівняння розподілів експериментальних та контрольних груп на констатувальному і прикінцевому етапах за критерієм χ^2

Критерії	Емпіричне значення критерію χ^2 при порівнянні розподілів КГ і ЕГ до експерименту	Емпіричне значення критерію χ^2 при порівнянні розподілів КГ і ЕГ після експерименту
Настановно-змістовий критерій	1,39	18,51*
Операційно-творчий критерій	1,66	22,42*
Індивідуально-оцінний критерій	1,26	26,04*

Примітка: * – значущі розбіжності між розподілами на рівні 0,05.

Крім критерія χ^2 , було підраховано коефіцієнт кореляції між компонентами підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування з метою виявлення взаємозв'язку і взаємовпливу компонентів один на одного.

Для цього були використані наступні формули.

1. $\bar{x}$ - середнє вибіркве значення у вибірці:

$$\bar{x} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n}, \quad (2.2)$$

де $\bar{x}$ частина значення показників n – кількість студентів, які брали участь в експерименті.

$$D_B - \text{вибіркова дисперсія значень } x: D_B = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 n_i}{n}, \quad \sigma_B = \sqrt{D_B} \quad (2.3)$$

2. Для характеристики ступеня лінійної залежності між двома вибірками застосовували коефіцієнт кореляції Пірсона:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{n \cdot \sqrt{D_x \cdot D_y}} = \frac{\sum_{i=1}^n y_i x_i - n \bar{x} \bar{y}}{n \sigma_x \sigma_y} = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \bar{y}}{\sigma_x \sigma_y}, \quad (2.4)$$

де $\bar{x}$, $\bar{y}$ - середні вибіркові значення, y_i, x_i - частинні вибіркові значення порівнюваних величин, D_x, D_y - дисперсії, відхилення порівнюваних величин від середніх значень, n - загальне число величин у порівнювальних рядах показників.

Зауважимо, що залежно від значення коефіцієнта кореляції, кореляційні зв'язки поділяються на [35]:

- сильні, якщо $0,7 < |r| \leq 1$;
- середні, якщо $0,5 < |r| < 0,69$;
- помірні, якщо $0,3 < |r| < 0,49$;
- слабкі, якщо $0,2 < |r| < 0,29$;
- дуже слабкі, якщо $|r| < 0,19$;

Знак «+» коефіцієнта кореляції вказує на пряму залежність, а «-» - на обернену. Зокрема, якщо між ознаками x та y існує лінійна функціональна залежність, то коефіцієнт кореляції $r = \pm 1$. При цьому, у разі прямого зв'язку $r = 1$, а в разі оберненого зв'язку $r = -1$. Якщо $r = 0$, то між ознаками, що вивчаються, немає лінійної кореляційної залежності, але ця умова не заперечує існування, якого-небудь іншого виду кореляційного зв'язку [13, с. 195].

Таблиця 2.12

Вихідні данні обчислювання коефіцієнта кореляції Пірсона

Групи	ЕГ (120 осіб)			
Рівень	Дані підсумкового етапу ЕГ (кількість осіб)	$x_i - \bar{x}$ $y_i - \bar{y}$	$D_{x,y}$	$\bar{x}$ $\bar{y}$
настановно-змістовий критерій (НЗ)				
Низький	43	-0,8833	0,586	1,88
Задовільний	48	0,1167		
Високий	29	1,1167		
операційно-творчий критерій (ОТ)				
Низький	42	-0,9083	0,600	1,91
Задовільний	47	0,0917		
Високий	31	1,0917		
індивідуально-оцінний критерій (ІО)				
Низький	31	-1,0583	0,572	2,06
Задовільний	51	-0,0583		
Високий	38	0,9417		

На прикінцевому етапі ми отримали такі значення коефіцієнта кореляції для експериментальної групи ЕГ:

$$0,7 < r_{\text{НЗ,ОТ}} = 0,98 \leq 1;$$

$$0,7 < r_{\text{НЗ,ІО}} = 0,88 \leq 1;$$

$$0,7 < r_{\text{ІО,ОТ}} = 0,89 \leq 1;$$

Вони вказують на сильні зв'язки між усіма компонентами підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування, тобто з ростом одного компонента, збільшується рівень іншого. Найбільший зв'язок спостерігаємо між настановно-змістовим та операційно-творчим

компонентами, тобто формування одного компонента позитивно впливає на формування іншого компонента і навпаки. Слід зауважити, що спостерігаються сильні зв'язки між усіма компонентами ($0,7 < r$), що свідчить про тісний взаємозв'язок компонентів один з одним.

Коефіцієнт кореляції підтверджує ефективність розробленої методики підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

Отже:

- результати формувального експерименту засвідчили підвищення рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування в експериментальній групі.

- результати нашого дослідження з використанням непараметричного критерію χ^2 доводять істотність відмінностей ефективності підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування на рівні значущості 0,05;

- результати кореляційного аналізу Пірсона свідчать про позитивний взаємовплив компонентів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування один на одного, тобто з ростом одного компонента збільшуються рівень іншого компонента.

Висновки до другого розділу

Відповідно до мети дослідження було виконано певні завдання в експериментальній роботі під час проведення констатувального та формувального етапів дослідження.

Компонентна структура підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ (мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-креативний та особистісно-рефлексійний компоненти) дозволила виявити критерії та описати рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, розробити та перевірити експериментальну модель і методику підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у вигляді елективного курсу «Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв», а також сукупності форм та методів навчання на заняттях з соціально-гуманітарних («Етико-релігійна толерантність у міжнародних екіпажах», «Історія і культура України») та професійно-зорієнтованих («Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Інформаційні технології», «Менеджмент морських ресурсів», «Навігація і лоція», «Практика несення штурманської вахти») дисциплін.

Визначено критерії підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування (настановно-змістовий, операційно-творчий та індивідуально-оцінний) та відповідні показники.

Настановно-змістовий критерій з показниками: мотивація майбутніх судноводіїв до досягнення успіху міжкультурного спілкування; обізнаність з теорією міжкультурного спілкування; обізнаність з культурними та національними особливостями та звичками представників різних країн і культур; обізнаність майбутніх судноводіїв з інформаційно-комунікаційними технологіями у сфері міжкультурного спілкування.

Операційно-творчий критерій з показниками: уміння спілкуватись англійською мовою у процесі міжкультурного діалогу; уміння обирати адекватні комунікативні стратегії у процесі міжкультурного спілкування;

уміння запобігати комунікативних невдач і конфліктів; уміння застосовувати мовленнєвий етикет у процесі міжкультурного спілкування.

Індивідуально-оцінний критерій з показниками: стиль комунікативної поведінки в процесі міжкультурного діалогу; адекватна самооцінка комунікативної поведінки мовця у процесі міжкультурного спілкування.

За допомогою сформульованих критеріїв та показників кожного з компонентів підготовленості, проведення констатувального експерименту зробило можливим виокремити три рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації: високий, задовільний та низький.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив, що високий рівень підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ було зафіксовано у 5,28% респондентів контрольної та 6,11% експериментальної груп. Задовільний рівень підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування виявлено у 16,67% курсантів контрольної та 17,5% курсантів експериментальної груп, в той час як низький рівень підготовленості до міжкультурного спілкування виявлено у 78,05% респондентів контрольної та 76,39% експериментальної груп.

У ході експериментального дослідження було розроблено модель підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, яка складається з трьох етапів (теоретико-інтеграційний, практико-зорієнтований, практико-конструктивний), у межах яких було реалізовано педагогічні умови підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, а саме: забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін; наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів; активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу.

Результати формувального етапу експерименту засвідчили, що високий рівень підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування було виявлено у 11,11% курсантів контрольної та 27,22% курсантів експериментальної груп. Задовільний рівень підготовленості до міжкультурного спілкування було діагностовано у 27,5% респондентів контрольної та 40,56% респондентів експериментальної груп, в той час як низький рівень було виявлено у 61,39% курсантів контрольної та 32,22% курсантів експериментальної груп.

Отже, діагностика результатів експерименту засвідчила, що кількість курсантів, які досягли високого рівня підготовленості до міжкультурного спілкування в ЕГ зросла на 21,11%, в КГ – на 5,83%; кількість респондентів на задовільному рівні зросла на 23,06% в ЕГ та на 10,83% в КГ; а кількість курсантів з низьким рівнем зменшилась на 44,17% в ЕГ та на 16,66% в КГ.

Статистичну значущість розбіжностей змін підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ в контрольній та експериментальній групах доведено за допомогою критерію однорідності χ^2 з ймовірністю 95%.

Згідно з результатами дослідження, експериментально доведено, що реалізація педагогічних умов і впровадження моделі та методики підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ дозволили досягти суттєвих змін у рівнях підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ курсантів експериментальної групи порівняно з курсантами контрольної.

Основні положення другого розділу описано у публікаціях автора: [7], [8], [9], [10], [11], [12], [47].

Список використаних джерел до другого розділу

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. URL : <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/k>
3. Богданова І. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів на основі застосування інноваційних технологій : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Інститут педагогіки АПН України. Київ, 1999. 392 с.
4. Богуш А. М, Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Київ : Слово, 2008. 408 с.
5. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків : Ранок, 2011. 176 с.
6. Богуш А. М. Сучасний підхід до модернізації навчально-виховного процесу вищої школи. Наука і освіта, 2017. № 5. С. 14–18.
7. Бузовська Ю. Ф. Активізація ролі викладача-фасилітатора як учасника процесу підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації. *Проблеми та перспективи сучасної науки* : м-ли ІХ міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (28 вересня 2018 р.). Ч. 2. Дніпро, 2018. С. 31–35.
8. Бузовська Ю. Ф. Діагностика рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2018. № 5 (124). С. 91–97.
9. Бузовська Ю. Ф. Етапи підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. *Розвиток та досягнення сучасної науки в глобальному науково-освітньому просторі* : м-ли ХХVІІІ міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (25 березня 2020 р.). Ч. 2. Вінниця, 2020. С. 30–37.
10. Бузовська Ю. Ф. Модель формування підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2019. № 1 (44). С. 27–35.

11. Бузовська Ю. Ф. Структурні компоненти підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування. *Студентські соціальні ініціативи : реалії та перспективи* : м-ли Всеукраїнської наук.-практ. конф. присвяченої дню науки (20 квітня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 27–34.

12. Бузовська Ю. Ф. Формування підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування за настановно-змістовим критерієм. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* Миколаїв, 2019. № 1 (64). С. 38–43.

13. Воловик П. М. Теорія ймовірностей і математична статистика в педагогіці. Київ : Радянська школа, 1969. 223с.

14. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.

15. Грабарь М. И., Краснянская К. А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы. Москва : Педагогика, 1977. 136с.

16. Дніпрова О. А. Динаміка мотивації досягнення у студентів-психологів. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія».* Психологічні науки. 2014. № 1 (7). С. 17 – 21.

17. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

18. Жукова И. Н. Словарь терминов межкультурной коммуникации / И. Н. Жукова, М. Г. Лебедько, З. Г. Прошина, Н. Г. Юзефович; под ред. М. Г. Лебедько и З. Г. Прошиной. Москва : Флинта : Наука, 2013. 632 с.

19. Иссерс О. С. Речевое воздействие. Москва : Наука, 2009. 224 с.

20. Кічук Н. В. Науково-дослідна діяльність у аспекті компетентнісного підходу до професійної підготовки педагогів (західноєвропейський контекст). *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2014. № 3 – 4. С. 93 – 96.

21. Копусь О. А. Теоретико-методичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 – Теорія і методика навчання (українська мова). Одеса, 2013. 472 с.

22. Креденець Н. Д. Компетентність – парадигма професійної підготовки фахівців. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. Вип. 6. Київ-Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. 701 с.

23. Лесіна Т. М. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів до розвитку соціальних умінь і навичок у дітей передшкільного віку: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04, 13.00.08 – теорія та методика професійної освіти, дошкільна педагогіка. Одеса, 2019. 540 с.

24. Макаренко С. С. Формування мотивації досягнень в структурі мотиваційної сфери особистості вчителя. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. Львів, 2013. № 1. С. 314 – 323.

25. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. ВЦ «Академія», 2012. 284 с.

26. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року. Документ 995_053, чинний, поточна редакція – Редакція від 25.06.2010, підстава – 896_052. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_053?find=1&text=%E0%ED%E3%EB%B3%E9%F1%FC%EA%E0#w11 (дата звернення 1.03.2020).

27. Мороз І. В. Кредитно-модульна система організації навчального процесу. Київ : Освіта України, 2005. 92 с.

28. Нестеренко В. В. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в системі заочного навчання: монографія. Одеса : Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2012. 399 с.
29. Оліяр М. П. Теоретико-методичні засади формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Одеса, 2016. 47 с.
30. Осадчий І. Г. Педагогічне моделювання: що важливо знати педагогу? Народна освіта, 2016. №1. С. 60–68.
31. Осипова Т. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва : монографія. Одеса, 2015. 412 с.
32. Психологічний словник / уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf.
33. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. Москва, «Высшая школа», 2005. 310 с.
34. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. СПб. : ООО «Речь», 2000. 350 с.
35. Слепко Ю. Н., Ледовская Т. В. Обработка и интерпретация результатов психологического исследования : учебное пособие. Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2013. 136 с.
36. Стандарт вищої освіти України. Галузь знань – 27 Транспорт. Спеціальність – 271 Річковий та морський транспорт. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita /zatver dzeni%20standarty /12/21/271-richkoviy-ta-morskiy-transport-bakalavr.pdf> (дата звернення 17.02.2020).
37. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ : Знання, 2005. 309 с.
38. Тарелкін Ю. П., Цикін В. О. Методологія наукових досліджень. URL : http://dl.khadi.kharkov.ua/pluginfile.php/42501/mod_resource/content/1/

tarielkin_yu_p_tsikin_v_o_metodologiya_naukovikh_doslidzhen.pdf (дата звернення 27.02.2020).

39. Глумачний словник онлайн. URL : <https://slovnyk.ua>. (дата звернення 27.03.2020).

40. Томас К., Кілманн Р. Оцінка типового стилю конфліктної поведінки (адаптований варіант Н. Гришиною). URL : http://psychologis.com.ua/test_tomasa_-_tipu_povedeniya_v_kon_flikte.htm (дата звернення 23.01.2020).

41. Турчинська С. Д. Моніторинг ІКТ-компетентності педагогічних працівників: навчально-методичний посібник. Рівне, 2012. 69с.

42. Фалькова Е. Г. Межкультурная коммуникация в основных понятиях и определениях: методическое пособие. СПб. : Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007. 77 с.

43. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Института Психотерапии, 2002. 362 с.

44. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения. СПб : Речь, 2001. 256с.

45. Ягупов В. В. Педагогіка. Київ : Либідь, 2002. 560 с. URL : https://eduknigi.com/ped_view.php?id=23 (дата звернення 29.04.2020).

46. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.

47. Buzovska Yu. Creation of positive motivation in future navigators for the achievement of cross-cultural communication success. Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel : the way to integration. Ariel, 2018. № 9. С. 35–43.

48. Dignen B. Communicating across cultures. Cambridge University Press. UK, Cambridge, 2011. 96 p.

49. Moran R., Harris Ph., Moran S. Managing cultural differences. Global leadership strategies for the 21st century. 7th edition. Butterworth, Heinemann, 2007, Elsevier Inc. 732 p.

50. Popescu A.-D., Borca C., Fistis G., Graghici A. Cultural diversity and differences in cross-cultural project teams. URL : https://www.researchgate.net/publication/275244760_Cultural_Diversity_and_Differences_in_Cross-cultural_Project_Teams (дата звернення 29.04.2020).

51. Samovar L. A., Porter R. E., McDaniel E. R. Intercultural communication: A Reader. 13th ed. Wadsworth, Cengage Learning, 2012. 518 p.

52. Stringer D. M., Cassiday P. A. 52 activities for improving cross-cultural communication. Intercultural Press. A Nicolas Brealey Publishing Company. Boston, London, 2009. 240 p.

53. Weiss S. E. Negotiating with 'Romans'—Part 2. *Sloan Management Review*, *Massachusetts Institute of Technology*, 1994. URL : <https://sloanreview.mit.edu/article/negotiating-with-romans-part-2/> (дата звернення 07.04.2020).

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено науково-теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Здобуті результати підтвердили гіпотезу, що була покладена в основу дослідження, а досягнута мета й вирішені завдання дали підставу для формулювання загальних висновків:

1. Визначено феномен «підготовка майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій» як процес формування у курсантів спеціальних знань, умінь і навичок міжкультурного спілкування засобами новітнього апаратного і програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, результатом якого є підготовленість майбутніх судноводіїв до побудови ефективного професійного та міжособистісного спілкування іноземною мовою з представниками інших культур, що визначається позитивним результатом спілкування та досягненням поставленої мети в поєднанні з орієнтуванням на особистість співрозмовника, встановленням із ним довірливих взаємовідносин і психологічного контакту.

«Підготовленість» розглядаємо як результат скерованої цілеспрямованої підготовки, поєднання особистісних якостей, сукупності знань, умінь і навичок, що дає можливість досягнення професійних завдань та цілей. «Міжкультурне спілкування» трактуємо як багатогранний і складний процес спілкування представників різних етносів, який може супроводжуватися бар'єрами у спілкуванні, етноцентризмом, культурним шоком і зіткненням світоглядів, що подекуди приводить до комунікативних невдач і непорозумінь.

Поняття «підготовленість майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій» визначаємо як результат їхньої цілеспрямованої соціокультурної, соціолінгвістичної та комунікативної підготовки засобами новітніх апаратних і програмних

технологій, накопичувальних та аудіовізуальних систем у межах спеціально створеного освітнього процесу в закладах вищої морської освіти, що полягає в обізнаності майбутніх судноводіїв із національно-культурними особливостями представників інших країн, спільною іноземною мовою (англійська) для здійснення успішного спілкування і взаєморозуміння, а також здобутих умінь і навичок застосовувати їх у процесі міжкультурного спілкування та взаємодії. Структура підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ складається з таких компонентів: мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-креативний та особистісно-рефлексійний.

2. Розроблено компоненти (мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-креативний, особистісно-рефлексійний), критерії та показники підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ: настановно-змістовий (мотивація майбутніх судноводіїв до досягнення успіху міжкультурного спілкування; обізнаність з теорією міжкультурного спілкування; обізнаність з культурними та національними особливостями та звичками представників різних країн і культур; обізнаність майбутніх судноводіїв з інформаційно-комунікаційними технологіями у сфері міжкультурного спілкування), операційно-творчий (уміння спілкуватись англійською мовою в процесі міжкультурного діалогу; уміння обирати адекватні комунікативні стратегії у процесі міжкультурного спілкування; уміння запобігати комунікативних невдач і конфліктів; уміння застосовувати мовленнєвий етикет у процесі міжкультурного спілкування) та індивідуально-оцінний (стиль комунікативної поведінки в процесі міжкультурного діалогу; адекватна самооцінка комунікативної поведінки мовця у процесі міжкультурного спілкування). Схарактеризовано рівні підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ (високий, задовільний, низький).

3. Науково обґрунтовано й експериментально апробовано педагогічні умови, що сприяють формуванню підготовленості майбутніх судноводіїв до

міжкультурного спілкування засобами ІКТ: забезпечення міжпредметних та міжциклових зв'язків у підготовці майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ у контексті соціально-гуманітарних та професійно-зорієнтованих дисциплін; наявність позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування для досягнення успіху комунікації з представниками різних культур та етносів; активізація ролі викладача-фасилітатора як суб'єкта освітнього процесу.

4. Розроблено й упроваджено модель (теоретико-інтеграційний, практико-зорієнтований, практико-конструктивний етапи) та методикау підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, що містить мету, педагогічні умови, компоненти підготовленості, критерії оцінювання рівнів підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ, рівні підготовленості, форми і методи реалізації, кінцевий результат підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ.

Експериментально доведено, що реалізація педагогічних умов, впровадження моделі та методики підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ дозволило досягти суттєвих змін у рівнях сформованості досліджуваного утворення в курсантів ЕГ порівняно з майбутніми судноводіями КГ. Так, результати експерименту засвідчили, що кількість курсантів, які досягли високого рівня підготовленості до міжкультурного спілкування в ЕГ зросла на 21,11%, у КГ – на 5,83%; кількість респондентів задовільного рівня досліджуваної підготовленості зросла на 23,06% в ЕГ та на 10,83% у КГ; а кількість майбутніх судноводіїв з низьким рівнем зменшилася на 44,17% в ЕГ та на 16,66% у КГ. Статистичну значущість розбіжностей змін підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ в ЕГ та КГ доведено за допомогою критерію однорідності Пірсона χ^2 з ймовірністю 95%.

Проведене дослідження не вичерпує всієї повноти вирішення наукової проблеми підготовки майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування

засобами ІКТ. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні нових методів і технологій навчання міжкультурного спілкування майбутніх судноводіїв.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностичний інструментарій для визначення підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за показниками настановно-змістового критерію

Додаток А. 1

Діагностика мотивації досягнення (за А. Мехрабіан)

Мотивація досягнень, на думку Р. Мюррея, виражається в потребі долати перешкоди і добиватися високих показників в праці, самовдосконалюватися, змагатися з іншими і випереджати їх, реалізувати свої таланти і тим самим підвищувати самоповагу. Даний питальник призначений для діагностики двох мотивів особистості: прагнення до успіху і уникнення невдачі. З'ясовується, який з двох мотивів у людини домінує. Питальник має дві форми – чоловічу (А) і жіночу (Б).

Питальник (форма А).

1. Я більше думаю про отримання гарної оцінки, чим побоююся отримання поганої.
2. Якби я повинен був виконати складне, незнайоме мені завдання, то я вважав за краще б зробити його з ким-небудь, чим трудитися над ним поодиночі.
3. Я частіше беруся за важкі завдання, навіть якщо не упевнений, що зможу їх вирішити, чим за легкі, які знаю, що вирішу.
4. Мене більше привертає справа, яка не вимагає напруги, в успіху якої я упевнений, чим важка справа, в якій можливі несподіванки.
5. Якби у мене щось не виходило, я швидше приклав би всі сили, щоб з цим справитися, чим перейшов би до того, що у мене може добре вийти.
6. Я віддав перевагу б роботі, в якій мої функції добре визначені і зарплата вище середньою, роботі з середньою зарплатою, в якій я повинен сам визначити свою роль.

7. Я витрачаю більше часу на читання спеціальної літератури, чим художньою.

8. Я віддав перевагу б важливій важкій справі, хоча вірогідність невдачі в ній дорівнює 50 %, справі достатньо важливій, але не важкій.

9. Я швидше вивчу розважальні ігри, відомі більшості людей, чим рідкісні ігри, які вимагають майстерності і відомі небагато кому.

10. Для мене дуже важливо робити свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це у мене виникають непорозуміння з товаришами.

11. Якщо я зібрався грати в карти, то швидше зіграв би в розважальну гру, чим у важку, таку, що вимагає роздумів.

12. Я віддаю перевагу змаганням, де я сильніший за інших, чим тим, де всі учасники приблизно рівні під силу.

13. У вільний від роботи час я опановую яку-небудь гру швидше для розвитку своїх умінь, чим для відпочинку і розваг.

14. Я швидше вважатиму за краще зробити якусь справу так, як я вважаю потрібним, нехай навіть з 50-процентним ризиком помилитися, чим робити її, як мені радять інші.

15. Якби мені довелося вибирати, то я швидше вибрав би роботу, в якій початкова зарплата буде 1000 рублів і може залишитися в такому розмірі невизначений час, чим роботу, в якій початкова зарплата рівна 300 рублів і є гарантія, що не пізніше чим через півроку я отримуватиму 2500 рублів.

16. Я швидше став би грати в команді, чим змагатися один з секундоміром в руці.

17. Я вважаю за краще працювати не щадивши сил, поки повністю не задовольнюся отриманим результатом, чим прагну закінчити справу швидше і з меншою напругою.

18. На іспиті я віддав перевагу б конкретним питанням за пройденим матеріалом, чим питанням, що вимагають для відповіді висловлювання своєї думки.

19. Я швидше вибрав би справу, в якій є деяка вірогідність невдачі, але є і можливість досягти більшого, чим таку, в якій моє положення не погіршиться, але істотно не покращиться.

20. Після успішної відповіді на іспиті я швидше з полегшенням зітхну «пронесло», чим порадію гарній оцінці.

21. Якби я міг повернутися до однієї з незавершених справ, то я швидше повернувся б до важкого, чим до легкого.

22. При виконанні контрольного завдання я більше турбуюся про те, як би не допустити яку-небудь помилку, чим думаю про те, як правильно її вирішити.

23. Якщо у мене щось не виходить, я краще звернуся до кого-небудь за допомогою, чим стану сам продовжувати шукати вихід.

24. Після невдачі я швидше стаю все більш зібраним і енергійним, чим втрачаю всяке бажання продовжувати шукати вихід.

25. Якщо є сумніви в успіху якого-небудь справи, то я швидше не стану ризикувати, ніж все-таки візьму в цьому активну участь.

26. Коли я беруся за важку справу, я швидше побоююся, що не справлюся з цим, чим сподіваюся, що воно вийде.

27. Я працюю ефективніше під чийось керівництвом, чим коли несу за свою роботу особисту відповідальність.

28. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, чим знайоме завдання, в успіху якого я упевнений.

29. Я працюю продуктивно над завданням, коли мені конкретно указують, що і як виконувати, чим коли переді мною ставлять завдання лише у загальних рисах.

30. Якби я успішно вирішив якусь задачу, то з великим задоволенням узявся б ще раз вирішувати аналогічну задачу, чим перейшов би до завдання іншого типу.

31. Коли потрібно змагатися, у мене швидше виникає інтерес і азарт, чим тривога і неспокій.

32. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, чим намагаюся їх реально здійснити.

Питальник (форма Б).

1. Я більше думаю про отримання гарної оцінки, чим побоююся отримання поганої.

2. Я частіше беруся за важкі завдання, навіть якщо не упевнена, що зможу їх вирішити, чим за легкі, які знаю, що вирішу.

3. Мене більше привертає справа, яка не вимагає напруги і в успіху якої я упевнена, чим важка справа, в якій можливі несподіванки.

4. Якби у мене щось не виходило, я швидше приклала б всі сили, щоб з цим справитися, чим перейшла б до того, що у мене може добре виходити.

5. Я віддала перевагу б роботі, в якій мої функції чітко визначені і зарплата вище середньою, роботі з середньою зарплатою, в якій я повинна сама визначати свою роль.

6. Сильніші переживання у мене викликаються страхом невдачі, чим надією на успіх.

7. Я віддаю перевагу науково-популярній літературі ніж літературі розважального жанру.

8. Я віддала перевагу б важкій справі, де вірогідність невдачі рівна 50 %, чим справі достатньо важливій, але не важкій.

9. Я швидше вивчу розважальні ігри, які відомі більшості людей, чим рідкісні ігри, які вимагають майстерності і відомі небагато кому.

10. Для мене дуже важливо робити свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це у мене виникають тертя з товаришами.

11. Після успішної відповіді на іспиті я швидше з полегшенням зітхну «пронесло», чим порадію гарній оцінці.

12. Якби я збиралася грати в карти, то я швидше зіграла б в розважальну гру, чим у важку, таку, що вимагає роздумів.

13. Я віддаю перевагу змаганням, де я сильніша за інших, чим тим, де учасники приблизно рівні по силі.

14. Після невдачі я швидше стаю зібранішою і енергійнішою, чим втрачаю всяке бажання продовжувати справу.

15. Невдачі отруюють моє життя більше, ніж приносять радість успіхи.

16. У нових невідомих ситуаціях у мене швидше виникає хвилювання і неспокій, чим інтерес і цікавість.

17. Я швидше спробую приготувати нове цікаве блюдо, хоча воно може погано вийти, чим стану готувати звичне блюдо, яке зазвичай добре виходило.

18. Я швидше займаюся чимось приємним і необтяжливим, чим стану виконувати щось, як мені здається, що того стоїть, але не дуже захоплююче.

19. Я швидше витрачу весь свій час на здійснення однієї справи, чим докладу зусиль виконати за цей же час дві-три справи.

20. Якщо я захворіла і вимушена залишитися удома, то я використаю час швидше для того, щоб розслабитися і відпочити, чим почитати і попрацювати.

21. Якби я жила з декількома дівчатами в одній кімнаті і ми б вирішили влаштувати вечірку, я вважала за краще б сама організувати її, чим щоб це зробила якась інша дівчина.

22. Якщо у мене щось не виходить, я краще звернуся до когось за допомогою, чим стану сама продовжувати шукати вихід.

23. Коли потрібно змагатися, у мене швидше виникають інтерес і азарт, чим тривога і неспокій.

24. Коли я беруся за важку справу, я швидше побоююся, що не справлюся з нею, чим сподіваюся, що воно вийде.

25. Я працюю ефективніше під чийось керівництвом, чим тоді, коли несу за свою роботу особисту відповідальність.

26. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, чим завдання знайоме, в успіху якого я упевнена.

27. Якби я успішно вирішила якусь задачу, то з великим задоволенням узялася б вирішувати ще раз аналогічну, чим перейшла б до завдання іншого типу.

28. Я працюю продуктивно над завданням, коли переді мною ставлять завдання лише у загальних рисах, чим коли мені конкретно указують, що і як виконувати.

29. Якщо при виконанні важливої справи я допускаю помилку, то частіше я розгублююся і впадаю у відчай, ніж швидко беру себе в руки і намагаюся виправити положення.

30. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, чим намагаюся їх реально здійснити.

Інструкція. «Опитувальник складається з ряду тверджень, що торкаються окремих сторін характеру, а також думок і відчуттів з приводу деяких життєвих ситуацій. Щоб оцінити ступінь вашої згоди або незгоди з кожним з тверджень, використовуйте наступну шкалу.

+3 - повністю згоден.

+2 - згоден.

+1 - швидше згоден, чим не згоден.

0 - нейтральний.

-1 - швидше не згоден, чим згоден.

-2 - не згоден.

-3 - абсолютно не згоден.

Прочитайте твердження опитувальника і оцініть ступінь своєї згоди або незгоди. При цьому на бланку для відповідей проти номера твердження поставте цифру, яка відповідає ступеню вашої згоди. Дайте ту відповідь, яка першою прийде вам в голову. Не витрачайте час на обдумування».

Анкетний лист

Професія _____ Стать _____ Вік _____

№ питання	Повністю згоден	Згоден	Швидше згоден, чим не згоден	Нейтральний	Швидше не згоден, чим згоден	Не згоден	Абсолютно не згоден
1							
...							
32							

Обробка і інтерпретація результатів. Спочатку підраховується сумарний бал. Відповідям випробовуваних на прями пункти (відмічені знаком «+» у «ключі») приписуються бали:

відповіді	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
бали	1	2	3	4	5	6	7

Відповідям випробовуваних на зворотні пункти (відмічені знаком «-» в ключі) приписуються бали:

відповіді	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
бали	7	6	5	4	3	2	1

«Ключ» до форми А:

так: 1, 3, 5, 7, 8, 10, 13, 14, 17, 19, 21, 24, 28, 31;

ні: 2, 4, 6, 9, 11, 12, 15, 16, 18, 20, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 32.

«Ключ» до форми Б:

так: 1, 2, 4, 7, 8, 10, 14, 17, 19, 21, 23, 26, 28;

ні: 3, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 20, 22, 24, 25, 27, 29, 30.

На основі підрахунку сумарного балу визначається, яка мотиваційна тенденція домінує у випробовуваного. Бали всіх випробовуваних вибірки ранжують і виділяють дві конкретні групи: верхні 27 % вибірки характеризуються мотивом прагнення до успіху, а нижні 27 % – мотивом уникнення невдач.

Додаток А. 2

Діагностика мотивації успіху і боязнь невдачі (за А. Реаном)

Інструкція: Відповідаючи на наведені нижче запитання, необхідно вибрати відповідь «так» чи «ні». Якщо у Вас виникли сумніви, то згадайте, що «так» об'єднує як явне «так», так і «скоріше так, ніж ні». Те ж саме стосується і відповіді «ні»: вона поєднує явне «ні» і «скоріше ні, ніж так». Відповідати на запитання слід швидко, не замислюючись надовго. Відповідь, яка перша спала на думку, зазвичай, і є найбільш точною.

Текст питальника:

1. Розпочинаючи роботу, зазвичай, оптимістично сподіваюся на успіх.
2. У діяльності активний.
3. Схильний до прояву ініціативності.
4. У ході виконання відповідальних завдань намагаюся по зможі знайти причини відмови від них.
5. Часто вибираю крайнощі: або занижено легкі завдання, або дуже складні.
6. Якщо трапляються перешкоди, зазвичай, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінювання своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності здебільшого залежить від моєї власної цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. У ході виконання досить складних завдань в умовах обмеженого часу результативність діяльності знижується.
10. Схильний виявляти наполегливість у досягненні мети.
11. Схильний планувати своє майбутнє на досить віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то, найімовірніше, раціонально, а не відчайдушно.

13. Не дуже наполегливий у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.

14. Віддаю перевагу постановці середніх за складністю або трішки завищеним, але досяжним цілям, ніж нереально високим.

15. У разі невдачі під час виконання завдання, його привабливість, зазвичай, знижується.

16. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінювання своїх невдач.

17. Віддаю перевагу плануванню свого майбутнього лише на найближчу перспективу.

18. Під час роботи в умовах обмеженого часу результативність діяльності підвищується, навіть якщо завдання досить складне.

19. У разі невдачі під час виконання чого-небудь від поставленої мети, зазвичай, не відмовляюся.

20. Якщо завдання вибрав собі сам, то в разі невдачі його привабливість ще більше зростає.

Ключ до питальника:

Відповідь "ТАК": 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20.

Відповідь "НІ": 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

Обробка результатів і критерії оцінювання:

За кожний збіг відповіді з ключем випробуваному дається 1 бал.

Підраховується загальна кількість набраних балів.

Якщо кількість набраних балів від **1 до 7**, то діагностується мотивація на невдачу (побоювання невдачі).

Якщо кількість набраних балів від **14 до 20**, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх).

Якщо кількість набраних балів від **8 до 13**, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво не виражений. При цьому слід мати на увазі, що якщо кількість балів 8, 9 – наявна певна тенденція мотивації на невдачу, а якщо кількість балів 12, 13 – наявна певна тенденція мотивації на успіх.

Висновки: мотивація на успіх належить до позитивної мотивації. При такій мотивації людина, розпочинаючи справу, має на меті досягнення чогось конструктивного та позитивного. В основі активності людини лежить надія на успіх і потреба в досягненні успіху. Такі люди, зазвичай, упевнені в собі, у своїх силах, відповідальні, ініціативні та активні. Їх відрізняє наполегливість у досягненні мети й цілеспрямованість.

Мотивація на невдачу належить до негативної мотивації. При такому типі мотивації активність людини пов'язана з потребою уникнути зриву, осуду, покарання чи невдачі. Взагалі, в основі цієї мотивації лежить ідея уникнення й ідея негативних очікувань. Розпочинаючи справу, людина вже заздалегідь боїться можливої невдачі, думає про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі, а не про способи досягнення успіху. Люди, мотивовані на невдачу, зазвичай, відрізняються підвищеною тривожністю, низькою упевненістю у своїх силах. Намагаються уникати відповідальних завдань, а за необхідності вирішення найвідповідальніших завдань можуть впадати у стан, близький до панічного. Принаймні, ситуативна тривожність у них у цих випадках стає надзвичайно високою. Все це може поєднуватися з досить відповідальним ставленням до справи.

Додаток А. 3

Тест «Теоретичні засади міжкультурного спілкування»

(авторська розробка)

Напишіть відповіді на запитання щодо теоретичного складника міжкультурного спілкування.

1. Що таке культура? _____

---

2. Дайте визначення поняттю «міжкультурне спілкування»:

---

3. Які бувають комунікативні невдачі у міжкультурному спілкуванні? _____

---

4. Як запобігти комунікативних невдач у міжкультурному спілкуванні? _____

---

5. Яка цінність концепту «Час»? _____

---

6. Розкажіть про концепт «Довіра» у міжкультурному спілкуванні:

---

7. Дайте визначення поняттям «адаптація», «культурна ідентичність», «стереотип», «упередження». _____

---

8. Що таке система культурних цінностей? _____

---

9. Що таке культурний шок? Які шляхи його подолання?

---

10. Яка різниця між міжкультурним та етнічним конфліктом?

---

11. Комунікативні стилі у міжкультурному спілкуванні : _____

---

12. Комунікативні перешкоди у міжкультурному спілкуванні: _____

Додаток А. 4. 1

Тест «Національні та культурні особливості представників країн світу» (авторська розробка українською мовою)

Призначення. Методика спрямована на визначення обізнаності майбутніх судноводіїв щодо культурних, національних особливостей і звичок представників саме тих країн та культур, з якими майбутнім судноводіям прийдеться спілкуватись частіше в процесі виконання ними своїх професійних обов'язків на навігаційному містку та у побутовому спілкуванні (за даними статистики кількісного співвідношення моряків з різних країн).

Інструкція.

Усі відповіді, які ви надаєте в цьому опитуванні, будуть зберігатися конфіденційно. Дані дослідження будуть представлені тільки в узагальненій формі, і не надаватимуть даних про тих, хто взяв у ньому участь.

Сьогодні обсяги світових морських перевезень зростають з кожним днем. Велика кількість офіцерського і рядового складу набирається з різних країн світу. Ось список основних морських країн у світі. По-перше, позначте країни у списку, з моряками з яких Ви мали можливість працювати або спілкуватися в зв'язку з Вашою професійною діяльністю:

Індія   Індонезія   Канада   Китай   Корея   Малайзія
США   Туреччина   Україна   Філіппіни   Японія

Тест складений про людей різних національностей, з якими ви могли працювати. Навпроти кожного з тверджень поставте галочку в стовпці **ТАК**, якщо Ви згодні з твердженням, чи **НІ**, якщо Ви не згодні.

Філіппіни

№	Твердження	ТАК	НІ
1.	Філіппінці балакучі		

2.	Вони відкрито проявляють тепло і емоції.		
3.	Вони завжди вважають авторитаризм прийнятним.		
4.	Вони поважають керівництво.		
5.	Філіппінцям подобається публічно критикувати людей.		
6.	Філіппінці проявляють гнучкість у професійному та повсякденному житті.		
7.	Рукостискання є загальноприйнятим привітанням для знайомих і друзів як у чоловіків, так і у жінок.		
8.	Поплескування по спині є загальноприйнятим привітанням.		
9.	Запізнення на 1-2 години є поширеним явищем.		
10.	Філіппінці проявляють високу активність у спілкуванні та налаштовані на діалог.		
11.	Філіппінці добре говорять по-англійськи.		
12.	Філіппінці не є ввічливими слухачами.		
13.	Вони дуже часто переривають людей.		
14.	Вони не виявляють лояльність.		
15.	Філіппінці поважають старших за віком і рангом.		

Індонезія

№	Твердження	ТАК	НІ
1.	Рукостискання - найбільш поширена форма привітання для індонезійців.		
2.	Вони завжди використовують ліву руку для привітання.		
3.	Порятунок репутації - один з головних проявів їхньої культури.		
4.	Індонезійці вважають за краще перебувати принаймні на відстані витягнутої руки один від одного.		
5.	Необхідно уникати публічних поцілунків і обіймів за всяку ціну.		
6.	Під час розмови індонезійці весь час дивляться прямо в очі.		
7.	Вказуючи на щось, індонезійці, як правило, використовують великий, а не вказівний палець.		

8.	Індонезійці вважають надзвичайною образою, якщо сидяча людина показує ступні.		
9.	Голова – найбільш священна частина тіла, тому до неї не можна торкатися іншим людям.		
10.	Прибуття вчасно не представляє особливої важливості.		
11.	Не слід перебивати в розмові з індонезійцем.		
12.	Індонезійці уникатимуть відповіді "ні", коли їм задають питання.		
13.	Відповіді «можливо», «так», «без проблем» не властиві індонезійцям, якщо насправді відповідь «ні».		
14.	Тимчасове затишшя в розмові вважається прийнятним		
15.	Вам слід бути терплячими і говорити м'яко і спокійно.		

Китай

№	Твердження	ТАК	НІ
1.	В основному чоловіки тиснуть один одному руки при привітанні і прощанні, що іноді супроводжується кивком голови.		
2.	Більшість китайців говорять безпосередньо.		
3.	Їх слова мають більш глибокий сенс, і іноді вони мають на увазі протилежне тому, що говорять.		
4.	Під час розмови дотик не прийнятний.		
5.	Китайці рідко говорять "ні", вони тільки натякають на складнощі.		
6.	Ввічливість не завжди спостерігається в розмові.		
7.	Для китайців важливо уникнути протистояння і втрату репутації.		
8.	Для китайців крикливість і зарозумілість є табу.		
9.	Китайцям подобається хвалитися.		
10.	Запізнення є звичайним явищем для начальника або людини з більш високим соціальним чи політичним статусом.		
11.	Слід уникати проявів агресії або демонстрації поганого настрою при спілкуванні з китайцями.		

12.	Важливим є давати і брати візитну картку двома руками.		
13.	Китайці воліють прямий зоровий контакт непрямому.		
14.	Зоровий контакт вважається проявом ввічливості.		
15.	Якщо Ви спілкуєтеся з незнайомою людиною старше Вас, то необхідно опустити голову в знак поваги.		

Турція

№	Твердження	ТАК	НІ
1.	«Відстань поваги» в основному становить більше метра між співрозмовниками.		
2.	Турки орієнтовані на Захід.		
3.	Чоловіки не виявляють переваги над жінками.		
4.	Вони вірять у власну чесність і відповідальність.		
5.	У турків немає національного почуття гордості.		
6.	Турки хороші слухачі.		
7.	Турки хочуть вчитися у колег із Заходу.		
8.	Турки не ввічливі.		
9.	Турки хочуть виглядати «західними» і сучасними.		
10.	У них є національні забобони.		
11.	Ісламські традиції не переважають.		
12.	Якщо ви хочете продуктивного спілкування з турками, хваліть їх гостинність і їжте, пийте і спілкуйтеся з ними.		
13.	Туркам не сподобається, якщо Ви вивчите пару слів турецьки.		
14.	Турки не люблять обговорювати становище жінок.		
15.	Туркам подобається говорити про Грецію і Кіпр.		

Україна

№	Твердження	ТАК	НІ
1.	Найбільш поширене відносно міцне рукостискання		

	правою рукою.		
2.	Українці можуть бути прямолінійні.		
3.	Українцям не властиво ставати близько один до одного під час розмови.		
4.	Українці завжди говорять те, що думають насправді.		
5.	Вони бояться засмутити Вас.		
6.	Вважається грубим пильно вдивлятися в когось.		
7.	Прямий зоровий контакт не є нормою.		
8.	Вказувати на щось прийнято вказівним пальцем.		
9.	Вважається поганим вихованням розмовляти голосно і розмахувати руками.		
10.	Запізнення для українців є нормою.		
11.	Українці не люблять обговорювати невдачі минулого.		
12.	Їм не подобається, коли люди говорять з ними зверху.		
13.	Українці не ввічливі і не пунктуальні.		
14.	Вони дружні.		
15.	Нормальним вважається говорити про людину «він»/«вона» в його/її присутності.		

Індія

№	Твердження	ТАК	НІ
1.	Легке рукостискання зазвичай супроводжує основне привітання «Намасте».		
2.	Іноді привітання «Намасте» достатньо.		
3.	Обійми і поцілунки загальноприйняті як привітання.		
4.	Індійці кажуть те, що ви хочете почути, щоб бути ввічливими.		
5.	Індійці віддають перевагу прямому стилю спілкування, а не непрямому.		
6.	Чоловіки і жінки відкрито демонструють прихильність один до одного на людях.		
7.	Під час спілкування непрямий зоровий контакт є загальноприйнятим.		

8.	Індіанки не п'ють і не курять.		
9.	Вказувати на щось одним пальцем прийнятно.		
10.	Індійці зазвичай їдять правою рукою, тому що ліва рука вважається «нечистою».		
11.	Якщо ви бачите, що біля дверей стоїть взуття, зніміть своє взуття теж.		
12.	Підморгувати і свистіти вважається прийнятним.		
13.	Смикати кого-то за вуха – серйозна образа.		
14.	Хорошими темами для розмови є сімейний стан, сім'я, освіта, місце, де ви виростили, спорт, і т. д.		
15.	Уникайте таких тим, як політика, релігія, кастова система, область Кашмір.		

США

№	Твердження	ТАК	НІ
1.	Американці частіше покладаються на себе, ніж просять допомоги у інших.		
2.	Американці цінують і контролюють час і орієнтовані на майбутнє.		
3.	Американці цінують рівноправність і можливості працевлаштування для жінок.		
4.	Знак «ОК» і жест «два великих пальця рук вгору» мають погане значення або є неприйнятними.		
5.	Багато американців відкриті і впускають інших в свій особистий простір.		
6.	Не вважається грубістю запитати у американця, скільки він заробляє.		
7.	Американці вірять в рівноправність і вільну конкуренцію.		
8.	Для американців час – не гроші.		
9.	Американці зазвичай вважають, що приходити вчасно на зустріч показує повагу.		
10.	Рукостискання не має особливої важливості, коли Ви зустрічаєте американця.		
11.	Багатьом американцям подобається розглядати питання безпосередньо і відкрито.		

12.	Американці зазвичай намагаються уникнути конфліктів і втрати репутації.		
13.	Вони не вдаються до гумору кожен раз, коли є така можливість.		
14.	Більшість американців не відмовляються від пропозиції безпосередньо.		
15.	Для американців тема приналежності до якоїсь раси не є делікатним питанням.		

Японія

№	Твердження	ТАК	НІ
1.	Приїзд вчасно не має особливого значення.		
2.	Старшинство (за положенням або віком) має особливу важливість і високо цінується.		
3.	Пунктуальність високо цінується.		
4.	Більшість японців не приділяють особливого значення втраті репутації.		
5.	Японці зазвичай обговорюють важливі питання на неофіційних зустрічах.		
6.	Дуже часто, коли японці говорять «так-так», вони насправді говорять «так» (підтверджуючи згоду).		
7.	Часто, якщо японець посміхається і киває головою, йому не подобається те, що Ви говорите.		
8.	Японці зазвичай затихають, щоб зрозуміти почуття і думки інших людей.		
9.	Японці вважають за краще зоровий контакт.		
10.	Японці вважають за краще зоровий контакт, щоб Ви погодились.		
11.	Не слід піднімати чашку, коли японець наливає Вам напій.		
12.	Японці кланяються один одному при привітанні і прощанні.		
13.	Показувати на щось вказівним пальцем не ввічливо.		
14.	Класти ноги на меблі – загальноприйнято.		
15.	Приймати їжу і пити напої по дорозі не прийнято.		

Корея

№	Твердження	ТАК	НІ
1.	Корейці привітні і добродушні.		
2.	Корейці погані слухачі.		
3.	Корейці часто раптово розривають відносини, якщо вони знаходять десь угоду краще.		
4.	Якщо вам не вдалося віддати належне корейцям, які вище Вас по рангу, статусу або віку, вони будуть уникати вас в майбутньому.		
5.	Дотик до інших людей не прийнятно.		
6.	Пунктуальність не так важлива.		
7.	Корейці вважають, що вони не схожі на китайців і японців.		
8.	Вони не підозрілі щодо іноземців та їхніх намірів.		
9.	Корейцям подобаються змістовні подарунки.		
10.	Важливо спілкуватися і випивати з корейцями вечорами.		
11.	Корейці представляють інших людей в офіційній манері.		
12.	Корейці нетерплячі і хочуть, щоб все робилося швидко.		
13.	Корейці неенергичні та неамбітні.		
14.	Корейці пишаються своїми традиціями і культурою.		
15.	Обійми і поцілунки прийнятні у формі привітання.		

Канада

№	Твердження	ТАК	НІ
1.	Легкі обійми загальноприйняті для вітання з не дуже добре знайомими людьми.		
2.	Чоловіки потискують руки, коли вітаються, і підтримують зоровий контакт.		
3.	Канадці ведуть розмову в прямій неофіційній манері.		
4.	Зазвичай їх складно назвати ввічливими і дружніми.		
5.	Канадці цінують свій особистий простір.		

6.	Канадці вважають за краще під час розмови мати 2-3 фути (0,6-0,9 м) особистого простору		
7.	Дотики під час розмови - загальноприйняте явище.		
8.	Торкатися один до одного в колі хороших друзів і сім'ї не прийнято.		
9.	Більшість канадців цінують непрямий зоровий контакт під час спілкування.		
10.	Прямий зоровий контакт-знак поваги і інтересу.		
11.	Пильний погляд вважається грубістю.		
12.	Канадцям не подобається, коли до них звертаються як до американців.		
13.	Ввічливим вважається переривати і сперечатися під час розмови.		
14.	Прийнятними подарунками вважаються вино, шотландський віскі або хороший лікер.		
15.	Канадці цінують пунктуальність і хочуть, щоб все відбувалося вчасно.		

Малайзія

№	Твердження	ТАК	НІ
1.	Малазійці вважають за краще перебувати близько один до одного під час спілкування.		
2.	Малазійці пишаються своїми традиціями і культурою.		
3.	Дотик до інших людей не є прийнятним.		
4.	Уникайте дотиків між чоловіком і жінкою під час розмови.		
5.	Малазійці цінують непрямий зоровий контакт.		
6.	Вони можуть сприймати прямий зоровий контакт як прояв недовіри і загрози		
7.	Особливу важливість являє собою невербальне спілкування		
8.	Для Малазійців час має особливу важливість.		
9.	Вони роблять більший акцент на людей і їх взаєминах, ніж встановлюють розкладу і кінцеві терміни.		

10.	Показувати пальцем вважається прийнятним.		
11.	Передавайте або отримуйте предмети тільки правою рукою.		
12.	Важливо приїжджати на зустріч вчасно, навіть якщо можливо вона не почнеться в призначений час.		
13.	Неприйнятним є мовчання, особливо після заданого питання.		
14.	Уникайте показувати невдоволення, перебивати або перемовлятися зі співрозмовником.		
15.	Відповідаючи на запитання, малайзійці уникатимуть слова «ні».		

Додаток А. 4. 2

Тест «Національні та культурні особливості представників країн світу» (авторська розробка англійською мовою)

Thank you for agreeing to take this survey. The survey is being done by the Chair of English in Navigation at National University «Odessa Maritime Academy». The purpose of the survey is to collect opinions from future navigators about multicultural communication, importance of multicultural knowledge and their preparedness to maintain positive multicultural communication.

All of the answers you provide in this survey will be kept confidential. The survey data will be reported in a summary fashion only and will not identify any individual person.

Today, the world's maritime traffic is very large, and every day it is growing more and more. A great number of officers and ratings are recruited from all over the world. Here is a list of major seafarer supply countries. Tick the nationalities that you had a chance to work with or communicate because of your professional activity.

Canada   China   India   Indonesia   Japan   Korea
Malaysia   Philippines   Turkey   Ukraine   USA

Testing your multicultural communication skills.

How culturally sensitive are you? Here is a series of questionnaires about people from different countries that you may work with.

Decide whether these statements about different nationalities are true or false. Tick YES if you think that the statement is true or NO if the statement is false.

Philippines

№	Statement	YES	NO
1.	Filipinos are talkative.		

2.	They demonstrate warmth and emotion openly.		
3.	They accept authoritarianism whenever possible.		
4.	Authority is not highly valued.		
5.	Filipinos like to criticize people in public.		
6.	Filipinos are flexible in professional and everyday life.		
7.	The everyday greeting for acquaintances and friends is a handshake for both men and women.		
8.	A pat on the back is a common way of greeting.		
9.	Being one or two hours late is not unusual for occasional events.		
10.	Filipinos are multi-active, and have a dialogue-oriented communication.		
11.	Filipinos speak English well.		
12.	Filipinos are not polite listeners.		
13.	They interrupt people very often.		
14.	They are not loyal.		
15.	Filipinos respect older people and persons of senior rank.		

Indonesia

N^o	Statement	YES	NO
1.	Handshakes are the most common form of greeting for Indonesians.		
2.	They always use the left hand for greetings.		
3.	Saving face is a big part of the culture.		
4.	Indonesians tend to prefer standing at least arms lengths from one another.		
5.	Kissing and hugging in public is to be avoided at all costs.		
6.	During conversation they use direct eye contact all the time.		
7.	When pointing at something, Indonesians tend to use the thumb rather than an index finger.		
8.	For Indonesians it is considered an extreme offense to show anyone		

	the soles of your shoes while seated.		
9.	Head is the most sacred body part, that's why nobody can touch it.		
10.	Arriving on time for a meeting is not important.		
11.	You should avoid interrupting while talking to Indonesians.		
12.	Indonesians will avoid using no in answering questions.		
13.	They don't tend to say, "maybe" or even "yes" or "no problem" even if the answer is really no.		
14.	Periods of silence are considered acceptable.		
15.	You need to be patient and speak in a gentle manner.		

China

№	Statement	YES	NO
1.	Men generally shake hands when greeting and departing, sometimes accompanied by a nod of the head.		
2.	Most Chinese speak in a direct manner.		
3.	There's usually a deeper meaning of their words and sometimes what they mean is quite opposite to what they say.		
4.	In conversation there is no touching.		
5.	The Chinese rarely say no—they only hint at difficulties.		
6.	Politeness is not observed at all times.		
7.	For Chinese confrontation and loss of face (for both sides) must be avoided.		
8.	Chinese taboos include loudness and arrogance.		
9.	Chinese like boasting.		
10.	It is common for a boss, or one with a higher social or political status, to be late.		
11.	You should avoid showing anger or appearing upset while communicating with Chinese.		
12.	It is important to give and receive business cards with two hands.		
13.	Chinese tend to favor direct eye contact over indirect.		
14.	Eye contact is considered polite.		

15.	When dealing with an unfamiliar older person one may lower their head as a sign of respect.		
-----	---	--	--

Turkey

№	Statement	YES	NO
1.	For Turks there is generally a “distance of respect” of more than one meter between speakers.		
2.	Turks are Western-oriented.		
3.	Turks don't have male dominancy		
4.	They believe in one's own honesty and reliability.		
5.	Turks don't have national pride.		
6.	Turks are good listeners.		
7.	They wish to learn from Western colleagues.		
8.	Turks are not polite.		
9.	Turks wish to be seen as Western and modern.		
10.	They have some national prejudices		
11.	Islamic customs don't prevail.		
12.	For positive communication with Turks praise Turkish hospitality and eat, drink and socialize with them.		
13.	Turks will not appreciate that you speak a few words of Turkish.		
14.	Turks don't like discussing the position of women.		
15.	Turks like discussing Greece or Cyprus.		

Ukraine

№	Statement	YES	NO
1.	A relatively firm handshake with the right hand is most common.		
2.	Ukrainians can be direct.		
3.	Ukrainians don't tend to stand close to one another during conversations.		

4.	Ukrainians always say what they really think.		
5.	They are afraid to upset you.		
6.	It is rude to stare at somebody.		
7.	Direct eye contact is not ok.		
8.	It's best to point with your index finger.		
9.	It is considered bad manners to talk loudly, to talk waving hands, etc.		
10.	For Ukrainians it's ok to arrive late.		
11.	They don't like discussing past failures.		
12.	They don't like when people talk down to them.		
13.	Ukrainians are not polite and punctual.		
14.	They are friendly.		
15.	It's ok to refer to a person "he" or "she" in his / her presence.		

India

Nº	Statement	YES	NO
1.	Light handshakes are common after the initial "Namaste".		
2.	Sometimes the Namaste alone will suffice.		
3.	Hugs and kisses as a form of greeting are ok.		
4.	Indians will tell you what you want to hear in order to be polite.		
5.	Indians favor a direct style of communication over indirect.		
6.	Men and women always display any form of physical affection in public.		
7.	When communicating it is common to use indirect eye contact.		
8.	Indian women do not drink or smoke.		
9.	Pointing with one finger is common.		
10.	One usually always eats with the right hand as the left hand is considered unclean.		
11.	A good rule to follow is if you see shoes arranged near the door, take yours off as well.		

12.	Winking and whistling is ok.		
13.	Pulling one's ears is a grave insult.		
14.	Good topics of conversation include marital status, family, your educational background, where you grew up, sports.		
15.	Avoid topics such as politics, religions, the caste system, the Kashmir region.		

The USA

N^o	Statement	YES	NO
1.	Americans usually rely on themselves for help rather than asking people.		
2.	Americans value time and its control and are future-oriented.		
3.	Americans value equality and work opportunities for women.		
4.	The OK sign and "thumbs up" sign mean bad or non-acceptable.		
5.	Many Americans are open and share their space.		
6.	It is not rude to ask how much money an American earns.		
7.	Americans believe in equality and free competition.		
8.	For Americans time is not money.		
9.	Americans usually believe that being on time for an appointment shows respect.		
10.	Shaking hands is not important when you meet an American.		
11.	Many Americans like to deal with problems directly and frankly.		
12.	Americans usually try to avoid conflict and loss of face.		
13.	They don't use humor whenever they can.		
14.	The majority of Americans use indirect messages to refuse an offer.		
15.	For Americans race is not a sensitive subject.		

Japan

N ^o	Statement	YES	NO
1.	Arriving on time is not important.		
2.	Seniority is important and highly respected.		
3.	Punctuality is highly valued.		
4.	Most Japanese do not pay much attention to losing face.		
5.	Japanese usually discuss important decisions in an informal meeting.		
6.	Most times when a Japanese says "Yes, Yes", he/she is really saying "Yes" (confirming the agreement).		
7.	Often if a Japanese smiles and nods his head, he dislikes what you say.		
8.	In a group situation, Japanese usually use silent periods to sense others' feelings and thoughts.		
9.	A Japanese tends to use eye contact.		
10.	A Japanese tends to use eye contact to force you to say "yes".		
11.	You should not raise your cup when a Japanese is pouring a drink for you.		
12.	Japanese men bow to one another when greeting and departing.		
13.	Pointing with the index finger is not polite.		
14.	Putting one's feet on the furniture is ok.		
15.	Eating and drinking is not appropriate while walking in the public.		

Korea

N ^o	Statement	YES	NO
1.	Koreans are easy-going and good-natured.		
2.	Koreans are bad listeners.		
3.	Koreans often break a relationship suddenly if they find a better deal elsewhere.		
4.	If you fail to give a Korean the respect due to his rank, status or age, he will avoid you in the future.		
5.	Touching another person is not appropriate.		

6.	Punctuality is not very important.		
7.	Koreans consider themselves very different from the Chinese and Japanese.		
8.	They are not suspicious of all foreigners and their motives.		
9.	Koreans like thoughtful gifts.		
10.	It is important to socialize and drink with them in the evening.		
11.	Koreans introduce others formally.		
12.	Koreans are quick-tempered and want to get things done speedily.		
13.	Koreans are not energetic and not ambitious.		
14.	Koreans are proud of their traditions and culture.		
15.	Hugs and kisses as a form of greeting are ok.		

Canada

Nº	Statement	YES	NO
1.	Light hugs are common for greetings between people who don't know each other well.		
2.	Men shake hands when greeting one another and maintain direct eye contact.		
3.	Canadians tend to speak in a direct informal manner.		
4.	They are not usually polite and friendly.		
5.	Canadians value their personal space.		
6.	Canadians tend to be comfortable with 2-3 feet of personal space during conversations.		
7.	For most Canadians there is much touching during conversations.		
8.	There is little touching between good friends and family.		
9.	Most Canadians value indirect eye contact during conversations.		
10.	Direct eye contact is a sign of respect and interest.		
11.	Staring is considered rude.		
12.	Canadians don't like to be referred to as Americans.		

13.	Interrupting, arguing is considered polite.		
14.	Acceptable presents include wine, scotch, or any good liquor.		
15.	Canadians value punctuality and expect things to be on time.		

Malaysia

№	Statement	YES	NO
1.	Malaysians prefer standing very close to one another while communicating.		
2.	Malaysians are proud of their traditions and culture.		
3.	Touching another person is not appropriate.		
4.	Avoid touching between men and women while conversing.		
5.	Malaysians favor indirect eye contact.		
6.	They may view direct eye contact as suspicious and threatening.		
7.	Non-verbal communication is very important.		
8.	Malaysians view time as an important thing.		
9.	They put more emphasis on people, relationship, rather than set schedules and deadlines.		
10.	Pointing with a finger is considered good form.		
11.	Always use your right hand only to pass or receive an object.		
12.	Arriving on time for a meeting is important even though it may not begin exactly on time.		
13.	Periods of silence are not considered acceptable especially after a question is asked.		
14.	Avoid interrupting, showing displeasure through facial or eye movements and talking over someone.		
15.	Malaysians will avoid using “no” in answering questions.		

Додаток А. 5

Тест на встановлення рівня володіння інформаційно-комунікаційними технологіями [41, с. 57-64]

1. До зовнішніх пристроїв належить:

- арифметико-логічний пристрій • центральний процесор • принтер
- оперативна пам'ять

2. Яку групу клавіш можна використовувати, щоб ввести ім'я друга?

- Буквено-цифрові • Цифрові • Функціональні • Командні

3. Яка з цих одиниць виміру інформації найбільша?

- Кілобайт • Гігабайт • Мегабайт • Біт

1. Яку клавішу необхідно натиснути для виклику довідки?

- F5 • Caps Lock • Back Space • F1

2. Основна характеристика процесора:

- Тактова частота • Об'єм пам'яті • Надійність • Розмір

7. Розширення файлу від основного імені відділяється

- крапкою • похилою рисою • двокрапкою • комою

8. Для виклику контекстного меню виділеного об'єкту необхідно натискати

- праву кнопку миші • ліву кнопку миші

9. Пристрій, який виробляє перетворення аналогових сигналів в цифрові і назад, називається:

- мережева карта • модем • процесор • адаптер

10. Комп'ютер – це (виберіть повне правильне визначення):

- пристрій для роботи з текстами • електронний обчислювальний пристрій для обробки чисел • пристрій для зберігання інформації будь-якого вигляду
- багатофункціональний електронний пристрій для роботи з інформацією

11. Персональний комп'ютер не функціонуватиме, якщо відключити:

- дисковод • оперативну пам'ять • миша • принтер

12. Дисковод – це пристрій для:

- обробки команд виконуваної програми
- читання/запису даних із зовнішнього носія
- довготривалого зберігання інформації
- виведення інформації на папір

13. Вінчестер призначений для ...

- тривалого зберігання інформації незалежно від того, працює комп'ютер чи ні
- підключення периферійних пристроїв до магістралі
- управління роботою комп'ютера за заданою програмою
- тимчасового зберігання програм і даних, проміжних результатів

14. Поясніть принцип дії програм-архіваторів

- переписують вміст файлів (дані) в один файл
- стискають об'єм файлів і зберігають їх у вигляді архівного файлу
- використовуються для копіювання інформації на дискети

15. Що таке архівація даних?

- збільшення об'єму (розміру) файлу в порівнянні з початковим
- зменшення об'єму (стискування) даних і приміщення в архів
- тимчасове зберігання інформації у вигляді особливого файлу

16. Що таке розархівування даних?

- витягання (розпаковування) файлів з архіву
- переміщення файлів в архів
- тимчасове зберігання інформації у вигляді особливого файлу

17. Який величиною позначається мінімальна одиниця інформації?

- Кбайт
- Байт
- Біт
- Мбайт
- Гбайт

18. Скільки Байт в 1 Мбайті? • 10000 • 1000 • 1024 • 100

19. Натискання одночасно Ctrl+Alt+Del служить для:

- м'якого перезавантаження комп'ютера і завершення завислих програм
- м'якого перезавантаження комп'ютера, завершення завислих програм і входу в систему
- входу до системи і завершення завислих програм

20. Що необхідно мати для перевірки на вірус жорсткого диска?

- захищену програму
- завантажувальну програму
- файл з антивірусною програмою
- антивірусну програму, встановлену на комп'ютер

21. Тип інформації, що зберігається, у файлі можна визначити за...

- іменем файлу
- розширенням файлу
- назвою каталогу
- організацією файлової структури

22. Які види пам'яті використовуються в комп'ютері?

- лише оперативна пам'ять (ОЗП) або RAM
- лише постійна пам'ять (ПЗП) ROM
- лише зовнішня пам'ять (дискета, компакт-диск, жорсткий диск і так далі)
- всі перераховані відповіді

23. Які функції виконує Центральний процесор (CPU)?

- керує всією роботою комп'ютера, здійснюючи зв'язок між всіма частинами комп'ютера а також між персональним комп'ютером і периферійними пристроями
- виконує лише низькорівневі команди
- використовується для здійснення зв'язку між електронними компонентами комп'ютера

24. Оперативна пам'ять (ОЗП або RAM) необхідна для:

- тимчасового зберігання даних і очищається при виключенні живлення комп'ютера
- тимчасового зберігання даних і при виключенні живлення комп'ютера не очищується
- тимчасового зберігання даних, від стану живлення комп'ютера не залежить

25. Який з перерахованих пристроїв швидше обмінюється інформацією з процесором (CPU)?

- жорсткий диск
- привід компакт-диск диска (CDROM)
- дисковод для гнучких магнітних дисків (дискет)
- принтер (друкуючий пристрій)

26. Вкажіть основні пристрої комп'ютера:

- системний блок, монітор, клавіатура, миша
- системний блок, колонки, принтер, миша
- монітор, принтер, клавіатура, миша
- клавіатура, сканер, процесор, миша

27. Розташуєте одиниці виміру кількості інформації в порядку зростання, вказавши в полі для відповіді послідовність цифр без пропуску і ком. • Біт • Гігабайт • Мегабайт • Кілобайт

28. Комбінація клавіш клавіатури Ctrl – Alt – Delete використовується для • видалення документа • припинення виконання поточної операції • перезавантаження комп'ютера • введення всіх команд та екранних рядків

29. Визначить, будь ласка, за допомогою якої комбінації клавіш можна занести інформацію до буферу обміну

• Ctrl – P • Ctrl – C • Ctrl – V • Ctrl – X

30. Що з перерахованого НЕ є пристроєм введення інформації в комп'ютер? • сканер • принтер • мікрофон • миша • клавіатура

Додаток Б

Діагностичний інструментарій для визначення підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за показниками операційно-творчого критерію

Додаток Б. 1

Питальник «Cross-cultural communication: linguistic aspect»

(авторська розробка)

1. Write some examples of words that mean the same, but are written differently in British and American English: _____

---

2. Give some examples of differences in British and American English grammar: _____

---

3. What peculiarities of English (pronunciation, grammar, slang, standard language) spoken by various nationalities can you name? _____

---

4. In your opinion, what is the connection between language and culture? _____

---

5. Write about some of the common differences in British and American English. _____

---

6. Write about the differences in streets and roads “terminology” in British and American English. _____

---

7. Name the most confusing word-pairs in British and American English.

---

8. Produce the examples of spelling rules in British and American English. _____

Додаток Б. 2

Домінувальні стратегії конфліктної поведінки (метафоричний варіант) (М. Фетіскін)

Призначення. Використання діагностичного матеріалу у формі метафор (приказки, усталені істини) націлене на зниження стереотипів, самоідеалізації, квазівідповідей. Дана методика орієнтована на виявлення найбільш поширених стратегій в конфліктних ситуаціях: стратегію досягнення егоцентричних (особистих) цілей і стратегію збереження сприятливих міжособистісних відносин. За співвідношенням цих двох стратегій в методиці виділено п'ять метафоричних стратегій.

Інструкція. Зараз вам буде дано незвичайне завдання. Воно полягає в оцінці ступеня використання запропонованих приказок у своїй поведінковій практиці. У ході роботи слід дотримуватися правила: не існує поганих або хороших відповідей, а існують реальні, найуживаніші в тих чи інших життєвих ситуаціях. Слідуючи цьому правилу, в бланку відповідей поряд з номером питання поставте одну з трьох відповідей: «так» або «+»; «ні» або «-»; важко сказати або «±». До останньої форми відповіді намагайтеся вдаватися у виняткових випадках. Порядок заповнення порядковий, зліва направо.

Бланк відповідей

I	II	III	IV	V
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35
Всього	Всього	Всього	Всього	Всього

Питальник

1. Поганий мир кращий за добру сварку.
2. Якщо ви не можете змусити іншого зробити так, як ви хочете, змусьте його робити так, як ви думаєте.
3. М'яко стелить, так жорстко спати.
4. Рука руку миє (почухай мені спину, а я тобі почешу).
5. Розум добре, а два краще.
6. З двох сперечальників розумніший той, хто першим замовкне.
7. Хто сильніший, той і правіше.
8. Не підмажеш - не поїдеш.
9. З паршивої вівці хоч вовни жмут.
10. Правда те, що мудрий знає, а не те, про що всі базікають.
11. Хто вдарить і втече, той зможе битися і на наступний день.
12. Слово «перемога» чітко написано тільки на спинах ворогів.
13. Убивай ворогів своєю добротою.
14. Чесна угода не викликає сварки.
15. Ні в кого немає повної відповіді, але у кожного є, що додати.
16. Тримайся подалі від людей, які не згодні з тобою.
17. Бій виграє той, хто вірить в перемогу.
18. Добре слово не вимагає витрат, а цінується дорого.
19. Ти - мені, я - тобі.
20. Тільки той, хто відмовиться від своєї монополії на істину, зможе отримати користь з істин, якими володіють інші.
21. Хто сперечається - ні гроша не вартий.
22. Хто не відступає, той спонукає до втечі.
23. Ласкаве телятко дві матки ссе, а вперте - жодної.
24. Хто дарує, друзів наживає.
25. Винось турботи на світло і тримай з іншими раду.
26. Кращий спосіб вирішувати конфлікти - уникати їх.
27. Сім разів відміряй, один раз відріж.

28. Лагідність тріумфує над гнівом.
29. Краще синиця в руках, ніж журавель в небі.
30. Щирість, чесність і довіра зрушують гори.
31. На світі немає нічого, що заслуговувало б спору.
32. У цьому світі є тільки дві породи людей - переможці і переможені.
33. Якщо в тебе жбурнули камінь, кинь у відповідь шматок вати.
34. Взаємні поступки прекрасно вирішують справи.
35. Копай і копай невтомно і докопаєшся до істини.

Обробка і інтерпретація даних

Підраховується кількість балів у кожній з п'яти колонок.

Найбільша кількість балів в тій чи іншій колонці свідчить про прихильність досліджуваного до тієї чи іншої стратегії в конфліктних ситуаціях. Якщо в якихось колонках спостерігається однакова кількість балів, то це свідчить про рівнозначність використання двох стратегій.

За співвідношенням двох домінуючих цілей, що відображають спрямованість «на себе» і «взаємодію з іншими людьми», виділено такі метафоричні стратегії конфліктної поведінки:

Тип I. «Черепашка» – стратегія відходу під панцир, тобто відмови як від досягнення особистих цілей, так і від орієнтації на сприятливі взаємини з оточуючими.

Тип II. «Акула» – силова стратегія. Для прихильників цієї стратегії цілі дуже важливі, взаємовідносини – ні. Їм неважливо, чи люблять їх. Вони вважають, що конфлікти вирішуються лише виграшем однієї зі сторін і програшем другої.

Тип III. «Ведмежатко» – стратегія згладжування гострих кутів. Взаємовідносини важливі, цілі – ні. Такі люди хочуть, щоб їх приймали, любили, заради чого жертвують цілями.

Тип IV. «Лиса» – стратегія компромісу. Помірно важливі і цілі, і взаємини; такі люди готові відмовитися від частини цілей, щоб зберегти взаємини.

Тип V. «Сова» – стратегія відкритої і чесною конфронтації. Цінують і цілі, і взаємини. Відкрито визначають позиції і шукають виходу в спільній роботі з досягнення цілей, прагнуть знайти рішення, що задовольняють всіх учасників.

Додаток Б. 3

Самооцінка діяльності в ситуаціях міжкультурного спілкування

(авторська розробка)

Інструкція. Відповідайте на запитання, обираючи наскільки часто характерними для вас є вказані ствердження:

дуже часто – 5 балів;

часто – 4 бали;

інколи – 3 бали;

рідко – 2 бали;

ніколи – 0 балів.

1. Я завжди продумую вибір тактик та стратегій у спілкуванні з представниками інших країн та культур.

2. Я завжди знаю, що треба зробити для успіху міжкультурного спілкування.

3. Я хвилююся за результат діалогу з представниками інших країн та культур.

4. Я відчуваю, що мені складно спілкуватись з людьми інших національностей та культур.

5. Я не знаю, як запобігти конфліктам у ситуаціях міжкультурного діалогу.

6. Я вважаю, що вміння обирати комунікативні ролі та стилі спілкування є запорукою успішної та ефективної комунікації.

7. Якщо стається якесь непорозуміння у процесі спілкування з представниками інших країн та національностей, після цього я завжди виконую роботу над помилками, щоб така ситуація не повторилася знов.

8. Я слідкую за своєю невербальною поведінкою: намагаюсь менше використовувати жестів, міміки, контролюю свою мову тіла, манеру ходити, погляд тощо.

9. Я намагаюсь не піддаватись національним та іншим видам упереджень і спілкуватись з представниками інших культур та країн, не звертаючи увагу на стереотипи, які існують.

10. Я вважаю, що знання і вміння міжкультурного спілкування можна і потрібно у собі розвивати для того, щоб ефективно здійснювати міжкультурний діалог з представниками інших національностей і культур.

Обробка та інтерпретація. Щоб визначити рівень міжкультурної грамотності та здатності до самокритики власної діяльності в ситуаціях міжкультурної комунікації, необхідно скласти усі бали за вказаними ствердженнями. Порахуйте загальну кількість балів.

Рівні здатності до самокритики та діагностики власної діяльності в ситуаціях міжкультурної комунікації:

Більше 30 балів – високий рівень.

16-29 – середній рівень.

0-15 – низький рівень.

Додаток Б. 4

Діагностика комунікативного контролю (М. Шнайдер)

Методика призначена для вивчення рівня комунікативного контролю. Згідно з думкою М. Шнайдера, люди з високим комунікативним контролем постійно стежать за собою, добре обізнані, де і як себе вести, управляють своїми емоційними проявами. Разом з тим вони відчують значні труднощі в спонтанності самовираження, не люблять непрогнозованих ситуацій. Люди з низьким комунікативним контролем безпосередні і відкриті, але можуть сприйматися оточуючими як зайво прямолінійні і нав'язливі.

Інструкція: Уважно прочитайте 10 висловлювань, що відображають реакції на деякі ситуації спілкування. Кожне з них оцініть як вірне (В) чи невірне (Н) стосовно до себе, поставивши поруч з кожним пунктом відповідну букву.

1. Мені здається важким наслідувати інших людей.
2. Я зміг би зваляти дурня, щоб привернути увагу оточуючих.
3. З мене міг би вийти непоганий актор.
4. Іншим людям іноді здається, що мої переживання більш глибокі, ніж це є насправді.
5. У компанії я рідко опиняюся в центрі уваги.
6. У різних ситуаціях в спілкуванні з іншими людьми я часто поведжуся по-різному.
7. Я можу відстоювати тільки те, в чому щиро переконаний.
8. Щоб досягти успіху в справах і в стосунках з людьми, я часто буваю саме таким, яким мене очікують бачити.
9. Я можу бути дружелюбним з людьми, яких не виношу.
10. Я не завжди такий, яким здаюся.

Обробка і інтерпретація результатів тесту.

По 1 балу нараховується на відповідь «Н» на питання 1, 5, 7 і за відповідь «В» на всі інші питання.

Підраховується сума балів.

- 0-3 бали - низький комунікативний контроль; висока імпульсивність у спілкуванні, відкритість, розкутість, поведінка мало піддається змінам в залежності від ситуації спілкування і не завжди співвідноситься з поведінкою інших людей;

- 4-6 балів - середній комунікативний контроль; в спілкуванні поводить себе безпосередньо, щиро ставиться до інших. Але стриманий в емоційних проявах, співвідносить свої реакції з поведінкою оточуючих людей;

- 7-10 балів - високий комунікативний контроль; постійно стежить за собою, керує вираженням своїх емоцій.

Додаток Б. 5

Оцінка типового стилю конфліктної поведінки (за адаптованою Н. Гришиною методикою К. Томаса)

К. Томас виходив з того, що людям не слід уникати конфліктів або розв'язувати їх будь-якою ціною, а потрібно вміти грамотно ними управляти. Він спільно з Ральфом Килманном (Ralph Kilmann) запропонував двомірну модель регулювання конфліктів, вимір якої – поведінка особистості, засноване на увазі до інтересів інших людей; друге – поведінка, що передбачає ігнорування цілей оточуючих і захист власних інтересів.

Для опису типів поведінки людей в конфліктах (точніше, в конфлікті інтересів) К. Томас вважає застосовувану двомірну модель регулювання конфліктів, основними в якій є кооперація, пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених в ситуацію, і напористість, для якої характерний акцент на власних інтересах.

Виділяється п'ять способів регулювання конфліктів, позначені у відповідності з двома основними вимірами (кооперація і напористість):

1. Змагання (конкуренція) – прагнення досягти своїх інтересів в збиток іншому.
2. Пристосування – принесення в жертву власних інтересів заради іншого.
3. Компроміс – угода на основі взаємних поступок; пропозиція варіанту, знімає виникле протиріччя.
4. Уникнення – відсутність прагнення до кооперації, і відсутність тенденції до досягнення власних цілей.
5. Співробітництво – учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

У своєму питальнику по виявленню типових форм поведінки К. Томас описує кожний з п'яти перерахованих можливих варіантів 12 судженнями про поведінку індивіда в конфліктній ситуації. У різних поєднаннях вони

згруповані в 30 пар, у кожній з яких респонденту пропонується вибрати те судження, яке є найбільш типовим для характеристики його поведінки.

Відповіді на запитання заносяться в бланк.

Питальник

Інструкція. Перед вами ряд тверджень, які допоможуть визначити деякі особливості вашої поведінки. Тут не може бути відповідей «правильних» або «неправильних». Люди різні, і кожен може висловити свою думку.

Є два варіанти А і В, з яких ви повинні вибрати один, у більшою мірою відповідає вашим поглядам, вашу думку про себе. У бланку для відповідей поставте виразний хрестик відповідно до одного з варіантів (А або В) для кожного твердження. Відповідати треба як можна швидше.

1. А. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за рішення спірного питання.

В. Чим обговорювати те, у чому ми розходимося, я намагаюся звернути увагу на те, з чим ми обидва згодні.

2. А. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

В. Я намагаюся улагодити справу з урахуванням інтересів іншого і моїх власних.

3. А. Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.

В. Я намагаюся заспокоїти іншого і головним чином зберегти наші відносини.

4. А. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

В. Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.

5. А. Улагоджуючи спірну ситуацію, я весь час намагаюся знайти підтримку в іншого.

В. Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.

6. А. Я намагаюся уникнути неприємностей для себе.

В. Я намагаюся домогтися свого.

7. А. Я намагаюся відкласти рішення спірного питання з тим, щоб з часом вирішити його остаточно.

В. Я вважаю можливим у чимось поступитися, аби домогтися іншого.

8. А. Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.

В. Я першою справою намагаюся ясно визначити те, у чому складаються всі порушені інтереси.

9. А. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якихось виникаючих розбіжностей.

В. Я прикладаю зусилля, щоб домогтися свого.

10. А. Я твердо прагну досягти свого.

В. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

11. А. Першою справою я намагаюся ясно визначити, в чому полягають всі порушені спірні питання.

В. Я намагаюся заспокоїти іншого і головним чином зберегти наші відносини.

12. А. Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може викликати суперечки.

В. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч.

13. А. Я пропоную середню позицію.

В. Я наполягаю, щоб було зроблено по-моєму.

14. А. Я повідомляю іншому свою точку зору і запитую про його погляди.

В. Я намагаюся показати іншому логіку і переваги моїх поглядів.

15. А. Я намагаюся заспокоїти іншого і головним чином зберегти наші відносини.

В. Я намагаюся зробити так, щоб уникнути напруженості.

16. А. Я намагаюся не зачепити почуттів іншого.

В. Я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.

17. А. Зазвичай я наполегливо намагаюся домогтися свого.

В. Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.

18. А. Якщо це зробить іншого щасливим, дам йому можливість настояти на своєму.

В. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч.

19. А. Першою справою я намагаюся ясно визначити те, у чому складаються всі порушені питання та інтереси.

В. Я намагаюся відкласти рішення спірного питання з тим, щоб з часом вирішити його остаточно.

20. А. Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.

В. Я намагаюся знайти найкраще поєднання вигод і втрат для обох сторін.

21. А. Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого.

В. Я завжди схильюся до прямого обговорення проблеми і їх спільним рішенням.

22. А. Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією і точкою зору іншої людини.

В. Я відстоюю свої бажання.

23. А. Як правило, я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

В. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за рішення спірного питання.

24. А. Якщо позиція іншого здається мені дуже важливою, я постараюся піти назустріч його бажанням.

В. Я намагаюся переконати іншого прийти до компромісу.

25. А. Я намагаюся показати іншому логіку і переваги моїх поглядів.

Ст. Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого.

26. А. Я пропоную середню позицію.

В. Я майже завжди заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

27. А. Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може викликати суперечки.

В. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість настояти на своєму.

28. А. Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.

Ст. Улагоджуючи ситуацію, я зазвичай намагаюся знайти підтримку в іншого.

29. А. Я пропоную середню позицію.

Ст. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якихось виникаючих розбіжностей.

30. А. Я намагаюся не зачепити почуттів іншого.

В. Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми спільно з іншим людиною могли домогтися успіху.

Ключ до питальника

1. Суперництво: 3А, 6В, 8А, 9В, 10А, 13В, 14В, 16В, 17А, 22В, 25А, 28А.

2. Співпраця: 2В, 5А, 8В, 11А, 14А, 19А, 20А, 21В, 23В, 26В, 28В.

3. Компроміс: 2А, 4А, 7В, 10В, 12В, 13А, 18В, 22А, 23А, 24, 26А, 29А.

4. Уникнення: 1А, 5В, 6А, 7А, 9А, 12А, 15В, 17В, 19В, 20В, 27А, 29В.

5. Пристосування: 1В, 3В, 4В, 11В, 15А, 16А, 18А, 21 А, 24А, 25, 27В, 30А.

Обробка результатів

В ключі кожна відповідь А чи В дає уявлення про кількісне вираження: суперництва, співпраці, компромісу, уникнення і пристосування. Якщо відповідь співпадає з вказаною у ключі, запитанню присвоюється значення 1, якщо не збігається, то присвоюється значення 0. Кількість балів, набраних індивідом за кожною шкалою, дає уявлення про вираженість у нього тенденції до прояву відповідних форм поведінки в конфліктних ситуаціях.

Додаток Б. 6

Методика «Оцінка рівня творчого потенціалу особистості» (М. Фетіскін)

Призначення. Методика дозволяє визначити самооцінку особистісних якостей або частоту їх прояву, які і характеризують рівень розвитку творчого потенціалу особистості.

Інструкція. За 9-бальною шкалою надайте оцінку кожному з 18 тверджень. Обрану оцінку візьміть у кружечок.

Запитання тесту	Шкала оцінок
1. Як часто розпочату справу вам вдається довести до логічного кінця?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
2. Якщо всіх людей подумки розділити на логіків і евристиків, тобто генераторів ідей, то в якій мірі ви є генератором ідей?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
3. Якою мірою ви відносите себе до людей рішучих?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
4. В якій мірі ваш кінцевий «продукт», ваш твір найчастіше відрізняється від початкового проекту, задуму?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
5. Наскільки ви здатні проявити вимогливість і наполегливість, щоб люди, які обіцяли вам щось, виконали обіцяне?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
6. Як часто вам доводиться виступати з критичними судженнями в будь-чій адресу?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
7. Як часто вирішення проблем, які виникають у вас, залежить від вашої енергії та наполегливості?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
8. Який відсоток людей в вашому колективі найчастіше підтримують вас, ваші ініціативи та пропозиції? (1 бал - близько 10%)	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

9. Як часто у вас буває оптимістичний і веселий настрій?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
10. Якщо всі проблеми, які вам доводилося вирішувати за останній рік, умовно розділити на теоретичні і практичні, то яка серед них питома вага практичних?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
11. Як часто вам доводилося відстоювати свої принципи, переконання?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
12. Якою мірою ваша товарицькість, комунікабельність сприяє вирішенню життєво важливих для вас проблем?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
13. Як часто у вас виникають ситуації, коли головну відповідальність за вирішення найбільш складних проблем і справ в колективі вам приходится брати на себе?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
14. Як часто і в якій мірі ваші ідеї, проекти вдавалося втілювати в життя?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
15. Як часто вам вдається, проявивши винахідливість і навіть заповзятливість, хоч в чомусь випередити своїх суперників по роботі або навчанню?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
16. Як багато людей серед ваших друзів і близьких, які вважають вас людиною вихованою і інтелігентною?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
17. Як часто вам в житті доводилося робити щось таке, що було сприйнято навіть вашими друзями як несподіванка, як принципово нову справу?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
18. Як часто вам доводилося докорінно реформувати своє життя або знаходити принципово нові підходи у вирішенні старих проблем?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

Обробка і інтерпретація результатів

На основі сумарного числа набраних балів визначте рівень вашого творчого потенціалу.

Сума балів	Рівень творчого потенціалу особистості
18 — 39	Дуже низький рівень
40 — 54	Низький
55 — 69	Нижче середнього
70 — 84	Трохи нижче середнього
85 — 99	Середній
100 — 114	Трохи вище середнього
115 — 129	Вище середнього
130 — 142	Високий рівень
143 — 162	Дуже високий рівень

Додаток Б. 7**Питальник «Креативний підхід майбутніх судноводіїв до міжкультурної взаємодії» (авторська розробка)**

1. Are you a creative person? _____
_____
2. What is creativity? _____
_____
3. What is creativity in cross-cultural communication? _____
_____
4. What are the best creative ways of avoiding conflicts? _____
_____
5. What creative techniques have you chosen in your personal experience in cross-cultural communication? _____
_____
6. What helps better: a creative or traditional approach to cross-cultural communication? Give some examples. _____
_____
_____
7. What are the creative ways of coping with stereotypes? _____
_____
_____
8. Write some creative ways of using a proper communication style. _____
_____
_____

Додаток В

Діагностичний інструментарій для визначення підготовленості майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування засобами ІКТ за показниками індивідуально-оцінного критерію

Додаток В. 1

Діагностика доброзичливості (за шкалою Кемпбелла)

Інструкція до тесту.

Уважно прочитайте (прослухайте) пари суджень питальника. Якщо ви вважаєте, що будь-яке судження з пари правильне і відповідає вашому уявленню про себе та інших людей, то в банку відповідей навпроти номера судження відзначте ступінь вашої згоди з ним, використовуючи запропоновану шкалу. Якщо у вас виникли якісь питання, задайте їх, перш ніж почнете виконувати тест.

Бланк відповідей

П.І.Б. _____ Стать _____

Вік _____

Варіанти відповідей: А або В.

№	А	В
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		

Питальник.

Виберіть правильне судження:

1. А) Людина найчастіше може бути впевнена в інших людях.
В) Довіряти іншому небезпечно, так як він може використовувати це в своїх цілях.

2. А) Люди швидше будуть допомагати одне одному, ніж ображати одне одного. В) У наш час навряд чи знайдеться така людина, якій можна було б повністю довіритися.

3. А) Ситуація, коли людина працює для інших, сповнена небезпеки. В) Друзі та співробітники виступають найкращим гарантом безпеки.

4. А) Віра в інших є основою виживання в наш час. В) Довіряти іншим рівнозначно пошуку неприємностей.

5. А) Якщо знайомий просить в борг, краще знайти спосіб відмовити йому. В) Здатність допомогти іншому складає одну з кращих сторін нашого життя.

6. А) «Договір дорожче грошей» – краще правило в наш час. В) У наш час необхідно прагнути загрозувати всім незалежно від власних принципів.

7. А) Неможливо перестрибнути через себе. В) Там, де є воля, є і результат.

8. А) У ділових відносинах не місце дружбу. В) Основна функція ділових відносин полягає в можливості допомогти іншому.

Обробка і інтерпретація результатів

Вибори, що відображають доброзичливе ставлення до інших людей: 1А, 2А, 3В, 4А, 5В, 6А, 7В, 8В.

При збігу відповіді випробуваного з ключем він оцінюється в 1 бал, при розбіжності – в 0 балів. Бали підсумовуються .

- 4 бали і менше – низький показник доброзичливого ставлення до інших;
- 4-8 балів – середній показник доброзичливого ставлення до інших;
- 8 балів і вище – високий показник доброзичливого ставлення до інших.

Додаток В. 2
Методика «Стереотип та упередженість»
(авторська розробка)

1. Наскільки часто ви оцінюєте представників інших національностей та культур через призму національних, професійних, релігійних, расових, гендерних, соціальних стереотипів? _____

---

2. Яка роль стереотипів та упередженостей у міжкультурному спілкуванні? _____

---

3. Яка різниця між стереотипом та упередженістю? Наведіть приклади. _____

---

4. Яку роль в ефективності міжкультурного діалогу грають знання характерних національних рис? Наведіть приклади. _____

---

5. Які функції виконують стереотипи у міжкультурному спілкуванні? _____

---

6. Які стереотипи щодо українців ви знаєте? З якими ви згодні, а з якими ні? Чому? _____

Додаток В. 3

Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності

(Г. Розен)

Інструкція. Прочитайте уважно кожне запитання і виберіть один із запропонованих варіантів відповіді (а, б, в).

Питальник.

1. Чи добре ви розбираєтеся в мові жестів?
а) так; б) і так, і ні; в) ні.
2. Чутливі ви до чужих потреб?
а) так, чутливий; б) не знаю; в) ні, не чутливий.
3. Відразу ви помічаєте, що комусь стало нудно при розмові з вами?
а) відразу; б) вірно щось середнє; в) не помічаю взагалі.
4. Ви вмієте слухати інших?
а) так, вмію; б) і так, і ні в) ні, не вмію.
5. Чи завжди ви однаково ввічливі в спілкуванні?
а) так, завжди; б) в залежності від обставин; в) ніколи.
6. Чи можете ви зараз визначити, що хтось із співрозмовників засуджує вас?
а) так, можу; б) не завжди; в) ні, не можу.
7. Чи завжди ви вірно оцінюєте інших людей?
а) так, завжди; б) від випадку до випадку; в) ніколи.
8. Чи можете ви відразу відчутти, що викликаєте у співрозмовника симпатію, прихильність?
а) так, можу; б) і так, і ні; в) ні, не можу.
9. Чи здатні ви передбачити, між ким із ваших знайомих може зав'язатися дружба?
а) так, здатний; б) не знаю; в) ні, не здатний.
10. Чи завжди ви відчуваєте, що у співрозмовника є щось приховане на розумі?
а) так, завжди; б) в залежності від обставин; в) не завжди.
11. Чи вмієте ви вчасно відчутти, коли не слід бути занадто наполегливим?
а) так, вмію; б) коли як; в) ні, не вмію.
12. Чи часто люди приходять до вас зі своїми проблемами?
а) часто; б) від випадку до випадку; в) рідко.
13. Як ви думаєте, чи завжди вам вдається розпізнати брехню?
а) думаю, що завжди; б) не знаю; в) думаю, що ні.

14. Відразу ви відчуваєте, що співрозмовник перебуває в поганому настрої?

а) так, відразу; б) і так, і ні; в) ні, не відразу.

15. Передчуваєте ви, що співрозмовник може ось-ось несподівано розридатися (або вибухнути)?

а) так, передчуваю; б) коли як; в) ні, не передчуваю .

Обробка і інтерпретація результатів

Ключ: відповіді а – 2 бали; б – 1 бал; в – 0 балів.

Підсумуйте оцінки по пунктам опитувальника.

Перетворіть «сирі» бали в стени за допомогою таблиці «стенові норми».

Стенові норми

Стени	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Бали	0	1-4	5-8	9-12	13	14-17	18-21	22-25	26-29	30

Запропонована шкала невербальної компетентності педагога виявляє ступінь вираженості його вміння налагоджувати відносини і прочитувати контекст спілкування. Кожен досліджуваний може бути віднесений до однієї з трьох груп:

- 1) з низьким рівнем невербальної компетентності (1-3 стени);
- 2) з помірним рівнем невербальної компетентності (4-7 стени);
- 3) з високим рівнем невербальної компетентності (8-10 стени).

Особи, віднесені до першої групи, поглинені своїми власними проблемами і недостатньо уважні до проблем інших. Вони виявляють нездатність до налагодження відносин і розуміння характеру міжособистісного взаємодії, в яке залучені.

Особистості, віднесені до третьої групи, навпаки, характеризуються поглиненістю в проблеми інших людей і неухвагою до своїх власних.

Додаток В. 4
Самоаналіз ефективності міжкультурного спілкування
(авторська розробка)

Інструкція. Відповідайте на запитання, обираючи наскільки правдивими для вас є вказані твердження:

відповідь «так» - 3 бали;

відповідь «більше так, ніж ні» - 2 бали;

відповідь «інколи» - 1 бал;

відповідь «ні» - 0 балів.

1. Я завжди досягаю мети спілкування.
2. Міжкультурний характер спілкування не впливає негативно на те, що я отримую бажаний результат спілкування.
3. Я впевнений, що правильно підібрані мовні та мовленнєві засоби спілкування іноземною мовою додають вірогідності позитивного результату міжкультурного діалогу.
4. Якщо я не знаю, що сказати, або як відреагувати, я промовчу або відповім нейтрально.
5. Я намагаюсь розвивати свої соціокультурні знання.
6. Комунікативні вміння відіграють значну роль у досягненні успіху міжкультурного спілкування.
7. Якщо у мене є підлеглі, то я спілкуюсь з усіма однаково, розподіляю робоче навантаження порівну, незалежно від раси, національності тощо.
8. Я розмірковую над тим, яку стратегію поведінки у міжкультурному спілкуванні обрати.
9. Я усвідомлюю важливість володіння методиками подолання непорозумінь та бар'єрів у міжкультурному спілкуванні.

10. Якщо я зробив помилку під час міжкультурного спілкування, я намагаюсь усунути помилки і перепросити, якщо завинив.

Обробка та інтерпретація. Щоб визначити рівень здатності до самоаналізу власного вербального міжкультурного спілкування та успішність міжкультурного спілкування зокрема, необхідно скласти усі бали за вказаними ствердженнями. Порахуйте загальну кількість балів.

Більше 21 балів – високий рівень. Високий рівень характеризує того, хто відповідає на запитання, як людину, яка серйозно і відповідально підходить до проблеми міжкультурного спілкування, володіє специфічними знаннями, вміє застосовувати їх практично та обирати тактику досягнення успіху у міжкультурному спілкуванні.

13-20 – середній рівень. Такий рівень здійснення вербального міжкультурного спілкування мають люди, які проходили певну міжкультурну підготовку, намагаються будувати ефективний міжкультурний діалог для забезпечення успішного виконання професійних задач та створення позитивної дружньої атмосфери у колективі міжнародного та багатокультурного екіпажу.

0-12 – низький рівень. Низький рівень вербального міжкультурного спілкування свідчить про те, що людині потрібно розвивати свої знання і навички міжкультурного спілкування, адже наявних знань та вмінь на момент проходження опитування є недостатньо, через що виникають бар'єри та складності у спілкуванні з представниками інших національностей та культур.

Додаток Г
Тематичний план елективного курсу
«Міжкультурне спілкування майбутніх судноводіїв»

№	Зміст	Годин разом	Лекції-візуалізації	Семінари	Практичні	Самостійна робота
Змістовий модуль 1. Теорія міжкультурного спілкування.						
1	Поняття та структура міжкультурного спілкування	8	2	2	2	2
2	Особливості успіху спілкування в міжкультурному середовищі: теорія	9	3	2	2	2
3	Мова, культура, поведінка, цінності – калейдоскоп загадок представників різних країн та національностей	9	3	2	2	2
	Разом за перший модуль	26	8	6	6	6
Змістовий модуль 2. Практико-комунікативний складник міжкультурного спілкування.						
1	Традиції та культурні особливості народів світу	9	3	2	2	2
2	Особливості успіху спілкування в міжкультурному середовищі: практика	8	2	2	2	2
3	Лінгвістичний аспект міжкультурної підготовки майбутніх судноводіїв	9	3	2	2	2
	Разом за другий модуль	26	8	6	6	6
	Усього годин	52	16	12	12	12

Змістовий модуль 1. Теорія міжкультурного спілкування

Тема № 1. Поняття та структура міжкультурного спілкування.

Лекція-візуалізація № 1. «Поняття «міжкультурне спілкування» у глобальному суспільстві».

Структура міжкультурного спілкування, його головні концепти та їх співвідношення, словник термінів та понять міжкультурного спілкування. Високо- та низькоконтекстуальні культури за Е. Холлом. Монохромне та

поліхромне сприйняття часу різними культурами. Теорія культурних змін Г. Хофштеде. Теорія культурної грамотності Е Хірша.

Семінарське заняття № 1.

Круглий стіл «Культурний плюралізм: що це таке та чи існує він насправді?» з залученням до обговорення самостійно виконаних курсантами та представлених в аудиторії презентацій Microsoft Power Point на теми «Міжкультурне спілкування: «своє» та «чуже», «Культура, національність, етнос у ХХІ столітті», «Моя культурна ідентичність у мультикультурному світі», «І свого не цурайтесь, і чужого научайтесь».

Практичне заняття № 1. Дискусія «Міжкультурний діалог: як не втратити власну культурну ідентичність у багатонаціональному та мультикультурному екіпажі?».

Питальник з подальшою мотиваційною бесідою «Знайомство з собою у міжкультурному спілкуванні».

Самостійна робота курсантів. Виконати Веб-квест «Ставлення до категорії часу та відповідальності різних культур» згідно з завданням викладача.

Провівши аналіз довідкової літератури в Інтернеті, написати за захистити реферат у формі презентації Microsoft Power Point на тему за вибором «Вербальний, невербальний та паравербальний складник міжкультурного спілкування майбутніх судноводіїв», «Культурний шок у мультикультурному екіпажі: сутність, етапи, шляхи подолання».

Тема № 2. Особливості успіху спілкування в міжкультурному середовищі: теорія.

Лекція-візуалізація № 2. «Ефективне міжкультурне спілкування: стратегії порозуміння».

Ролі, стратегії та стилі спілкування. Прямий та непрямий стилі спілкування. Що таке діалог? Як досягти порозуміння у міжкультурному спілкуванні та не втрапити у конфлікт? Діалог культур. Комунікативна

толерантність у багатонаціональному та мультикультурному екіпажі. Запорука ефективного міжкультурного спілкування: навички слухати, говорити, спостерігати, терплячість та гнучкість. Модель культури «Айсберг».

Семінарське заняття № 2. Тренінг «Впевненість, підтримка, довіра».

Практичне заняття № 2. Дискусія «Зрив політики расизму або життя у межах «білизни»» (Undermining racism or living within whiteness)

Мотиваційна бесіда «Здійснювати підтримку».

Кейс-стаді «Одного разу на камбузі»;

мозковий штурм «Якби я міг змінити щось в цій ситуації, я б...», «А як би вчинив ти?» (про расизм).

Практичне заняття № 2.1. Круглий стіл «Подолання етноцентризму та егоїзму як стратегія гармонізації міжособистісних відносин в багатонаціональному та мультикультурному середовищі екіпажу».

Рольові ігри «Егоїзм – не наш девіз», «Гармонія», «Яка частина айсбергу?».

Самостійна робота курсантів. Опрацювати Інтернет-джерела та довідкову літературу з проблем «Активне слухання чи активне говоріння: що обрати в міжкультурному спілкуванні майбутніх судноводіїв?», «Терплячість та гнучкість в міжкультурному діалозі: за та проти», «Расизм та етноцентризм: чому ми досі з цим боремося і як побороти?». Представити результат роботи у вигляді есе з практичними порадами та керівництвом до дії.

Тема № 3. Мова, культура, поведінка, цінності – калейдоскоп загадок представників різних країн та національностей.

Лекція-візуалізація № 3. «Культура та її символи».

Культура як мистецтво нації. Мова як відображення культури. Поведінка та цінності націй світу.

Семінарське заняття № 3. Дискусія «Культура – стиль життя всього суспільства».

Мотиваційна бесіда «Культура народу через культуру особистості».

Практичне заняття № 3. Командне змагання Веб-квест «Національні та культурні особливості морських держав світу»

Вікторина «Національні загадки».

Самостійна робота курсантів. Виконати Веб-квест «Національні й культурні цінності».

Розробити кросворд з тематики «Мова, культура, поведінка, цінності різних національностей світу».

Підготувати реферати до захисту на теми «Українські цінності», «Багатства української нації», «Українська культура – відображення».

Написати *мотиваційне рефлексивне есе-роздуми* «Як досягти мети спілкування у міжкультурному екіпажі».

Змістовий модуль 2. Практико-комунікативний складник міжкультурного спілкування.

Тема № 1. Традиції та культурні особливості народів світу.

Лекція-візуалізація № 1. «Культура, традиції, релігії та звичаї країн світу».

Стереотипи та упередження. Особистісні якості та характер як прояв національної культури. Професійні якості: чи відрізняються вони у представників різних національностей.

Семінарське заняття № 1. Дискусія «Спрямованість «Моя культура найкраща»: як з цим боротись і чи треба?»

Практичне заняття № 1. Майстер-клас з подальшою дискусією «Стратегія неконфліктної поведінки».

Майстер-клас: «Tips for successful cross-cultural communication in multicultural crew»

Самостійна робота курсантів. Виконати Веб-квест «Національні стереотипи та їх місце в міжкультурному спілкуванні».

Зробити творчий проект-презентацію Microsoft Power Point «Українці: стереотипи про нас та наші національні риси – власний погляд» або «Стереотипи про українців – погляд зовні» на вибір.

Написати *мотиваційне рефлексивне есе-роздуми* «Повага та розуміння на борту як складник успіху міжкультурної взаємодії».

Тема № 2. Особливості успіху спілкування в міжкультурному середовищі: практика.

Лекція-візуалізація № 2. «Міжкультурна грамотність та креативність». Креативність у міжкультурному спілкуванні: за та проти. Особистісний складник (риса характеру, які необхідно в собі розвивати та ті, від яких треба позбавлятися) для забезпечення успіху міжкультурного діалогу в багатонаціональному екіпажі та поза ним. Толерантність, емпатія, гнучкість мислення та характеру, відкритість до нового, нівелювання упередженості, контроль стереотипного мислення.

Семінарське заняття № 2. Дебати «Головні риси характеру майбутнього судноводія для ефективного міжкультурного діалогу».

Тренінг «Національні кордони – не перепони для судноводіїв».

Практичне заняття № 2. Дискусія «Успішний судноводій – той, кого поважають у міжкультурному екіпажі: як ним стати?»

Рольові ігри: пов'язані з особистими рисами характеру.

Самостійна робота курсантів. Написати рефлексивні есе з власного досвіду на теми «Мої слабкі та сильні сторони в міжкультурному спілкуванні», «Чи знаю я, що таке емпатія і як її культивувати?», «Толерантність – вроджена чи набута риса?», «Контроль стереотипного мислення: мій досвід роботи і навчання у мультикультурному середовищі міжнародного екіпажу». Презентувати їх аудиторії у вигляді презентації Microsoft Power Point та на інтерактивній дошці (смарт-дошці).

Написати *мотиваційне рефлексивне есе-роздуми* «Дружна атмосфера в багатонаціональних та мультикультурних екіпажах і шляхи її створення».

Тема № 3. Лінгвістичний аспект міжкультурної підготовки майбутніх судноводіїв.

Лекція-візуалізація № 3. «Мова і культура».

Білінгвальність: реальність чи міф? Варіативність англійської мови. Британська та Американська англійська мова.

Семінарське заняття № 3. Тренінг «Мова – потужний засіб комунікації» («Language as a powerful means of communication»). Інтерактивні вправи «Продовж речення ...», «Читаємо та дискутуємо в парах».

Практичне заняття № 3. Дискусія «Глобальна англійська – це кінець англійській мові?» («Global English is the end to the English language?»)

Практичне заняття № 3.1. Круглий стіл «Скільки мов я знаю, стільки разів я людина» (різні мови – фрази вжитку, ввічливості, привітання, прощання тощо)

Самостійна робота курсантів. Виконати Веб-квест «Мовні картини світу різних національностей». Написати есе за темами на вибір «Якщо не англійська мова – мова міжнародного спілкування, то яка?», «Білінгвальність: найкращі стратегії досягнення», «Коли користуються мовою – обмінюються думками» та представити їх за допомогою інтерактивної дошки (Смарт-дошки) в аудиторії.

Рекомендована література:

1. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 224 с.

2. Тер-Минасова С.Г. «Язык и межкультурная коммуникация»: Учебное пособие. – М.: Слово, 2000.

3. Baylon, A., Santos., V. (2011). The Challenges in Philippine Maritime Education and Training. *International Journal of Innovative Interdisciplinary Research*, pp. 34-43 [in English].
4. Bennett M. J. (Ed.) (1998). *Basic concepts of intercultural communication: selected readings*. Intercultural press, Inc.
5. Bennett M. J. (1998). *Intercultural communication: A current perspective*. In Milton J. Bennett (Ed.), *Basic concepts of intercultural communication: Selected readings*. Yarmouth, ME: Intercultural Press.
6. C. Chirea-Ungureanu, P.-E. Rosenhave. A door opener: teaching cross-cultural competence to seafarers. *International journal on marine navigation and safety of sea transportation*. V. 6. – № 4. – 2012. URL: <https://www.scribd.com/document/250666766/A-Door-Opener-Teaching-Cross-Cultural-Competence-to-Seafarers> (дата звернення 16.02.2020).
7. Dignen B. *Communicating across cultures*. Cambridge university press, 2011. pp. 98.
8. Gesteland R. *Cross-cultural business behaviour*. Copenhagen business school press. 2002. pp. 326.
9. Gibson R. *Intercultural Business Communication*. Comelsen & Oxford University Press GmbH & Co. 2000. pp. 123.
10. Gudykunst, William B., and Bella Mody (eds.) 2001. *Handbook of international and intercultural communication*. London: Sage.
11. Gudykunst, William B., and Young Yun Kim. 2002. *Communicating with strangers: An approach to intercultural communication*. New York.
12. Hammer M. (2011) Additional cross-cultural validity testing of the intercultural development inventory. *International journal of intercultural relations*. V 35, 474 – 487p.
13. Hirsch E (2002). *The new dictionary of cultural literacy: what every american needs to know/ E. D. Hirsch, Joseph F. Kett and James Trefil*.

14. Hofstede, Geert H. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviours, institutions, and organizations across nations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
15. Holliday A., Hyde M., Kullman J. *Intercultural communication: an advanced resource book*. Routledge 29 West 35th Street, New York, NY 10001. 2004. pp. 250.
16. Hu, W. Z. (2004). *Crossing cultural barriers*. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.
17. Joe J.O. (2010) *Cross-Cultural Communication Issues on Board*. Proceedings IMEC-22, Alexandria, Arab Academy for Science, Technology & Maritime Transport, pp. 182-195.
18. Lewis R. D. (2006). *When cultures collide: leading across cultures*. Printed in Finland by WS Bookwell. 3rd edition.
19. Lustig M. *Intercultural competence: interpersonal communication across culture* / Myron W. Lustig, Jolene Koester. – 6th edition. Pearson Education. Inc., publishing as Allyn & Bacon, 75Arlington Street, Suite 300, Boston, MA02116. 2010. pp. 395.
20. Pyne, R., Koester, T. (2005). *Methods and Means for Analysis of Crew Communication in the Maritime Domain*. URL: https://www.he-alert.org/filemanager/root/_0605/HE0640.pdf [in English] (дата звернення 05.03.2019).
21. Samovar, L. A., Porter, R. E., & Stefani, L. A. (2000). *Communication between cultures*. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.
22. Theotokas, I., Progoulaki, M. (2007). *Cultural diversity, manning strategies and management practices in Greek shipping*. *Maritime Policy & Management*, pp. 383-403 [in English].
23. Trager, G. *Culture as communication: A Model and Analysis* / G. Trager, E. Hall. – New York, 1954.

24. Wang Y. Q., Gu. P. Reducing intercultural communication barriers between seafarers with different cultural background. <http://iamu-edu.org/wp-content/uploads/2014/07/s3-wang.pdf>

Додаток Д
Авторська анкета для викладачів
«Готовність викладачів до застосування засобів ІКТ в підготовці
майбутніх судноводіїв до міжкультурного спілкування»

Інструкція: Шановні колеги-викладачі! Просимо Вас взяти участь в опитуванні. Вам необхідно обрати одну відповідь з запропонованих в кожному запитанні тестової частини та дати розгорнуту відповідь у відкритих питаннях.

Питальник анонімний. Ваша щирість та відвертість у відповідях допоможе виявити важливі закономірності та зробити наукові висновки.

Загальні відомості про Вас:

Ваша посада _____

Стаж роботи _____

Анкета:

1. Як часто на заняттях Ви використовуєте засоби ІКТ?

- а) кожне заняття
- б) часто
- в) рідко
- г) (майже) не використовую

2. Чи вважаєте Ви, що використання засобів ІКТ позитивно впливає на якість освіти та ефективність підготовки курсантів?

- а) так
- б) більше так, ніж ні
- в) вважаю, що більше недоліків, ніж переваг
- г) ні

3. Чи відчуваєте Ви складність у використанні ІКТ на заняттях?

а) так

б) ні

в) інколи, хочу пройти додатковий тренінг з використання засобів ІКТ в освітньому середовищі

4. З вашого досвіду роботи, чи відчувають курсанти складність у використанні ІКТ на заняттях?

а) так

б) ні

в) інколи, проте товариші допомагають їм з труднощами

г) інколи, проте моя допомога та інструкції на занятті допомагають їм позбавитись труднощів, які виникли

5. Чи заохочуєте Ви курсантів до використання засобів ІКТ у їхній самостійній та дистанційній підготовці?

а) так

б) так, заохочую додатковими балами

в) ні, не бачу в цьому необхідності

г) ні, вважаю, що традиційні методи підготовки є кращими, ніж засоби інформаційно-комунікаційних технологій

6. Яким засобам ІКТ для освітнього процесу Ви надаєте перевагу?

---

7. Використання яких засобів ІКТ на заняттях з Вашого предмета сприяє успішності курсантів?

---

8. З Вашого досвіду роботи, які недоліки використання засобів ІКТ на занятті Ви можете назвати?

для викладача: _____

для

курсантів: _____

9. З Вашого досвіду роботи, які переваги використання засобів ІКТ на занятті Ви можете назвати?

для викладача: _____

для курсантів: _____

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Ж

Авторський питальник

«Мотивація майбутніх судноводіїв до здобуття знань та вмінь міжкультурного спілкування засобами ІКТ та досвід міжкультурної взаємодії»

Інструкція: Шановні курсанти! Просимо Вас взяти участь в опитуванні. Вам необхідно обрати одну відповідь з запропонованих в кожному запитанні тестової частини та дати розгорнуту відповідь у відкритих питаннях.

Анонімність ваших відповідей гарантується. Ваша щирість та відвертість у відповідях допоможе виявити важливі закономірності та зробити наукові висновки.

Загальні відомості про Вас:

Ваш курс _____

Досвід роботи (або морської практики) у змішаних екіпажах

Досвід спілкування з представниками інших культур та національностей у повсякденному житті _____

Питальник:

1. Чи потрібна підготовка до міжкультурного спілкування майбутнім судноводіям? _____

2. Чи бажаєте Ви вивчати міжкультурну комунікацію? _____

3. Чи вважаєте Ви, що знання основ міжкультурної комунікації буде сприяти успіху професійної діяльності? _____

---

4. В процесі роботи (або морської практики) у змішаних екіпажах чи опинялись Ви у ситуаціях міжкультурного спілкування? _____

---

5. Якими були ці ситуації? _____

---

6. Чи відчували Ви власну недостатню міжкультурну підготовку? _____

---

7. В чому проявлялась Ваша недостатня міжкультурна підготовка? _____

---

8. З представниками яких національностей та релігій Вам доводилось спілкуватись:

а) у морському рейсі _____

б) у повсякденному житті _____

---

9. Яких успіхів міжкультурного спілкування Вам вдалось досягти? _____

---

10. З якими бар'єрами у спілкуванні з представниками інших культур та національностей Ви стикались? Чому? _____

Дякуємо за участь в опитуванні!